

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Yaz/Leto/Summe 2013 ■ Yıl/Год/Year 5 ■ Sayı/Число/Volume 17 ÜÇ
AYDA BİR YAYINLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
AN INTERNATIONAL QUARTERLY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE
ISSN: 1308-6200 – <http://www.karadenizdergi.com>

Sahibi/ Учредитель/ Owner

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA
(+90) 312 4259353 – kulturajans@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Erhan İVGİN

Editör/ Главный редактор/ Editor

Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör/ Директор/ Director

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali ASLAN

Yayın Kurulu/ Редакция/ Editorial Board

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ ■ Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ ■ Prof. Dr. Ahmet BURAN ■ Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN ■ Prof. Dr. Bekir DENİZ ■ Prof. Dr. Caval KAYA ■ Prof. Dr. Dimitri D. VASİLEV, Prof. Dr. Elfina SİBGATULLINA ■ Prof. Dr. Yakup ÇELİK ■ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ■ Prof. Dr. Hüseyin TÜRK ■ Prof. Dr. İhsan BULUT ■ Prof. Dr. Mustafa ÜNAL ■ Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ ■ Prof. Dr. Remzi KILIÇ ■ Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ ■ Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ ■ Prof. Dr. Enver TÖRE ■ Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN ■ Prof. Dr. Tina GELAŞVİLİ ■ Prof. Dr. Elena ARABADCI ■ Doç. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL ■ Doç. Dr. Nadya TİDİKOVA ■ Doç. Dr. Ludmila EGOROVA ■ Doç. Dr. Ranetta Gaffarova

Redaksiyon/ Редакция/ Redaction

Arş. Gör. Fatih EGE – Arş. Gör. Samet AZAP – Arş. Gör. Sedanur DİNÇER ARSLAN – Arş. Gör. Serkan DERİN – Arş. Gör. Cihan TUNCER

Teknik Sorumlu/ Ответственный по технической части / Technical

Manager Öğr. Gör. Arif Cem TOPUZ : arifcemtopuz@hotmail.com

Uluslar Arası İlişkiler / Международные отношения/ international relations expert

Öğr. Gör. Vedi AŞKAROĞLU : vediaskaroglu@ardahan.edu.tr

Yabancı Dil Danışmanları/ Советники по иностранным языкам/ Foreign Language

Consultants Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ / Öğr. Gör. Vedi AŞKAROĞLU / Öğr. Gör. Kemal Gürçan

ERTEKİN Yazışma Adresi/ Адрес издательства/ Correspondance Address

Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ardahan/TÜRKİYE Tel.: (+90) 5308852928 e-

mail: erdoganaltinkaynak@mynet.com – dergikaradeniz@gmail.com

Baskı/ Типография/ Press

SAGE Yayıncılık Rek.Mat.San.Tic.Ltd.Şti.

Bu dergi Tubitak/ULAKBİM, Index Copernicus (IC), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Web (UPD), Modern Language Association of America (MLA) ve ASOS Index tarafından indekslenmektedir.

This journal is indexed by Tubitak/ULAKBİM, Index Copernicus (IC), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Web (UPD), Modern Language Association of America (MLA) and ASOS Index.

Hakem Kurulu/ Консультативный совет – Редколлегия/ Editorial Board

Prof. Dr. Ali AKAR	Muğla Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN	Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Walter ANDREWS	(ABD)
Prof. Dr. Tayyar ARI	Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Erman ARTUN	Çukurova Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR	Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Aygün ATTAR	Giresun Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Hasan BAHAR	Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN	Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Vladimir BELYAKOV	(Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Uwe BLAESİNG	(Hollanda)
Prof. Dr. Bernt BRENDMEON	(Norveç)
Prof. Dr. İhsan BULUT	Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ömür CEYLAN	Kültür Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet CİHAN	Nevşehir Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Maria CİKİA	(Gürcistan)
Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR	Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Halit ÇAL	Gazi Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Necati DEMİR	Gazi Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Bekir DENİZ	Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV	Muğla Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN	Gazi Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Hande BİRKALAN–GEDİK	Yeditepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Orhan GÖKÇE	Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM	Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN	Muğla Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU	Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR	Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Figen GÜRSOY	Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ	(Bosna–Hersek)
Prof. Dr. Cengiz HAKOV	(Bulgaristan)
Prof. Dr. Alimcan İNAYET	Ege Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV	Bilimler Akademisi (Rusya Federasyonu)
Prof. Dr. Fitnat KAPTAN	Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ	İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Kerem KARABULUT	Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Recai KARAHAN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU	Gazi Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ	(Gürcistan)
Prof. Dr. Ceval KAYA	Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. İsmail KERİMOV	(Kırım)
Prof. Dr. Remzi KILIÇ	Niğde Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Faruk KOCACIK
Prof. Dr. Aynur KOÇAK
Prof. Dr. Özdemir KOÇAK
Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ
Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ
Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL
Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU
Prof. Dr. Muhtar KUTLU
Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK
Prof. Dr. Mehmet OKUR
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ
Prof. Dr. Mustafa ÖNER
Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
Prof. Dr. Haydar ZİKTAŞ
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT
Prof. Dr. Hakan POYRAZ
Prof. Dr. Abdulkemir RAHMAN
Prof. Dr. Hülya SAVRAN
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN
Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK
Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN
Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN
Prof. Dr. Berrak TARANÇ
Prof. Dr. Halil İbrahim USTA
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL
Prof. Dr. İlyas ÜSTÜNYER
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ
Prof. Dr. Dimitri D. VASİLEV
Prof. Dr. Kamil VELİ
Prof. Dr. Hakkı YAZICI
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
Doç. Dr. Betül KARAGÖZ
Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA
Dr. Stale KNUDSEN
Dr. Ludmila EGOROVA
Dr. Almagul SARYMSAKOVA

Bu sayıya ek:

Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)
Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
İnönü Üniversitesi (Türkiye)
Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
Ahi Evran Üniversitesi (Türkiye)
Marmara Üniversitesi (Türkiye)
Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Fırat Üniversitesi (Türkiye)
Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Ege Üniversitesi (Türkiye)
Marmara Üniversitesi (Türkiye)
Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
Gazi Üniversitesi (Türkiye)
Gazi Üniversitesi (Türkiye)
(Çin)
Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)
Bilimler Akademisi (Rusya Federasyonu)
Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
Osman Gazi Üniversitesi (Türkiye)
Niğde Üniversitesi (Türkiye)
Fırat Üniversitesi (Türkiye)
(Rusya Federasyonu)
Kırıkkale Üniversitesi (Türkiye)
Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
Rize Üniversitesi (Türkiye)
Ege Üniversitesi (Türkiye)
Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
Ege Üniversitesi (Türkiye)
Ankara Üniversitesi (Türkiye)
Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
Rize Üniversitesi (Türkiye)
Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Moskova Bilimler Akademisi (Rusya)
İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
Kocatepe Üniversitesi (Türkiye)
Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
Giresun Üniversitesi (Türkiye)
Altay Enstitüsü (Altay)
(Norveç)
Yakuts Devlet Pedagoji Üniversitesi (Yakutistan)
Kazak - Amerikan Üniversitesi (Kazakistan)

Prof. Dr. Ramazna KORKMAZ, Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ, Prof. Dr. Ahmet BURAN, Prof. Dr. Ceval KAYA, Prof. Dr. Enver Töre, Prof. Dr. Yakup ÇELİK, Prof. Dr. Elfina Sıbgatullina, Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY, Prof. Dr. Dimitri D. Vasilyev, Doç. Dr. Mehmet Kıldıroğlu, Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV, Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ, Prof. Dr. Elena Arabadci, Prof. Dr. Bayram KODAMAN, Prof. Dr. Necati Demir, Prof. Dr. Mustafa Ünal, Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ,

Doç. Dr. Ludmila EGOROVA, Yrd. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK, Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA, Yrd. Doç. Dr. Ayhan Kesikbay, Dr. Yaşar KALAFAT, Doç. Dr. Sema ETİKAN, Doç. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ

Temsilcilikler/ Представители/ Representative

YURT İÇİ / Турция / Interior :

Prof. Dr. Bekir DENİZ ■ANTALYA■ Yrd. Doç. Dr. Bilşen İNCE ERDOĞAN ■AYDIN■ Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU ■BALIKESİR■ Yrd. Doç. Dr. Ali ATALAY ■BOLU■ Halis TEKİN ■BURDUR■Yrd. Doç. Dr. Rahman ÇAKIR■GİRESUN■ Yrd. Doç. Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR ■EDİRNE■ Doç. Dr. Davut KILIÇ ■ELAZIĞ■ Yrd. Doç. Dr. Hilal OYTUN ARSLAN ■İSTANBUL■ Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN■İZMİR■ Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ ■KAYSERİ■ Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN ■KARS■ Osman KABADAYI ■KIRŞEHİR■ Yrd. Doç. Dr. Mehmet EROL ■KİLİS■ Dr. Erkan KALIPÇI■KONYA-NEVŞEHİR■Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes KAYA ■MALATYA■Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN ■ NEVŞEHİR■Doç. Dr. Hikmet KORAŞ ■NİĞDE■ Doç. Dr. Ergin AYAN ■ORDU■ Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN ■SAMSUN■Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA ■SİVAS■ Doç. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ ■TRABZON

YURT DIŞI / Другие страны /Abroad:

Mehmet Akif KORKMAZ■ALMANYA■Jale İSMAİLOV■AZERBAJYAN■ İlya İVANOV ■ÇUVAŞİSTAN■ Serpil KUP ■FRANSA■ Maria CİKİA ■GÜRCİSTAN■ Mehmet TÛTÛNCÛ■ HOLLANDA■ Harid FEDAİ ■KKTC■ Prof. Dr. Tacide HAFİZ ■KOSOVA■ Prof. Dr. Hamdi HASAN ■MAKEDONYA■ LÛbov ÇİMPOYEŞ ■MOLDOVA■ Eden MAMUT ■ROMANYA■ Doç. Dr. Miryana MARİNKOVİÇ ■SİRBİSTAN■ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA ■RUSYA FEDERASYONU■ Doc. Dr. Ludmila EGOROVA ■ RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN■ Doç. Dr. Nadya TIDİGOVA■ALTAY■ Murat TOYLU ■TATARİSTAN M.C.■ Natalya BUDNİK ■KİRİM-UKRAYNA■ Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA ■UKRAYNA■ Prof. Dr. İngeborg BALDAUF ■ALMANYA■ Prof. Dr. Ramesh DEOSARAN ■TRİNİDAD-TOBAGO■ Prof. Dr. Pavel DOLUKHANOV ■İNGİLTERE■ Prof. Dr. Charlyn DYERS ■ GÜNEY AFRIKA■ Prof. Dr. Shih-chung HSIEH ■TAYVAN■ Doç. Dr. Rainer CZICHON ■ALMANYA■ Doç. Dr. Ramile ESXADULLAKIZI ■TATARİSTAN M.C.■ Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL ■ÖZBEKİSTAN■ Doç. Dr. Gholam VATANDOUST ■KUVEYT■ Dr. Anarhan NADİROVA ■KİRGİZİSTAN■ Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ ■NAHÇIVAN■ Prof. Dr. Rukiye HACI ■ÇİN■ Prof. Dr. Cengiz HAKOV ■BULGARİSTAN■ Dr. Nana KATCHARAVA ■GÜRCİSTAN■ Prof. Dr. Dosay KENÇATAY ■KAZAKİSTAN■ Prof. Dr. Kopi KYÇYKU ■ROMANYA■ Dr. Maria MAVROPOULOU ■YUNANİSTAN■ Dr. Emna CHIKHAOUİ ■TUNUS■ Yrd. Doç. Dr. Damuta CMMİELWSKA ■POLONYA■ Prof. Dr. Tursun GABİTOV ■KAZAKİSTAN■ Doç. Dr. Kadir GÛLDİKEN ■İRAN■ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV■KAZAKİSTAN■ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU ■NAHÇIVAN

İÇİNDEKİLER

Söz Başı

Doç. Dr. Erdoğın ALTINKAYNAK 9
Presentation

“Fikri ve Sınai Haklar” Marka Konumlandırmanın Müşteri Algısına Etkisinin İncelenmesi
Berkan Yanar - Murat Korkmaz 9
Intellectual And Industrial Property” Investigation of the Effect of Customer Perception of the Brand Positioning
“Интеллектуальное И Индустриальное Право” Эtiquетирование Продукции И Его Ваздействие На Покупателя

Бывший Союз Трех Императоров: Отношения Между Россией, Германией И Австро-Венгрией В Период Боснийского Кризиса 1908-1909 Гг.

Gulnaz SİBGATULLİNA 31

The Erstwhile League of Three Emperors: The Relations Among Russia, Germany And Austria-Hungary During The Bosnian Crisis Of 1908-1909
Eski Üç İmparatorluk İttifakı: 1908-1909 Yıllar Bosna Krizi Döneminde Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan Arasındaki Münasebetler

Mısır Hiyerogliflerini Çözümüne Götüren Dilbilim Anahtarları

Yrd. Doç. Dr. M. Naci Kayaođlu - Ayşe Çetinoğlu..... 39

Linguistic Keys Leading to the Solution of Egyptian Hieroglyphs
Лингвистические Методы Расшифровывания Египетских Иероглифов

Проблема Взаимосвязи Психологии И Педагогики В Психологической Мысли
Димитрия Узнадзе

Prof. Dr. İmeri Basiladze - Dr. Şalva Kirtadze..... 53

Dimitri Üznadze 'nin Psikolojik Düşüncelerine Göre Pedagoji ve Psikoloji Bağlılaşması
The Problem of Interrelation of Psychology And Pedagogy in The Psychological Conception of Dimitri Uznadze

Kaygusuz Abdâl'in Menâkıbnâmesine Ve Şiirlerine Göre İnsanın Manevî Eğitimi

Doç. Dr. Mustafa Sever..... 58

Spiritual And Moral Education of the Human According to Kaygusuz Abdal Poetry and His Menakibname

Душевное Воспитание Человека В Стихотворениях И Житии Кайгусуз Абдала

Турецкая Фразеология И Паремнология Коранического Происхождения Как
Фрагмент Языковой Картины Мира

Doç. Dr. İrina Pokrovskaya 69

Turkish Phraseology and Paremiology of Quranic Origin As the Fragment of the Language Picture of the World

Dilsel Dünya Haritasının Unsuru Olarak Kuran Menşei Türk Deyim ve Atasözleri

Turizm ve Edebiyat Etkileşimi Üzerine

Dr. Hürriyet Çimen..... 79

Interaction Of Tourism and Literature

По Поводу Туризма И Литературы

The Mythological Basis of the Word "Tangara (Tengri)" in the Context of Environmental Ethics (Based On The Texts Of Olonkho)	
Doç. Dr. Ludmila Egorova	86
<i>"Tangara (Tengri)" Kelime Mitolojik Temeli Ekoljili Etik Çerçevesinde (Olonkho Metinler Üzerinde Dayalı)</i>	
<i>Мифологическая Основа Слова "Тангара (Тэнгри)" В Контексте Экологической Этики (На Материале Текстов Олонхо)</i>	
N. Veselovskiy'nin Kırgız Anlatmalarında Rusların Türkistan Ülkesindeki Fetihleri Adlı Eseri Üzerine	
Yrd. Doç. Dr. Ayhan Çelikbay	94
<i>About The N. Veselovskiy Work Of Kyrgyz Tale Of The Russian Conquests in the Turkestan Land</i>	
<i>Киргизский Рассказ О Русских Завоеваниях В Туркестанском Край По Трудам Н. Веселевского</i>	
Dede Korkut Hikayelerinden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Anlatısı Üzerine Simgesel / Arketipsel Bir Çözümleme	
Vedi Aşkaroğlu	120
<i>An Archetypal Analysis Of Son Of Dirse Khan, Bugaç Khan, In Dede Korkut Narratives</i>	
<i>Анализ Символов По Рассказу Сына Дирсе Хана Бугач Хан Из Повести "Дед Коркут"</i>	
Safranbolu İlçesinde Mest Yapımı	
Doç. Dr. Melda Özdemir-Dilek Çelik	133
<i>Shoemaking (Mest) In The District Of Safranbolu</i>	
<i>Производство Месты В Сафранболииском Уезде</i>	
Hastanelerde Mali Performansın İncelenmesi: Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesi Üzerine Örnek Bir Uygulama	
Murat Korkmaz-Selami Güney	148
<i>Examination Of Financial Performance In Hospitals: A Model Implementation On Ümraniye Research And Implementation Hospital</i>	
<i>Финансовая Прозводительность Больниц На Примере Юмранииской Больницы</i>	
Filibe Türklerinin Sesi Hamiyet Gazetesi (R. 1312–1313/M. 1896–1897)	
Sezgin Topal	165
<i>The Voice Of Filibe Turks Hamiyet Newspaper (R.1312–1313/M. 1896–1897)</i>	
<i>Голос Филибийских Турков – Газета "Хамием" (Мус.Кал. 1312-1313; Хр.Кал. 1896-1897)</i>	
Kültür ve Din İncelemeleri Arasındaki Köprü: Pierre Bourdieu'nun Sembolik Gücün Politik Ekonomisi	
David Swartz- Çev. İlkay ŞAHİN	182

Geleneksel Yaklaşımından Yapılandırmacı Yaklaşımına Geçişte Öğretmen Adaylarının Görüş ve Değerlendirmeleri; Bir Söylem Analizi

Yrd. Doç. Dr. Tahir GÜR - Yrd. Doç. Dr. Tuncay DİLCİ - Yrd. Doç. Dr. Ayla ARSEVEN.....

197

The Opinions of Preservice Teachers in Transition From Traditional Approach to Constructivism: A Discourse Analysis

SÖZ BAŞI

Saygı değer okuyucular

Beşinci yaşımızın ilk sayısı 17. sayımızla huzurunuzdayız. Özellikle hakemlerimiz ve yazarlarımız için kolaylıklar sağlamak amacıyla dergimizin internet sayfasında bazı değişiklikler yapacağız.

Sizlerin dergimize olan ilgisi her geçen gün artmakta bu da bizi sevindirmektedir. Türkiye ve Türkiye dışındaki ülkelerde akademik yükselmelerde bir hayli arkadaşımızın, başvuru dosyasında dergimizin adına rastlamamız, emeğimizin boşa gitmediğini göstermektedir.

Akademik yükselme sağlayanlara başarılarının devamı, aramızdan ayrılan sosyal bilimcilere Tanrıdan rahmet diliyoruz.

Çalışmalarınızda kolaylık ve başarılar dilerim.

Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

PRESENTATION

Dear readers,

We are in your presence with the 17th issue in our 5th year. First of all, we will make some arrangements in the web page of our journal to make things easy for our referees and writers.

Your interest in our journal is increasing day by day, which makes us happier. The fact that in the files of many academics who submit their works for promotion we see many items related to our journal makes it clear that our efforts are important in the academic domain.

We congratulate those who have been promoted in their fields and commemorate those who have passed out.

We wish you good luck in your studies.

Associate Professor Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ПРЕДИСЛОВИЕ

Уважаемый читатель!

Вышел 17-ый номер нашего журнала, которому уже пять лет. Для упрощения работы редколлегии и авторов статей, намерены некоторые изменения вебстраницы журнала.

Нас очень радует ежедневно возвращий интерес читателей к нашему журналу. Статьи авторов из нашего журнала, которые указаны в документах с целью академического повышения, показывают, что мы напрасно не трудимся.

Желаю Вам высоких достижений в академической деятельности, царство небесное всем учённым общественных наук ушедших от нас.

С уважением

**Доктор филологических наук,
доцент Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
ЭДИТОР ЖУРНАЛА**

**“FİKRİ ve SINAİ HAKLAR”
MARKA KONUMLANDIRMANIN MÜŞTERİ ALGISINA
ETKİSİNİN İNCELENMESİ¹**

**INTELLECTUAL AND INDUSTRIAL PROPERTY”
INVESTIGATION OF THE EFFECT OF CUSTOMER PERCEPTION OF THE
BRAND POSITIONING**

**“ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЕ И ИНДУСТРИАЛЬНОЕ ПРАВО”
ЭТИКЕТИРОВАНИЕ ПРОДУКЦИИ И ЕГО ВАЗДЕЙСТВИЕ НА
ПОКУПАТЕЛЯ**

Berkan YANAR* - Murat KORKMAZ**

ÖZET

Uygulamalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmada marka konumlandırmanın müşteri algısı üzerine etkisi araştırılmıştır. Bu araştırma fikri mülkiyet kavramı açısından literatür destekli olarak genişletilmiştir. Araştırmaya toplam 100 kişi katılım gerçekleştirmiştir. Katılımcılara daha önce güvenilirliği sağlanmış iki anketten yararlanılarak hazırlanmış olan 5’li likertli ve katılımcıların demografik özelliklerini belirleyen bir anket uygulanmıştır. Anketin ilk bölümü 19 sorulu demografik bölümdür. İkinci bölümde ise likert 5’li sorudan oluşan katılımcıların marka konumlandırmaya yönelik tercihlerini etkileyen sorular yer almaktadır. Araştırmanın evrenini iki işletme oluşturmaktadır. Örneklem ise bu iki işletmenin sürekli ve belirli dönemlerde gelen müşterileridir. Uygulama iki marka tescili yapılmış ve 2010 yılından buyana faaliyet gösteren gıda ve cafe alanında hizmet veren işletmeden oluşmaktadır. Bu işletmelerin özellikleri uygulamada özetlenmiştir. Araştırma yaklaşık olarak iki ay sürmüştür. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 19 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Analizde güvenilirlik analizi Cronbach’s Alfa sonucunda 0.933 değeri elde edilmiştir. Bu değere göre çalışmanın güvenilirliği oldukça yüksektir. Ayrıca anova, tek yönlü varyans, tukey testi ve t testleri yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda marka değerinin müşteri algısı üzerinde etkili olduğu sonucu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Fikri Mülkiyet, Pazarlama, Müşteri, Patent, Algı

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Süphan Nasır’ın Danışmanlığında 2013 yılında Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Programında Berkay YANAR tarafından yapılan tez çalışmasından esinlenilerek hazırlanmıştır.

* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

** Güven Grup A. Ş. Finans Müdürü

ABSTRACT

This study aims at exploring the effects of brand positioning on consumer perception within the framework of the intellectual property concept by means of an applied analysis. This research has been extended through a literature review in terms of intellectual property. The research includes 100 participants. In the study, 5 point likert analysis and the survey on the demographical characteristics of the participants have been applied. They have been prepared by using previously applied two surveys whose reliability was proved. The first section of the survey consists of 19 questions on demographical characteristics, and the second part consists of the questions on the consumers' preferences concerning brand positioning. The population of the study is composed of two groups. The sample is composed of the customers of two organizations. Application includes operation which registered its two brands and have been operating in food and cafe sectors since 2010. The characteristics of these operations have been summarised in the application. The research lasted about two months. Data collected at the end of the study have been analysed by using the computer program SSPC (Statistical Package for Social Sciences) 19. In this study, the reliability of Cronbach's Alpha is 0.933, which is highly reliable. In the study, anova, one way analysis of variance, tukey test and t- test have been applied. At the end of the study it has been observed that the brand value has a profound effect on consumer perception.

Key Words: Brand, Intellectual Property, Marketing, Consumer, Patent, Perception

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается тема воздействий этикетирования на покупателя. Понятие интеллектуальной собственности объясняется и поддерживается разной литературой. В исследовании было содействовано 100 человек. Участники заполнили заранее приготовленные анкеты из двух частей. Первая – состояла из 19 вопросов по демографии, а вторая - из 5 вопросов по этикетированию и выбору продукции. Всеобщность этого исследования состоит из двух направлений. Один из них пример постоянной клиентуры на определённый срок. В исследовании включены две зарегистрированные марки из пищевой и кафеинных отраслей. Особенности этих учреждений изложены в нашей исследовании. Исследования проводились в течении двух месяцев. Его данные изложены и проанализированы по статистической программе SPSS. По итогам Cronbach's Alfa была получена цифра стоимости – 0,933. Она показывает высокую надёжность данного исследования. Кроме этого были проведены следующие тестирования – anova, т. н. односторонний вариант, tukey test и t test. Итоги исследования показывают, что ценные марки имеют сильное воздействие на покупателя.

Ключевые слова: марка, интеллектуальная собственность, продажа, покупатель, патент, восприимчивость.

Giriş

Marka kavramının yaratılmasında en önemli etken müş teri ve tüketicidir. Fikri mülkiyet Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmesiyle birlikte daha sık ı bir çerçeve içerisinde anılır olmasına neden olmuştur. Fikri mülkiyet mevzuatı AB ile yap ılan uyumlaştırma çalışmalarında da yer almaktadır. Fikir ve sanat eserleri kanunu 5846 05. 12. 1951 tarihinde kabul edilmiştir. 7981 nolu Resmî Gazetesinin 13. 12. 1951 tarihli sayısında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (DPT, 2000: 261-263). Fikri mülkiyet teriminin genelde dar anlamda

olmak üzere iki farklı şekilde tanımlandığını görmekteyiz. Genel anlamıyla fikri mülkiyet hukuku daha çok patent, endüstriyel tasarım, marka, ticaret unvanı olarak kabul edilirken; fikri sanat ve eserleri konusundaki kapsamın daha geniş olduğunu görürüz. Fikir ve sanat eserleri kapsamında değerlendirilen çalışmalar ise model, coğrafi ad, bilgisayar programları, veri tabanları, çipler, iletken topografyalar gibi daha çok üretime dayalı ve sürekliliği olan çalışmaları kapsar (Öztrak, 1971:4-5).

Amerikan Pazarlama Derneğine göre; marka bir veya bir grup satıcının ürünleri veya hizmetlerini tanımlayan ve rakiplerine karşı farklılıklar meydana getiren, “isim, sembol, tasarım” ve bu değerlerin bir karması “marka” olarak tanımlanmaktadır. Pazarlama, kişilerin ve örgütlerin, amaçlarına uygun şekilde değişimi (mübadeleyi) sağlamak üzere; ürünlerin, hizmetlerin ve düşüncelerin yaratılması, fiyatlandırılması, dağıtımı ve tutundurma çabalarının planlanması ve uygulanması sürecidir ([Http://Www. Tml. Web. Tr/Download/Pazarlamaya-Giris. Pdf](http://www.tml.web.tr/Download/Pazarlamaya-Giris.Pdf)). Ürün ise; insanlar ihtiyaç ve arzularını ürünlerle karşılar. Bir ürün, bir ihtiyaç ya da arzuyu karşılayan herhangi bir tekliftir. Ürünler arasında, mallar, hizmetler, tecrübeler, olaylar, şahıslar, işletmeler, yerler, mülkler, organizasyonlar, enformasyon ve fikirlerin yer almaktadır (Güngör, 2006). Her ürünün bir değeri ve tüketici portföyü bulunur (Özgüner, 2003).

Marka ve Özellikleri

Günümüzde marka, pazarlama bileşenleri içerisinde gittikçe önem kazanan ve pazarlama yöneticilerinin artık çok daha fazla üzerinde durmaya başladıkları bir kavram haline gelmiştir.

“Marka 556 sayılı Markaların Korunması Hakkında KHK’da bir işletmenin mal veya hizmetlerini bir başka işletmenin mal veya hizmetlerinden ayırt etmeye yarayan ve sağlanması koşulu ile kişi adları dahil, özellikle sözcükler, şekiller, sayılar, malların biçimi veya ambalajları gibi çizimle görüntülenebilen veya benzer biçimde ifade edilebilen, baskı yoluyla yayınlanabilen ve çoğaltılabilen her türlü işaretlerin tümüdür (Öncel, 2010). ” Her üründe bir isim olduğu gibi her markanın da bir ismi vardır. Bu isim firmanın en değerli varlığıdır. Marka ve isminin tüketici üzerinde etkili olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bunlara baktığımızda ise; dikkat çekici olmalı, hatırlanabilir ve hatırdaki kalabilmeli, ürün konumlandırmasına uygun olmalı ve ürünü çağrıştırmalı, ürünü rakip markalardan ayırt etmelidir. Markanın oluşturulmasında reklam, isim ve sunum gibi görebildiğimiz faktörler tek başına yeterli değildir. Tüketicilerin göremedikleri markayı kuvvetlendiren ve ön plana çıkaran birçok faktörde bulunmaktadır(Besen, 2002:8).

Marka; üretici, satıcı, aracı, alıcı ve diğer yönde markanın içinde beslediği çeşitli gruplara fayda sağlamaktadır. Markalamanın firma ve işletmelere sağlamış olduğu birçok avantaj ve yararları vardır (Tan, 1999:8). Marka; yarattığı ürünün satışını kolaylaştırır. Markalamanın bu nedenle firma ve satıcısına büyük avantajlar sağladığı bilinir (Yavuz, 2004:11). Markalı ürün satan işletmeler katma değer ve fayda açısından oldukça yüksek verimlilik sağlarlar. Bazı durumlarda markalı ürünlerin sigorta kapsamına alınması satıcısı açısından da rahatlık sağlamaktadır. Özellikle markalı ürünlerin reklam ve yeni çıkan ürünlerin tanınırlığı açısından satıcılarının ürünleri daha hızlı ve yüksek kar oranlarını kazanmak koşulu sağladığını bilmekteyiz. Ürünün bilinir bir marka olması tüketicisinin dışında satıcısına da garanti sağlamakta ve bu garanti satıcılar üzerinde yüksek oranda verimlilik getirmektedir(Tek, 1999:132). Markalı bir ürünün sorumluluğu satıcı açısından

da önemlidir. Satıcının markalı ürün üzerinde farklılık yaratması gerekir. Yaratılan farklılıklar da ürünün daha hızlı ve istikrarlı olarak satılmasını sağlar. Bu durum satıcısına büyük faydayı beraberinde getirir(Stanton Vd. , 1981:263). Aynı marka ile ürün; kullanıldığı yere ve kullanıcıya göre farklılık gösterebilir. Aynı ürün kullanıcıya birden fazla yarar sağlarken bir başka kullanıcıya aynı faydayı sağlamayabilir(FareseVd. , 1985: 263).

Marka; bir işletmenin en büyük değerini oluşturmaktadır. Ürünün satışını kolaylaştıran ve tanınırlığını sağlayan en önemli unsur markadır. “Marka bir ürün olmayıp ürünün kaynağını oluşturur. ” Markaya değerini kazandıran faktörler ise; talep edilebilirliği ve rakiplerinin karşısındaki konumu ile belirlenebilir. Markalaşmak ve marka olmak işletmenin hem kurumsal kimliğe kavuşmasına hem de rakipleri karşısındaki konumu üzerinde etkiler doğurur. 1980’li yılların başında ortaya çıkan markalaşma ve marka değeri günümüzde oldukça sık kullanılan bir terim haline gelmiştir. Marka değerinin korunması ve bu markanın mevcut değerinin daha da artması yönünde hem hukuksal hem de fiziksel olarak çok yönlü çalışmalar gerçekleştirilmektedir (Marangoz, 2007:461).

Türkçede marka değeri ya da marka denkliği olarak kullanılan inşa edilen bir markadır. (Aktuğlu , 2004, 39) Kırdar’a göre marka değeri; bir markayla, markanın adıyla, simgesiyle bağlantılı ve bir firmaya veya firmanın müşterilerine ürün ve hizmet yoluyla sağlanan değeri arttıran veya azaltan aktifler ve taahhütler bütünüdür (Kırdar). Markayı sadece isim olarak değil firma adına bir bütünlük olarak kabul etmek gerekir(Gökay, 2003:10-11). Tüketiciler açısından marka değeri, marka ismi ve diğer ayırt edici özelliklerle ürüne katılan değer olarak algılanmaktadır. Marka oluşturmanın önemli bir parçası markanın kazanacağı değerdir. Marka değeri işletmeye birçok yönden fayda sağlamaktadır (Borça, 2005; Www. Marketingturkiye2. Htm). “Günümüzde artık işletmelerin piyasa değerini oluşturan önemli bir varlık olarak görülen marka değeri, bir markayla , o markanın adıyla, simgesiyle bağlantılı ve bir firmaya veya firmanın müşterilerine ürün ve hizmet yoluyla sağlanan değeri arttıran ya da azaltan aktifler ve pasifler bütünü olarak tanımlanmaktadır(Altunışık, 2010; Www. Marketingturkiye. Com/?Sf=Bilgibankası/Değeri&No=162). ” “Marka değeri, saygın bir markanın bir ürüne değer katmak için kullanılmalıdır(Odabaşı ve Oyman, 2002: 372). ” “2004 yılında, “World’s Most Valuable Brands” listesinde bir numara Coca Cola olmuştur ve onu Microsoft izlemiştir(Www. Brandchannel. Com, 2012). ” Bu iki firmanın en önemli ortak özelliği, marka değerleri çok yüksek markalar olmasıdır. Marka değerinin yüksekliği, daha fazla ekonomik güce sahip tüketicilere hitap etmeye büyük oranda katkı sağlar. Başarılı bir marka ve bilinirliği üreticisi başta olmak üzere her yönde fayda sağlamaktadır (Jular, 2008).

Dünya markası olma yolunda adımlar atmaya başlayan şirketler için; farklılaştırılmış ve global pazarlara uygun bir marka stratejisi daha da fazla önem kazanmaktadır. (www. deloitte. com, 2010) Stratejik yönetim konusunda son yıllarda çok sıklıkla kullanılmaktadır. Stratejik yönetimin konu olduğu işletme yönetimi, uzun dönemli planlamalar, şirket stratejisi, işletme politikası, marka stratejisi ve ekonomi stratejisi olarak gösterilebilmektedir. Marka stratejisinde işletme ve ürünlere yönelik tüketici ile rakip işletmelere ilişkin teknikler kullanılmaktadır. Bunların ilk başında gelen vizyon ve çalışma stratejisine ilişkin faktörler yer almaktadır. Bir örgütün vizyonu, en basit şekliyle tüm çalışanların paylaştığı örgütün geleceğine ait resim demektir. Bu nedenler ile işletme ve çalışanları oluşturulmuş olan bir markanın değerinin korunması, oluşturulacak olan yeni bir markanın ise serbest piyasada

rakipleri karşısında tutunurluluğunun sağlanması yönünde kullanılmalı ve çalışılmalıdır. Örgüt ve ürün vizyonunun ikinci önemli olan değeri ise, imajdır. Bir ürünün imajı ve markası tüketiciler üzerindeki en önemli etkenlerdir. İnsanlar ve tüketiciler kullandıkları ile aldıkları ürünlerde öncelikle güven olgusunun oluşturulmuş olması, ürüne ve markaya ilişkin güven duygularını sabitlemiş olması gerekir. Bu nedenle marka imajı ve bu markaya ilişkin kullanılan stratejilerin önemi büyüktür (Koch, 1997:396).

Marka imajı, tüketicilerin ürünle özdeşleştirdikleri anlam ya da tüketicilerin üründen anladıklarının toplamı olarak tanımlanabilir. (Bedük, Aykut, Marka İmajı ve İhracata Etkileri, 2012, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/marka.htm>) Marka imajı, markaya ilişkin inançlar bütünüdür ve ürün kişiliği, duygular ve zihinde oluşan çağrışımlar gibi unsurları içermektedir. Marka imajı, markaya anlam ve değer katan unsurların toplamıdır. Tüketiciler, ürünleri ve markaları oluşturdukları imaja göre değerlendirirler ve ürünü değil imajı satın alırlar. (Marka Şehir Gaziantep, 2012, <http://markasehir.com/siteic.phpid=&altno=42&back=false>) “Marka konumlandırma aşamasında da tüketicilerin nasıl bir imaj satın almak istedikleri ve o ürüne nasıl bir imaj yükledikleri çok dikkatle incelenmelidir (Özaslan, 2007).” Marka farkındalığı kavramı, marka bilinirliğinin ve tüketici zihnindeki marka belirginliğinin her ikisini de kapsamaktadır. Marka farkındalığı, potansiyel bir alıcının, belirli bir ürün grubuna ait bir markayı tanıma ve hatırlama yeteneğidir. Marka farkındalığı, markanın tüketici belleğinde sahip olduğu izin, gücünü ifade eder. Başka bir deyişle, tüketiciler tarafından bir üretici işletmenin markasının ne kadar iyi bilindiğini ve markasının kabul gördüğünü göstermektedir (Odabaşı ve Oyman, 2002:375).

Marka farkındalığı, markayla ilgili olan diğer tüm çağrışımları etkiler, markanın bilinirliğini artırır, ayrıca endüstri alıcıları için önemli olan taahhüt ve niteliğin işareti olarak değerlendirilir, özellikle satış noktasına gitmeden alınma karar verilen ürünlerde marka farkındalığının yüksek olması marka tercihinde çok önemli rol oynar. Hatırlanmayan ya da göz önünde olmayan markalar tüketicinin alacağı alternatifler arasına giremeyeceğinden alımı da söz konusu olamayacaktır (Aaker, 1996: 114-115). Marka farkındalığı, tüketicilerin algılamalarını ve tutumlarını etkilemektedir. Bununla birlikte marka sadakatinin oluşumuna ve markanın tercih edilmesine de yardımcı olmaktadır. Marka farkındalığı çok çeşitli şekillerde oluşturulabilir. Bunların başlıcaları; farklı ve hatırlanılır olmak, jingle ve sloganın olması, sembol ve logo, başarılı halkla ilişkiler faaliyetleri, başarılı sponsorluk faaliyetleri, marka genişlemeleri, cezp edici unsurların kullanılması ve hatırlanma çalışmaları olarak sıralanabilir. Bir markanın farklı ve hatırlanır olması için en önemli unsur marka isminin özenle seçilmesidir (Üner ve Alkibay, 2000:277-297). Farkındalık yaratılması aşamasında ürün sınıfına, markaya ya da her ikisine birden yüklenecek cezp edici unsurlar ile başarı yakalanabilir (Erdil, 2004; Kinneer vd., 1996).

Marka çağrışımı hafızalarda marka ile ilişkilendirilen ve tüketici açısından markanın bir anlamını ifade eden diğer bilgilerdir (Aaker, 1990:48). Marka çağrışımları, tüketiciler tarafından ürünün somut ve fiziksel özellikleri ile birlikte markanın sunum ya da iletişim uygulamalarından çıkarılmaktadır. Çağrışım türleri, doğrudan ve dolaylı olarak ürünle ilgili nitelikleri ve ürünün yararlarını içerir (Erdil, 2004; Kinneer vd., 1996). Algılanan kalite, firmanın kalite kavramına tüketici açısından bakmasından başka bir şey değildir. Bu açıdan ürünün spesifikasyonlara uygunluğu konusundaki tüketici yargısı olarak tanımlanabilir (Hiebing, 2004:20). Algılanan kalite, markanın yarattığı ve önceden zihinlere yer etmiş beklentilerin bir sonucudur (Pringle and Thompson, 2000:32). Algılanan kaliteyi oluşturan

unsurlar içeriğe göre değişmektedir(Aaker, 1991:91). Algılanan kalitenin yüksek oranlı gerçekleşmesi tüketicilerin markaya ait, uzun dönemli deneyimleriyle ilişkili olarak, markanın üstünlüklerini ve farklılıklarını hatırladığı anlamına gelmektedir. Markanın tüketiciler tarafından algılanan kalitesi yükselirse marka değeri de bununla doğru orantılı olarak artmaktadır(Üner ve Alkibay, 2000:277-297).

Marka sadakati tüketicinin markaya olan inancın gücü olarak da tanımlanabilir. Pek çok marka arasından istikrarlı olarak bir markanın tercih edilmesi ve satın alınmasına marka sadakati (marka bağımlılığı) denmektedir(Buell, 1985:222). Marka sadakatinin oluşturulmasında şüphesiz en önemli unsurlardan birisi, güven algısıdır. Tüketicilerin satın alımlarını büyük ölçüde, seçim yapacakları markalara duydukları güven belirlemektedir(Palumbo and Herbig, 2000:117). Marka sadakati yaratıldığında, pazarlama çabaları başarılı bir şekilde uygulanmış demektir(Dibb, 1998:394-406).

Marka Konumlandırma

Marka konumlandırma, işletmenin faaliyet göstereceği hedef pazarda mal ya da hizmetlerinin nerede duracağını tanımlanması sürecidir. Müşteri bakışıyla marka konumlandırması ise, hedef pazar olarak bilinen müşteri grubunun, markanın belirli bir pazarda elde ettiği yeri algılayış biçimidir (Çifçi Ve Cop 2007:3). Marka konumlandırma, markayı hedeflenen kitlenin zihninde rekabetçi bir üstünlük taşıyan bir konuma yerleştirme amacındadır (Uztuğ, 2003, 72). Konumlandırma tüketicilere, ürünlerin nasıl sunulduğu ve neyin sunulduğundan çok bir ürün veya markanın tüketiciler tarafından nasıl algılandığını aktaran bir ifade biçimidir ve bu nedenle marka yönetiminin temel konusu olarak değerlendirilir (Akdeniz Ar, 2004, 143). Başarılı ve güçlü bir marka yaratmanın on koşulu da markanın rakiplerinden farklılaşmasıdır. Bu bağlamda marka konumlandırma, marka farkında lığın sağlanması ile birlikte markanın tüketicilerce hangi kişilik ve kimlik öğeleri ile hatırlanacağını belirler (Uztuğ, 2003, 71). Marka özellikleri arasında marka kimliği belki de marka düşüncesinin ilk ve temel odak noktasıdır. (Pira, Kocabaş ve Yeniçeri, 2005, 78) Marka kimliği, işlevsel, duygusal ya da kendini ifade etme yararlarını kapsayan değer önerisini geliştirir ve marka ile müşteriler arasındaki ilişkinin kurulmasına zemin oluşturur (Aaker, 1996:68). Marka kimliğinin oluşturulma süreci dikkatle ele alındığından, oluşturulan ürünün kime ve kimlere hitap ettiği hangi tüketici grubu tarafından tüketileceği önceden planlanmıştır. Oluşturulan bu plan ile markaya ait ürün diğer materyaller “Reklam, Afiş, Duyuru, Tanıtım” gibi faaliyetlerle tüketicilerine daha hızlı tanıtılmakta ve satışı gerçekleştirilmektedir(Şahin, 1998:8).

Marka yaratma sürecindeki en önemli amaçlardan biri de kuşkusuz markanın rakiplerden farklılaşabilmesini sağlamaktır. “Her bir marka konumlandırma modeli, tüketicilerin dağılımını, yeniden yerleştirilen markaları yada yerleştirme sürecini, pazar payı maksimizasyonunu yada karlılığın olduğu kadar, objektif veriler içerisinde üreticileri, karar alıcıları, pazarda yerleşik markaların sayısını ve konumlandırmayı etkileyen tüm elemanların değişken tahminlerini içermek zorundadır(Aydeniz Ar, 2004) “Ries ve Trout üç tane konumlandırma alternatifi birinci stratejileri, ikinci stratejileri ve üçüncü stratejileri şeklinde tanımlamaktadır(Kotler, 2000:298).”

“Konumlandırma; temiz, odaklanmış ve içerikli bir mesaj yaratmaya yardımcı olmaktadır(The Coca Cola Company , 2002:1-10).” “Marka konumlandırmada başarıyı getirecek 4 anahtar nokta, yani konumlandırma çabalarının belli başlı özellikleri; açıklık (netlik)(Aaker, 1996:92-93), tutarlılık, güvenilirlik ve rekabet edebilirliktir(Jobber, 2003:225).” Konumlandırma sürecinin amacı, firmanın tüketicilerin gözünde, rakiplerine

göre markalı ürünü nasıl algılayacaktır. Dolayısıyla sağlam ve değerli bir marka kimliği konumlandırılabilir. “Konumlandırma stratejileri, rakiplerle nasıl rekabet edilmesi gerektiğini tanımlayan ve üstünlük sağlayıcı farklılıklar ile hedef pazarın özelliklerini belirleyen kavramlardır (Brooksbank, 1994: 10-14). ” “Pazarlamacılar birçok konumlandırma stratejisi takip edebilmektedir(Marsden, 2002:307-312). ” “Markalar konumlandırılırken karşıladıkları ihtiyaç ya da önerdikleri fikir gibi bir çok nokta esas alınabilir (Kotler and Armstrong, 2002:207). ” “Bir firma mutlaka markasının güçlü ve zayıf yönlerini gözden geçirmelidir. Bu firmanın pazarda karşılaşacağı tehditler ve fırsatlar nedeniyle çok önem arz etmektedir(Palmer, 2004:236-237). ”

• **Rakipler Açısından Konumlandırma:** Kafa kafaya konumlandırma stratejisi de denilen bu stratejide, firma temelde rakiplerinkine benzer yararlar sunar (Borça, 2004).

• **Ürün Sınıf ve Özelliklerine Göre Konumlandırma:** Bazen işletmelerin konumlandırma stratejileri, ürünlerini bir ürün sınıfı veya özelliği ile ilişkilendirmek veya arada bulunan böyle bir ilişkiyi koparmak şeklinde de olabilir(Peter and Olson, 1999: 487). Bazı firmalar ya da ülkeler ürünlerini arzu edilen belli bir sınıfa aitmiş gibi göstermektedirler (Tek, 1997:332).

• **Fiyat ve Kaliteye Göre Konumlandırma:** Bu yaklaşımda firmalar iki alternatif ele alırlar. Birincisi düşük fiyatlı konumlandırma stratejisidir(Hooley vd. , 1998:436). Bu noktada kalite çok önemlidir ve asıl üzerinde durulması gereken nokta tüketicinin kaliteden ne anlamıştır.

• **Hedef Pazarı Göre Konumlandırma:** İzlenen her konumlandırma stratejisinde dikkate alınması gereken hedef pazarın ve tüketicilerin gereksinimleridir. Bu stratejinin farkı ise diğer stratejilere göre hedef pazarı odak noktası olarak almasıdır(Tek, 1997:337).

• **Yeniden Konumlandırma:** Yeniden konumlandırma, hedef pazar diliminin ve rekabet avantajı sağlayan farklılıkların değiştirilmesi işidir. Burada hedef pazar veya farklılık yaratan etkenlerden birini değiştirmenin yanında her ikisinin birden değişimi de söz konusu olabilir (Kotler and Armstrong, 2002:256). Ürün veya hizmet özelliklerinin veya hedef müşteri kitlesinin değiştirilmesi gibi yöntemler aracılığı ile uygulanan bu strateji yeniden konumlandırma olarak adlandırılır (Burka, 1994:153). Yeniden konumlandırma stratejileri, konumlandırma stratejilerine nazaran gerçekleştirilmeleri daha zor ve riskli stratejilerdir. Yeniden konumlandırmanın birkaç seçeneği vardır (Kotler, 2000:418). Bunlar: gerçek yeniden konumlandırma, psikolojik yeniden konumlandırma, rekabetçi yeniden konumlandırma, değerleri yükselten yeniden konumlandırma, ihmal edilen değerler için yeniden konumlandırma, tercihleri değiştiren yeniden konumlandırma, markayı zenginleştiren yeniden konumlandırmadır(Doyle, 2003:177).

Kimi zaman firmalar markalarıyla ilgili iddialarını arttırdıkça inanılırlıklarını yitirebilmekte ve net olarak bir konumlandırma fırsatını riske atmaktadırlar(Aktuğlu, 2004:130). Marka konumlandırma kavramı temelinde tüm marka iletişimi çabalarını barındırdığından ve tüketici davranışlarının anlamlandırmak kimi zaman çok zor olduğundan, konumlandırma aşamasında bazı hataların yapılması söz konusudur. Bir firma genelde 4 konumlandırma yanlışından kaçınır(Kotler, 2000:300 ; Cheverton, 2004:163). Bunlar: eksik – yetersiz konumlandırma, aşırı konumlandırma, kafa karıştıran konumlandırma, kuşku konumlandırma (Aktuğlu, 2004:130).

Yöntem

Bu çalışma “Marka Konumlandırma ve Tüketici Tercihlerinin Uygulamalı Örneği” konulu çalışmanın uygulama aşamasında iki tescilli ve faaliyet içerisindeki marka üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada daha önce “Aktuğlu ve Temel tarafından 2006 yılında Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 15” de yayınlanan (Markalar Nasıl Tercih Ediliyor? Kamu Sektörü Çalışanlarının Giysi Markalarını Tercihini Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma) konu başlıklı makaledeki anket Doç. Dr. Işıl Karpat AKTUĞLU’dan izin alınmak koşulu ile bazı sorular ı değiştirilmiş ve çalışmaya uyarlanmıştır. Ayrıca “Süngü, Korkmaz ve Yahyaoğlu tarafından 2011 yılında İİB Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:2, Cilt:1 Yıl:2012 Sayfa 43-68” de yayınlanan (THE IMPORTANCE OF BRAND POSITIONING AND APPLIED EXAMPLE OF CREATION OF SECONDARY BRAND” konu başlıklı makalede kullanılan anket yine çalışmaya uyarlanmıştır ve bazı soruları kullanılmıştır. Bu anket ile ilgili olarak makale yazarlarından Doç. Dr. Hakan Murat KORKMAZ’dan izin alınmıştır. Daha önce kullanılmış ve uygulanmış olan her iki çalışmadaki anket güvenilirliği sağlanmış olduğundan yeniden güvenilirlik testlerine tabi tutulmamıştır.

Uygulamanın modelini oluşturan Demo ve Büfemtrak tescilli markalar hakkında biraz bilgi vermek gerekirse; DEMO 2010 yılında tescil edilmiş ve 600 m2 kapalı alanda 650 müşteri kapasiteli 48 çalışanlı bir işletme olarak faaliyet göstermektedir. Müşterileri özellikle ürün kalitesi, hizmet anlayışı ve özellikle hijyenik olan ürünlerine duyduğu güven nedeniyle markayı tercih etmektedir. Uygulamanın ikinci modelinde ise 2011 yılında tescil edilen BÜFEMTRAK bulunmaktadır. Bu marka bünyesinde daha çok cafe hızlı tüketim ve dinlenme amacıyla kurulmuş bir işletme profili bulunmaktadır. Bu işletmeye ait bazı bilgiler ise; 120 m2 kapalı alana sahip olan işletmede 6 çalışan ve belirli aralıklarda bu çalışan sayısı artırılmak koşulu ile 40 kişiye aynı anda hizmet sunabilen bir sahaya sahiptir. Markayı tercih edenler daha çok genç nesildir. Uygulama yapılmadan önce özellikle DEMO markasını talep eden müşteriler üzerinde nitel bir araştırma ve inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma içerisinde açık uçlu sorular yer almaktadır. Nitel özellikli bu sorular bazı uzman görüşleri alınarak gerçekleştirilmiştir. Nicel değerlendirme öncesinde yapılan bu araştırmaya toplam 10 kişi katılım gerçekleştirmiştir. Bu katılımcıların tamamı sürekli olarak her iki markayı tercih eden müşterilerdir. Katılımcıların yaş ve demografik dağılımları farklılık göstermektedir.

Araştırmanın Kapsamı

Çalışmaya uygun olarak düzenlenen 19 demografik soru ve 4 farklı açıdan müşteri ve katılımcı düşüncelerini marka ve marka konumlandırma açısından ele alan ve 5’li likert ölçekli toplam 69 sorudan oluşan anket uygulamasına geçilmiştir. Araştırma kapsamında özellikle demo ve büfemtrak müşterilerine yönelik uygulama yapılmıştır. Bu iki işletme hakkında hem sözlü hem de yazılı olarak sorular yöneltilerek ankete kendi istek ve iradeleri ile katılmaları talep edilmiştir. Katılımcıların anketle ilgili düşüncelerine ve tercihlerine müdahale edilmemiştir. Tamamen kendi istek ve görüşlerini ankete yansıtılmışlardır. Hiçbir katılımcının ismi ve kimlik bilgilerine değinilmemiş ve bu bilgilere yönelik bir talep oluşturulmamıştır. Bu nedenle anket bilgileri kim ya da kimler tarafından doldurulduğu kayıt altına alınmamıştır. Tamamen katılımcıların kendi düşünce ve tercihleri doğrultusunda anketler geri toplanmıştır. Anket uygulaması demo ve büfemtrak markalarıyla ilgili olarak gerçekleştirilmiş ve yaklaşık olarak 15 günde anket uygulaması tamamlanmıştır. Anket uygulaması sonucu elde edilen veri seti SPSS 19.0 (Statistical

Package for Social Sciences) paket programında analiz edilmiştir. Analiz kapsamında, sıklık tabloları, pasta ve çubuk grafikler, güvenilirlik ve geçerlilik analizi(Reliability Analysis), tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA), Tukey testi ve Bağımsız örneklem t testinden (Independent Samples t Test) faydalanılmıştır. Araştırmada bazı veriler 5 li likert ölçeğ ine uygun olarak hazırlanmıştır. Yargı ortalaması; 1-1, 49 arası olanlar en düşük katılım düzeyini (kesinlikle katılmıyorum) ifade ederken; 1, 50-2, 49 arası olanlar düşük katılım düzeyini (katılmıyorum); 2, 50-3, 49 arası olanlar kararsızlık düzeyini; 3, 50- 4, 49 arası olanlar yargıya ilişkin olumlu görüş düzeyini(katılıyorum); ve 4, 50-5, 00 arası olanlar ise en yüksek katılım düzeyini (kesinlikle katılıyorum) ifade etmektedir. Araştırma hipotezleri;

H1: Sosyo-ekonomik faktörlerin (cinsiyet, medeni durum, öğrenim ve gelir düzeyi) katılımcılar arasında marka değeri yansımalarına ilişkin tüketici algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

H2: Marka ve tescil konusunda bilgi sahibi olan ve olmayan katılımcılar arasında marka değeri yansımalarına ilişkin tüketici algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

H3: Markalı ürünleri tercih eden ve etmeyen katılımcılar arasında marka değeri yansımalarına ilişkin tüketici algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

H4: Markalı ürünlerin kalitesine güvenen ve güvenmeyen katılımcılar arasında marka değeri yansımalarına ilişkin tüketici algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

H5: Büfemtrak ve Demo Kafenin ürün ve hizmette bir kalite sunduğunu düşünen ve düşünmeyen katılımcılar arasında marka değeri yansımalarına ilişkin tüketici algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

H6: Büfemtrak ve Demo kafenin müşteri memnuniyeti sağladığını düşünen ve düşünmeyen katılımcılar arasında marka değeri yansımalarına ilişkin tüketici algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

Uygulama

Bu araştırmada katılımcıların marka değeri yansımaları ve tüketici algısını belirlemeye yönelik bir ölçek kullanılmıştır. Söz konusu ölçeğe ilişkin yapılan güvenilirlik analizi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Güvenirlilik analizi

	Ölçek
Cronbach's Alfa	93,3

Yapılan güvenirlilik analizi sonucunda ölçeğe ilişkin alfa değeri incelendiğinde yüksek düzeyde güvenilir olduğu belirlenmiştir. Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda tüm veri setlerinin normal dağıldığı sonucuna varılmış ve hipotezlerin testinde parametrik tekniklerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 2: Kolmogorov - Smirnov Normallik Testi

	TÜKETİ CİNİN MARKA TERCİH LERİ	MARKALI ÜRÜNLERİ ALMA TERCİH VE NEDENLERİ	MARKALI ÜRÜNLERD E EN FAZLA TERCİH NEDENLER İM	MARKA LI ÜRÜN LERLE İLGİLİ AVANT AJLAR
Kolmogorov- Smirnov Z	0.763	0.837	0.457	0.762
P	0.605	0.486	0.985	0.606

Araştırmaya katılan topluluğun demografik özelliklerine bakılacak olursa; %73 kadın ve %27 erkek biçiminde dağılımına sahip; medeni durumları incelendiğinde, %7'sinin evli, %93 ünün bekar olduğu; %7 sinin eşi çalışan statüsünde; katılımcıların %96 lık büyük bir bölümü çocuk sahibi değil; %74 lük çoğunluğu öğrenci statüsünde; katılımcıların %82 lik çoğunluğu 5 yıldan az çalışma süresine sahip; gelir düzeyi bakımından incelendiğinde, %52 sinin 1001-1500TL arası gelire sahip olduğu; katılımcıların %76'lık oranla lisans mezunu katılımcıların en fazla; %1'lik oranla doktora eğitim düzeyine sahip katılımcıların en az sıklığa sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %59 u yabancı dil bilgisine sahiptir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların;

- %88 i gazete, mecmua gibi yayın organlarını takip etmektedir.
- %72 si marka ve tescil konusunda bilgiye sahiptir.
- %80 i bildiği ve inandığı markalı ürünleri tercih etmektedir.
- %75 i markalı ürünlerin kalitesine güvenmektedir.
- %71 i sahte ürünleri tercih etmemektedir.
- Tamamı Büfemtrak ve Demo Kafe markalarını tanımaktadır ve yeterli bilgiye sahiptir.
- %82 si Büfemtrak ve Demo Kafe markalarının kaliteli hizmet sunduğunu, %79 u ise müşteri memnuniyetinin sağlandığını biçiminde sonuçlara ulaşmıştır.

Katılımcıların kendilerine yöneltilen yargılara verdikleri yanıtlar ve yanıt ortalamaları görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların en olumlu görüş belirttikleri yargı (4, 01) “Piyasada markalı olduğunu söyleyen ama markalı olmayan sahte olan çok sayıda ürün bulunuyor.” Biçiminde ortaya çıkarken en olumsuz görüş belirtilen yargı ise (1, 94) “Marka konusunda psikolojik olarak takıntılıyım, bu nedenle markalı ürünleri tercih ederim.” olarak ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların en olumlu görüş belirttikleri yargı (3, 50) “İhtiyaç duyduğum için.” Biçiminde ortaya çıkarken en olumsuz görüş belirtilen yargı ise (2, 03) “Eşim, ailem, çevrem ve bulunduğum ortam nedeniyle markalı ürünleri tercih ederim.” olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcıların en olumlu görüş belirttikleri yargı (3, 79) “Markalı ürünlerin belirli dönemlerde yaptığı promosyon ve indirimler tercih nedenimdir.” Biçiminde ortaya çıkarken en olumsuz görüş belirtilen yargı ise (2, 20) “Markalı ürünlerin fiyatı en fazla tercih nedenimdir.” olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcıların en olumlu görüş belirttikleri yargı (3, 81) “Markalı ürünlerin değişimi daha kolay.” Biçiminde ortaya çıkarken en olumsuz görüş belirtilen yargı ise (2, 73) “Markalı ürünlerin daha uygun fiyat avantajı sunduğunu düşünüyorum.” olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 3: Cinsiyete ilişkin karşılaştırmalar

		N	Ortalama	Standart sapma	t	p
TÜKETİCİNİN MARKA TERCİHLERİ	Kadın	73	2. 7726	. 43278	-1.	0.
MARKALI ÜRÜNLERİ ALMA TERCİH VE NEDENLERİ	Erkek	27	2. 9000	. 46160	284	202
MARKALI ÜRÜNLERDE EN FAZLA TERCİH NEDENLERİM	Kadın	73	2. 5680	. 64445		
	Erkek	27	2. 8889	. 60511	-2.	0.
MARKALI ÜRÜNLERLE İLGİLİ AVANTAJLAR	Kadın	73	3. 3955	. 72723		
	Erkek	27	3. 3495	. 57629	0.	0.
	Kadın	73	3. 2495	. 69560	296	768
	Erkek	27	3. 3545	. 54766	-0.	0.
					707	481

Yapılan t testi sonucunda kadın ve erkek katılımcılar arasında tüketicinin marka tercihleri, markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri ve markalı ürünlerle ilgili avantajlar yargılarına katılım düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmazken markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına katılım düzeyleri bakımından anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. ($p < 0, 05$) Erkek katılımcıların markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına bakış açıları, kadın katılımcılara göre daha olumludur.

Tablo 4: Medeni duruma ilişkin karşılaştırmalar

		N	Ortalama	Standart sapma	t	p
TÜKETİCİNİN MARKA TERCİHLERİ	Evli	7	2. 6857	. 47056	-0. 751	0. 454
	Bekar	93	2. 8161	. 44117		
MARKALI ÜRÜNLERİ ALMA TERCİH VE NEDENLERİ	Evli	7	2. 4286	. 55758	-0. 958	0. 340
	Bekar	93	2. 6717	. 65277		
MARKALI ÜRÜNLERDE EN FAZLA TERCİH NEDENLERİM	Evli	7	3. 0625	. 76206	-1. 284	0. 202
	Bekar	93	3. 4073	. 67965		
MARKALI ÜRÜNLERLE İLGİLİ AVANTAJLAR	Evli	7	3. 1531	. 70521	-0. 518	0. 605
	Bekar	93	3. 2873	. 65734		

Evli ve bekar katılımcılar arasında tüketicinin marka tercihleri, markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar ve markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına katılım düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. ($p > 0, 05$)

Tablo 5: Eğitim düzeyine ilişkin karşılaştırmalar

		N	Ortalama	Standart sapma	F	p
Tüketicinin Marka Tercihleri	Ön lisans	19	2. 8000	. 39861	. 521	. 669
	Lisans	76	2. 8171	. 45939		
	Y. Lisans	4	2. 5750	. 34034		
	Doktora	1	3. 1000	.		
	Toplam	100	2. 8070	. 44205		
Markalı Ürünleri Alma Tercih Ve Nedenleri	Ön lisans	19	2. 6526	. 69552	. 591	. 623
	Lisans	76	2. 6632	. 64304		
	Y. Lisans	4	2. 7167	. 57187		
	Doktora	1	1. 8000	.		
	Toplam	100	2. 6547	. 64708		
Markalı Ürünlerde En Fazla Tercih Nedenlerim	Ön lisans	19	3. 3158	. 83215	. 764	. 517
	Lisans	76	3. 4243	. 64593		
	Y. Lisans	4	3. 1094	. 79774		
	Doktora	1	2. 6250	.		
	Toplam	100	3. 3831	. 68722		
Markalı Ürünlerle İlgili Avantajlar	Ön lisans	19	3. 3045	. 73109	. 077	. 972
	Lisans	76	3. 2777	. 65386		
	Y. Lisans	4	3. 2232	. 59574		
	Doktora	1	3. 0000	.		
	Toplam	100	3. 2779	. 65792		

Tüketicinin marka tercihleri, markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar ve markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına katılım düzeyi, eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. ($p > 0, 05$)

Tablo 6: Gelir düzeyine ilişkin karşılaştırmalar

	N	Ortalama	Standart sapma	F	p	
Tüketicinin Marka Tercihleri	<1000	38	2. 7474	. 47004	. 371	. 829
	1001-1500	52	2. 8519	. 41231		
	1501-2000	6	2. 7667	. 52026		
	2001-1500	2	2. 9500	. 07071		
	2501 ve üzeri	2	2. 7500	. 91924		
	Toplam	100	2. 8070	. 44205		
Markalı Ürünleri Alma Tercih Ve Nedenleri	<1000	38	2. 8561	. 61523	1. 594	. 182
	1001-1500	52	2. 5385	. 64970		
	1501-2000	6	2. 4111	. 64002		
	2001-1500	2	2. 6000	. 94281		
	2501 ve üzeri	2	2. 6333	. 61283		
	Toplam	100	2. 6547	. 64708		
Markalı Ürünlerde En Fazla Tercih Nedenleri	<1000	38	3. 4638	. 63116	. 698	. 595
	1001-1500	52	3. 3450	. 71738		
	1501-2000	6	3. 4583	. 63942		
	2001-1500	2	3. 3125	1. 32583		
	2501 ve üzeri	2	2. 6875	. 79550		
	Toplam	100	3. 3831	. 68722		
Markalı Ürünlerle İlgili Avantajlar	<1000	38	3. 4746	. 64585	1. 593	. 182
	1001-1500	52	3. 1380	. 65903		
	1501-2000	6	3. 2440	. 40116		
	2001-1500	2	3. 5000	1. 11117		
	2501 ve üzeri	2	3. 0536	. 73236		
	Toplam	100	3. 2779	. 65792		

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonucunda tüketicinin marka tercihleri, markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar ve markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına katılım düzeylerinin, gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. ($p > 0, 05$)

Tablo 7: Marka ve tescil konusuna ilişkin bilgi sahibi olmaya yönelik karşılaştırmalar

		N	Ortalama	Standart sapma	t	p
Tüketicinin Marka Tercihleri	Var	72	2. 7847	. 44711	-. 807	. 422
	Yok	28	2. 8643	. 43138		
Markalı Ürünleri Alma Tercih Ve Nedenleri	Var	72	2. 6574	. 61350	. 068	. 946
	Yok	28	2. 6476	. 73856		
Markalı Ürünlerde En Fazla Tercih Nedenlerim	Var	72	3. 3958	. 68522	. 295	. 768
	Yok	28	3. 3504	. 70390		
Markalı Ürünlerle İlgili Avantajlar	Var	72	3. 3229	. 62361	1. 099	. 274
	Yok	28	3. 1620	. 73838		

Marka ve tescil konusuna ilişkin bilgi sahibi olan ve olmayan katılımcılar arasında tüketicinin marka tercihleri, markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar, markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına katılım düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. ($p > 0, 05$)

Tablo 8: Markalı ürünleri tercih etme durumuna yönelik karşılaştırmalar

		N	Ortalama	Standart sapma	t	p
TÜKETİCİNİN MARKA TERCİHLERİ	Evet	80	2. 8150	. 43315	. 360	. 719
	Hayır	20	2. 7750	. 48653		
MARKALI ÜRÜNLERİ ALMA TERCİH VE NEDENLERİ	Evet	80	2. 7358	. 60308	2. 579	. 011
	Hayır	20	2. 3300	. 72852		
MARKALI ÜRÜNLERDE EN FAZLA TERCİH NEDENLERİM	Evet	80	3. 4875	. 68454	3. 689	. 001
	Hayır	20	2. 9656	. 53206		
MARKALI ÜRÜNLERLE İLGİLİ AVANTAJLAR	Evet	80	3. 3978	. 62184	3. 898	. 000
	Hayır	20	2. 7982	. 58733		

Marka tercih eden ve etmeyen katılımcılar arasında tüketicinin marka tercihleri yargılarına katılı m düzeyleri bakımından anlamlı bir farklılık yoktur. ($p > 0, 05$) Bunun yanında markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar, markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına katılı m düzeyleri, markalı ürün tercih etme durumuna göre farklılaşmaktadır. ($p > 0, 05$) Sürekli tanıdığı ve bildiği markalı ürünü tercih eden katılımcıların markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar, markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına katılım düzeyleri, markalı ürün tercih etmeyenlere göre daha olumludur.

Tablo 9: Markalı ürünlerin kalitesine güvenme durumuna yönelik karşılaştırmalar

		N	Ortalama	Standart sapma	t	p
Tüketicinin Marka Tercihleri	Evet	75	2. 8213	. 41011	. 560	. 577
Markalı Ürünleri Alma Tercih Ve Nedenleri	Hayır	25	2. 7640	. 53376		
	Evet	75	2. 6827	. 60843		
	Hayır	25	2. 5707	. 75892	. 748	. 456
Markalı Ürünlerde En Fazla Tercih Nedenlerim	Evet	75	3. 4225	. 70132		
	Hayır	25	3. 2650	. 64203	. 992	. 323
Markalı Ürünlerle İlgili Avantajlar	Evet	75	3. 3090	. 61888	. 820	. 414
	Hayır	25	3. 1843	. 76970		

Markalı ürünlerin kalitesine güvenen ve güvenmeyen katılımcılar arasında tüketicinin marka tercihleri, markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar, markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına katılım düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. ($p > 0, 05$)

Tablo 10: Büfemtrak ve Demo Kafenin müşteri memnuniyeti sağlama durumuna yönelik karşılaştırmalar

		N	Ortalama	Standart sapma	t	p
Tüketicinin Marka Tercihleri	Evet	79	2. 7949	. 45373	-. 527	. 599
	Hayır	21	2. 8524	. 40202		
Markalı Ürünleri Alma Tercih Ve Nedenleri	Evet	79	2. 6203	. 65113	-1. 032	. 305
	Hayır	21	2. 7841	. 62996		
Markalı Ürünlerde En Fazla Tercih Nedenlerim	Evet	79	3. 3995	. 66238	. 461	. 646
	Hayır	21	3. 3214	. 78841		
Markalı Ürünlerle İlgili Avantajlar	Evet	79	3. 2771	. 68793	-. 021	. 983
	Hayır	21	3. 2806	. 54495		

T testi tablosunda görüldüğü gibi tüketicinin marka tercihleri, markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar, markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına katılım düzeyi Büfemtrak ve Demo Kafenin müşteri memnuniyeti sağlama durumuna göre farklılık göstermemiştir. ($p > 0, 05$)

Sonuç

Marka ve tescil faktörünün hukuki önemi, müşteri tercih ve nedenlerinin araştırılarak müşteri algısının belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışmada toplam 100 katılımcı yer almıştır. Söz konusu katılımcılar demografik özellikleri bakımından incelendiğinde; %73 kadın ve %27 erkek; %7'sinin evli, %93 ünün bekar; %7 sinin eşi çalışan statüsünde; %96 lık büyük bir bölümü çocuk sahibi değil; %74 lük çoğunluğu öğrenci statüsünde; %82 lik çoğunluğu 5 yıldan az çalışma süresine sahip; %52 sinin 1001-1500TL arası gelire sahip olduğu; %76'lık oranla lisans mezunu katılımcıların en fazla; %1'lik oranla doktora eğitim düzeyine sahip katılımcıların en az sıklığa sahip olduğu; %59 u yabancı dil bilgisine sahip olduğu biçiminde sonuçlar elde edilmiştir.

Söz konusu katılımcıların tercih ve nedenlerinin araştırılarak müşteri algısının belirlenmesinde, 4 farklı boyutta ele alınan 67 maddelik bir ölçek kullanılmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında ölçeğin güvenilirliğine ilişkin Cronbach's alpha değeri hesaplanmış ve ölçeğin yüksek düzey güvenilir olduğu belirlenmiştir. İkinci aşamada Kolmogorov- Smirnov testi ile veri setinin normal dağılıma uygunluğu incelenmiş ve tüm değişkenlerin normal dağıldığı belirlenmiştir. Bu sonuçtan yola çıkılarak analizin geri kalan

bölümünde parametrik tekniklerin kullanılmasına karar verilmiştir. Demografik özellikler ve katılımcıların bilgi düzeyini ölçen sorulara ilişkin karşılaştırmalarda 2 grup için bağımsız t testi, ikiden fazla grup için tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Sonraki aşamada katılımcıların markalı ürünlere ilişkin görüşleri incelenmiş ve; %88'i gazete, mecmua gibi yayın organlarını takip etmekte; %72'si marka ve tescil konusunda bilgiye sahip; %80 i bildiği ve inandığı markalı ürünleri tercih etmekte; %75'i markalı ürünlerin kalitesine güvenmekte; %71 i sahte ürünleri tercih etmemekte; tamamı Büfemtrak ve Demo Kafe markalarını tanımadıkları ve yeterli bilgiye sahip; %82 si Büfemtrak ve Demo Kafe markalarının kaliteli hizmet sunduğunu, %79 u ise müşteri memnuniyetinin sağlandığı biçiminde sonuçlara ulaşılmıştır.

Katılımcıların markalı ürünleri tercih nedenleri incelenmiş ve "İhtiyaç duyduğum için." Yargısının en önemli neden olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Markalı ürünlerde en fazla tercih nedeni ise "Markalı ürünlerin belirli dönemlerde yaptığı promosyon ve indirimler tercih nedenimdir." Yargısı ile ortaya çıkarken, markalı ürünlere ilişkin en önemli avantaj ürün değişiminin daha kolay olması yönünde ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin marka tercihlerine ilişkin yapılan incelemede ise "Piyasada markalı olduğunu söyleyen ama markalı olmayan sahte olan çok sayıda ürün bulunuyor." Görüşünün hakim olduğu görülmüştür. Marka ve tescil faktörü ile Büfemtrak ve Demo Kafe markalarının bilinirliğine ilişkin yapılan incelemede katılımcıların büyük çoğunluğunun marka ve tescil konusunda bilgi sahibi olması, bildiği ve inandığı markalı ürünleri tercih etmesi, kalitesine güvenmesi, sahte ürünleri tercih etmemesi, Büfemtrak ve Demo Kafe markalarının kaliteli hizmet sunduğunu ve müşteri memnuniyetini sağladığını belirtmesi ve bunun yanında katılımcıların tamamının Büfemtrak ve Demo Kafe markalarını tanıdıkları ve yeterli bilgiye sahip olmaları göze çarpan sonuçlar olarak dikkati çekmiştir. Son olarak tüketicinin marka tercihleri, markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar, markalı ürünleri alma tercih ve nedenlerine ilişkin yapılan karşılaştırmalarda anlamlı bulunan sonuçlar aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

- Erkek katılımcıların markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına bakış açıları, kadın katılımcılara göre daha olumludur.

- Sürekli tanıdığı ve bildiği markalı ürünü tercih eden katılımcıların markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar, markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri yargılarına katılım düzeyleri, markalı ürün tercih etmeyenlere göre daha olumludur.

Bu bağlamda cinsiyet faktörünün ve sürekli tanıdığı ve bildiği markalı ürünü tercih etme durumunun markalı ürünlerde en fazla tercih nedenleri, markalı ürünlerle ilgili avantajlar, markalı ürünleri alma tercih ve nedenleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

AKTUĞLU, I. K. :(2004). *Marka Yönetimi: Güçlü Ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler*, İstanbul: İletişim Yayınları

AAKER, D. :(1996). *Building Strong Brands*, First Edt. , The Free Press A Division Of Simon & Schuster Inc. , New York. S. 68

AYDENİZ A. A. ve SAYDAN, R. :(2004). *Markanın Oluşturulmasında Konumlandırma Stratejisi Ve Mavi Jeans Örneği* Mevzuat Dergisi, Yıl 7, Sayı:81

- ALTUNIŞIK, U. :(2010). Www. Marketingturkiye. Com/?Sf=Bilgibankası/Detay&No=162, Erişim. 12. Ağustos. 2010
- BORÇA, G. :(2005). “ Marka Gücü Nasıl Ölçülür”, Www. Marketingturkiye2. Htm
- BESEN, B. :(2002). Marka Sermayesinin Oluşumu Ve Tüketici Satın Alma Kararındaki Etkisinin Tüketim Malları Sektöründe İncelenmesi, Doktora Tezi İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, S. 15, Besen, 2002, S. 8
- BROOKSBANK, R. :(1994). The Anatomy Of Marketing Positioning Strategy, Marketing Intelligence And Planning, Vol:12, Iss:4, S:10-14
- BUELL, V. P. :(1985). Marketing Management:A Strategic Planning Approach, University Of Massachusetts, S. 222
- DIBB, S. :(1998). Marketing Segmentation: Strategies For Success, Marketing Intelligence And Planning, Vol:16, Iss:7, S:394-406
- DOYLE, P. :(2003). Değ er Temelli Pazarlama, , Mediacat Kitapları, İstanbul, S. 421 & Mercer, P. (1994), Marketing , London Blackwell Publishing, S. 177
- DPT; (2000). Beş Yıllık Kalkınma Planı, Fikri Haklar Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara. S. 261-263
- DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (DTÖ). :(2012). Http://Www. Mfa. Gov. Tr/Dunya-Ticaret-Orgutu-İdtoi. Tr. Mfa
- ERNEST HIRSCH :(2012). Bern Sözleşmesi. 2012. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,
<Http://Auhf. Ankara. Edu. Tr/Dergiler/Auhfd-Arsiv/Auhf-1950-07-01-02/Auhf-1950-07-01-02-Hirsch. Pdf>, Ss. 134, 135,
- FARESE, L. Vd. :(1985). Marketing, Second Edition, Macmillan Publishing Company. S. 263
- GÖKAY, Ç. :(2003). “ Mü şteri Bakış Açısından Marka Yayıma Başarısının Modellenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ss. 10-11
- GÜNGÖR, K. :(2006). “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış Ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Afyon.
- HIEBING, R. G. :(2004). One – Day Marketing Plan, The Mc Graw Hill Companies, S. 20
- HOOLEY, G. J. , SAUNDERS, J. and PIERCY, N. :(1998). Marketing Strategy And Competitive Positioning, Prentice Hall Europe, London, S. 436
- JOBBER, D. :(2003). Principles And Practice Of Marketing: Fundamentals Of Modern Marketing Thought, 4th Edition, Mc Graw – Hill Higher Ed. , S. 225
- JULAR, J. :(2008). “ Tüketicilerin Marka Genişlemesi Üzerindeki Algılamalarına İlişkin Bir Uygulama” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sbe
- KIRDAR, Y. :(2002). Marka Stratejilerinin Oluşturulması Coca Cola Örneği, Review Of Social, Economic & Business Studies, Vol. 3/4
- KINNEAR, T. C. , BERNHART, K. L. and KRENTLER, K. A. :(1996). Principles Of Marketing, Harper Collins Aktaran Erdil,

- KOTLER, P. and ARMSTRONG, G. :(2002). Principles Of Marketing, Prentice Hall International, S. 207
- KOCH. R. :(1997). “A Dan Z Ye İşletme Ve Finans”, İstanbul: Dünya Yayıncılık
- KOTLER, P. :(2000). *Marketing Management*, Millenium Edition , Prentice Hall International
- MARANGOZ, M. :(2007). “ Marka Değeri Algılamalarının Marka Yayılmaya Etkileri”, Ege Akademik Bakış, 7(2), 459-483, S. 461
- MARSDEN, P. :(2002). Brand Positioning: Meme’s The Word, Marketing Intelligence And Planning, Vol:20, Iss:5, S:307-312
- MUCUK, İ. :(2001). *Pazarlama İlkeleri*, On üçüncü Basım, İstanbul: Türkmen Kitabevi
- ODABAŞI Y. ve Oyman, M. :(2002). *Pazarlama İletişimi Yönetimi*, 3. Baskı, İstanbul: Mediacat Kitapları
- ÖNCEL, M. :(2010). “Marka Ve Markanın Önemi”, Ankara Hukuk Fakültesi, Ticaret Hukuku A. B. Sosyal Bil. Dergisi, Mart, Ankara.
- ÖZASLAN, N. :(2007). “İşletmelerde Marka Konumlandırma, Tüketicilerin Marka Algılamaları Ve Süt Ürünleri Sektörüne Yönelik Bir Uygulama”, Marmara Ün. Sos. Bilm. Enstitüsü, Yayınlanmış Yük. Lis. Tezi, İstanbul
- ÖZGÜNER, H. :(2003). “Kentsel Peyzajda Doğal Stilin Fonksiyonel Değerlerini Ve Bunların Klasik Stille Karşılaştırılması”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2 Seri:A Isparta.
- ÖZTRAK, İ. :(1971). Fikir Ve Sanat Eserleri Üzerindeki Haklar, Ankara. Ss. 4-5
- PALMER. A. :(2004). Introduction To Marketing, Theory And Practice, Oxford University Press, S. 236-237
- PALUMBO, F. and HERBIG, P. :(2000). The Multicultural Context Of Brand Loyalty , European Journal Of Innovation Management, C:3, S:3, S. 117
- PETER, P. J. and OLSON, J. :(1999). Consumer Behavior And Marketing Strategy, Irwin Mc Graw Hill, Boston, S. 487
- PRINGLE, H. and THOMPSON, M. :(2000). *Marka Ruhü. Sosyal Sorumluluk Kampanyalarıyla Marka Yaratmak*, İstanbul: Scala Yayıncılık Ve Tanıtım A. Ş
- SABRI, T. :(2004). “Hedef Pazarlarda Konumlandırma Stratejilerinin Belirlenmesi Ve Tüketici Algısının Değerlendirilmesinde Yaşanan Sorunlar”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, Cilt:6, Sayı:21, Ocak 2004
- STANTON, W. J. Vd. :(1981). Fundamentals Of Marketing, Tenth Edition, Mcgraw-Hill Inc. S. 263
- ŞAHİN, A. :(1998). Marka Kimliği, İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi, S:8
- TAN, S. :(1999). Marka Yayıma Stratejisi: Tüketici Tutumuna Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, S. 8
- The Coca Cola Company. :(2002). How To Make Successful Brand Positioning, S. 1-10)

TEK, Ö. B. :(1997). *Pazarlama İlkeleri: Global Yönetimsel Yaklaşım ve Türkiye Uygulamaları*, İzmir: Cem Ofset

TEK, Ö. B. :(1999). “*Pazarlama & İlkeleri*”, İstanbul: Beta Yayınları

ÜNER, M. ve ALKIBAY, S. :(2000). Stratejik Pazarlama Kararlarının Alınmasında Görsel Bir Araç Olarak Algılama Haritalarının Kullanımı: Departmanlı Mağazalar Üzerinde Ampirik Bir Araştırma, 5. Ulusal Pazarlama Kongresi, Antalya, S:277-297

YAVUZ, E. :(2004). Marka Kişiliğinin Tüketici Algısına Etkisi Ve Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi Sbe, S. 11

[Http://Www.Wipo.Int/Portal/Index.Html](http://Www.Wipo.Int/Portal/Index.Html). En Erişim: 25. 11.

2012 Www.Brandchannel.Com, 22. 11. 2004

[Http://Www.Tml.Web.Tr/Download/Pazarlamaya-Giris](http://Www.Tml.Web.Tr/Download/Pazarlamaya-Giris).

Pdf 6102 Türk Ticaret Kanunu

**БЫВШИЙ СОЮЗ ТРЕХ ИМПЕРАТОРОВ:
ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ РОССИЕЙ, ГЕРМАНИЕЙ И АВСТРО-
ВЕНГРИЕЙ В ПЕРИОД БОСНИЙСКОГО КРИЗИСА 1908-1909 ГГ.**

**THE ERSTWHILE LEAGUE OF THREE EMPERORS: THE RELATIONS
AMONG RUSSIA, GERMANY AND AUSTRIA-HUNGARY DURING THE
BOSNIAN CRISIS OF 1908-1909**

**ESKİ ÜÇ İMPARATORLUK İTTİFAKI:
1908 -1909 YILLAR BOSNA KRİZİ DÖNEMİNDE RUSYA, ALMANYA
VE AVUSTURYA-MACARİSTAN ARASINDAKİ MÜNASEBETLER**

Gulnaz SİBGATULLİNA *

АБСТРАКТ

Целью исследования данной статьи стали отношения в период Боснийского кризиса 1908-1909 гг. между бывшими странами -участницами Союза трех императоров, идею возрождения которого Германия лелеяла вплоть до 1914 г. Аннексия Боснии и Герцеговины, последовавшее за этим обострение противоречий между Австро-Венгрией и Россией вынудили Петербург и Берлин сделать окончательный выбор в пользу будущих союзников в Первой мировой войне.

Ключевые слова: Россия, Германия, Австро-Венгрия, Боснийский кризис, Антанта, Извольский, Эренталь.

ABSTRACT

The current study deals with the state of affairs in intergovernmental relations between Russia, Germany and Austria-Hungary during the Bosnian crisis (1908-1909). These countries, former members of League of the Three Emperors, faced at the beginning of the XX century the antagonistic contradictions, which didn't leave Europe a chance to observe the creation of a new union of the erstwhile allies. After the crisis the governments began preparations for war.

Key words: Austria-Hungary, Russia, Germany, Bosnian Crisis, Izvol'skiy, Aehrenthal.

---

* Московский Государственный Лингвистический Университет. Moskova Devlet Dilbilimleri Üniversitesi.

ÖZET

Bu makalede 1908-1909. yıllar Bosna krizi döneminde eski Üç İmparator İttifakına giren ülkeler arasındaki ilişkileri incelenmek amaç edilmiştir. Almanya, bu Birliğin faaliyetlerini canlandırmak fikrinden 1914 yılına kadar vaz geçmemiştir. Bosna-Hersek'in İlhaki ve onun sonunda Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında yaşanan gerginlikten dolayı, Petersburg ve Berlin I. Cihan savaşı döneminde kendilerine müttefik olacak ülkelerin lehine seçim yapmak zorunda kalmışlardır.

Anahtar kelimeler: Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Bosna krizi, İzvol'skiy, Erental.

События 1908-1909 гг., именуемые в историографии «Боснийским кризисом», являют собой важный этап в развитии причин, приведших к развязыванию Первой мировой войны (1914-1918). Несмотря на тот факт, что характеристикой отношений между великими державами в предвоенный период является их сложность и многосторонность, а рассмотрение отдельных временных эпизодов и связей между конкретными странами несет в себе определенную опасность искажения смысла без контекста, объектом изучения данной статьи являются только межгосударственные дипломатические отношения, существовавшие между Германией (преемницей Пруссии), Россией и Австро-Венгрией в 1908-1909 гг. Выбор данных стран был определен несколькими причинами: Германия в рассматриваемый период представляла собой лидера Тройственного союза – враждебного Антанте военного блока, и всячески стремилась укрепить свои позиции путем усиления союзников и привлечения новых сторонников. Россия к 1908г., хотя и была связана определенными договорными обязательствами с Англией и Францией, стремилась проводить нейтральную политику, балансируя между военными лагерями, что объяснялось необходимостью согласия стран - соперниц для пересмотра режима Черноморских проливов. Австро-Венгрия в 1908г. выступила в роли катализатора процесса разделения Европы на враждующие стороны, став инициатором Боснийского кризиса. Одним из объединяющих эти три страны фактором является то, что они были участницами «Союза трех императоров» - совокупности соглашений, заключенных в 1873, 1881 и 1884гг. и удовлетворявших интересам всех подписавшихся государств. Однако в предвоенный период Балканы стали тем спорным регионом, который определили непримиримое противоречие между бывшими союзниками.

Фактически Боснийский кризис представляет собой напряжение обстановки на международной арене в связи с аннексией Боснии и Герцеговины, осуществленной Австро-Венгрией 24 сентября (6 октября) 1908 г. и последовавшим за этим ухудшением отношений между Россией с одной стороны и Австро-Венгрией и Германией с другой. Провинции являлись территорией Османской империи, но были оккупированы и находились под прямым контролем Дунайской монархии с 1878г. по решению Берлинского конгресса.

Взглядов на причины, побудивших Австро -Венгрию предпринять данный шаг существует несколько, однако историки едины в следующем. Во-первых, внешняя

политика страны существенно изменила курс с приходом к власти в 1906г. нового министра иностранных дел – Алоиза фон Эрентала, который наметил своей целью восстановление престижа государства на Балканах. Также он лелеял надежду, что в случае успеха, доминантные позиции Германии пошатнутся и Австро- Венгрия сможет получить большую свободу действий как непосредственно в рамках Тройственного союза, так и в Европе в целом (Tunstall, 1993:63). Во-вторых, контроль над упомянутыми провинциями позволил бы ослабить позиции Российской империи в данном регионе и повлиять на решение славянского вопроса (Вишняков, 2011). Третьей причиной, которой многими российскими и зарубежными историками придается первостепенное значение, является младотурецкая революция летом 1908г. Пришедшее к власти правительство было настроено восстановить утраченное господство Османской империи на Балканах. Однако мнение, будто бы именно революция побудила Эрентала объявить аннексию, представляется ошибочным. Данный шаг, который сыграл судьбоносную роль в развитии международных отношений перед первой мировой войной, был продуман австро-венгерским министром многим ранее, в рамках его динамической концепции внешней политики Дунайской монархии на Балканах. При составлении этой концепции, Эренталь руководствовался теми фактами, что позиции страны могут быть ущемлены либо усилением давления России на балканские государства, либо же политикой Турции, в чьи территориальные владения официально входили Босния и Герцеговина (Skřivan, 1999:77).

С целью получения свободы действий в результате невмешательства России в проводимую политику, министерство иностранных дел Австро-Венгрии решило пойти навстречу стремлениям Петербурга в изменении режима Черноморских проливов. Эренталь, в обмен на признание Россией аннексии двух балканских провинций, согласился на пересмотр Берлинского договора 1878г. Министр иностранных дел Российской империи А.П. Извольский, признавая тот факт, что аннексия будет противоречить соглашениям от 1897 и 1903 гг., заключенным между двумя странами, признавал меморандум от 2 июля 1908 г. По принципу «услуга за услугу» Извольский признавал права Австро-Венгрии на аннексию, хотя письменных подтверждений тому не существует. В обмен он получал согласие Австро-Венгрии на открытие Черноморских проливов для военных кораблей России, в случае рассмотрения данного вопроса на международной конференции. Эренталь, опасаясь, что новое правительство младотурок может блокировать его действия, спешил с аннексией и ответил согласием на предложенный меморандум. По неформальной договоренности предполагалось, что, согласованные действия: Россия объявляет об отказе соблюдать берлинские договоренности, а Австро-Венгрия проводит аннексию, позволят смягчить реакцию других стран, задействованных в этих соглашениях и чьи интересы представлены на Балканах, а точнее Франции и Великобритании. Как известно, Эренталь не стал дожидаться «подходящего момента», и объявил вскоре после отъезда Извольского об аннексии (Supran, 2011:37-50).

Благородный образ России, как защитницы интересов братских славянских народов, был подвергнут серьезным сомнениям после известий о роли российского министра иностранных дел в обсуждении вопроса об аннексии и его готовность поступиться интересами балканских стран, в первую очередь Сербии. В историографии существуют различные мнения относительно причин «дипломатической Цусимы» для Российского правительства, последовавшей после

разглашения документов об аннексии. Наиболее объективным представляется исследование Алеша Скривана. По его мнению, меморандум был составлен Извольским много ранее переговоров с Эренталем в Бухлау и получил одобрение царя Николая II, что исключает распространенное мнение, будто бы министр действовал лишь по своему усмотрению (Skřivan, 1999: 85-92). В качестве доказательства этого утверждения служат мемуары российского дипломата Н.В. Чарыкова, где он сообщает, что перед поездкой в Европу Извольский проработал меморандум, который касался аннексии Боснии и Герцеговины и изменения режима проливов. Оба вопроса должны были стать темами обсуждения на конференции великих держав (Tcharykow, 1928: 445- 454). Царь одобрил этот меморандум, что следует из переписки Извольского с Чарыковым, занимавшим тогда пост товарища министра иностранных дел, т.е. первого его заместителя. Передавая слова царя, Чарыков писал: «Но, - продолжал он (Николай II – Г.С.), - вникая в сущность дела, я вполне понимаю, что присоединение для нас даже выгодно и совершенно одобряю предложенную Александром Петровичем (Извольским – Г.С.) систему гарантий и компенсаций» (Бестужев, 1962: 125).

Причиной обвинения общественностью министра Извольского в самоуправстве, по мнению Скривана, является тот факт, что Николай II, который воспринимал внешнюю политику как собственный домен, не посчитал необходимым, предупредить других министров о готовящемся соглашении. После того, как все провалилось, царь обвинил Извольского в произволе и всю ответственность за неудачу переложил на него (Skřivan, 1999:89).

План Извольского провалился не только из-за «предательства» министра иностранных дел Австро-Венгрии. Данное происшествие показало, что Извольский переоценил дружелюбие Парижа и Лондона. Поддерживаемое общественностью и только пришедшими к власти младотурками, английское правительство получило возможность довольно холодно отреагировать на просьбы России: новый порядок судоходства через проливы мог быть создан только при согласии Османского правительства и при соблюдении условий, что новый порядок не будет угрожать безопасности турецкой империи (Skřivan, 1999: 80).

Австрийская же сторона, заручившись поддержкой Германии праздновала дипломатическую победу, которая позже была названа историками «пирровой». Аннексия обострила противоречия между Россией и Австрией, поставив Германию в сложное положение, фактически, вынудив выбирать между бывшими ее союзниками.

По мнению американского историка О. Веделя, Германия совершила в 1908г. ту же ошибку, которую повторит в 1914 г.: она дала Австро-Венгрии полную свободу действий, и меняла тактику только после того, как ситуация приняла серьезный оборот (Oswald, 1932:70).

При объяснении причин, побудивших Германию к этому шагу, следует учитывать следующий факт. Немецкая внешняя политика периода 1890-1914гг. характеризуется непоследовательностью и суетливостью, большей частью из-за единого властного центра. Кайзер Вильгельм II находился под влиянием мнения канцлера Бернгарда фон Бюлова и заместителя статс-секретаря иностранных дел Кидерлена-Вехтера. Также серьезное давление оказывали военные министры, партии Рейхстага и не в последнюю очередь общественное мнение. Данные факторы

привели к невозможности создания самостоятельного долгосрочного курса внешней политики государства (По: Baumgart, 1991:109).

Преследуя политику военной и экономической экспансии в страны Востока, Германия в 1905-1906 гг. стремилась установить контроль над Марокко, что явно противоречило стремлениям Франции в этом регионе и привело к развязыванию первого Марокканского кризиса 1905-1906 гг. Альхесирасская конференция, которая проходила в Италии в 1906г., была провальной для германской дипломатии, которая оказалась в полной изоляции и не смогла добиться выполнения своих требований относительно Марокко. Единственным сторонником кайзера выступила Австро-Венгрия, что вынудило немецкое правительство пересмотреть свою политику в отношении этой страны. Необходимость обеспечения безопасности Германии, вынудила Вильгельма II идти на сближение с Австро-Венгрией и отстаивать интересы Дунайской Монархии, несмотря на тот факт, что они часто не совпадали с национальными интересами. Рейхканцлер Берхард фон Бюлов, высказываясь по поводу новой политики своей страны, сказал следующее: «Наши действия на Балканах прежде всего обусловлены интересами, нуждами и пожеланиями Австро-Венгрии» (Farah, 1993:177). Желая иметь сильного союзника, Германия стремилась к усилению роли Австро-Венгрии в Европе и сохранению ее статуса Великой державы (Afflerbach, 2011 :68).

Тем не менее, данный курс имел серьезные недостатки.

Во-первых, Германия имела собственные интересы на Балканах, а именно стремление к сближению с новым младотурецким правительством Османской империи для проникновения на турецкий рынок сбыта и получения концессий. Признание аннексии Боснии и Герцеговины грозило серьезным ухудшением дипломатических отношений между Берлином и Портой.

Во-вторых, верно утверждение английских дипломатов, что немецкие политики никогда не отрекались от мечты воссоздать Союз трех императоров, путем перераспределения великих держав в военных блоках (“freshgroupingofPowers”) (По: Kießling, 2002:112 -113). Однако, выступление Германии на стороне Австро-Венгрии исключало возможность союза с Россией.

Тем не менее, немецкое правительство, которое, по мнению американского историка Кароля, в 1908г. испытывало наибольший страх остаться в изоляции, было вынуждено принять сторону Дунайской монархии (Carroll, 1938:573).

Дальнейшая эскалация кризиса грозила перерасти в войну, где с одной стороны была бы Австро-Венгрия, готовность в военной поддержке в случае *casusfoederis*, которой выразила Германия, и Сербией, которая могла втянуть за собой Россию – с другой. Решающим шагом должно было стать слово Петербурга.

Германия и Австро-Венгрия предусмотрели данный исход событий. Немецкий генерал Хельмут Иоганн фон Мольтке предположил, что Россия не имеет достаточного вооружения, испытывает финансовые трудности и стоит на пороге революции, поэтому ее вовлечение в конфликт маловероятно (Tunstall, 1993:67). Тем не менее, принимается решение оказать давление на Россию.

Обострение Боснийского кризиса вынудили царя Николая II обратиться телеграммой к кайзеру Германии. Царь предупредил, что любое ухудшение русско-австрийских отношений, непременно окажет негативное влияние и на

дипломатический климат между Россией и Германией. Однако телеграмма пришла слишком поздно. Канцлер Бюлов хотел достичь большой дипломатической победы, даже если она будет стоить хороших отношений с Россией. Он был сторонником действий Австро-Венгрии, стремясь ослабить связи между членами Антанты, укрепить союз Австрии и Германии, лично унизить Извольского – инициатора англо-русского соглашения 1907г. (Tunstall, 1993:63). Поэтому 21 марта 1909г., за день до русской телеграммы, немецкий посол в Санкт-Петербурге Фридрих фон Пурталес вручил Извольскому ноту, которая была воспринята в последствии многими как угроза объявления войны Германией. От русского министра иностранных дел ожидался конкретный ответ: либо да, либо нет относительно признания аннексии. Любое уклончивое предложение было бы воспринято как желание России вести войну. И Германия будет вынуждена «отстраниться и представить ход событий своему течению». Также Петербургу предписывалось «использовать все имеющиеся в ее распоряжении средства для влияния на белградский кабинет» (Tunstall, 1993:63).

Среди историков нет общего мнения, относительно объяснения мотивов, побудивших Германию написать телеграмму в столь жесткой манере. При составлении гипотез, следует учитывать тот факт, что тогдашнее немецкое правительство не предполагало о дальнейших последствиях своего решения и ориентировалось на состояние дел 1909г. Поэтому первоочередной задачей было подавить возможный австро-сербский конфликт. Интересна позиция немецкого исследователя Х. Аффлербаха, который задается вопросом, была ли война 1914г., которая во многом произошла из-за неразрешенности кризиса 1908г. лучше, чем локальная война между двумя странами (Afflerbach, 2011:73).

В историографии немецкая телеграмма будет фигурировать как «ультиматум Кидерлена», так как именно германский статс-секретарь Кидерлен-Вехтер был ее автором. Позже он оправдывал свои действия тем, что хотел извлечь выгоду из слабости России в полной мере (Skřivan, 1999:184). Этот немецкий демарш в дальнейшем вызвал бурные обсуждения. Кидерлен-Вехтер подвергся критике как инициатор этого чрезмерно решительного шага, сторонники же были не согласны с тем, что он сделал это в такой примитивно-грубой форме (Afflerbach, 2011 :73).

У России не оставалось другого выбора как согласиться с условиями. Ее союзники по Антанте - Англия и Франция, отказали в поддержке. Николай II подписал решение Извольского о принятии ультиматума 23 марта.

Алеш Скриван доказывает в своей монографии, что в российской столице первоначально никто не воспринял данную телеграмму как угрозу, что следует из переписки Николая II и Вильгельма II, где царь видит в предложении Германии ее желание найти мирное решение сложившихся трудностей, что определенно радует Николая II (Skřivan, 1999:184). По мнению немецких дипломатов, автором легенды об ультиматуме является Англия, которая распространила этот миф, чтобы ухудшить отношения между Россией и Германией (Личное письмо Пурталеса Бюлову от 1.4.1909. Цит. по: Skřivan, 1999:186). Однако, по мнению Скривана, виноват в этом по большей части сам Извольский, который встретившись в сентябре 1909 года в Венеции с английским послом в Вене, пожаловался на тон немецкой ноты, которая была слишком похожа на ультиматум. Но Извольский считает, что в ультимативной форме было передано довольно мирное сообщение о том, что Германия, вынужденная поддержать союзницу, таким образом хотела показать свое нежелание

войны между Австро-Венгрией и Россией (Персональное письмо Картрайта к Кардинге, 20.9.1909. Цит. по: Skřivan, 1999:186). Поэтому, по мнению Чарыкова, выдвинув невыполнимые условия, Германия оказала России большую услугу (Персональное письмо Картрайта к Кардинге, 20.9.1909. Цит. по: Skřivan, 1999:186).

В послевоенный период историками стран Антанты данная телеграмма часто описывалась как ультиматум, который серьезно ухудшил русско-немецкие отношения. Однако сегодняшняя историография описывает данное событие по факту. Поэтому «серьезных сторонников легенды ультиматума найти уже почти невозможно» (Skřivan, 1999:187).

Признание аннексии Россией формально разрешило кризис. Не только Извольский лично, но и Россия в целом чувствовала себя униженной. Главы Австро-Венгрии и Германии же обменялись поздравительными телеграммами.

Последствия Боснийского кризиса имели серьезное влияние на ухудшение обстановки в рамках Европейского концерта.

Действия Австро-Венгрии обозначили окончание периода разрядки между Петербургом и Веней, существовавшего с 1897г. и сохранявшего определенный баланс сил на Балканах. Личная неприязнь между Эренталем и Извольским ухудшили и без того сложные отношения между странами.

Возрастающий русско-германский антагонизм стал прямым следствием Боснийского кризиса. Немецкий посол в России писал, что легенда, будто Германия напугала Россию «бронированным кулаком», находит все больше поддержки в русских общественных кругах и в данный момент даже те, кто был обычно на стороне сближения с Германией, отказались от своих взглядов (Tunstall, 1993:78).

После того, как Австро-Венгрия прочно укрепилась в Тройственном союзе, России места в нем уже не осталось. Антагонистические противоречия этих двух стран не позволяли построить стабильный военный блок. Более того, действия Петербурга в отношении балканских государств и стремление пересмотреть режим проливов шли вразрез не только с интересами Дунайской монархии и Германии как участниц Тройственного союза, но и даже стран Антанты, а именно Великобритании.

Что касается вероятности заключения нового союза трех императоров, Германия не отказывалась от этой идеи вплоть до начала войны. Однако, несмотря на наступившую относительную разрядку в треугольнике Австро- Венгрия – Германия – Россия в 1911-1913гг., после Боснийского кризиса, шансы на сближение были минимальны.

Существует мнение, что возможное мирное соглашение между бывшими участницами Союза трех императоров на основе сохранения status quo на Балканах , позволило бы предотвратить Первую мировую войну. Однако, конфликт затрагивал, во-первых , интересы большого количества стран, нежели только Австро-Венгрии, Германии и России, которые к тому же были связаны договорными обязательствами; во-вторых, Балканы послужили лишь катализатором развития более глубоких противоречий.

Библиография:

1. Afflerbach, Holger: Nibelungentreue? Germany and the Bosnian Annexation Crisis. //1908, l'annexion de la Bosnie-Herzégovine, cent ans après/Catherine Horel (dir).P.I.E Peter Lang, Bruxelles, 2011.
2. Baumgart, Winfried. Deutsch-russische Beziehungen 1890-1914/18.// Preußen-Deutschland und Russland vom 18. bis zum 20. Jahrhundert mit Beiträgen von Winfried Baumgart. Berlin, 1991.
3. Carroll, E. Malcolm. Germany and the Great Powers, 1866-1914: A Study in Public Opinion and Foreign Policy. New York: Prentice-Hall, 1938.
4. Farah, Irmgard. Die deutsche Pressepolitik und Propagandatätigkeit im Osmanischen Reich von 1908-1918 unter besonderer Berücksichtigung des "Osmanischen Lloyd" Stuttgart: Steiner, 1993.
5. Kießling, Friedrich. Gegen den "großen Krieg"? - Entspannung in den internationalen Beziehungen 1911-1914. Diss..München, Oldenbourg Verlag, 2002.
6. Oswald H. Wedel. Austro-German Diplomatic relations 1908-1914. Stanford, 1932.
7. Skřivan, Aleš: Schwierige Partner. Deutschland und Österreich-Ungarn in der europäischen Politik der Jahre 1906-1914. Hamburg, 1999.
8. Suppan, Arnold. Baron Aehrenthal, Pan-Serbian Propaganda and the Annexation of Bosnia-Herzegovina // 1908, l'annexion de la Bosnie-Herzégovine, cent ans après/Catherine Horel (dir).P.I.E Peter Lang, Bruxelles, 2011.
9. Tcharykow, N. V., Reminiscences of Nicholas II, Contemporary Review, №134, 1928.
10. Tunstall, Graydon A. Planning for War Against Russia and Serbia: Austro-Hungarian and German Military Strategies, 1871-1914. Columbia University Press, New York, 1993.
11. Вишняков Я.В. Боснийский кризис 1908–1909 гг. и славянский вопрос. Вестник МГИМО-Университета, 2011. № 1. С. 103–111. Vişnyakov Ya. V. Bosniyskiy Krizis 1908 -1909 gg. Í Slavyanskiy Vopros. Vestnik MGIMO-Universiteta. 2011. № 1. s. 103–111.
12. Письмо П. В. Чарыкова А. П. Извольскому от 8 -9 сентября 1908 г.// Бестужев И.В. Борьба в правящих кругах России по вопросам внешней политики во время Боснийского кризиса // Исторический архив, № 5. 1962.С. 125. Pismo P.V. Çarıkova A.P. Í zvol'skomu ot 8-9 sentyabrya 1908 g. // Bestujev Í.V. Borba v Pravyaşih Krugah Rossii po Voprosam Vneşney Politiki vo Vremya Bosniyskogo Krizisa. Ístoriceskiy Arhiv. № 5. 1962.s. 125.

MISIR HİYEROGLİFLERİNİ ÇÖZÜME GÖTÜREN DİLBİLİM ANAHTARLARI

LINGUISTIC KEYS LEADING TO THE SOLUTION OF EGYPTIAN HIEROGLYPHS

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ РАСШИФРОВЫВАНИЯ ЕГИПЕТСКИХ ИЕРОГЛИФОВ

Yrd.Doç.Dr. M.Naci KAYAOĞLU¹ - Ayşe ÇETİNOĞLU^{**}

ÖZET

Bu çalışma Mısır hiyerogliflerinin çözümü konusunda yaşanan uzun ve karmaşık süreci incelemekte ve bu bağlamda, Mısır medeniyetinin gizli kalmış sırrının çözümünde dilbilimin oynadığı anahtar rolü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Jean-François Champollion, üzerinde eski hiyeroglifler, orta kısmında o zaman bilinmeyen bir dil ve alt kısmında Yunanca olmak üzere üç farklı dil yer alan Reşit (Rosetta) Taşı'nı inceleyerek, kelimelerdeki seslerin ideografik işaretlerle olan ilişkisini ortaya çıkarmıştır. Champollion, Reşit Taşı'nda bulunan ve özel isimler içerdiği saptanan kartuşlardan, Eski Mısır Koptik dilinden, Yunanca çeviriye sahip olan Filay dikili taşından ve Mısırlı tarihçi Monetho'nun Mısır firavunlarının soy ağacını çıkarırken anlattıklarından yola çıkarak geniş bir dilbilim çalışması yürütmüştür. Champollion'un hiyerogliflerin çözümüne (a) çeviriyi doğru kullanma, (b) diller arasındaki etkileşimi dikkate alma ve (c) dilin yaşayan bir unsur olduğunun ayırıcısına varma gibi dilbilimsel özellikleri analiz ederek ulaştığı açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mısır Hiyeroglifleri, dilbilim, Rosetta Taşı, Jean-François Champollion

ABSTRACT

The paper examines the long and complex process of the decipherment of the Egyptian hieroglyphs, highlighting the decisive role that the linguistic theories played in unlocking the secret behind the Egyptian civilization. Through the three different languages on the same inscription on the Rosetta Stone with Ancient Hieroglyphs at the top, another unknown language in the middle and the Greek at the bottom, scholars such as Jean-

¹ Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Trabzon/Türkiye

^{**} Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Trabzon/Türkiye

François Champollion was able to decipher the script, and showed that the Egyptian writing system was a combination of phonetic and ideographic signs through the cartouches used in the Rosetta Stone, proper names from Ancient Egyptian Coptic, Philae Obelisk on the temple island, Philae with Greek translation and an Egyptian historian Manetho who recorded the Egyptian Pharaoh lineage in Greek. It is obvious that Champollion's solution is achieved through analyzing certain linguistic aspects of hieroglyphs, namely, (a) appropriate use of translation, (b) interaction between different languages, and (c) distinguishing between living and dead languages.

Key words: Egyptian hieroglyphs, linguistics, Rosetta Stone, Jean-François Champollion

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается долгий и запутанный период исследования Египетских иероглифов. Цель этой статьи показать решающую роль лингвистических методов в разрешении его тайны. Жан Франс Шамполион изучив трёхязычную (сверху иероглифы, в конце Греческий, а между ними по тем временам пока ещё неизвестный язык) надпись т.н. Розетты, установил, что между звуками имеется союз типа идеографических указаний. Шамполион, поработав над картушами Розетты, содержащие собственные имена, языком древнеегиптянских коптов, греческим переводом фалайской стелы, генеалогией египетских фараонов, установленный египетским историком Монето, осуществил весьма важную лингвистическую работу. Из этого делается вывод, что Шамполеон а) правильно пользовался переводом, б) принимал во внимание языковые содействия, г) установил лингвистические особенности языка, как живого элемента.

Ключевые слова: Египетские иероглифы, лингвистика, Розетта, Жан Франс Шамполион.

Giriş

Modern insana miras kalan akıl almaz yapıtlar, görkemli tapınaklar ve bunları süsleyen yazıtlarıyla Antik Mısır her zaman büyük merak konusu olmuştur. Üç bin yılı aşan bir zamana yayılan ve bir çok kişi tarafından gelmiş geçmiş en büyük medeniyetlerden birisi olarak gösterilen Antik Mısır, görkemi ve ihtişamıyla her zaman dünyayı kendisine hayran bırakmıştır. Bu kadar ilgi ve bu kadar hayranlık şüphesiz birçok soruyu da beraberinde getirmişti: Kimdi bu Mısırlılar? Bu yapıtların amacı neydi? Nasıl yapılmışlardı? Antik Mısırlılarla ilgili bir çok şey modern insan için tam bir gizemdi. Cevapsa birçoklarına göre *'Firavunların Kutsal Metinleri'* olarak adlandırılan Hiyerogliflerde gizliydi. Fakat bu da bilim insanlarını başka bir soruyla baş başa bıraktı: Neydi bu hiyeroglifler? Ve nasıl çözülecekti?

Mısır Hiyerogliflerini Çözüm Süreci

Yunanca "Hieros (Kutsal) + Glypho (Yazıt)" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve "Kutsal Yazıt" anlamına gelen hiyeroglifler günümüzde şematik bir alfabe olarak tanımlanmakta ve Mayalar, Hititler, Aztekler gibi birçok farklı medeniyetin alfabe özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır hiyerogliflerinin temelde üç karakteristik özelliği vardır. Bunlardan ilki fonetik sesler içermesidir. Fakat semboller sadece sessiz harflere

karşılık gelmekte bazen iki hatta üç sessiz harf yan yana gelebilmektedir. Bu özelliğinden dolayı hiyeroglif alfabesinin heceli (syllabic) bir yapıya sahip olduğu da söylenebilir. İkinci özelliği ise *ideografik* olmasıdır. Bu bir sembolün tamamen bir kelimeye denk gelecek biçimde kullanılmasıdır. Her ne kadar şekillere bakarak anlamlar çıkarmanın kolay olacağı düşünülse de bu semboller karmaşık bir biçimde kullanılmıştır. Mısır hiyerogliflerinin 700 farklı şekilden oluştuğu kabul edilir ve insanlardan hayvanlara bitkilerden nesnelere birçok farklı varlığın kullanılmasıyla gözleme dayalı bir şekilde oluşturulduğu düşünülür. Son özelliği belirleyicilerin bulunmasıdır. Belirleyiciler bir kelimenin tam anlamını vermeden onun bulunduğu semantik kategoriye ifade ederler (Davies,1988) .

Yazı geliştikçe ve ilerledikçe hiyeroglif sembolleri daha da basitleşip halkın da kullanabileceği hale getirilmiştir. Bu sebeple ona *Demotik* yani halk dili denmektedir. Bu demotik dil Mısır Medeniyetinin ileriki dönemlerinde kullanılmaya başlanmıştır ve kendinden sonra gelecek olan Koptik dilini ve de alfabesini de etkilemiştir. Sonuç olarak iki çeşit Mısır hiyeroglifi var denilebilir: Bunlar, Mısırlı rahip ve kâtipler tarafından kullanılan orijinal sistem olan *Hieratik* ve halkın kullandığı basitleştirilmiş sistem olan *Demotik*'tir (Lesley&Roy Adkins,2002).

Tam bir tarih verilemese de hiyeroglif yazının milattan önce 3250'lerde icat edildiğine inanılır. 3 bin yılı aşkın bir süre kullanılmasına rağmen bu dilin konuşulmaz, alfabesinin de birden okunamaz hale gelmesi ise bir muammadır. Andrew Robbinson (2008)'a göre dillerin yok olmasının politika, din ve doğal afetler gibi birçok farklı sebebi vardır. Eski Mısır'ın da ilk önce Büyük İskender tarafından işgal edilip yönetimin el değiştirmesi, sonrasında Hıristiyanlığın bu topraklara gelmesi daha sonrasında da aynı topraklar Araplar tarafından ele geçirilmesi bu dili tarihin tozlu sayfalarına göndermiştir.

İskender'in işgali ve kendi yönetimini getirmesi Yunancayı yöneticilerin dili yapmış, milattan sonra 4. yüzyılda Mısır resmi din olarak Hıristiyanlığı kabul ettiğindeyse hiyeroglifler artık çoktan tarih olmuştu ki bu sadece hiyerogliflerin değil ilerleyen yüzyıllarda hiyerogliflerle beraber üç bin yıllık koca bir medeniyetin de unutulması, yok olması anlamına gelmekteydi. Her ne kadar yazı sistemi olarak hiyeroglifler artık kullanılmasa da Mısır dili varlığını sürdürmeye Arap hâkimiyeti bu coğrafyaya gelene kadar devam etmiş ve Arapların dolayısıyla İslamiyet'in hüküm sürmeye başlamasıyla da dil artık kullanılmaz hale gelmiştir.

Tarihin tozlu sayfalarına gömülmesinin ardından birçok kişi hiyeroglifleri çözmeye çalışmıştır. Bu çalışmaların çoğu yazık ki hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın en büyük sebebi hiç şüphesiz hiyerogliflerin ne olduğuna dair kesin bir yargıya varılmadan böyle bir uğraşa girilmesi olmuştur. Hiyeroglifler fikirlerin tasvir edilmesi için kullanılan semboller miydi yoksa konuşulan bir dilin alfabesi miydi? (Weissbach, 1999-2000) İşte bu soruya kesin bir cevabın verilmemesi bilim insanlarını yüzlerce yıl boyunca başarısızlığa sürükledi. Bunların ilk örneği olarak Horapollo'nun 5.Yüzyılda yazdığı *Hieroglyphica* isimli eseri gösterilebilir. Bu eserde Horapollo, hiyeroglifleri sembol olarak kabul etmiş ve ileriki yüzyıllarda hiyerogliflerin yanlış yorumlanmasının fitilini ateşlemişti. Horapollo'dan sonra 9. ve 10. yüzyılda Arap tarihçiler Zünnun-ı Mısri ve Ibn Vah şiyye'nin çalışmaları görülür (Allen,1960). Bu iki bilim adamını özel kılansa ikisinin de hiyeroglifleri çözmeye *Koptik* dilinden faydalanma çabasıdır.

Hiyerogliflerin Avrupa'da yeniden doğuşu, İtalyan hümanistlerin 15. yüzyılda Herodot Tacitus, Ammianus, Lucan, Diodorus, Pliny gibi tarihçilerin metinlerini okumalarıyla

gerçekleşmiştir. Hümanistler bu metinlerden yola çıkarak ataları tarafından Roma'ya getirilen bir dikili taşın kutsal yazıtlar içerdiğini öğrenmiş ve Plato ile Musa'nın Mısırda eğitimlerini tamamladıklarına inanmışlardır. Bu metinler onlara ayrıca Nil'in bilge insanların sırlarını değişik semboller kullanarak gizlediği fikrini vermiş ve en nihayetinde hiyeroglifleri çözmeye yöneltmiştir (Allen,1960). Onları bu arayışa yönlüten motivasyonları ne kadar sağlam olursa olsun hiyeroglifleri çözmek yolunda onlar da hüsrana uğramışlardır. Bunun birçok farklı sebebi vardı. En büyük sebepse yukarıda söylendiği gibi hiyerogliflerin tam olarak ne olduğunun tanımlanamaması ve o dönemde birçok kişi tarafından konuşulan bir dilin alfabesi değil de rahiplerin gizli sembolleri olarak kabul görmesiydi. Bu dönemde bahsi geçmesi gereken en önemli kişi Athanasius Kircher'dir. Daha önce söz konusu Arap tarihçilerin metinleri 17. yüzyılda Athanasius Kircher tarafından okunmuş ve o da Koptik ve Arapça bir sözlük kullanarak hiyeroglifleri çözmeye çalışmıştır. Kendinden öncekiler ve ardından gelenler gibi Athanasius Kircher de hiyeroglifleri sembol olarak kabul etmiş ve Koptik dilindeki kelimelerle hiyerogliflerdeki sembolleri eşleyip yorumlamaya çalışmıştır. Sonuç olarak ancak hatalarla dolu alfabe parçacıkları elde edebilmiştir (Ray,2008).

Bu kadar başarısızlığın üzerine bilim insanları artık kendilerine yol gösterecek bir yazı, kitap daha doğrusu bir anahtara sahip olmanın son derece gerekli olduğuna inanmışlar ve uzun yıllar boyunca hiyeroglifleri tam manasıyla okuyabilmek için gerekli anahtarı arayıp durmuşlardır. Bu anahtara ulaşana kadar kimileri farklı dilbilimsel teoriler ortaya atmış kimileri hiyeroglifleri kırılması gereken bir kod gibi görüp kriptograflar gibi bu kodu kırmaya çalışmışlardır. En nihayetinde 1799 yılında Reşit Taşı'nın bulunmasıyla bilim insanları yüzlerce yıldır aradıkları bu anahtara kavuşmuş ve bu taşın bulunmasından yaklaşık yirmi yıl sonra Fransız bir dilbilimci olan Jean-François Champollion kendinden önce de aynı uğraşa girişmiş olan Silvestre de Sacy, Johan David Åkerblad ve Thomas Young'ı geride bırakıp 1822'de hiyeroglifleri okuyabildiğini ilan etmiş ve bu yolda çok büyük bir adım atmıştır. Bu sürecin anlaşılması için, biraz tarihsel bilgiye biraz da Champollion'dan önce yapılan çalışmalara ihtiyaç vardır.

Napoleon Bonaparte'ın 1789'da Mısır'ı işgaldeki amacı için iki ayrı sebep gösterilebilir. Birincisi o zamanlar Mısır'ın devasa yapıları ve akıl almaz ihtişamıyla Avrupa'da bir moda olması ve bu ülkenin birçok zenginliğinin Avrupa'ya kaçırılıp aristokratların ve de soyluların koleksiyonlarında yerlerini almaya başlamasıydı. Bu zenginlikler arasında mumyalar, lahitler, tanrıça heykelleri, dikili taşlar, el yazması papirüsler ve daha nice antika eşya bulunmaktaydı (Fagan, 1975). Mısır artık birçok Avrupalı tüccar için yeni bir ticaret merkezi haline gelmişti. İkinci olarak Napoleon'un bu işgalle ülkeyi, insanlarını ve de geçmişini anlamayı, öğrenmeyi istemesi gösterilebilir. Bunun için de işgale giderken yanında tarihçiden matematikçiye, sanatçıdan dilbilimciye birçok bilim insanını da götürmüş ve onları araştırma yapmaları için teşvik etmişti.

Reşit (Rosetta) Taşı

1799 yılında Napoleon'un isteği üzerine Mısır'ın Reşit (Reşit) bölgesinde yapılan kazıda o güne kadar eşi benzeri görülmemiş bir parça bulundu. Bu siyah granit taşı eşsiz kılansa üzerinde 3 farklı dille yazılmış metin bulunmasıydı: En başta hiyeroglif yazısı, ortada bilinmeyen başka bir dil ve en alttaysa Antik Yunanca bir metin vardı. Antik Yunancayı hemen okumaya koyulan dilbilimciler metni çözdükçe heyecanları iki katına çıktı. Dilbilimciler bu denli heyecanlandıran, üç yazının da aynı şeyi anlatması ve her ne kadar ilk iki dil olmasa da Antik Yunancanın çok iyi bir şekilde bilinmesi ve kolayca çevrilebilecek olmasıydı. Böylece Yunanca metin çevrilip hiyerogliflerin ne dediği anlaşılacak ve belki de hiyeroglifler okunabilecekti (Budge, 1893). Taşın önemini kavrayan Fransızlar, hemen kopyalarını çıkartıp Paris'e yollamış ve en önemli dilbilimcilerini hiyeroglifleri çözmeye yönlendirmişti. Bu dilbilimcilerden en önemlisi *Silvester De Sacy* idi (Byrd, 1998).

Şekil 1: Reşit (Rosetta Taşı)

(Hooker, 1998)

Gelinen nokta, Napoleon için önemli bir sonuçtu ama 1802'de İngiliz İmparatorluğu ile 3 yıldır verilen savaşın kaybedilmesinin ardından Fransızlar, Mısır'ı terk etmek ve buldukları her eseri İmparatorluğa teslim etmek zorunda kaldılar. Reşit Taşı'nın ününü duyan İngilizlerse taşı çoktan İngiltere'ye yollayıp hiyeroglifleri çözmeye başlamıştı. Bütün dünya olanları ilgiyle izliyor ve iki millet de hiyeroglifleri çözmeye onuruna sahip olmak için canla başla uğraşıyordu. Bu olayın iki millet arasında bu denli bir gurur meselesine dönüşmesinin sebebi, Fransızların taşı kendilerinin bulduğunu dile getirmeleri ve onun İngilizler tarafından ellerinden alınmış olduğunu iddia etmeleri, İngilizlerinse taşta sahipken çözmeye onurunu Fransızlara kaptırma telaşına düşmüş olmalarıydı.

Artık yüzyıllardır aranan anahtar bulunmuş olsa da bilim adamları için cevaplanmayı bekleyen birçok soru vardı. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi hiyerogliflerin tam olarak ne olduğuna dair tatmin edici bir tanımın yapılamamasıydı. Hiyeroglifler konuşulan bir dilin yazı sistemi mi yoksa kişileri, nesnelere tanımlayan sessiz semboller miydi? Eğer hiyeroglifler konuşulan bir dilin yazı sistemiyse alfabenin özellikleri tam olarak neydi ve hangi ses hangi sembole aitti? Bunun yanında Mısır 3 bin yıla yayılan bir medeniyete sahipti ve bu süreçte dilde ve alfabede belli dönemsel farklılıklar olması kaçınılmazdı. Eski Mısır dilinin yaklaşık 1.500 yıldır konuşulmadığı düşünülürse, bu sorulara cevap bulmak gerçekten çok zordu.

Bu arada gözlemlenen değişikliklerin bir kısmı politik içerikliydi. Reşit Taşı yapıldığında Mısır artık eski Mısır değildi. Ülke birçok işgale maruz kalmış ve en sonunda ana dili Yunanca olan Büyük İskender tarafından tamamen işgal edilmişti. Ülkenin uğradığı yönetsel değişikliklerin hiyeroglifleri tam olarak nasıl etkilediğinin bilinmemesi başta

Champollion olmak üzere birçok dilbilimci için sorun teşkil etmekteydi. Çünkü bugün için Mısır medeniyeti 5 bin yıllık bir geçmişe sahipti ve dilbilimcilerin asıl amacı bu medeniyetin en eski zamanına ait metinleri okuyabilmektir. Eğer Yunanca, Reşit taşı yapıldığı dönemde eski Mısır dilinde birçok farklılığa sebep olmuşsa bu taş üzerinden yürütülecek dil bilimsel teoriler veya oluşturulabilecek bir alfabe en eski dönemlere uygulanmayabilir hatta belki de o dönemki yazılar hiç okunamayabilirdi.

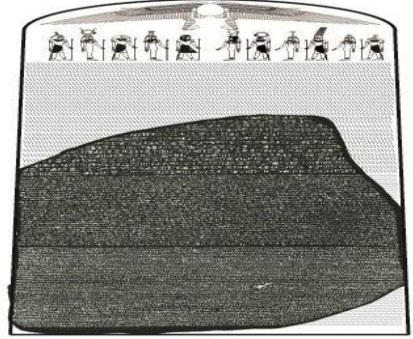
Yunancanın dil üzerinde ne denli farklılıklara yol açmış olabileceğini daha iyi kavramak için Reşit taşının hikâyesine bir göz atmak gerekir. Taştaki Yunanca çeviriye göre bu taş Mısırın 285.

firavunu V. Ptolemy (*Ptolemaios*) tarafından M.Ö. 196'da kendi yönetiminin propagandası için yaptırılmıştı ve belki de yüzlerce kopyası bulunmaktaydı. Taşın yaptırılmasının en büyük sebebiyse yönetiminin sallantıda olmasıydı. O zamanlar Mısır, 3 bin yıllık medeniyetin görkemli günlerinden çok uzaktaydı. Birçok işgale uğrayan bu topraklar artık M.Ö. 332 de Büyük İskender'in kontrolüne geçmiş ve İ skender kendini firavun ilan edip kendi hükümetini oluşturmuştu. Bu yönetimin çoğu bu toprakların asil sahiplerine yabancıydı ve bu, toplum içerisinde yönetime karşı bir nefret oluşturmaktaydı.

Halkın yönetime karşı açık isyan içinde bulunduğu dahi söylenebilirdi. Bu durumdan son derece rahatsız olan V. Ptolemy çözüm olarak bu taşlardan yaptırıp ülkedeki tapınaklara yerleştirmiştir. Hepsi V. Ptolemy'nin erdemlerinden ve ülkenin haklı firavunu olmasının sebeplerinden bahsetmekte ve onu övmekteydi (Budge, 1893).

Diğer büyük bir sorun da Reşit Taşı'n ın bulunduğu fiziksel durumdu. Taşın hiyeroglifleri içeren ilk kısmı neredeyse tamamen zarar görmüş tü. Ama ortadaki bilinmeyen dille eski Yunanca neredeyse tamdı. Taşın üzerinde hiyeroglif kısmındaki 14 sıranın yarım yamalak parçaları, ortadaki dilin 32 sırası ve eski Yunancanın 54 sırası bulunmaktaydı (Budge, 1893). Bu yüzden çeviriye dayalı herhangi bir teorinin taş üzerinde uygulanması çok zordu çünkü eksiklikler büyük bir problem yaratıyordu. Bu sorunu çözmek isteyen ve artık taşı kendi mülkü olarak gören İngilizlerse o dönemde Mısır'da bulunan ve eski Mısır'ın harikalarını bulup gün yüzüne çıkarmayı kendine görev bilmiş İtalyan maceraperest İovanni Belzoni'yi taşın başka bir kopyasını bulmakla görevlendirdi. Belzoni her ne kadar bu görevi yerine getiremese de çözüm sürecine son derece büyük katkıda bulunacaktı.

Dilbilimciler için sorunlu başka bir konu da hiyerogliflerin okunma yönüydü. Hiyeroglifler bazen sağdan sola, bazen solda sağa, bazen de yukarıdan aşağı yazılmakta ve hangi taraftan okumaya başlanacağı konusunda kimse kesin bir fikir sunamamaktaydı (Collier&Manley, 1989). Bu yüzden Reşit Taşı'ndaki Yunanca çeviriye hiyerogliflere uyarılama epey zor olacağına benziyordu. Kelimeler arasında boşluk olmaması, neyin nerde başlayıp nerde bittiğinin bilinmemesi yanı sıra eldeki materyalin azlığı ve de güvenilirliği de sorun teşkil ediyordu.

Şekil 2: Reşit Taşı'nın Parkinson ve Thorne tarafından Memphis ve Canopusta ki örneklerine bakılarak yeniden tasarlanan muhtemel orijinal

Dilbilimcilerin elinde eski Mısır diline dair fikir yürütebilecek tek veri Reşit Taşı'ydı. O da yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı yardımdan çok zarara yol açmaya başlamıştı.

Bunun haricinde dilbilimcilerin teorilerini uygulamak için daha çok metine ihtiyaçları vardı. Metinlerin Mısır'dan Avrupa'ya gelmesi hem çok zor hem de çok pahalıydı. Çoğu metin papirüs adı verilen parşömenlere yazılmıştı ve Mısır iklimi göz önüne alınarak yapılan bu kâğıtlar Avrupa iklimine dayanamıyor, eriyordu. Tapınak ve yapılardaki yazılar, ressamlar tarafından

işlenip Avrupa'ya gönderilse de bunların çoğu hatalarla doluydu ve güvenilir değildi.

Dil bilimciler için Reşit

Taşı inanılmaz bir ipucu

barındırıyordu. Bu daha sonraları *kartuş* adı verilecek olan ve ilk defa Danimarkalı bir arkeolog olan Georg Zoega tarafından tanınan sembollerini çevreleyen oval dairelerdi. Zoega' a göre bu halkalar özel bir isim içermektedir (Callimahos, 1970). Bu büyük ihtimalle soylu bir isim belki de bir firavun adıydı ve o da Reşit taşındaki Yunanca çeviriye bakılıp bu çeviriden bir alfabe oluşturabilmesini sağlayabilecek en önemli fırsattı. Burada bu kartuşlara çözüm

sürecindeki ikinci anahtar dense hiç de hata yapılmış olmaz. Çünkü elde hiçbir sağlam veri yokken seslere dayalı bir alfabe oluşturulması ancak zaten tarihte adı geçen ve de okunuşu bilinen bir isimle sağlanabilirdi. En nihayetinde farklılıklar olsa da bir isim farklı bir dilde de kabaca da olsa aynı biçimde telaffuz edilirdi. Fakat burada bir sorun vardı. Taşın hiyeroglif kısmının büyük çoğunluğu eksikti ve Ptolemy ismi iki farklı kartuşta geçmekteydi. Kartuşlardan

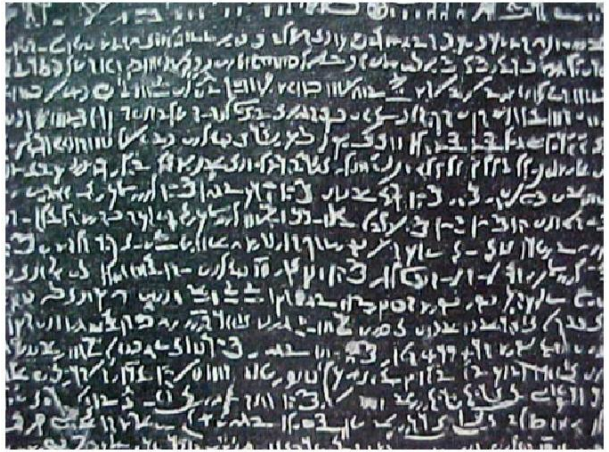
birinin bu firavuna ait tanımlamalar veya övgüler içerebileceği düşünülmüştü ve bunun da sesleri doğru tayin etmede problem yaratacağına inanılmıştı. Ayrıca bu özel isim temel alındığında hiyerogliflerin tam olarak hangi yönden okunacağı sorunu ortaya çıkıyordu.

Reşit Taşı'nın en önemli özelliği, üzerinde aynı metnin 3 farklı dile yazılmış olmasıydı. Bunlardan ilki hiyerogliflerdi. İkinci kısımdaki dil ise o zaman bilinmemekteydi.

Şekil 3: Reşit Taşındaki Ptolemy Kartuşu

(Adkins, 2000)

Şekil 4: Taşın Demotik Kısmı

Yunanca kısmının çevrilmesinin ardından bu dilin Eski Mısır'da halk dili olduğu anlaşılmıştı. Hiyerogliflerin değişmiş bir formu olan bu yazı da hiyeroglifler gibi tam bir gizemdi. (Lesley&RoyAdkins, 2002) Fakat birçok dil bilimciye göre hiyerogliflerin aksine bu konuşulan bir dilin yazı sistemiydi ve buradaki sembollerin seslere tekabül etmesi olasılığı çok fazlaydı. İşte bu yüzden Reşit Taşı'nın bulunmasının ardından birçok dilbilimci hiyerogliflerden ziyade bu *demotik* kısma yoğunlaşmış ve varsayımlarını bu kısım üzerinden geliştirmişlerdi.

Taş'ın bulunmasının ardından kaydedilmesi gereken dört isim vardır. Bunlar Sylvestre de Sacy, John David Akerblad, Thomas Young ve Jean Français Champollion'dur. Bunların içinde özellikle Thomas Young ve Jean Français Champollion geliştirdikleri teorilerle diğer birçok bilim insanını geride bırakmışlardır (Parkinson, 1999).

Taşın bulunmasının ardından kopyasını çıkaran Fransızlar bunları Paris'e yollamış ve en önemli dilbilimcilerini bu konuda görevlendirmişlerdir. Sylvestre de Sacy bu dilbilimciler içerisinde en önemli olanıydı ve Yunanca metinle yaptığı karşılaştırma sonunca 'Ptolemy' isminin de dâhil olduğu birkaç ismi çözmeyi başarmıştı. Fakat bu çözümlere rağmen hedeflediği alfabe bir türlü oluşturamamış ve sonrasında da hiyerogliflerin çözülemeyecek mistik semboller olduğunu kabul etmiştir (Griffith, 1951). Onu bu dönemde bahse değer kılan bir diğer unsur da Champollion'nun hocası oluşudur. Sacy'den sonra yetenekli bir İsveç diplomatı olan John David Akerblad Sacy'nin çalışmalarını da hesaba katarak Yunanca çevirideki isimleri demotik kısımda bulmayı başarmıştır. Onun da en büyük hatası bu demotik kısmın tamamen alfabetik olduğuna inanması ve bu hatalı varsayımla çözmeye çalışmasıdır (Callimahos, 1970). Yazık ki bu hatalı varsayım onun çözüm yolunda ilerlemesine engel olmuştur.

Rekabetin diğer ayağı olan İngiltere'nin bu iş için seçtiği isim, daha iki yaşında okumayı sökmüş ve 20 yaşına geldiğinde Arapça, Farsça ve Türkçenin de dâhil olduğu bir düzine dili konuşabilen Dr. Thomas Young'dı. Young, insan gözünün nasıl çalıştığına dair yaptığı çalışmalarıyla meşhurdur. Young'ın avantajı Reşit Taşı'nın hiyeroglifleri çözmesi için kendisine teslim edilmiş olmasıydı. Young'ın bu sürece yaptığı en büyük katkılardan biri 'Ptolemy'nin de dâhil olduğu farklı isimleri deşifre etmeyi başarmasıydı (Callimahos, 1970). Bununla birlikte hiyerogliflerin hangi yönden okunacağını da bulan Young olmuştur. Young hiyeroglifin tıpkı bir aynadaki yansıma gibi çalıştığını görmüş ve bu fikre göre hiyeroglif karakterlerindeki başlar hangi yönü gösteriyorsa o taraftan okunacağı sonucuna varmıştır. O da en başta hiyerogliflerin semboller olduğuna inanmış fakat "Ptolemy" gibi yabancı isimlerin hiyerogliflerde alfabetik bir biçimde yazıldığı fikrine varmıştır.

Young hiyerogliflere bir alfabeden ziyade kırılması gereken bir şifre muamelesi yapmıştı. Sayısal zekâya sahip olan Young, çözümlemede *matematiği* kullanmıştır. Ona göre hiyeroglifler sembollerdi ama *demotik* kısım konuşulan bir dilin alfabesiydi. Bu sisteme göre Young kelime sıklıklarına bakmıştır (Griffith, 1951). Örneğin Yunanca metinde 12 kez geçen 'tanrı' kelimesi için *demotik* metinde 12 kez geçen aynı sembol gruplarını aramış; buralardan harfler, harflerden bir alfabe, alfabeden, kelimeler ve buradan da cümleler oluşturabileceğine inanmıştır. Demotik üzerinde yapacağı bu çalışmanın hiyeroglif sembollerini çözmeye çok işe yarayacağına inanmamıştır çünkü en nihayetinde Yunanca çeviriye göre iki sistem de aynı dilin yazı sistemiydi. 'Ptolemy' gibi birkaç kelimeyi bulup buradan yola çıkarak minik bir alfabe geliştirmişti fakat sonradan anlaşılacağına göre bu alfabe hatalı bir alfabeydi (Davies,1988).

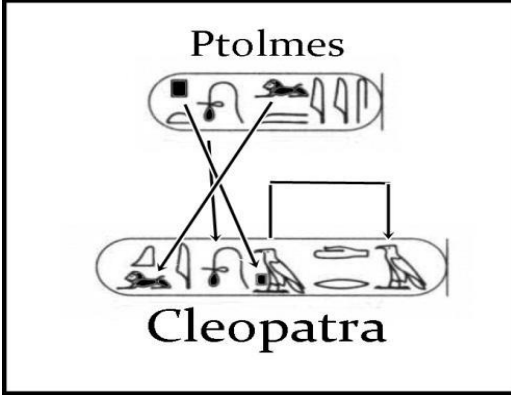
Young, diğer hiyeroglif sembollerin kendi oluşturduğu sistemin takibiyle çözülebileceğini belirtip sebebi bilinmeyen bir şekilde hiyeroglifleri çözme uğraşından vazgeçmiştir. Kimlerine göre bu vazgeçişin sebebi işin içinden bir türlü çıkamamış olmasıydı. Young'ın en büyük hatasıysa hiyeroglifleri fikirler anlatan resimcikler olarak kabul edip sadece Yunan soyluların bu yazıtlara yerleştirilmesi için seslere karşılık gelecek biçimde yazıldıklarına inanmasıydı (Callimahos, 1970).

Bunu takip eden yıllar tamamen sözde çözümlenmelerle geçmişti. Birçok farklı kişi birçok farklı sembol çevirileriyle ortaya çıkmada ve bunları yayınlamaktaydı. Bu kadar başarısızlığın ardından birçok kişi artık hiyerogliflerin tamamen sessiz olduğunu ve çözülemeyeceğini kabul etmişti. Ama henüz bu süreçte asıl kahraman, hiçbir çalışmasını yayınlamamıştı. Bu sürece adını altın harflerle kazıyan isim: *Jean François Champollion* oldu.

Jean François Champollion ile Devam Eden Süreç

Jean-François Champollion 1790 yılında Figeac'da kalabalık bir ailenin son çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Champollion daha çok küçük yaşlardan itibaren dil konusunda tam bir dahi olduğunun ipuçlarını vermiş ve her ne kadar iyi bir eğitim alacak kadar zengin olmasa da abisi onun bu yeteneğini fark edip bu konuda onu hep yüreklendirmiştir. Bu küçük dil harikasının 13 yaşına geldiğinde tam altı antik dili ustaca konuşabilmesi ileride yapacaklarının da habercisiydi. (Lesley&RoyAdkins, 2002). Antik dillere bu denli meraklı olmasının sebebiyse hiç şüphesiz çocukluğundan itibaren kafasını kurcalayan ve büyüdüğünde de kurcalayacak olan sorularda saklıydı: "İlk medeniyet ne zaman başladı? Âdemle Havva hangi dili konuşuyordu? Tanrı bizimle aynı dili mi konuşuyor?" İşte Champollion'u hiyeroglifleri çözmeye yönelten de bu sorulardır. Çünkü ona göre Eski Mısır medeniyeti dünya tarihinin en yaşlı medeniyetiydi ve eğer yazıları okunabilirse birçok sorunun cevabı da bulunmuş olacaktı. Daha çocukluğunda dil konusunda tam dahi olduğunu kanıtlayan Champollion için hiyeroglifleri çözmek hem milli bir mesele, hemde çocukluğundan beri zihnini meşgul eden soruların anahtarıydı.

Diğer birçok dilbilimci gibi Champollion da en başta hiyerogliflerin semboller olduğunu düşünmüş, daha sonra taşın eksik kısmıyla ilgili tahminler yürütüp Yunancayla yaptığı rakamsal karşılaştırmayla bu fikirden vazgeçmişti. Hiyerogliflerin seslere karşılık gelen harfler olduğuna inanmıştı. Ona - unvanını kazandıracak en önemli nokta belki de buydu ama bu yine de uzun ve sancılı bir süreçti. Bir dilbilimci olarak Champollion, hiyerogliflerin anlamlarının antik dillerin üzerine yapılacak karşılaştırmalı bir çalışmayla çözüleceğine inanmış ve işe Eski Mısır diliyle aynı zamanda var olan en son dil olan Koptik dilini öğrenerek başlamıştı. Yine diğer dilbilimcilerin aksine sadece kelime anlamlarını değil harflere denk düşen sesleri bulmaya son derece büyük bir önem veriyordu (Griffith, 1951). Koptik Mısır Hıristiyanlarının diliydi ve hala dini ayinlerde kullanılmaktaydı (Davies,1988). Koptik dilini inceledikçe bu dil ile demotik arasında da alfabetik bir benzerlik bulunduğu fikrine vardı. Bunun yanında Champollion'a göre hiyeroglif alfabesi ve demotik alfabe arasında da benzerlikler vardı. Hiyeroglif alfabesi sadece demotiğin eski bir versiyonuydu. Hatta demotik alfabesinin eski Mısırda halkın daha kolay yazabilmesi için hiyerogliflerin basitleştirilerek oluşturulduğuna inanmıştı. Böylelikle Koptik dilinde öğrendiği seslerle ve yine bu dilin alfabesiyle demotik alfabe arasında karşılaştırmalar yapıp bir alfabe oluşturmuş ve daha sonra bu alfabeyle hiyerogliflerle karşılaştırmaları uygun sesleri bulmaya çalışmıştır. Champollion, hiyeroglif alfabesinin kesinlikle gözleme dayanarak oluşturulduğuna inanmış ve aynı topraklarda konuşulan

Şekil 5: Champollion'nun Koptik Demotik ve Hiyeroglif alfabeleriyle yaptığı karşılaştırmalar sonucu ortaya çıkardığı alfabe

Champollion'a karşı olan nefretiydi. "İnsanlık nasıl başladı" gibi sorularla artık saplantılı hale gelen bu adamın hiyeroglifleri gerçekten okumayı başarıp kilisenin öğretilerine ters düşebilecek verilere ulaşmasından o kadar korkuluyordu ki onu engellemek için her şey yapılıyordu. Kilisenin ortaya çıkmasından en çok korktuğu gerçekse *Nuh Tufanının* tarihiydi. O dönemde kilisenin bilim adamları (Adkins, 2000) Incil'i kullanarak bu tufanın tarihini M.Ö. 2349 olarak hesaplamış ve yine Incil'e göre bu tufan dünya üzerindeki bütün medeniyetleri yok etmişti. Kiliseye göre Incil tarihsel olarak hatasızdı. Eğer Champollion hiyeroglifleri okumayı başarıp Mısır

medeniyetini bu tarihten de daha eski bir tarihe dayandırırsa bu hiç şüphesiz kilisenin otoritesinin büyük ölçüde sarsılmasına sebep olacaktı: Kilisenin yöneticiler üzerindeki etkinliği düşünüldüğünde Champollion'nun çalışmaları büyük bir tehlike altında

gibi görünüyordu. Yine bir cumhuriyetçi olduğu bilinen Champollion, Napoleon'nun devrilmesinin ardından krala komplo kurma suçuyla görevinden alınmış ve memleketi olan Figiac'a sürgüne yollanmıştı

☐ = E	☐ = I
☐ = O	☐ = O
☐ = P	☐ = L
☐ = A	☐ = M
☐ = T	☐ = E
☐ = R	☐ = S
☐ = A	

(Parkinson, 1999).

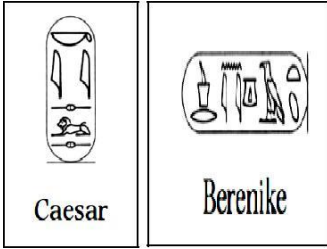
Hem sürgün hem kaynak yetersizliği hem de kilise baskısı gibi problemlerle uğraşırken onu nihai başarıya ulaştıracak üçüncü anahtar İtalyan gezginci Belzoni tarafından bulunmuştu. Daha önceleri Reşit

Koptik dilinin kelimelerinin seslerini Kircher'm da yaptığı gibi hiyeroglif sembolleriyle eşleştirmeye çalışmıştır (Callimahos, 1970).

Champollion her geçen gün biraz daha başarıya yaklaşmakta, daha doğru alfabeler ortaya çıkartmaktaydı. Fakat önünde üç büyük sorun vardı. Birincisi maddi zorluklarla uğraşan ve antika papirüslere hiçbir şekilde parası yetmeyecek bu adamın teorisini kanıtlayabilecek materyali son derece azdı ve elinde yararlanabileceği tek kaynak Reşit Taşı'nın kopyaları idi. Bu taşın da hiyeroglif kısmı büyük oranda hasarlıydı. İkincisiyse kilisenin

Şekil 6: Ptolemy ve Cleoptara Kartuşlarının Karşılaştırılması

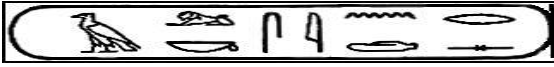
Şekil 7:Ptolemy ve Cleoptara Hierogliflerinin Analiz. "T" sesindeki farklılık daha sonralarda eşsesliler fikriyle açıklanmıştır.

Taşı'nın daha sağlam bir kopyasını bulmak için İngiliz Müzesi tarafından görevlendirilen Belzoni bir tapınak adası olan Philae'da üzerinde Yunanca çevirisi olan bir sütun taşı buldu. Bu taşı daha da özel kılan taşıdaki Ptolemy ve Cleopatra isimleriydi. Bu iki isim 3 benzer sesi daha doğrusu harfi içermekte ve Champollion'nun belki de yıllardır beklediği karşılaştırma şansını ona vermektedir. Kardeşinin yardımlarıyla sürgünden kurtulan Champollion sütunun bir kopyasına ulaşmış hemen çalışmalara başladı. İki ismi karşılaştırarak 3 sesin de aynı harfle ifade edildiğini fark etti (Lesley&RoyAdkins, 2002).

Görüldüğü üzere P,L,O sesleri iki isimde de aynı

sembolle ifade edilmiştir. İşte bunu fark eden Champollion diğ er harflere isimlerde geçtiği şekilde sesler vermiş ve böylece 13 harflik minik bir alfabe oluşturmuştur. Elindeki bu alfabeyi kullanarak sütundaki diğ er isimleri de çözümlenmiştir. Bunlar "İskender" (Alexander), "Berenik" (Berenice), "Sezar" (Caesar) isimleriydi ve teorisini bu isimler üzerinde uygulayıp alfabesini genişletme imkanı bulmuştu (Ray, 2008).

Kimileri için bu inanılmaz bir başarı sayılsa da Champollion o kadar da mutlu değildi. Bu isimlerin hepsi hieroglifler için çevrilmiş modern Yunan isimleriydi ve onun için önemli olan Yunanlılar ya da Romalılar tarafından bozulmamış metinler üzerinde teorisini ve alfabesini test etmekte (Griffith, 1951). Ona ihtiyacı olan materyali sağlayansa Belzoni oldu. Antik Mısır'ın hiç görülmemiş yerlerini keşfetmeyi kendine görev bilmiş bu maceraperest, Mısır'ın en uzak noktalarından biri olan Ebu Simbel'de bir tapınak keşfetti. (Mayes, 1959) Bu tapınaktaki yazılar ve kartuşlar Yunanca etkisiyle bozulmayacak kadar

Şekil 8: Sezar, Berenik ve İskender'in kartuşları

eskiydi: Bu tam da Champollino'nun ihtiyacı olan şeydi. Bu tapınağın resimleri ona bir arkadaşı tarafından getirilmiş, o da duvardaki kartuşu kendi geliştirdiği alfabesini

kullanarak okumayı başarmıştı Weissbach, 1999-2000). (Bu kartuş Ramses idi ve gelmiş geçmiş en büyük Mısır firavunu olarak kabul edilmekteydi. Peki, Champollion'nun Ramses adından bu kadar emin olmasının ı sağlayan neydi? Ramses ismi uydurma ve ya tesadüfi olabilir miydi? İşte burada da bu çözüm sürecindeki son anahtar ortaya çıkmakta: Manetho. Milattan önce 3. Yüzyılda yaşamış olan Manetho hem bir rahip hem de bir tarihçiydi. ve Aegyptiaca isimli eseriyle meşhurdur. Yunanca kaleme alınmış bu eserde Manetho, Mısır hanedanlarının kronolojik bir listesini hazırlamıştı (Greppo,1831). Bu eserde Manetho, Mısır firavunlarının hayatlarını Nuh tufanı öncesinden başlayarak oluşturduğu için kilise tarafından sapkın ilan edilmişti. Birçoklarına göre Champollion Mısır'a yaptığı seyahatte bu listeyi hep yanında taşımış ve yeni papirüsler geldiğinde veya tapınak duvarlarında farklı yazıtlarla karşılaştığı zaman okumaya çalıştığı ı isimleri buradan kontrol edip hem okuduklarının doğruluğunu test etmiş hem de alfabesini daha da genişletmiş ya da

uyarlamalar yapmıştı. Champollion'nun bu listeyi ne zaman kullanmaya başladığı tam olarak bilinmemektedir.²

Artık hem alfabesinden hem de teorisinden emin olan Champollion, bu başarısını verdiği konferanslarla ve yayımladığı yazılarla bütün dünyaya duyurmuştu. Ama bu konuşmaları hep bir cümleyle sonlandırmıştı: Bu sadece bir başlangıç. Gerçekten de öyleydi. Zaten kimse, koca bir dilin ki bu dil 3 bin yıllık bir medeniyete aitti, bu kadar yıllık uğraş rağmen bu kadar kolay bir biçimde çözümleneceğini düşünmemişti. Bu yüzden Avrupa da ki birçok aydın ve bilim adamı Champollion'nun bu başarısına şüpheyle bakmış, daha fazla materyal üzerinde test edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır.

Şekil 9: 1802 de Dendera da bulunan ve Mısır Astrolojisini en güzel şekilde anlatan objelerden biri olarak kabul edilen Dendera Zodyak'ı

Hem işsiz hem de parasız olan Champollion'nun ise ne para verip daha fazla materyal alacak ne de Mısır'a gidip orada araştırmalar yapacak hali vardı.

Bu tür zorluklar yüzünden Champollion bu büyük başarısına rağmen buna bir türlü sevinemiyor, çalışmalarının boşa gideceğinden endişe ediyordu. Durum bu derece umutsuzken o dönemde ki Fransa Kralı, Louvre Müzesinde bir Mısır Koleksiyonu

oluşturmaya karar vermiş ve bu koleksiyona katılmak üzere Mısır'dan bir parça getirtmişti. Bu Tebas yakınlarındaki Dendera tapınağının tavanının bir parçasıydı ve Dendera Zodyak'ı olarak adlandırılmıştı (Greppo,1831). Bu parçaya fiyat biçilmesi için ne kadar eski olduğunu belirlenmek üzere bir otoriteden yardım alınması gerekiyordu ve bu görev için Sacy çağrılmıştı. Zodyak haberlerinin yayılması üzerine bazıları bu Zodyak'ın Nuh tufanından daha eski bir tarihe ait olabileceğini bile iddia etmişlerdi. Sacy, bu eseri M.Ö. 2 binlere dayandırmış ve müze Zodyak'ı bu değerlendirme üzerinden dudak uçuklatan bir fiyata satın almıştı. Bu objenin bu derece eski bir döneme ait olması fikri ve Nuh tufanından da eski olabileceği söylentileri tabiri caizse kilisenin yüreğini ağzına getirmişti. Her ihtimale karşı ikinci bir fikre başvurmanın faydalı olacağına inanan müze müdürü bu görev için Champollion'a başvurdu. Bu Champollion'nun hayatının fırsatı olabilirdi ve öyle de oldu. O dönemde dünyada hiyeroglifleri okuyabilen tek insan olan Champollion bu konuda bilgisini adeta konuşturdu ve Sacy'nın büyük hatasını ortaya çıkardı. Dendera Zodyak'ı milattan sonraki bir döneme aitti ve ödenen miktar düşünüldüğünde bu eser modern bile sayılabılırdi. Champollion bunu kartuşlardaki isimleri okuyarak ortaya çıkarmıştı.

² Burada, Ramses adının ayrıca İncil'de Hz Musa hikâyesinde geçtiğinin altını çizmekte fayda var. Manetho'yla birlikte tarihin bu çözüm sürecindeki inanılmaz katkısı da gözden kaçırılmamalıdır.

Sacy'nin büyük hatası Fransa Kralına yüzlerce franka mal olmuştu ama bu Champollion için bir dönüm noktasıydı. Bu başarıdan sonra kral adına çalışmaya başlayan Champollion, Louvre'da ki Mısır koleksiyonunun müdürü olmuş ve artık Mısır'a gidip araştırma yapabileme hayaline kavuşmuştu. Bunun sonrasında Mısır'a iki yıllık bir seyahat yapan Champollion, Giza Piramitleri, Büyük Karnak Tapınak Kompleksi, Memphis'deki antik mezarlıklar ve Krallar Vadisi gibi birçok yerde araştırmalar yapmış ve Mısır dilinin alfabesi, dilbilgisi, kelimeleri üzerine birçok bilgiye sahip olup daha sonraları da bunları yayınlamıştır (Griffith, 1951). Eserlerinin en ünlüsü hiyeroglif sisteminin kapsamlı bir açıklamasını yaptığı: *Précis du système hiéroglyphique des anciens Égyptiens*' (Eski Mısır Hiyeroglif Sisteminin Kısa Açıklaması) isimli eserdir.

Birçoklarına göre modern insan için Eski Mısır Champollion'la başlar. Eski bir medeniyete ait bir çok gerçeğin gün yüzüne çıkması, Champollion'nun hiyeroglifleri okumadaki başarısı sayesinde olmuştur. Fakat Champollion'nun bunun için ödediği bedel çok ağırdı. Mısır'dan döndükten 18 ay sonra bir beyin rahatsızlığı yüzünden hayatını kaybetti. Kimilerine göre Champollion, Mısır'a yaptığı yorucu bir seyahatin yorgunluğunu bir türlü atamamış, kimilerine göre hiyeroglifleri çözme uğraşının yükünü kaldıramamıştı.

Öyle görünüyor ki, dünya Champollion sayesinde bir dil unutulsa, o dili konuşan kalmasa bile asla yok olamayacağı anlaşılmıştı. Champollion'dan öğrendiğimiz bir diğer şey de bizden binlerce yıl önce yaşamış olan insanları tanımayı, onları duymayı, anlamayı bize mümkün kılmak için arkeolojik kazı ve keşifler kadar dilbilimsel çalışmalar da önemlidir.

SONUÇ

Sonuç olarak, çoğu kimse çözümün tek başına Reşit Taşı'ndan yola çıkılarak gerçekleştiğini düşünmesine rağmen, üzerinde hiyeroglif bir metnin Yunanca çevirisini içeren Reşit Taşı, çözümden çok yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu sorunlar hiyerogliflerin üç farklı yönden yazılması, taşın hiyeroglif kısmının büyük ölçüde eksik olması, kelimeler arasında boşluk olmaması ve taşın yapıldığı zamanda kullanılan Mısır dilinin Yunanca tarafının büyük ölçüde bozulmuş olmasıdır. Bu sorunların birçoğu çözülmüş olsa dahi çözüme götüren anahtarın tek başına Reşit Taşı olduğu söylenemez. Yukarıda belirtildiği gibi anahtarlar sırasıyla: (1) üzerinde hiyeroglif bir metnin Yunanca çevirisi bulunduğu için Reşit Taşı; (2) Reşit taşındaki metnin hiyeroglif kısmında bulunan ve hiyerogliflere teker teker ses tayin edilmesi olasılığını mümkün kılan kartuşlar; (3) Mısır dilinin son dönemlerinde aynı bölgede konuşulan, eski mısır diliyle birçok benzerlik taşıyan ve günümüzde de kullanılan bir dil olan Koptik; (4) Büyük maceracı Belzoni tarafından bulunan, tıpkı Reşit Taşı'nda olduğu gibi özel kartuşlar içeren ve üzerinde Hiyeroglif metnin Yunanca çevirisi bulunan Filay Dikili Taşı; ve (4) son olarak da 3. yüzyılda yaşamış ve Mısır Firavunlarının Soyağacını yazmış olan tarihçi Manetho'nun Yunancaya çevirilmiş metinleridir. Kısaca bilim insanlarını yıllardır çözülemeyen hiyerogliflerin çözümüne götürmede (a) çeviriyi doğru kullanma, (b) diller arasındaki etkileşimi dikkate alma ve (c) en önemlisi de dilin yaşayan bir unsur olduğunun ayırına varma önemli rol oynamıştır. Jean-François Champollion'ın çalışmalarını bu yönde devam ettirerek sonuca ulaşmayı denediği ve başarıya ulaştığı açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

ADKINS Lesley & ADKINS, Roy: (2000). The Keys of Egypt: The Obsession to Decipher Egyptian Hieroglyphs. New York: Harper Collins.

ALLEN Don. Cameron: (1960). "Predecessors of Champollion", Proceedings of the American Philosophical Journal V (104), s. 527-547

BYRD Melanie: (1998).The Napoleonic Institute of Egypt. Napoleonic Scholarship: The Journal of the International Napoleonic Society, V (1,) N (2), Retrived from http://www.napoleon-series.org/ins/scholarship98/c_institute.html

BUDGE, E. A. Wallis: (1893). The Reşit Stone: From The Mummy, Chapters on Egyptian Funeral Archaeology Cambridge: University Press.

COLLIER Mark & MANLEY Bill: (1998). How to Read Egyptian. Berkeley, Los Angeles: California University Press.

DAVIES W.V: (1998) . Reading Past: Egyptian Hieroglyphs. Berkeley, Los Angeles: California University Press.

FAGAN Brian: (1975).The Rape of the Nile: Tomb Robbers, Tourists and Archaeologists in Egypt. New York: Charles Scribner's Sons.

FAIRFAX, Ferdinand: (2005). BBC Egypt Series: The Mystery of the Reşit Stone. United Kingdom: BBC.

GREPPO J. G. H: (1831). "Essay on the Hieroglyphic System of M. Champollion, Jr. and on the Advantages Which It Offers to Sacred Criticism art",The North American Review, V (32), s. 95-127.

GRIFFITH F LI: (1951). "The Decipherment of the Hieroglyphs", The Journal of Egyptian Archaeology, V (37), s. 38-46.

HOOKER J,T: (1990). Reading the Past. University of California Press/British Museum.

LAMBROS D. C: (1970). The Reşit Stone and Its Decipherment: National Security Agency.

PARKINSON Richard: (1999). Cracking the Codes: Reşit Stone and Decipherment. Berkeley, Los Angeles: California University Press.

RAY John: (2008). Reşit Stone: And the Re-birth of Ancient Egypt. London, Profile Books.

ROBINSON Andrew: (2008). "Deciphering Vanished Script". Nature.V(455), s. (1033-1034).

WEISSBACH Muriel. Mirak: (1999) Jean François Champollion And the True Story of Egypt. Fidelio. V(VIII), N(3), s.26-39.

Şekil 4: <http://www.usask.ca/antiquities/collection/egyptian/Reşitstone.html>

Şekil 9: http://en.wikipedia.org/wiki/Dendera_zodiac

ПРОБЛЕМА ВЗАИМОСВЯЗИ ПСИХОЛОГИИ И ПЕДАГОГИКИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ ДИМИТРИЯ УЗНАДЗЕ

DİMİTRİ ÜZNADZE’NİN PSİKOLOJİK DÜŞÜNCELERİNE GÖRE PEDAGOJİ
VE PSİKOLOJİ BAĞLILAŞMASI

THE PROBLEM OF INTERRELATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY IN
THE PSYCHOLOGICAL CONCEPTION OF DIMITRI UZNADZE

Prof. Dr. İmeri BAŞILADZE* - Dr. Şalva KİRTADZE**

РЕЗЮМЕ

В настоящее время, когда развитие психологической науки как у нас, так и во всем мире, достигла того уровня, что действительно может оказать действенную помощь всем областям науки, и в первую очередь, педагогике, из-за укоренившейся в нашем университете традиции, она не изучается в достаточном объеме даже на педагогических специальностях.

Согласно Узнадзе, опора педагогике на психологию не должна восприниматься так, будто возможно сведение первой ко второй, их объединение и отождествление. Педагогика – самостоятельная наука, которая помимо психологии опирается на ряд других наук. Психология, как самостоятельная наука, оказывает помощь педагогике в решении ее задач. В свою очередь, педагогика тоже не остается в долгу, поскольку успешная педагогическая практика, как мы смогли убедиться, дает основы развития человека как личности и предоставляет материал для теоретического осмысления фундаментальных вопросов психологии.

Ключевые слова: Димитрий Узнадзе, педагогика, психология.

ÖZET

Günümüzde gelişen Psikoloji Bilimi diğer bilimlerin, özellikle Pedagoji Biliminin destekçisi olmuştur. Ancak kökleşmiş geleneğe rağmen üniversitemizde Psikoloji dersleri, Eğitim Fakültesi dahil olmak üzere diğer fakültelerde de yeterli derecede verilmemektedir.

Uznadze’ye göre Psikolojinin Pedagojiye destek olması birisinin diğeri ile birleşmesi ya da özdeşleşmesi anlamına gelmez. Pedagoji bağımsız bir bilim dalı olarak Psikolojiden başka üç bilim dalına daha dayanmaktadır. Psikoloji belli problemleri çözmek için Pedagojiye yardım etmektedir. Başarılı Pedagoji ise insanın bireysel gelişmesine etken olup

---

* Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi /GÜRCİSTAN/

** Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi /GÜRCİSTAN/

Psikolojinin esas konularını incelemek için önemli bir araştırma konusu olarak ortaya koyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dimitri Uznadze, Psikoloji, Pedagoji

ABSTRACT

Though today the development of psychological science in our country as well as throughout the whole world has reached an advanced level, so that it can be highly helpful for all fields of knowledge and especially for pedagogy, it is not thought sufficiently even for pedagogical fields, due to the faulty tradition prevailing at our university.

According to Uznadze, the fact that pedagogy relies on psychology can not be understood, so that the first can be combined and identified with the latter.

Pedagogy is an absolutely independent science, which relies on many fields of knowledge together with psychology. Psychology as an independent science helps pedagogy also an independent science to fulfill it's tasks. Pedagogy itself can be very helpful as well, as we have seen successful pedagogical practice shows were basis of the development of a harm a one unity, as a person and provides important material for the theoretical understanding of fundamental subjects of psychology.

Key Words: Dimitri Uznadze, Pedagogy, psychology.

Педагогическое кредо великого ученого, согласно которому продуктивное решение теоретических и практических задач педагогики возможно только с опорой на психологические знания, которое он обосновывал еще в своих ранних педагогических трудах, приобрело новое звучание и обоснование после того, как ученый создал свою общепсихологическую концепцию – психологию установки. В концепции Узнатзе установка – универсальная разъясняющая переменная, которая поясняет духовную жизнь человека и все формы его детерминации. Человек действует как организованное целое, у которого в определенный момент имеется установка именно на это действие. Естественно, что исследователь, стоявший на такой платформе, освещает вопрос взаимосвязи педагогики и психологии в новом ракурсе. В частности, он старается доказать, что эффективную помощь педагогике может оказать не любая психология, а только психология установки. Узнатзе считает, что правильное решение вопроса взаимосвязи психологии и педагогики, в первую очередь, требует ответа на вопрос: какую помощь должна оказать психология педагогике? Никто не отрицает, что помощь психологии педагогике необходима, но надо разъяснить природу этой помощи, ее характер. По мнению автора, укоренившееся в то время (в 40-ие годы прошлого века) правило, согласно которому психология должна была участвовать в решении вопросов педагогики, было абсурдное. Дело в том, что когда психолог при исследовании каких-либо психологических вопросов дает заключения педагогического содержания и учит педагога его делу (как воспитывать ученика), «он переходит границы психологии и вторгается в рамки педагогики» [Узнатзе,2005: 341]. Получается, что при таком

подходе, психология не помогает педагогике, а фактически оставляет ее без дела, так как сама начинает делать свое дело. Но психология не сможет заменить педагогику только потому, что полноценная педагогическая деятельность не может быть построена только на психологических заключениях. Педагогика, помимо психологии, должна учитывать также данные других наук. Таким образом, «выработка педагогических установок, конечно, является только делом педагогики, и психология именно в этом должна помочь ей. Дело в том, что для разработки педагогических положений необходимо использование психологического материала. .... Педагогика просит помощи у психологии только в том, чтобы осуществлять психологическое изучение обучения, воспитания и отдельных важных моментов педагогического процесса и этим дать ей возможность при разработке своих педагогических положений учитывать столь важную для неё психологическую действительность» [Узнадзе, 2005: 342]. С учётом данного условия психология останется в своих рамках, оказывая помощь педагогике и не вторгаясь в неё.

Согласно Узнадзе, современная ему психология представляла собой некую «смесь» наук, поскольку вместе с исследованием отдельных психических функций в ней были представлены соответствующие педагогические положения. То есть, в педагогической психологии психология и педагогика были представлены в одинаковой мере. И никто не интересовался тем, насколько оправданным было такое смешение. В результате этого психология не могла оказать соответствующей помощи педагогике.

Однако проблема состояла не только в этом. Причина того, что психология не оказывала педагогике действенной помощи, по мнению Узнадзе, имела более глубокий характер, чем смешение вопросов психологии и педагогики. Она состояла в утвердившихся в традиционной психологии ложных исходных принципах в виде постулата непосредственности и эмпиристического постулата, унаследованного новым направлением, развившимся в психологии, в том числе советской (марксистской) психологии.

Согласно Узнадзе, бездейственность традиционной психологии, проявлявшаяся в том, что она не оказывала должной помощи тем областям знания, которые нуждались в применении психологических материалов, была обусловлена тем, что она изучала психику отдельно от её материального носителя. Такая психология представляет собой не психологию живого, конкретного человека, а психологию его отдельных психических функций [Узнадзе, 2005: 343]. Знания, приобретённые таким образом, не могут дать достаточного материала другим наукам, занимающимся изучением человека, поскольку для них главное – сам человек, а не его отдельные способности и органы, назначение которых становится понятным лишь по отношению к человеку – их носителю. В частности, педагогика изучает проблемы воспитания конкретного живого человека. Поэтому она должна иметь знания о человеке и его деятельности, которые не дает традиционная психология из-за ее отвлеченного характера.

Согласно автору, этот изъян традиционной психологии был вызван неправильным пониманием природы психики, которое состояло в том, что психическое было предствалено отдельно от материального, в качестве закрытого в

себе мира, который, как и все остальные явления природы, включен в цепь непосредственных каузальных отношений. Исходя из такого понятия психической причинности, считали, что на психическую сферу среда также непосредственно оказывает влияние, как на вещественный предмет, который все время меняется в следствие внешних воздействий. Эту методологическую позицию Узнадзе назвал постулатом непосредственности и с помощью теории установки сформировал противоположную ей позицию. Согласно этой теории, в сфере психики действует не та непосредственная причинность, которая прослеживается в объективной действительности, здесь связь между причиной и результатом устанавливается самим субъектом - живым одушевленным существом, автором осуществляемой им психической и физической активности и единственной инстанцией осуществления. Каждое поведение, как целевая активность (или комплекс активностей) начинается с целостного изменения и мобилизации субъекта для этой активности. Именно такая целостная готовность к поведению называется установкой.

По мнению Узнадзе, для того, чтобы психология смогла оказать помощь другим наукам, изучающим человека, а в частности педагогике, эти науки должны опираться не на бессубъектную психологию, имеющую отвлеченные функции, а на психологию установки, то есть на психологию действующей личности. Только психология установки, в которой понятия личности и его активности (действия) органически связаны друг с другом «особую помощь может оказать всем тем наукам, которые имеют дело с активностью личности, в первую очередь, конечно, педагогике [Узнадзе, 2005: 348].

Кроме этого, по мнению Узнадзе, само понятие установки имеет особенную педагогическую ценность, так как «процесс воспитания человека всегда находится в интимной связи с его установкой» [36.ст. 348]. Для иллюстрации этой мысли автор дает анализ фактов успешной педагогической деятельности. В таких случаях педагог часто не осознает психологическую основу своей успешной деятельности, но интуитивно им найден путь, с помощью которого происходит воздействие и изменение личности в нужном направлении. «В таком случае педагог никогда не обращается к таким мерам, при которых не учитывалась бы личность самого подростка. Педагогический такт не дает возможность педагогу оставить личность без внимания и воздействовать только на его психику» [Узнадзе, 2005: 350]. Исходя из вышесказанного, автор считает, что понятие установки, в будущем станет одним из фундаментальных понятий педагогики.

Ясно, что сама психология установки не могла появиться на пустом месте. Она учитывает все те важные достижения и положения, которые были сделаны и выдвинуты в старой психологии. Согласно Узнадзе, для педагогики необходимо учесть «зерна истины», выявленные в традиционной психологии. Мы не можем оказаться от них хотя бы потому, что психология установки, как говорит автор, в тот период только становилась и создание совершенной психологии личности являлось делом будущего, педагогика же, естественно, не могла ждать наступления этого времени. Поэтому она должна была активно использовать те знания, которые уже были накоплены в психологии.

Исходя из этого, педагог обязательно должен иметь достаточное психологическое образование, чтобы в том большом материале по психологии смог увидеть то, что ему нужно. «На сегодняшний день же, к сожалению, педагогика и

педагог находятся в безнадежном положении: из-за низкой психологической подготовки, он не знает, что из себя представляет психология на современном этапе и что в ней такого, что действительно было бы для него полезно. Таким образом: он не знает в достаточной степени психологию и, следовательно, не может использовать ее. Психология для него является бесполезной наукой, однако не потому, что она в действительности такова, а лишь потому, что ее не используют соответствующим образом [Узнадзе, 2005: 351].

Беспокойство ученого по поводу педагогики(как практической, так и теоритической), оставшейся без психологии, к сожалению, актуальна и по сей день. Сегодня, когда развитие психологической науки как у нас, так и во всем мире, достигла того уровня, что действительно может оказать действенную помощь всем областям науки, и в первую очередь, педагогике, из-за укоренившейся в нашем университете традиции, она не изучается в достаточном объеме даже на педагогических специальностях.

Согласно Узнадзе, опора педагогики на психологию не должна восприниматься так, будто возможно сведение первой ко второй, их объединение и отождествление. Педагогика – самостоятельная наука, которая помимо психологии опирается на ряд других наук. Психология, как самостоятельная наука, оказывает помощь педагогике в решении ее задач. В свою очередь, педагогика тоже не остается в долгу, поскольку успешная педагогическая практика, как мы смогли убедиться, дает основы развития человека как личности и предоставляет материал для теоретического осмысления фундаментальных вопросов психологии.

Вывод, который можно сделать из представленного анализа, по словам самого Узнадзе, можно сформулировать следующим образом: «Психология и педагогика – две самостоятельные науки, которые не отделены друг от друга: они помогают и дополняют друг друга» [(Узнадзе, 2005: 352)].

Литература/Каунақса:

Узнадзе Д., Педагогические сочинения, Тбилиси, 2005 г./Uznadze D., Pedagogičeskie Soçineniya, Tiflis, 2005.

KAYGUSUZ ABDÂL'IN MENÂKIBNÂMESİNE VE ŞİİRLERİNE GÖRE İNSANIN MANEVÎ EĞİTİMİ

SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF THE HUMAN ACCORDING
TO KAYGUSUZ ABDAL POETRY AND HIS MENAKIBNAME

ДУШЕВНОЕ ВОСПИТАНИЕ ЧЕЛОВЕКА В СТИХОТВОРЕНИЯХ И ЖИТИИ
КАЙГУСУЗ АБДАЛА

Doç. Dr. Mustafa SEVER*

ÖZET

Kaygusuz Abdâl; XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyılın birinci yarısında yaşamıştır. 1341'den sonra doğduğu tahmin edilmektedir. Alaiye Sancağı beyi Hüsâmeddin Mahmûd'un oğludur. Asıl adı Alaaddin Gaybî olup "Kaygusuz Abdâl" mahlasıyla şöhret bulmuştur.

Yunus Emre'den sonra, Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın en önemli temsilcisidir. 15'e yakın eseri vardır. Bektaşî edebiyatının da ilk ve en büyük temsilcisidir. Tahminen 1444 yılında vefat etmiştir.

Bu çalışmada Kaygusuz Abdal'ın hayatı ve eserlerini inceleyerek onun ve dolayısıyla insanın ahlâkî ve manevî eğitimini ele alacağız.

Anahtar kelimeler: Kaygusuz Abdal, Gaybi, menakıpname, manevi, eğitim.

ABSTRACT

Kaygusuz Abdal lived in late XIV. and early XV. century. It is estimated that he was born after 1341. He is son of Hüsameddin Mahmud, the lord of Alaiye Sanjak. His real name is Alaaddin, but he is known as Kaygusuz Abdal. After Yunus Emre, he is the most important representative of Turkish sufi literature. He produced about 15 works. As the first and the most prominent representative of the Bektashi literature, he presumably died in 1444. In this study, we will examine spiritual and moral education of Kaygusuz Abdal and the concept of human by analyzing his life and works.

Abstract: Kaygusuz Abdal, Gaybi, education, menakıpname, human

---

* . Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf ve Video Bl. Ankara.

РЕЗЮМЕ

Кайгусуз Абдал жил в конце XIV-го и в первой половине XV-го веков. Пологается, что он родился после 1341 года . Он сын дворянина Алаиейского санджака Хюсамеддин Махмуда. Его настоящее имя Алааддин Гайби, а известен по прозвищу „Кайгусуз Абдал“.

После Юнуса Эмре, самый значительный представитель мистической турецкой литературы. Он автор около 15 произведений. Первый и самый большой представитель дервишской литературы. Скончался примерно 1444 году.

В статье рассматривается жизнь, произведения Кайгусуз Абдала и на основе этого изучается душевное и моральное воспитание человека.

Ключевые слова: Кайгусуз Абдал, Гайби, житие, душевный, воспитание.

İnsanın Manevî Eğitimi (Seyr ü Sülûk)

Tasavvuf yolunda insanın manevî eğitimine seyr ü sülûk denmektedir. Seyr, temaşa etmek, yürürken görmek, ibretle bakmak demektir. Sülûk ise bir yoldan gitmek, bir şeyin içine girmek demektir. Bir tasavvuf ıstılahı olarak sülûk, Allah’a vâsıl olmak için kabiliyeti artırmak, nefisten arınmak, Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmak şeklinde açıklanabilir. Sülûktan gaye, Muhammedî ahlâk üzere olmaktır. Muhammedî ahlâk ise, güzel ahlâktan ibârettir. Hak’ı anlamak ve Allah’a vuslat etmek, ancak sülûk ile mümkündür. Sülûk ehline “sâlik,” sâlikin takip ettiği yol ve yöneme “meslek,” menzile ulaşan sâlike ise, “vâsıl” (kavuşan) ismi verilir.

Sülûk sırasında birtakım makâmлар geçilir, hâller yaşan ır. Bunlar basiretle alakalı olduğu (gönül gözüyle seyredilerek algılandığı) için, sülûk kavramı seyr kavramıyla birlikte kullanılır. Manevî yolculuğa seyr ü sülûk (görmek ve vuslat için bir yoldan gitmek) denmesinin sebebi budur.

Sülûk sırasında yaşanacak olan makâm ve hâller, kul ile Allah arasında manevî birer sırdır. Sülûk seyreden sâlik, sülûku esnasında, nefis merhalelerini sırasıyla yaşar, türlü menziller aşar, Hak ve hakîkate ulaşır. Sülûk bir kâmilin murakabesinde gerçekleşir. Malûm olduğu üzere, kılavuzsuz kuş uçmaz, karanlık yollarda ışıksız gidilmez. Sâlik, aşk ve irfân kanatlarını takip maddeden mânâya, beşerî benliğinden hakikî benliğe, çokluk berrinden teklik bahrine doğru uçan bir göçmen kuşa benzer. Yahut, deryasını arayan bir ırmağa. İnsan, hazret-i insana ulaşmak istiyorsa, sülûk etmeli, “kanatlanıp uçmalı”; bir deryadan (cem’den) geçmeli, bir selâmet sahiline (farka) ulaşmalıdır. Hak sırrı bir şaraptır ve bu şarap, ancak selâmet sahiline çıkanlarca içilecektir

Sülûk, sûfilerin Mi’râcıdır. Her sûfi, bu manevî yolculuğu, kendi enfüsünde yaşar. Hz. Peygamber’in Cebrâil, Hz. Mûsâ’nın Hızır ile yola çıkması gibi, sâlikler de mânâ yoluna hakîki bir kâmilin kılavuzluğunda giderler. Sülûk çıkarmak kolay değildir. Yol uzaktır, korkulu geçitleri vardır. İncedir, derincedir; kılıçtan keskincedir. Bütün bu tuzaklardan, derin ve korkulu geçitlerden kolaylıkla geçmek için nefis terki gerektir, sabır gerektir, zikir, tefekkür gerektir, aç ve susuz çok çok emek çekmek gerektir. Elest şuuruyla şuurlanmak, tevâhidî gerçekleştirip yeniden birlik âlemine dönmek için bu mücâhede şarttır. Seyr ü sülûk, “başlangıç onandır, dönüş onadır” ilâhî hükmünce, mâzi ve istikbali bir noktada birleştiren yolculuktur. Bu yolculuk, burada, dünyada yaşarken tamamlanacaktır. Sülûk, nefsi vücûttan ilâhî vücûda (seyr ilallah); ilâhî isimlerden sıfatlara ve zâta (seyr

fillah) bütün zıtlıklardan kurtulup Ka'be Kavseyn'e (aynü'l-cem) ve Allah ile Allah'ta seyre (seyr billah anillah) doğru bir silsile arz eder. Bu son makâm, tam velâyet makâmı olup Hak'tan - Hak ile beraber- tekrar halka dönmeyi ifade eder. Artık vahdette kesret, kesrette vahdet yaşanacaktır. Esasında bu vahdet âleminde tevâhîdi yaşayan şuurular için ne seyr edilecek bir şey, ne sefer edilecek bir yol vardır. Sülûk bu mânâda insanın kendinden kendine seferi; kendini keşfidir. Hem dahi sülûk seyreden âşıkın -her şeyi birlediğinden ötürü- mezhebi de dini de Hak olmuştur (Tatçı 2008: 91-105).

Bu çalışmada Elmalı erenlerinden ve Bektaşî Edebiyatı'nın ilk ve önde gelen isimlerinden olan Kaygusuz Abdal'ın hayatı ve eserlerinden hareketle Kaygusuz Abdal'ın ve dolaylı olarak insanın manevî eğitimi konusunu ele almaya çalışacağız.

Kaygusuz Abdal Kimdir?¹

Kaygusuz Abdâl; XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyılın birinci yarısında yaşamıştır. Doğum tarihi H. 742/M. 1341'den sonradır. Teke İli Alaiye Sancağı beyi Hüsâmeddin Mahmûd'un oğludur. Asıl adı Alaaddin Gaybî olup "Kaygusuz Abdâl" mahlasıyla şöhret bulmuştur.

Yunus Emre'den sonra, Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın en önemli temsilcisi olan Kaygusuz, Türk dili ve Türk Tasavvuf edebiyat ı tarihi için son derece önemli olan 15'e yakın eserin şairi ve müellifidir. Bektaşî erkân ı içinde yetişen şair, aynı zamanda zümre edebiyatı özelliği gösteren Bektaşî edebiyatının da ilk ve en büyük temsilcisidir.

Kaygusuz Abdâl, genç yaşında Elmalı'daki Abdâl Mûsâ'ya intisap etmiş ve uzun müddet onun terbiyesinde ve hizmetinde bulunmuştur. Tasavvuf öğrenimini tamamladıktan sonra, tahminen H. 800/M. 1379-1398 yıllarında Mısır'a gelerek orada kısa bir müddet kaldıktan sonra hacca gitmiş; Hicaz, Suriye ve Irak'ı dolaşarak Anadolu'ya dönmüştür. 1424-1430 tarihleri arasında Rumeli'ye geçen şair, Edirne, Yanbolu, Filibe ve Manastır'da bulunmuştur. Bundan sonra muhtemelen tekrar Anadolu'ya (belki de Mısır'a) dönen Kaygusuz, tahminen 1444 yılında vefat etmiştir.

Kaygusuz Abdâl'in menkabevî hayatı, yaşadığı dönemden itibaren dilden dile nakledilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Yazılı kaynaklara da kaydedilen menâkıbına (Güzel 2009: 90) göre Kaygusuz, Alanya Beyi'nin oğludur. O, bu özelliğinden dolayı, bazı şiirlerinde Alaî (Alayî) veya Sarâyî (= Saraya mensup) mahlâsını, çoğu şiirinde de, "Kaygusuz Abdâl", "Kaygusuz", "Kul Kaygusuz" mahlâsların ı kullanmaktadır. Kaygusuz, çocukluk ve gençlik yıllarında iyi bir tahsil görmüş, Arapça ve Farsça öğrenmiştir.

Menâkıbnâme'ye (Güzel 2009:105) göre Kaygusuz, Mısır'a gitmiş, Hicaz'da hac görevini yerine getirdikten sonra Bağdat yoluyla tekrar Abdâl Mûsâ Tekkesi'ne dönmüştür. Kaygusuz'un doğum tarihi gibi, ölüm tarihi de tartışmalıdır. Tarihî belgeler Onun. 1424'ten sonra bir tarihte vefat ettiğini göstermektedir. Kaygusuz Abdâl'in ölüm

¹ Kaygusuz Abdal'ın gerek menkabevî gerekse tarihî hayatıyla ilgili bilgilerin elde edilmesinde aşağıda künyelerini verdiğimiz kaynaklar kullanılmıştır:

A. Güzel, Kaygusuz Abdal Divânı, MEB Yay. 2010; Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi, TTK Yay., 1999.

İslâm Ans. c.25 TDV Yay., 2002.

Türk Ans. c. 2, MEB Yay., 1974.

tarihi ve mezarı hakkında iki rivâyet mevcûttur. Bunlardan birinci rivayete göre Kaygusuz Mısır'da ölmüştür ve mezarı buradaki Mukattam dağında bir mağaradadır. Araplar ona "şeyhü'l-Magarevî" demektedirler. İkinci rivâyete göre Kaygusuz Abdâl, Elmalı'ya bağlı Tekke Köyü'nde bulunan Abdâl Mûsâ Türbesi'nde gömülüdür.

Kaygusuz bazı araştırmacı lara göre bâtinî ve kalenderî bir mutasavvıftır. Şairin yaşadığı dönemlerde Kalenderî, Hayderî, Rum Abdâlları gibi adlarla tanınan melâmîler, kendilerini hor, çirkin ve garip gösterecek kıyafetler ile dolaşır, çâr-darb kuralı gereğince, saç, sakal, kaş ve bıyıklarını usturaya vurdururlardı. Bu özellik Kaygusuz tasvirlerinde de görülmektedir. Ancak, Kaygusuz'un melâmî tavırlar sergileyen eserlerinden hareketle sadece "bâtinî" olduğunu söylemek doğru değildir. Zira eserlerinde dört kapı geleneğine mensup olduğuna dair pek çok ifade bulunmaktadır.

Kaygusuz, manzum ve mensur 15 kadar eser kaleme almıştır. Bunların tamamı tasavvufî muhtevaya sahiptir. Bilinen eserleri şunlardır:

Dîvân, Gülistân, Mesnevî-i Baba Kaygusuz (I-II-III), Gevher-nâme, Minbernâme, Budalâ-nâme, Kitâb-ı Miglâte, Vücûd-nâme, Sarây-nâme, Dil-güşâ, Risâle-i Kaygusuz Abdâl.

Kaygusuz Abdala Göre Manevi Eğitim (Seyr ü Sülûk)

Kaygusuz Abdal, Menâkıbnâme'sinde "Alâiye Sancağı Beyi'nin oğlu olup adı da Gaybî idi. Gayet âkil, 'ârif, âmil, 'âlim, kâmil ve tûvâne idi. On sekiz yaşında onunla kimse mukabele durup bahsi edemezlerdi. (Her hâl üzerine cümlesin mülzem kılurdu.) Zirâ, çok kitâblar okumuşdı. (her) 'ulûmı, bi't-tamam bilürdi ve hem ziyâde pehlevânıdı. Zôr bâzûya mâlik, at üzerinde silâh-şorlukda, ok atmakta ve k ilinç çalmada ve gürz salmakda ve sünü oynatmakta hüner-mend idi. Bunun gibi işlerde onun nazîri yogıdı. Ve her dâim, kendü kullarıyla çevre etrâfında olan tagları şikâr iderdi: Beher ve kaplan (ve âhû) eline her ne geçirse ve gözi her ne görse kurtulmazdı." (Güzel 1999: 90) şeklinde tanıtılır.

Bilindiği gibi o, bir av esnasında bir âhû suretine giren Abdâl Musa'yı yaralamış ve onu takip etmek suretiyle dergâha gelmiş bu suretle ona intisap etmiştir. Gaybî, tabiri caizse, ava giderken avlanan olmuş sâliklerdendir. Abdal Mûsâ bunu, gördüğü her canlıya ok atan delişmen Türkmene bir ders vermek, onu ikaz etmek için yapar. Gaybî ise âhûya attığı oku Abdal Mûsâ'nın koltuğunda görünce kendinden geçer. Kendine geldiğinde de Abdal Mûsâ'dan kendisini hizmetine almasını niyaz eyler. Abdal Mûsâ, Gaybî'yi bu yolun zorlukları hususunda uyarır:

"Oğlum! Bu erenler yoluna gitmekliğe mutlak niücerredlik gerekdir. Sonunu düşünmeyüp sonra pişmân olmakdan dek durmak yeğdür. Zirâ kim, bu yol, ince; sarp bir yoldur ve bu yolun derd ü belâsı, mihnet ü cefâsı boldur ve bu tarîka giren kişi kâdir olduğu denlü elden gelen işi men' etmeye. Halkdan kendisine her ne cefâ gelirse sabreyleye ve cânib-i Hak'dan ne belâ nâzil olursa kendisine ganîmet bile, feryâd kılmaya, incinip melûl ve mahzûn olmaya. Hak Ta'âlâ Hazretleri'nin, her işde bir hikmeti vardır. Meselâ dünyâ ve âhiret, Cehennem ve Cennet, gice ve gündüz, kış ve yaz, gam ü şâdî, ağlamak ve gülmek, dağ ve sahra, yokuş ve iniş hep birbirininin mukabilidir. Senin pederin bir sancak beğidir. O sana riyâzâtı çekmeğe rızâ vermez. Var imdi pederinden icâzet al, ondan sonra bizim katımıza gel. Gönlüne de danış ki, sonra pişmân olmayasın." (Güzel 1999: 92).

Her ne söylenirse söylensin, Allah'ın takdiri Gaybî'nin Kaygusuz haline gelmesi yönünde olmalı ki Gaybî, tra ş edilir, erkân üzere tekbîrlerle tâc ve hırka giydirilip kemer bağlanır; öğütler verilir. Yer gösterirler; erenlerin huzurunda diz çöküp edebiyle oturur. Menâkıbnâme'de daha sonra Gaybî'nin maiyetindekilerin Abdal Mûsâ dergâhına gelmeleri; bütün çabalarına rağmen onu götürmemeleri; Alanya Beyi'nin, oğlunun durumundan haberdâr olup Abdâl Mûsâ'yı, Teke Beyi'ne şikâyet etmesi, Teke Beyi'nin Abdâl Mûsâ'yı cezalandırmak için askerleriyle dergâha gitmesi, Abdâl Musâ'nın gösterdiği kerâmetle ölümü, Teke Beyinin öldüğünü duyan Alanya Beyi'nin oğlunu Abdâl Musâ'ya teslim ederek geri dönmesi anlatılır.

Bundan sonrasında Gaybî; beyliğinden, atından, ihtişamlı giysilerinden vazgeçip Abdal Mûsâ asitânesinin bir kulu olur; ki giydiği bu giysiyle (fakr libasıyla) dünyadan el çeker, kendisini mânâya verip terk yolunu seçerek Hakk'a teslim olur. Onun bu hâlini gören Abdâl Musâ, Gaybî'nin yüzüne bakıp:

“Gaybî, kaygudan rehâ buldun, şimdiden sonra Kaygusuz oldun.” der. Bu andan itibaren Gaybî Beğ'in adı “Kaygusuz” olur.

Bundan sonrasını Kasîde-i Dolâb'tan takip edelim: Kasîdede (Güzel 1999: 124) hikâyesi anlatılan ağaç, yüce bir dağda nice bir zamandır yaşarken Allah'ın takdirince kesilir. Yüzü üzere yıkılır; dalları, budakları kırılır. Boynuna kement takıp sürüklerler; gelip geçenler üzerine basarak geçerler. Bağrını (Hz. Eyyûb'un bağ rını kurtların yediği gibi) kurtlar yer; gözlerinden kanlı yaşlar akar. Hz. Zekeriyyâ'yı kestikleri gibi ağacı da biçerler; yüreğine demir mihlar çakarak onu dolap yaparlar. Dolap su üstünde dönmekte, dost diyerek inilemektedir. Dolabın bu sergüzeşti, Kaygusuz'un da sergüzeştidir. Zira, o da yüce bir makamda, bir beyzâde olarak, maiyetindeki adamlarıyla (dalı ve budaklarıyla) yaşarken takdir gereği beyzâdeliğini terk etmiş, Abdal Mûsâ'ya mürid olmuştur.

Seyr ü sülûk insanı halktan Hakk'a, çokluktan birliğe, cehilden ilme ve irfana yükselten bir manâ eğitimidir. Bu eğ itimin sonunda her işin, olu şun failinin Allah olduğu, varlığın Hakk'ın varlığından ibaret olduğu hakikatine ulaşan mürid tevhide erer. Bu yolculukta mürid, kılavuzunun/mürşidinin tavsiye ve telkinlerine göre davranarak nefsi istek ve arzularını, kötülükleri terk eder, arınır. Bunları yaparken şüphesiz kayıtsız, şartsız mürşide bağlılık en önemli husustur. Kaygusuz, bu hususu şöyle dile getirir.

Kend'özünü mürşide ver ta bilesin Hakk
nedir Nice bir susuz gezersin gel beri hayvânı
gör (73/8)²
Üstâd olana şâkirdlik eyle
Üstâd olasin sen dâhi
üstâd (Tercî-i bend-1/4)

Cenab-ı Hak işlerini insanın eliyle işler. Mürşid-i kâmil adeta Hakk'ın gören gözü, konuşan dili, yapan eli mesabesindedir. Allah adına fail olan mürşid-i kâmile bey'at,

² Alıntılar A. Güzel, *Kaygusuz Abdal Divânı*, MEB, Ank., 2010 künyeli eserden alınmış olup “*şiiir numarası/beyit sırası*” şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca alıntılar mümkün olduğunca günümüz telaffuzuna göre yazılmıştır.

dolayısıyla Allah'a imân ve bağlılıktır. Âdem'e secde esasen Hakk'a secde demektir. Cenab-ı Hak bir âyetinde “Allah, imân edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. ” (Bakara/257) buyurmaktadır. Dolayısıyla mürşid, mürîdi karanlıklardan aydınlığa, nefs-i emmâreden nefs-i safiye mertebesine çıkararak, onu çokluktan çekip birliğine ileten ve kötülüklerden koruyan kişidir. Kaygusuz, pîrin nefesini haklayan, yani emrine râm olan dervişin pîr tarafından korunacağını söyler:

Tâlib oldur pîrin nefesin haklar Pîr
oldur tâlibi hatâdan saklar Çalınır
kudümler altın sancaklar Tuğlar
gelir Sultân Abdâl Mûsâ'ya
(Menakıbnâme, s.130))

Edeb

Manevî terbiyede/eğitimde amaç, mürîdin Allah'ı ve kendini bilmesi, yani “Men arefe nefsehu fekad arefe rabbehu/Nefsini bilen Rabb'ini bilir.”i gerçekleştirmektir; ki bu da edeb ile mümkündür. Edeb insanın eline, diline, beline hâkim olmasıdır. Ebecede göre edeb kelimesinin toplam değeri yedidir (۱+۴+۲=۷). Bu da edebin yedinci nefis mertebesine, yani nefs-i safiyeye ulaşıldığında tam olarak ortaya çıkacağını gösterir. İnsan o mertebeye gelinceye kadar yedi mertebeden geçer; ki bu mertebelerin ilki, insanın karanlıklar içinde veya bedeninin emrinde olduğu mertebe olan nefs-i emmare mertebesidir. Kaygusuz, bu mertebeyi şöyle dile getirir:

Nefs-i zulmet bu vücûd'a
derler Sen zulmet içinde nûr-ı
îmân (Tercî-i-bend s.135)

İnsan, nefs-i safiye mertebesine geldiğinde, her şeyin kendisinden farklı olmadığını, kendi nefsinin eşyanın aslıyla aynı olduğunu görüp edebe ulaşır. Kaygusuz Abdal, edebın insân-ı kâmilin işi olduğunu belirtir:

İnsân-ı kâmil işidir ibâdet ü takvâ
Bu zühd ü tâat u savm u bu edeb u
erkân (188/9)

Kaygusuz'a göre imânın, her türlü ibadetin aslı edeptir.

Gaflet içinden uyan
Edebsiz olma ey cân
Ebedir asl-ı îmân
Var edeb öğren edeb
(Nutuk-7/4)

Ebedir asl-ı tâ'at
Küllî sıfât cümle zât
Varlığın edebe sat
Var edeb öğren edeb
(Nutuk-7/2)

Kibri terk

Manevî eğ itimin bir basamağı da kibrin terkidir. Kaygusuz, pek çok şiirinde kendini beğenmişliğin, kibrin terk edilmesiyle gönlün aşk ile nurlanacağını, aksi takdirde kibirle gönlün taşlaşacağını belirtir.

Gel gel ey gönül neye gerek ucub ü
tekebbür Kibri ko gönül tâ olasin aşk ile
pür-nûr (13/1)

Dirîgâ hayf dirîgâ bilmedin özün
Bu kibr ü acîb tekebbür bağrını eyledi
daş (91/12)

Ucb (kendini beğenme), tekebbürlük ve riyâ, âşıkta bulunmaması gereken vasıflardır. Zira, Kaygusuz'a göre girilen bu yolda aşk işi mürailiği kaldırmaz.

Sıdkın safa kıl aşk işi riyâyı
götürmez Aşka batır seni gönül ikrâr-
ı bikrin (181/4)

Tasavvufî makamların ilki sayılan tevbe, günahtan rücû edip Hakk'a yönelmektir. Bir başka ifadeyle salikin, İslâm'ın rûhuna aykırı davranışlardan uzaklaşarak içtenlikle güzel huylara yönelmesidir. Kur'ân-ı Kerim'de istiğfar ve tevbe buyrulur: “*Ey müminler tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.*” (Nûr/31); “*Ey imân edenler! Allah'a içtenlikle tevbe edin. Umululur ki Rabb'iniz sizin kötülüklerinizi örter.*” (Tahrîm/8); “*Rabb'inizden bağışlanma dileyin, sonra da tevbe edin ki sizi belirlenmiş bir süreye (ömrünüzün sonuna) kadar güzel bir şekilde yararlandırırsın ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin.*” (Hûd/3).

Tövbe

“Tasavvufta tevbe, bir irkilme, teyakkuz, cezbe ve Hakk cânibine yöneliştir” (Yılmaz 2000: 161) Kaygusuz Abdal, Şeyh Abdal Mûsâ'nın huzurunda yaşadıklarından sonra, güne kadar yaptıklarından, yaşadıklarından derin bir pişmanlık duyarak Abdal Musa'ya kul olur. Ona göre, tevbe pişman olmaktır. Abdal Musa'nın huzuruna gelinceye kadar geçirmiş olduğu ömür, ona göre cahilliğinden dolayı hiç yere harcanmış bir ömürdür:

Ömürün hiç yere harc
etdiğinden Câhil kendi işine
pişmân oldu (296/8)
Tövbe kıl özünü oda yakmagıl
Su gibi her gördüğüne
akmagıl (Menakıbnâme s.135)

Mücadele ve riyâzat

Salikin nefesine galip gelmesi, nefsinin arzu ve isteklerini yerine getirmemesi yönündeki çabaları, tasavvufî dilde mücadele olarak adlandırılır. Salikin nefsin mertebelerini geçerek kâmil insan olması, zorlu bir nefis terbiyesiyle mümkündür. Bu da riyâzat ve mücadele ile olur. “Mücadele nefsi iyiliğe zorlamak, riyâzat da nefsi bu işe

alıştırmaya çalış maktır.” (Yılmaz 2000: 191) Kaygusuz, bunun için kanaat sahibi olmanın gerektiğini, kim kanaat sahibi ise, onun amacına ulaşacağını söyler:

Kanâ`at gencini her kim ki buldu
Sa`âdet mülküne sultân olupdur
(46/6)

Kur`ân-ı Kerim`de mücahede, manevi cihad olarak geçer. Sözelimi, Ankebût sûresinin 69. âyetinde “*Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarım ıza ileteceğ iz.*” ş eklinde buyurulmaktadır. Kaygusuz Abdal, nefsin terbiyesi için dünyevî lezzetlerin terk edilmesini, Nefs-i safiye mertebesine varmak için evliyânın dâmeninden tutulmasını tavsiye eder. Zira, nefis terbiyesi, mürşidin kılavuzluğunda gerçekleşecektir.

Cehd edip terk eyle nefis-i şehveti
Mihnetine değmez anın lezzeti
(Menakıbnâme s.135)

Cehd eyle hemân aşk eteğine elin ersin
Aşk sâfi kılar seni gönül hiç melâl olma
(235/5)

Sen dahi cehd eyle imdi ey hümâm
Evliyalar eşiğın eyle makâm
(Menakıbnâme s.135)

İmdi (gel) cehd eyle bu yola düriş
Evliyânın dâmenin tut budur iş
(Menakıbnâme s.135)

Mücahede ve riyâzatın uygulama şekli olarak açlık ve az yemek, az uyumak ve az konuşmak şeklinde üç esası vardır. Kur`ân-ı Kerim`de “*Gecenin bir kısmında O`na secde et; geceleyin de O`nu uzun uzadıya tesbih et*” (İnsan/26) buyurulmaktadır. Kaygusuz, geceler uyumaz; gecelerini ibadet ve tesbihle geçirir. Çünkü nefis terbiyesi öyle kolay bir iş değildir; bir filin taşıyamayacağı veya katlanamayacağı bir yükü, gereklilikleri vardır.

Gündüzün bu aşk benim artırdı âh u feryâdım
Geceler gözlerime uykuyu harâm eyledi
(304/9)

Her gece gönül gözlerime uyku harâmdır
Ta subha değin tesbihim âh u figan oldu
(283/2)

Halvet

Nefs terbiyesinde açlığa, az yemeye, az uyumaya ve az konuşmaya halvet veya uzlet³ de dâhil edilir. Mürşidin buyruğu ile salikin, tekkenin çillehânesinde/halvethânesinde inzivaya çekilmesi halvet olarak adlandırılır. Salikin açlık, az yeme, az uyuma, az

³ Halvet, genel olarak süresi belli olan bir yalnızlık, uzlette ise süresi belli olmayan bir yalnızlık ve kişinin keyfiyeti söz konusudur.

konuşma, hatta hiç konuşmama esaslarına uyararak murakabe etmesi, gönlünden mâsivâyı temizlemektir. Kaygusuz, halvet mekânının yâr ile buluşulacak, yalnız kalınacak yer olduğunu, her an sadakat ve samimiyetle Allah'ı düşünenler için ise, halvet yerinin aslında kişinin gönlü olduğunu belirtir.

Halvet olucak yâr ile yâr gülşen içinde

Tâvûs gibi yâr cevân edip gezdiği

hoşdur (57/5)

Mürşid, L. Filiz'in (2009: 145) ifadesiyle "Kur'ân'la ikiz kardeş olmuş" ve Hz. Peygamber'in vasıflarını taşımakta olan kişidir. Salik, bu gerçeği idrak ederek mürşidinin işaret ettiği yönde zikir ve ibadetle meşguliyeti ölçüsünde birtakım tecellilere mazhar olur; "ben" fikrinden uzaklaşmaya, kendisine ait sandığı bedenini Allah'a ait olduğunu idrak etmeye başlar. Bu süreçte salik, sağlam inanç, halis niyet ve tevekkül hâli içinde olmalıdır. Kur'ân-ı Kerim'de, "Mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler"(Âl-i İmrân/122.); "Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever"(Âl-i İmrân/159.); "Tevekkül edenler ancak O'na tevekkül ederler."(Zümer/38) şeklinde, tevekküle birçok âyette yer verilmiştir. Kaygusuz da

Sabır seccâdesin altına salmış

Tevekkülde kuşanmıştır

kuşağı (Menakıbnâme s.126)

derken sabrı seccade ettiğini, müridlik kuşağını tam bir teslimiyet, tevekkül hâli içinde kuşandığını söyler. Zira tevekkül, Allah'tan gayri fail ve O'ndan gayri güvenecek varlığın olmadığını idrak eden salikin hâlidir. Kaygusuz, Abdal Mûsâ'ya intisab ederken tam bir iman ve güvenle, yani Allah'a güvenerek, dayanarak müridlik kuşağını kuşanmıştır.

Zikir

Zikir, Allah'ı anmak, sürekli hatırlamak, "Allah" adını dile dolamak anlamındadır. Kur'ân-ı Kerim'de bir âyette "*Rabb'ini, içinden yalvararak ve korkarak yüksek sesle olmayan bir sesle sabah akşam zikret ve gafillerden olma.*" (A'râf/205.) şeklinde zikrin gerekliliğinden, gafilliği giderici olduğundan söz edilirken diğer bir âyette de "*Onlar, inananlar ve kalpleri annakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki kalpler ancak Allah'ı annakla huzur bulur.*" (Ra'd/28.) şeklinde buyurulmaktadır.

Kaygusuz Abdal, şiirlerinde zikri tesbîh ile birlikte kullanır; ki tesbih etmek de "*Sübhânallah*" sözünü söyleyerek Allah'a ta'zîm etme demektir. Ona göre aşk ile, şevk ile Allah'ı zikir ve tesbîh etmek, Hakk'a vasıl olmaktır:

Tesbîh ü zikrim hemîşe yâ hû direm yâ hû direm

Her lahza her dem her sâ'at lâ bilmez illâ hû

direm (136/1)

Vuslat şarabın aşk elime sunalı günden

Aşkla gönül tesbih ü zikrimiz ene'l-

Hak (96/3)

Kur'ân-ı Kerim'de "*Ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız; O, size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir ve kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar.*"

Allah, büyük lütuf sahibidir.”(Enfâl/29) şeklinde buyurulmaktadır. Allah’a karşı gelmekten sakınmak, O’ndan korkmak ve kişinin bu korku ile kalbini kötülüklerden arındırması takvâ olarak adlandırılır. Kaygusuz Abdal’a göre, Allah’ı bilmek ve O’ndan korkmak, yani takvâ işin aslıdır.

Her bir işin aslını bilmek dilersen hoca
Takvâyı sen kabûl et zünnârı tersâya
ver (52/2)

Sonuç

Tasavvufî terbiye ve eğitim, kişinin tam bir imân ve halis niyetle bir mürşide müracaatı, mürşidin de bu müracaatı değerlendirerek kişiyi mürîd olarak kabul ettiği takdirde, bu kişiye kılavuzluğu ile gerçekleşen bir süreçtir. Sülûk, kişinin kendinden kendine yolculuğu, İçindeki Allah’ı arama çabasıdır. Kaygusuz, bunun insanın kendini bilmesi, vücûdun tekliğini, birliğini idrak etmesi yolculuğu olduğunu belirtir:

Ey tâlib olan yâr-i mahrem
Hakk seninle biledûr her dem

Mabûd vücudunda bile mevcûd
Zâhir ü bâtınında biledûr hem

Bir anlayı bak ki gayrı yokdur
Oldur vücûdunda nefes ü dem

Ol mûr’sun ki var idin ezelde
Dü heft ü mâh’da olmaya kem
Tercî-i bend s.136)

Her mutasavvîf şair, kendi sergüzeştini şiirleri vasıtasıyla sonra gelenlere aktarır. Yaşadığı hâlleri dile getirme, kişinin söz söyleyebilme kabiliyeti ile orantılıdır. Kaygusuz Abdal, şiirlerinde doğrudan olmasa da kendi sülûkunu dile getirir. Sülûkunu tamamladıktan sonra çıktığı 1 seyahati Menâkıbında anlatılır; ki burada anlatılanlar da çevresindeki mürîdler için eğitim ve terbiye işlevindedir. Kaygusuz’un şiirlerinde kullandığı terbiyevî sözler, ferdî kusur ve eksiklikleri dile getirmekten öte, tasavvufî eğitim ve terbiyenin genel esaslarını işaret eden sözlerdir. Tasavvufî bir gelenek olarak tarikat büyüklerinin tekke muhitlerinde okunması amacıyla manzum veya mensur eserler meydana getirdikleri bilinmektedir. Kaygusuz’un eserleri de bu mantıkla meydana getirilmiş, kendi yaşadığı tecrübelerin söze dökülmüş halleridir.

KAYNAKLAR

- GÜZEL, Abdurrahman; 1999, Kaygusuz Abdal Menâkıbnâme’si,, TTK Yay., Ank. 2010, Kaygusuz Abdal Divânı, MEB Yay. Ank.
FİLİZ, Lütfi; 2009, Noktanın Sonsuzluğu II. Kitap, Pan Yay. (8.b), İst. 2010, Noktanın Sonsuzluğu IV. Kitap, Pan Yay. (7.b), İst.
İSLÂM ANS.; 2002, “Kaygusuz Abdal” mad., c.25, TDV Yay., Ank.

- KUR'ÂN-I KERİM MEÂLİ; 2007, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.(14.b),
Ank. TATCI, Mustafa; 2008, İşitin Ey Yârenler, H Yay., İst.
TÜRK ANS: 1974, “Kaygusuz Abdal” mad., c.21, MEB Yay., Ank.
YILMAZ, H.Kâmil; 2000, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar Neşriyat, İst.

**ТУРЕЦКАЯ ФРАЗЕОЛОГИЯ И ПАРЕМИОЛОГИЯ
КОРАНИЧЕСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ КАК ФРАГМЕНТ
ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА**

**TURKISH PHRASEOLOGY AND PAREMIOLOGY OF QURANIC ORIGIN AS
THE FRAGMENT OF THE LANGUAGE PICTURE
OF THE WORLD**

**DİLSEL DÜNYA HARİTASININ UNSURU OLARAK KURAN MENŞEİLİ TÜRK
DEYİM VE ATASÖZLERİ**

Doç. Dr. İrina POKROVSKAYA¹

ÖZET

Bu makalede çağdaş edebi Türkçe'nin ayrılmaz kısmı olmuş ama, gerek Türk gerekse yabancı uyruklu dilciler tarafından yetersiz sayıda incelenmiş olan Koran menşei Türk deyimleri ve atasözleri incelenmektedir. Belirtilmiş konulu deyimlerin ve atasözlerinin ortaya çıkmasının kaynakları araştırılır, din menşei sözcüklerin anlamlarındaki değişiklikleri ve kalıplaşmış sözlerin türetilmesinde potansiyeli göz önüne alınır.

Bazı deyimlerin ve atasözlerinin sözcük anlamlarının netleştirilmesi amacıyla farklı üslüplere ait olan metinlerdeki kullanışları verilir.

Anahtar kelimeler: deyimler, atasözleri, mecazi anlam, Kuran menşei.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена исследованию турецкой фразеологии и паремии коранического происхождения, которая стала неотъемлемой частью современного турецкого литературного языка, но при этом на данный момент является малоизученной как турецкими, так и зарубежными лингвистами. Изучаются источники возникновения фразеологизмов и паремий данного пласта, рассматривается трансформация значений и фразеотворческий потенциал лексем-сакронимов.

С целью уточнения словарных значений фразеологических единиц и паремий, подается их ситуативное употребление в текстах разных стилей.

Ключевые слова: фразеологизмы, паремии, метафорическое значение, кораническое происхождение.

¹ Kiev Milli Taras Şevçenko Üniversitesi, Ukrayna

ABSTRACT

The article deals with the Turkish phraseology and paremiology, which has the Quranic origin, and has become an integral part of the modern Turkish language, but this range of problems there is not thoroughly analyzed as by the Turkish, also by the foreign linguists. There are studied the sources of the formation of the mentioned phraseological units, and considered phraseology formation potential and meaning transformation of the sacral lexemes.

To specify the dictionary meanings of phraseological units and proverbs, there are given their situational usage in the texts of the different styles.

Key words: *phraseological units, proverbs, metaphorical meaning, Quranic origin.*

В свете современных лингвистических направлений взаимосвязь языка и религии не вызывает сомнений. Религия представляет собой систему принципов и верований, которые основываются на вере в Бога или в другое надприродное существо, предусматривают систему предписаний и обрядов, соблюдение которых является обязательным. В рамках лингвокультурологии такая культурная информация имеет свое отображение в языке, и эта проблематика является традиционной с точки зрения изучения библеизмов в разных языках в странах с господствующим христианским вероисповеданием. В частности, следует отметить исследования библейской лексики и фразеологии такими учеными, как Е. М. Верещагин (1993), К. Н. Дубровина (2010), Л. П. Дядечко (2010), С. В. Евраева (2009), А. П. Коваль (2001), В. М. Мокиенко (2010), О. М. Набока (2006), Н. Райнохова (2012), М. В. Скаб (2009) и др.

При этом изучение коранизмов не является настолько распространенным в традиционно мусульманских странах, несмотря на то, что связанные с исламом концепты вызывают оживленный интерес даже в культурах с другими религиозными взглядами. Так, М. О. Сулова изучает роль концептосимвола *Мухаммед* в испанском и французском языках (Сулова 2011: 468-477). В Жайворонок в своем словаре-справочнике «Знаки украинской этнокультуры» уделяет внимание функционированию лексемы *Аллах* в украинской фразеологии и украинской художественной литературе (Жайворонок 2006: 11). И если на материале арабского языка кораническая тема была объектом лингвистических исследований таких ученых, как Л. К. Байрамова, (1999), Л. Л. Григорьева (2009), Т. В. Кондратюк (2007-2008), В. С. Рыбалкин (2002; 2012), то влияние Корана на язык и особенно фразеологию турков был изучен крайне мало, о чем отмечают даже турецкие лингвисты: «Türkiye'deki Kuran araştırmalarına göz atıldığında deyimlerle ilgili çalışmaların eksikliği, hatta yok denecek kadar az olduğu hemen farkedilmektedir. Gerek te'lif ve gerekse tercüme tarzındaki çalışmaların daha çok Tefsir usulü, Kuran tarihi, Kuran'daki bir kavramın araştırılması veya Kuran'ın herhangi bir konuya yaklaşımı noktalar ında yoğunlaştığı bir gerçektir. Kuran'ın tercümesi ile ilgili çalışmalarda, son yıllarda farkedilir bir canlanma görülmesine rağmen, deyimlerle ilgili birkaç sayfalık değiniler dışında herhangi bir somut veriye rastlamak mümkün değildir.» – «Недостаточность работ, связанных с фразеологией Корана в Турции, настолько очевидна, что можно отметить, что таких исследований настолько мало, что их практически нет. Фактом является то, что большинство исследований посвящено

толкованию и истории Корана, изучению определенных понятий в Коране или определенным сюжетам Корана. И хотя на протяжении последних лет наблюдается рост количества работ, связанных с переводом Корана, невозможно встретить какую-либо конкретную информацию, направленную на изучение фразеологизмов, кроме небольших заметок, состоящих с нескольких страниц» (Bilgin 2008: 11)

Как утверждает Е. В. Урысон, в основе каждого конкретного языка лежит своя особая модель, или своя картина мира (Урысон 2003: 9), и фразеологизмы, в т.ч. и религиозного происхождения, будучи зачастую национально маркированными, занимают важное место в такой языковой картине мира, содержат информацию об определенных национально маркированных явлениях.

Объектом данного исследования являются фразеологизмы и паремии, которые были выбраны с толковых турецких словарей (Doğan 2005; TS 1988), словарей фразеологизмов и пословиц современного турецкого языка с комментариями (Aksoy 1988; Adıgüzel 1990; Püsküllüoğlu 1998), фразеологических турецко-русских и русско-турецких словарей (RTDS 1998; Süer 1999).

Фразеологические единицы, которые восходят к Корану, делятся на цитатные и сюжетные. **Цитатные** фразеологические единицы в свою очередь бывают первичными и вторичными. **Первичные** – это те, которые непосредственно заимствованы с текста Корана и используются в самом Коране в переносном значении. В качестве примера можно выделить выражение *Elif, Lam, Mim*, повторяющееся в начале 29 сур Корана и являющееся своего рода таинственным кодом между Аллахом и пророком Мухаммедом. Следует отметить, что данное словосочетание вошло и в русский язык, в котором оно используется как элемент таинства и загадочности. Так, известный русский поэт И. А. Бунин к своему стихотворению «Тайна», подбирает эпиграф “Элиф. Лам. Мим”.

К Корану восходит и происхождение турецкого фразеологизма *insan eti yemek*, встречающегося в большинстве фразеологических словарей современного турецкого языка со значением «клеветать на кого-либо, сплетничать о ком-либо» (букв. поедать человеческое мясо). В метафорическом значении употреблялся этот фразеологизм и в самом Коране. Подадим контекстное его употребление в 12 аяте 49 суры: «Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun» (Kur'an-ı Kerim 1982: 516) – «Не ищите недостатков друг друга. Не обсуждайте других за их спиной. Разве пожелает кто-то из Вас есть мясо своего умершего брата? Это вызывает у Вас отвращение. В таком случае бойтесь Аллаха». Данное значение подтверждает и исследовательница арабского варианта Корана: «Идиома, которая анализируется – لَأَأْأْأْ ‘есть мясо кого-либо’/ ‘клеветать’, которая используется для осуждения клеветников и сплетников, вписывается в общую ткань аята 49:12, который содержит мысль о греховности домыслов, пагубность клеветы и сплетен» (Кондратюк 2007-2008: 63)

К первичным цитатным фразеологизмам принадлежит и устойчивое выражение *Şehirlerin anası* (Ümmü'l-kura) (6:92, 42:7) (букв. мать городов), под которым в Коране подразумевается город Мекка – главный город мусульманской общины.

К **вторичным** цитатным фразеологизмам принадлежат те единицы, которые были использованы в Коране в первичном значении, но в повседневной турецкой речи

были переосмыслены, метафоризированы, наполнены новыми значениями и оттенками значений. В частности, день страшного суда (тур. kıyamet günü) в современном языке – это ‘светопреставление, столпотворение, невообразимая суматоха; несчастье, бедствие’ (БТРС 1998: 546); адские муки (тур. sehennem azabı) – ‘невыносимые муки’ (БТРС 1998: 147). Данные ФЕ свидетельствуют о единстве определенных сюжетов Библии и Корана, в которых общими есть понятия ада, как и многих других моментов. Тауфик Ибрагим в своей работе «На пути к коранической толерантности» отмечает, что ислам признает небесное посланничество Моисея и Иисуса, божественность Библии с двумя главными ее частями – Торой и Евангелием, почетно называет их последователей «люди богооткровенного Писания» или «люди Библии» (Тауфик 2007: 86).

Выражения с Корана вошли в обиходную речь и художественную литературу в качестве этикетных фраз, зачастую со значительной степенью ослабления религиозной окраски, хотя в самом Коране они имеют только религиозное значение. В частности, в 1-м аяте первой суры турецкоязычного Корана встречается выражение: *Rahman ve Rahim olan Allah adıyla* (Kuran-ı Kerim 1982) – ‘Во имя Аллаха, милостивого и милосердного’, которое активно используется турками в разговорной речи при начинании каких-либо важных дел в его арабском звучании *Bismillahirrahmanirrahim*.

Сюжетные фразеологические единицы, в отличие от цитатных, не являются выбранными с текста Корана, они образуются на основании представлений об Аллахе, пророках, ангелах, потусторонней жизни. Аллах является центром турецкой религиозной картины мира. Аллах – это высшее существо, которым было создано все во Вселенной. Как отмечает В. Н. Пидвойный, Аллах – это: «1) дух/существо, которое руководит миром и жизнью, и которому поклоняются; 2) кто-то очень важный, кем восхищаются и кто сильно влияет на кого-то или кому уделяют много внимания; 3) творец – существо, которое создало Вселенную, Землю, людей и имеет власть над всеми вещами» (Пидвойный 2012: 119). Во внутренней форме ФЕ Аллах приобретает символическое значение того, кто может как-то помочь (*Allah acisin!* (букв. пусть пожалеет Аллах) – ‘Да поможет Аллах!’; *Allah bir kapıyı kaparsa bin kapıyı açar* (букв. Если Аллах закроет одни двери, то он откроет тысячу дверей) – ‘Аллах всегда позаботится’; *Bir yerine bin versin Allah* (букв. Вместо одного Аллах пусть даст тысячу) – ‘Да воздаст Аллах ему сторицею!’), так и выйти с тяжелой ситуации: *işi Allah’a kalmak* (букв. оставить работу Аллаху) – ‘быть в безысходной ситуации; исполнить то, что неподвластно другим’: *sayısını Allah bilir* (букв. количество знает только Аллах) – ‘очень много’.

ФЕ с компонентом **Аллах** широко используются в ежедневном быту с целью пожелания спокойной ночи: *Allah rahatlık versin!* (букв. Пусть Аллах даст спокойствие!); счастливой дороги: *Allah yolunu açık etsin!* (букв. пусть Аллах держит путь открытым) или *Allah insanı şa şırtmasın!* (букв. Пусть Аллах не даст человеку потерять путь!); исцеления: *Allah şifasını versin!* (букв. Пусть Аллах пошлет исцеление!) – ‘Дай Бог здоровья вам!’; хорошей торговли: *Allah hayırlı pazar versin!* (букв. Пусть Аллах даст хороший торг!); счастья и благополучия (букв. *Allah eksik etmesin!* (букв. Пошли Аллах ему счастья!). Аллаха вспоминают и на него полагают надежды, когда ищут суженого (*Allah kara ka şlı kara gözlü nişanlı versin!* (букв. Пусть Аллах даст тебе чернобрового суженого!), отмечают свадьбу: *Allah bir yastıkta*

kocatsin! (букв. Пусть Аллах состарит на одной подушке!), провожают человека в последний путь *Allah rahmet versin!* (букв. Пусть Аллах даст милосердие!).

Хотя Аллах милостив и милосерден, но он способен наказать тех, кто этого действительно заслужил: *Allahın belâni versin!* (букв. Пусть тебе Аллах даст беду), *Allah'ından bulsun!* (букв. Пусть найдет от Аллаха!), *Allah cezanı versin!* (букв. пусть накажет Аллаха!).

В мусульманской традиции Аллах имеет дев'яносто девять наименований, не все из них есть широкоупотребляемыми, но, тем не менее, некоторые из них стали компонентами фразеологических единиц, получив символическое значение.

Встречаются ФЕ с компонентами *Hak, Mevla, Tanrı: Hakk'a (Mevla'ya) kavuşmak* (букв. воссоединится с Господом (тур. Hak, Mevla) – ‘отправится на тот свет’; компонент *Tanrı* (рус. Господь) выступает как вариативное имя существительное в ФЕ: *Tanrı (Allah) yarattı dememek* (букв. не говорить, что создал Господь (Аллах) – ‘не жалеть/не щадить’, *Tanrı (Allah) aşkına* – ‘Ради Бога (Господа)’, *Tanrı (Allah) korusun!* – ‘Пусть Господь (Аллах) бережет!’

Зафиксированные с компонентом **Аллах** фразеологизмы ориентированы, как на воплощение концепта «Человек», как указано в примерах выше, так на репрезентацию ключевых для турецкой лингвокультуры концептов «Время» (*Allah'in (Tanrı'nın) günü*) (букв. день Аллаха) – ‘каждый божий день’ и «Пространство» (*Allahı çok, insanı az bir yer*) (букв. место, в котором много Аллаха и мало людей) – ‘укромное и безлюдное место’; *Allah'in evi* (букв. дом Аллаха) – 1) сердце; 2) Кааба; 3) мечеть.

Антиподом Аллаха является дьявол (тур. İblis). В турецких ФЕ вербализируется же народное наименование антипода Аллаха – черт (тур. şeytan), который является символом хитрости (*şeytan gibi*) (букв. как черт) – ‘очень хитрый’; непослушности (*şeytanın kış bacağı*) (букв. задняя нога черта) – ‘непослушный (о детях)’, отрицательных действий (*kör şeytan aklına düşürmüş*) (букв. слепой черт пришел ему в голову) – ‘черт запутал’; *şeytan dürtmek* [Аксой, с. 1059] (букв. черт подтолкнул) – ‘черт намолвил’.

К ключевым кораническим понятиям следует отнести сакронимы «Рай» и «Ад», которые широко переосмыслены в турецкой фразеологии.

Рай в «Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü. Sosyal Bilimler» определяется как «dinsel inanışa göre bu dünyaya iyi, doğ ru ve güzel iş yapan inançlı insanlar ın, öldükten sonra gidecekleri ve ödüllendirilecekleri yer – «место, в которое попадают в качестве награды после смерти люди, ведущие правильный, праведный способ жизни согласно религиозным верованиям» [ТВТС 2011: 219]. Это определение является основой того, что рай отображается во фразеологических единицах как спокойное и приятное место: *Cennete çevirmek* (букв. превратить в рай) – ‘превратить в спокойное и приятное место’; *cennet gibi* (букв. как рай) – ‘хорошо, как в раю’; *cennete dönmek* (букв. превратится в рай) – ‘превратится в спокойное и приятное место’. Зафиксированы также в турецком языке ФЕ, образованы путем соединения компонента *рай* с названиями животных, которые являются определяющими в смысловой нагрузке ФЕ. Таким образом, лексема *осел* нивелирует сакральное значение сакронима *рай*, и ФЕ *eşek cenneti* (рос. рай осла) приобретает такие значения: 1) потусторонний мир; 2) тюрьма, а ФЕ *cennet öküzü* (рос. райский бык) употребляется для определения чистосердечных, но чрезмерно наивных людей.

Ад обычно толкуют, как «dinsel inanışlara göre bu dünyada günah işleyenlerin, inkar edenlerin öldükten sonra gidecekleri ve ceza görecekları yer» – «это место, в которое согласно религиозным верованиям попадают после смерти в качестве наказания те, кто грешил во время земной жизни» [TBTS 2011: 219]. В составе ФЕ компонент ад получает более широкое переосмысление: 1) чрезмерно жаркое место: *cehennem gibi* (букв. как ад) – ‘как в аду’ (относительно очень жаркой погоды; по поводу тяжелой жизненной ситуации); 2) отдаленное место: *cehenneme kadar yolu var* (букв. есть дорога к аду) – ‘пожелание забраться с данного места куда-то угодно, т.е. пойти к чертям»; *cehennemin dibine gitmek* (букв. опускаться на дно ада) – ‘попасть в сам ад’; *cehennemin bucağı (veya dibi)* (букв. угол (дно) ада) – ‘у черта на куличках; далеко, туда, куда никто не может попасть’); 3) наполненное пытками и тяжелыми испытаниями место: *cehennem azabı* (букв. адские муки) – ‘муки ада; жесткие пытки’; *cehennem hayatı* (букв. адская жизнь) – ‘тяжелая жизнь’; *cehenneme çevirmek* (букв. превратить в ад) – ‘усложнить, превратить в ад чью-либо жизнь’; (*birine*) *hayatı cehennem etmek* (букв. сделать чью-то жизнь адом) – ‘создать много сложностей’.

Значительными по количеству являются фразеологические единицы, которые содержат в своем составе компонент *пророк*. Эти фразеологизмы делятся на две группы: фразеологизмы с компонентом *пророк* как именем нарицательным (тур. *peygamber*) и именами собственными пророков, представленных в Коране. Компонент *peygamber* получает символическое значение в составе фразеологических оборотов: *hangi peygambere kulluk edeceğını şaşırarak* (букв. удивляться какому пророку служит) – ‘быть в состоянии удивления в связи с неопределенностью действий собеседника’, *kimse kendi memleketinde peygamber olmaz* (букв. никто не будет пророком на своей родине) – ‘в своем окружении тяжело оценить роль важных людей’.

В Коране упоминается двадцать пять мусульманских пророков, но вербализировались в составе фразеологических единицах только имена наиболее важных и известных пророков, к которым принадлежат Адем, Нух, Иса, Муса, Мухаммед. Пророк Адем (библейский Адам) – это первый пророк и первый человек, созданный Аллахом на земле, прародитель всего человеческого рода. Данный сакроним в мусульманской традиции имеет также значение ‘халиф (представитель) Аллаха на земле’, которое частично трансформируется во фразеологическом выражении *Ademden utanmayan Tanrı'dan korkmaz* (букв. кто не стыдится Адама, тот не боится и Бога) – ‘о бесстыжих деяниях некоторых людей’.

В языке арго словосочетание *Adem baba* (букв. прародитель Адем) полностью десакрализируется в составе ФЕ: *adembaba gibi* (букв. как прародитель Адем) – ‘бедный человек, бомж’, *adembabaya dönmek* (букв. превратиться в прародителя Адема) – ‘потерять свое имущество’ (ассоциации с сюжетом Корана, согласно которому пророк Адем был изгнан из рая).

Пророк Нух (библейский Ной) – второй пророк после Адама – олицетворяется в современном турецком языке через концепты: 1) настойчивость: *Nuh diyor, peygamber demiyor* (букв. он говорит «Нух», но не говорит «пророк») – ‘очень упрямый; тот, кто не желает называть вещи своими именами’; 2) пространство: *Nuh tufanı* (букв. потоп Нуха, или Ноевый потоп) – ‘всемирный потоп’; 3) время: *ömri Nuh* (букв. жизнь Нуха) – ‘преклонный возраст’; *Nuh Nebi'den kalma* (букв. оставшийся со времен пророка Нуха) – ‘старый, древний, допотопный’. В последней указанной

фразеологической единице данной группы компонент *Nebi* (рус. пророк) встречается в написании как с большой (*İkinci Dünya Savaşı öncesinin ünlü markası Skoda'dan da pek birşey kalmamıştı. Sovyetler Birliği i ve Polonya da Nuh Nebi'den kalma Fiat'ları ürettiyordu* – ‘От известной до начала Второй мировой войны марки «Skoda» почти ничего не осталось. Советский Союз и Польша производили **старые автомобили** марки «Fiat»’ (<http://www.isteinsan.com.tr>), так и с маленькой буквы (... *nuh nebiden kalma merdaneli makinelerle çıkarılan şeker kamışı suyuyla tanışmanın vakti de gelmiştir. Cam yerine, sağlığımız için kağıt bardaktan içmenizi öneririm. (Наступило время познакомится с сиропом из тростникового сахара, который получают на оборудовании со **старыми** катками (Hürriyet gazetesi, 10 Aralık 2012).*

В отдельную категорию следует выделить ФЕ, в которых противопоставляются несколько имен пророков, в частности, Иса (по христианским верованиям – сын Божий – Иисус) и Муса (библейский Мойсей) (*Hem İsa'yi hem de Musa'yi memnun etmek* (букв. удовлетворять как Ису, так и Мусу) – ‘вести себя таким образом, чтобы удовлетворить людей с разными интересами’; *İsa'yi küstürdü, Muhammed'i memnun edemedi* (букв. обидел Ису, не смог удовлетворить Мухаммеда) – ‘имея благие намерения, обидел всех’.

Наряду с пророками, зафиксированными во фразеологическом составе турецкого языка, следует выделить и ФЕ с именами ангелов; в частности, распространенными являются ФЕ с компонентом Азраил (тур. Azrail) – ангел смерти, забирающий души умерших. Данный компонент в составе ФЕ символизирует преимущественно смерть: *Azrail'in elinden kurtulmak* (букв. спастись от рук Азраила), *Azrail'den kurtulmak* (букв. спастись от Азраила) – ‘уйти от смерти’ (*Azrail'in elinden aldılar. Kızkulesi yakınlarında vapurdan denize düşen 15 yaşındaki Sibel Arpacı'yu o sırada sahilden denize seyreden iki genç kurtardı* – ‘Спасли от рук Азраила. 15-ти летнюю Сибель Арпаджи, которая упала в море возле «Кызкулеси», спасли двое молодых людей, которые с берега смотрели в сторону моря (Milliyet: 11.01.2011); *Azrail'le burun buruna gelmek* (букв. встретится с Азраилом нос с носом) – ‘встретится со смертью’; *Azrail gelince oğul, uşak sormaz.* (букв. когда Азраил приходит он не спрашивает, кто сын, кто парень) – ‘смерти не минуешь’; *doğuran avrat Azrail'i yenmiş* (букв. рожавшая женщина победила Азраила) – ‘о женщине, у которой рожались мертвые дети, родила здорового ребенка’.

Среди онимов, которые характерны для турецких фразеологизмов, пословиц и поговорок, следует выделить названия священных мусульманских мест – **Мекку и Каабу**. Мекке – это город на Западе Саудовской Аравии, в котором родился последний мусульманский пророк Мухаммед ок. 570 г. н. э. На данный момент Мекке с ее святыней в виде кубической постройки вокруг Заповедной мечети (аль-Масжид аль-Харам) является местом паломничества мусульман во время хаджа. Кааба единственный храм на земле, посвященный Аллаху. Во время молитвы мусульмане держатся направления Каабы и обращают свое лицо в этом направлении. Кааба в переводе с арабского языка имеет значение «священный дом». Будучи ориентиром жизненным приоритетов, Кааба является хорошо известной святыней в мусульманском мире, что и отображается во ФЕ *Sora sora Kabe bulunur* (букв. спрашивая можно найти Каабу) – ‘Язык до Киева доведет’. Величие и святость Каабы подчеркивают ФЕ *Deve Kâbe'ye gitmekle hacı olmaz* (букв. верблюд, который посетит Каабу, не станет паломником)– ‘осуществляя формальные ритуалы, не

приобретаешь духовного богатства'. Город Мекка, в котором находится Кааба, в рамках фразеологических единиц символизирует место встречи людей с одними интересами и одной сферой деятельности: *Abdal tekkede, hacı Mekke'de bulunur* (букв. дервиш находится в текке, а паломник – в Мекке), *hacı hacıyı Mekke'de, derviş dervişî tekkede bulur* (букв. паломник находит паломника в Мекке, а дервиш дервиша – в текке).

Таким образом, в данном исследовании через фразеологию и паремиологию современного турецкого языка было проанализировано трансформацию значений лексем коранической тематики и их вхождение в светскую жизнь турецкого общества. Изначально наполненные религиозным смыслом единицы получили широкое переосмысление в рамках концептов «Человек», «Пространство», «Время». Обозначенная в статье лингвокультурологическая проблематика, демонстрирующая связь языка с религией, открывает перспективы последующих исследований в данном направлении.

ЛІТЕРАТУРА

Байрамова Л. К. *Фразеологическая судьба библеизмов и коранизмов* // Восток-Запад: доклады 2-й Междунар. науч. конференции (24-26 августа 1999 г.). Вып. 2. – Наб. Челны: Изд-во института управления, 1999. (Bayramova L. K. *Frazeologîçeskaya sudba bibleizmov i koranizmiv* // Vostok-Zapad: dokladi 2-y Mejdunar. nauç. konferents.. (24-26 avgusta 1999 g.). Vip. 2. – Nab. Çelni: Izd-vo instituta upravleniya, 1999.

(БТПС): *Большой турецко-русский словарь* / ред. А. Н. Баскаков . – М.: Русский язык, 1998. – 966 с. (BTRS): *Bolşoy turetsko-russkiy slovar* / red. A. N. Baskakov. – М.: Russkiy yazık, 1998. – 966 s.)

Верещагин Е. М. *Библейская стихия русского языка* // РР. 1993. – № 1. – С. 90-98. (Vereşçagin E. M. *Bibleyskaya stihiya russkogo yazıka*/ RR. 1993. – № 1. – С. 90-98).

Григорьева Л. Л. *Фразеологическая репрезентация религиозного мира человека (на материале русского, английского и арабского языков)*. Автореферат дис... к. филол. н.: 10.02.20. – Казань, 2009. (Grigoryeva L. L. *Frazeologîçeskaya reprezentatsiya religioznogo mira çeloveka (na materiale russkogo, angliyskogo i arabskogo yazıkov)*. Avtoreferat dis... k.filol.n.: 10.02.20. – Kazan, 2009).

Дубровина К. Н. *Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов*. – М.: Флинта; Наука , 2010. (Dubrovina K. N. *Entsiklopediçeskiy slavar bibleyskih frazeologizmov*. – М.: Flinta; Nauka, 2010).

Дядечко Л. П. *Живодействующая связь языка и культуры*: Мат-лы Междунар. науч. конференции, посв . юбилею д-ра филол. наук, проф. В. Н. Телия . – Т. 1: Язык. Ментальность. Культура. – Тула: Изд-во Тул. Гос. Пед. Ун-та им. Л. Н. Толстого, 2010. – С. 114-119. (Dyadeçko L. P. *Jivodeystvuyuşçaya svyaz yazıka i kulturi*: Mat-lı Mejdunar. nauç. konferentsiyyi, posv. yubileyu d-ra filol. nauk, prof V. N. Teliya. – T.1: Yazık. Mentalnost. Kultura. – Tula: Izd-vo Tul. Gos. Ped. Un-ta im. L. N. Tolstogo, 2010. – S. 114-119).

Евраева С. В. *Религиозные концепты как отражение русской наивной и индивидуальной картин мира (на материале русских пословиц и поэзии А.Блока)*. Дис... к. филол. н.: 10.02.02. – Днепропетровск, 2009. (Yevrayeva S. V. *Religiozniye*

kontseptu kak otrajeniye russkoy naivmnoy i individualnoy kartin mira (na materiale russkikh poslovits i poezii A.Bloka). Dis... k. filol. n.: 10.02.02. – Dnepropetrovsk, 2009.

Жайворонок В. *Знаки української етнокультури*. – Київ: Вид-во «Довіра», 2006. (Jayvoronok V. *Znaki ukrayinskoyi etnokulturi*. – Kyiv: Vid-vo 'Dovira', 2006.

Коваль А. П. *Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові*. – К.: Либідь, 2001. (Koval A.P. *Spozatku bulo slovo: Krlati vislovi bibliynogo pohodjenya v ukrainskiy movi*. – K.: Libid, 2001).

Кондратюк Т.В. *Лінгвістичний аналіз та специфіка перекладу фразеології Корану* // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць викл. та студ. Ін-ту схід. мов Київ. нац. лінгв. ун-ту «Києво-Могилянська академія» / Голов . ред. І.В.Срібняк. – В. 2-3. – Київ , 2007-2008. (Kondratyuk T. V. *Lingvistichnyy analiz ta spetsifika perekladu frazeologiyi Koranu* // Ukrayinska oriyeentalistika: Zb. nauk prats vıkl. ta stud. Īn-tu shid. mov Kyıv. nats. lingv. un-tu 'Kıeyvo-Mogilyanska akademiya' / Golov. red. I.V.Sribnyak. – V. 2-3. – K., 2007-2008).

Коран. Дослідження, переклад (фрагмент), коментарі В. С. Рибалкіна. – К.: Стилос, 2002. (*Koran. Doslidjenya, pereklad (fragment), komentari V. S. Ribalkina*. – K.: Stilos, 2002.

Мокиєнко В. М., Лилич Г. А., Трофимкіна О. І. *Толковий словарь біблейських виражень і слів*. – М.: Астрель, 2010. (Mokienko V. M., Liliç G. A., Trofimkina O. Ī. *Tolkoviy slovar bibleyskikh virajeniy i slov*. – M.: Astrel, 2010).

Райнохова Н. *Отображение цвета в библейской фразеологии*. // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И.Вернадского . Научный журнал. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 25 (64), № 3 (2). – Симферополь, 2012. – С. 217-222. (Raynohova N. *Otobrajeniyе tsveta v bibleyskoy frazeologiyi*. // Uçeniye zapiski Tavriçeskogo natsionalnogo universiteta imeni V. Ī. Vernadskogo. Nauçniy jurnal. Seriya 'Filologiya. Sotsialniye kommunikatsiyi'. Tom 25 (64), № 3 (2). – Simferopol, 2012. – S. 217-222).

Набока О. М. *Біблеїзми з Євангелія від Матвія у мові та мовленні (на матеріалі англomовних словників та газетних текстів)*. Автореферат дис... к. філол. н.: 10.02.04. – Одеса, 2006. (Naboka O. M. *Bibleyizmu z Yevangeliya vid Matviya u movi ta movlenni (na materialı anglovnih slovnıkv ta gazetnih tekstiv)*. Avtoreferat dis... k.filol.n.: 10.02.04. – Odesa, 2006).

Підвойний В. М. *Репрезентація концепту Аллах у турецькій мовній картині світу* // XVI сходознавчі читання А. Кримського. Тези доповідей міжнародної наукової конференції. 11 жовтня 2012 р. – К., 2012. – С. 118-119. (Pidvoyniy V.M.

Reprezentatsiya konseptu Allah u turetskiy movniy kartuni svity // XVI shodoznavçi çıtanya A.Krımsskogo. Tezi dopovidey mįjnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi. 11 jovtnya 2012 y. – K., 2012. – S. 118-199).

Рибалкін В. С. *Рецепція Корану як художнього тексту* // Східний світ. – № 1, 2012. – К.: Вид-во Інституту сходознавства. – С. 123-129. (Ribalkin V. S. *Retsepsiya Koranu yak hudojnyogo tekstu* // Shidniy svit. – No: 1, 2012. – K., Vid-vo Īnstitutu shodoznavsta. – S. 123-129).

Скаб М. В. *Концептуалізація сакральної сфери в українській мові*. Автореферат дис... к. філол. н.: 10.02.01. – Київ, 2009. (Skab M. V. *Kontseptualizatsiya sakralnoyi sferi v ukrayinskiy movi*. Avtoreferat dis... k.filol.n.: 10.02.01. – Kyiv, 2009).

Суслова М. О. *Репрезентація концептосимволу Мухаммед у європейському концептуальному просторі (на матеріалі іспанської та французької лінгвокультур)* // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Випуск 20. – К., 2011. – С. 468-477. (Suslova M. O. *Reprezentatsiya konseptosimvolu Muhammed u yevropeyskomu kontseptualnomu prostori (na materialy ispanskoyi ta frantsuzskoyi lingvokultur)* // Problemi semantiki, pragmatiki ta kognitivnoyi lingvistiki. – Vypusk 20. – K., 2011. – S. 468-477.

Тауфик И. *На пути к коранической толерантности*. – Нижний Новгород: Издательский дом “Медина”, 2007. – 286 с. (Tayfik I. *Na puti k koraniçeskoj tolerantnosti*. – Nijniy Novgorod: Izdatelskiy dom ‘Medina’, 2007. – 286 s.)

Урысон Е.В. *Проблемы исследования языковой картины мира: Аналогия в семантике*. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 224 с. (Urison E. V. *Problemi issledovaniya yazikovoy kartini mira: Analogiya v semantike*. – M.: Yaziki slavyanskoj kulturi, 2003. – 224 s.)

Adıgüzel Hüseyin. *Açıklamalı-Örneklі Türkçe. Deyim hazinemiz*. – İstanbul: Türk dünyası araştırmaları vakfı, 1990.

Aksoy Ömer Asım. *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. – İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1988. – 1205 s.

Bilgin Abdulcelil. *Kuran'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*. – Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.

Çoban Cengiz. *Azrail'in elinden aldular*. // Milliyet, 11.01.2011.

Doğan Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. – İstanbul: Pınar Yayınları, 2005. – 1424 s.

Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi. – İstanbul: Medine-i Münevvere, 1982. – 603 s.

Püsküllüoğlu Ali. *Türkçe deyimler sözlüğü*. – Ankara: Arkadaş yayınevi, 1998. – 848 s.

(RTDS) *Rusça-Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Hazırlayanlar: Doç. Dr. Lilia Ermakova, öğret.gör. Sevinç Üçgül. – İstanbul: Sahaf Kitabevi, 1998. – 164 s.

(TS) *Türkçe Sözlük* /Başkan prof. Dr. Hasan Eren. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi: 1988.

(TBTS) *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü. Sosyal Bilimler* / [yayın sorumluları: Dr. M. Çetin Gülovalı, A.Odabaş]. – Ankara: TÜBA, 2011. – 1333 s.

Süer A. O. *Rusça-Türkçe Deyimler Sözlüğü*. – Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1999. – 324 s.

TURİZM VE EDEBİYAT ETKİLEŞİMİ ÜZERİNE

INTERACTION OF TOURISM AND LITERATURE

ПО ПОВОДУ ТУРИЗМА И ЛИТЕРАТУРЫ

Dr. Hürriyet ÇİMEN

ÖZET

Disiplinler arası ilişkiler gün geçtikçe daha belirgin hale gelmektedir. Turizmin pazarlama, yönetim-organizasyon, sosyoloji ve psikoloji gibi birçok disiplinle güçlü ilişkisinin yanında edebiyatın da başta tarih ve coğrafya olmak üzere çeşitli disiplin dallarıyla bağlantılı olduğu alanlar bulunmaktadır.

Bu çalışmada edebiyat ile turizmin etkileşimi incelenmiş, edebiyatın gelişmesinde turizmin; turizmin gelişmesinde edebiyatın etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak turizmin edebî eserlerin oluşmasında ve edebiyatın turizm hareketini belirli kişi ve bölgelerde yayılmasına katkı sağladığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: *turizm, edebiyat, sosyal bilimler, yazarlar, şehirler*

ABSTRACT

Interdisciplinary relations is becoming more apparent day by day. In addition to the tourism's strong relations with the various disciplines, such as sociology and psychology, literature, there has been various branches that related with the literature, including history and geography.

In this study the interaction of tourism and literature has been examined and it has been tried to determine the effect of literature in the development of tourism and the effect of tourism in the development of literature. As a result, it has been found that in the formation of literary works, tourism makes a contribution and the literature contributes to the tourism to spread of certain people and areas.

Key Words : *tourism, literature, social sciences, authors, cities*

РЕЗЮМЕ

Связь между разными дисциплинами становится всё больше очевидным. Менеджмент туризма имеет тесную связь с социологией и психологией. Наряду с этими дисциплинами у этой отрасли есть своеобразное отношение к истории и географии.

В статье рассматривается влияние туризма на развитие литературы и наоборот, изучены активности разных личностей для распространения и развития туризма, а так же их роль в создании туристической литературы.

Ключевые слова: *туризм, литература, социальные науки, писатели, города.*

Giriş

Edebiyat insanlık tarihi kadar eskidir. İlkel insanlar sözcükleri kullanmaya başlamalarıyla birlikte kahramanlıklarının övüldüğü, avlarının bereketli geçmesi ve yırtıcılardan korunmak için büyüdü olduğuna inandıkları sözcükler üretmişlerdir (Pospelov 2005: 101). Daha sonra bu büyüdü sözcükler totemlere atfedilmiş, inançların gelişmesine katkı sağlamıştır (İsen 2006: 9).

Edebiyat insanlık tarihi kadar eski olmasına karşın turizmin günümüz biçiminde ortaya çıkması XVIII. yüzyıla dayanmaktadır. Sanayi devriminden sonra özellikle ulaşım imkânlarının artması etkili olmuştur. Edebiyat ile turizmin ilişkisinin uygulama ve veri alanı olarak çok daha öncelere dayandığı ama kullanım itibarıyla bu dönemden daha sonra belirginleştiği söylenebilir. Edebiyat ile turizmin ilişkisi incelenirken edebiyatı oluşturan etkenler ve turizmi oluşturan etkenler ayrı ayrı ele almak gerekir.

Edebiyat içinde turizm, turizmin içinde de edebiyat doğal netice olarak doğmaktadır.

Edebî eserlerde doğaya ait unsurların betimlemesi çok eskidir. Antik dönemin edebiyatında doğa kişileştirilmektedir (Pospelov 2005: 273). Edebî eserlerin ortaya çıkmasında esin kaynağı olan doğanın yanında zamanla sosyal ve kültürel yapı da yer almıştır (İsen 2006: 11). Bunların bir parçası olan mekânın edebî eserlerdeki yeri büyüktür. Mekânların etkileyici betimlenmesi için yazarın mekânda bulunması gerekmektedir. Bu da seyahati gerektirir. Seyahat edenlerin mekânları iyi tasvir edebilmekteki dahası mekânlardan etkilenerek eser üretmek hususunda oldukça etkilidir. Kentlerin büyümesiyle birlikte edebî eserlere daha çok yer alması Gogol, Dostoyevski, Zola, Çehov ve Beliy eserlerinde olduğu gibi (Pospelov 2005: 274) paralellik göstermektedir.

Edebî eserlerin birçok çeşidi bulunmaktadır. Bunlar bir metin üzerine dökülmüş; öykü, roman, şiir, mektup, günlük, not, anı, seyahatname ve sefaretname (sefirlik görevinde bulunulan şehrin ve ülkenin güncel hayatına ilişkin izlenim ve görüşlerini kitap şeklinde bir araya getirdiği eserdir.) gibi sıralanmış olmasının dışında; film, tiyatro, opera, hatıra röportajı, müzikal ve konser gibi kitlelere hitap edecek şekilde canlı olabilmektedir.

Edebiyat ile turizmin iç içe geçmiş ve birbirlerini etkiliyor olması, çalışmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise üzerinde çok fazla çalışılmamış bir konu olan edebiyat ve turizm ilişkisini tüm yönleri ile ortaya çıkarmaktır.

Edebiyat her alana olduğu gibi turizm alanına da dil, anlatım ve yaratıcı gücü ile oldukça büyük katkılar sağlamaktadır. (Özdemir 2009: 32). Yazarlardaki güçlü soyutlama yetisi sayesinde edebiyat gerçek manasına ulaşmakta, okuyucuyu kendi dünyasına taşımakta, duygularını açığa çıkartmaktadır. Turizmcilerin edebiyattan bu anlamda yararlanmaları günümüzün ve geleceğin pazarlama taktikleri arasında yer alacak gibi görünmektedir.

Turizmin edebiyata etkisi

Turizm insanların çalışmak, gelir elde etmek dışında dinlenmek, öğrenmek, inanç, sağlık ve spor gibi gerekçeler ile bir günden az ve belirli bir yerde altı aydan uzun kalmamak koşulu ile yaptıkları seyahatlerdir. Turizm sayesinde insanlar yeni yerler görür, yeni bir şeyler öğrenir, merakını giderir. Bekli de en önemlisi iş yaşantısının baskısından kurtulup rahatlama imkanı bulur.

Turizmin edebiyata etkisinin ne olduğu sorulur ise edebî eserlerin oluşmasında yazarın ilham alacağı bir kaynağa gereksinim vardır. Birçok ilham kaynağının yanı sıra mekânların

olayla kişilerle çok yoğun ilişkisi söz konusudur. Mekânını iyi betimleyemeyen eserlerin okuyucuyu oraya taşıması kolay olmayacaktır. Okuyucuyu mekâna taşıyabilmenin en güzel yolu, yazarın eserde konu olan mekan(lar)da bulunması ve gözlemlemesi olacaktır. Edebî eserlerde yer alan mekânlarda bulunan yazarlar turist olma koşulunu sağlamanın yanında temel olarak seyahat de etmektedir. Bu durumda yazarların eserlerini üretmek için seyahat ettikleri ve dolayısıyla turizm hareketine katıldıkları söylenebilir.

Başka bir etki unsuru ise, sözlü edebiyatın aktarılmasında, yaşamasında turistin etkisidir. Tarihin geçmiş günlerinde yazıdan çok sözlü aktarımların yaygın olduğu dönemlerde edebî eserlerin toplumdaki ulaştırılmasında gezginlerin o dönemin turistlerinin payı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eserler ait oldukları toplumları aşarak evrensel düzeye ulaşmışlardır. Toplumların kültürlerinin birbirleri ile tanışmasına neden olmuş, Dahası toplumların kendi kültürleri içinde evirilerek, zenginleşerek farklılaşmıştır. Turizmin edebiyatın yaygınlaşmasında da önemli, bir dönem etkili olduğu anlamına gelmektedir (Özdemir 2009: 36).

Okuma ile seyahat arasında çok güçlü bir ilişki olduğu söylenmektedir (Özdemir 2009: 33). Seyahat eden birçok kişi seyahatleri sırasında edebî eserler, özellikle de roman okumaktadır. Hatta dinlenme amaçlı tatillerde, tatil boyunca okuma devam etmektedir. Diğer yandan özellikle kültür turizminde gidilen yöre ile ilgili kaynaklar taranmakta ora ile ilgili bilgi alınmaktadır. Edebî eserlerin okunmasının yanında okuma alışkanlığının gelişmesinde turizmin etkisi olduğu görülmektedir.

Özdemir (2009) “edebiyatçıların tamamına yakını tutkulu birer gezgindir” demektedir. Eserlerini oluştururken gittikleri yerlerden esinlenmiş olmaları onları turizm elçileri yapmaktadır. Diğer yandan başta gezi yazıları olmak üzere eserlerin ortaya çıkmasında turizmin etkisi de ortaya çıkmaktadır.

Bazı yazarlar eserlerini üretirken kendilerini çevrelerinden soyutlarlar (inzivaya çekilirler) bu soyutlama gündelik yaşamlarının geçtiği yerlerin dışına çıktığında (dağ evi, yazlık vb.) turizme katıldığı anlamına gelmektedir. Bu durumda turizm edebî eserlerin oluşmasına farklı bir noktada katkı sağlamaktadır.

Edebiyatın turizme etkisi

Hegel edebiyatı: “her içeriği her biçimde yo ğurabilen ve dile getirebilen genel sanat” olarak tanımlamaktadır. Edebiyat ise yazarın iç dünyasının çevresel ve insanî unsurlarla birlikte yaratıcılığı nı kullanabildiği ölçüde sanatsal metinlerdir. Edebiyat düşünsel ya şanın insanı çevreleyen gerçeklikle bağlantılı dolaysız gösterme sanatıdır (Pospelov 2005: 100). Edebî eserleri edebî eser yapan en önemli unsur dildir. Dil bir metni edebî yapan sihirdir. O nedenledir ki, dil, halk dili, bilim dili ve edebiyat dili olarak ayrılmaktadır (Çetişli 2008: 80). Tanım ve tarif de edebî eserlerde yazarların hayal dünyası veya bakış açısıyla tasvir edilen coğrafyayı tanımamızda en büyük etkenlerden biridir. Çetişli (2008: 93), “Edebiyat ne doğrudur ne yanlış” demektedir. Yazarın hayalle gerçek arasında geziniyor olması, okuyucuyu hayal aleminden gerçek dünyaya, gerçek dünyadan da hayal alemine götürürken bu durum hiç yadırganmaz.

Edebiyat, yazarın içinde bulunduğu duygu ve düşüncelerin yazılması ile kendini ifade etmenin yanı sıra Andre Gide'nin “Kalpazanlar” adlı eseri için dediği gibi “bütün bunları içimde taşıysayd ım, sanırım rahat ölmezdim” yazarın kendini psikolojik olarak rahatlatmasını da sağlamaktadır (Çetişli 2008: 177).

Pospelov'a göre edebiyatın diğer sanat bilimlerinden uzak kalması gelişmemesine neden olur (Emre 2006: V). Edebiyatın başta tarih olmak üzere coğrafya, din, iktisat, hukuk, siyaset ve güzel sanatlar ile iç içe olduğu söylenebilir (Köprülü 2003: 27). Dahası istatistik, topografya, tarih, felsefe, psikoloji, toplum bilimi, teoloji, müzikoloji gibi sosyal bilimlerin neredeyse her alanı ile ilişki içindedir (Emre 2006: 200).

Modern dünya, insanlara maddî ve teknolojik olanakları verirken duygularının kaybolmasına, duyarsızlaşmasına neden olmakta iken birçok sanat dalı gibi edebiyat; insana dair duyguların korunmasına yardımcı olmaktadır (Emre 2006: 271).

Gezi yazıları ve seyahatnamelerde yazarın anlatım övgü yeteneği ile kentin cazibesinin birleşmesi ile ortaya engellenemez imge ve semboller çıkabilmekte okuyucuları kitleler halinde bahsi geçen kentlere akın edebilmektedir. Bu durumda edebiyatın turistik cazibesinin artırılmasına etkisi olduğu, dahası turizmle ilgisi olmayan okuyucuları bile seyahatlere itebiliyor olması aralarındaki ilişkiyi destekleyen unsurlardan birisidir. Çoğunlukla şiirlerde olmak üzere edebî eserlerin tamamında imaja yer verilir (Çetişli 2008: 93). Bu imaj içinde ajite edilen mekânlar, şehirler, ırmak-göl-nehir-dağ gibi coğrafi unsurlar başta gelir. Egzotik doğu kavramı edebî eserlerde oldukça yoğun kullanıldıktan sonra, doğunun turistik imajında yerini almıştır. An ı şekilde Arap edebiyatının önemli eserlerinden olan Bin bir Gece masalları egzotik doğu imajında etkili olmaktadır.

Romanlarda yer alan mekânların, özellikle efsaneleşmiş mekânların, eserler okundukça ilgi uyandırması arkasından gezilere neden olabilmektedir. Daha sonra ilgi ve merakları artan okuyucular yeni okumalara girişebilir böylece edebiyat ile turizm arasında sürekli birliktelik sağlanmaktadır (Özdemir 2009: 33). Diğer yanda sözlü edebiyat eseri olarak oluşan efsaneler de başlı başına turizm hareketine neden olabilmektedir. Yedi Uyurlar Efsanesi, Nemrut Efsanesi örneklerinde olduğu gibi bu hareketin kökeninde merak, inanç ve kültür yakınlığında söz etmek mümkündür.

Edebiyatın çok çarpıcı etkilerinden birisi de, gerçekte olmayan yerlerin ve olayların daha sonradan mümkün hale gelmesine etkili olmasıdır. Jules Verne'in Denizler Altında Yirmi Bin Fersah adlı eserini 1870 yılında yazdığından denizaltı olarak bildiğimiz araçlar henüz yoktu. Yine aynı yazarın Ay'a seyahat eseri hayal olarak düşündüğü zamanlardan günümüze tamamen gerçekleşmiş olarak gelmiştir. Bu eserler hayal güçleri ile bilime öncülük etmişlerdir.

Kentsel, ulusal imge ve imajların yaratılmasında, yazarlar eserleriyle eş benzeri olmayan etkiye sahiptir. Prag'ı Kafka; Paris'i Hugo; İstanbul'u Orhan Veli-Yahya Kemal; diğer yazarların yanı sıra ama öncelikle kendileri kültürel imge haline getirmiştir (Özdemir 2009: 39). Yazarlar dokundukları nesnelere kişilik vererek imajlarını geliştirme gücüne sahiptir.

Edebî eserlerin özellikle buhranlı dönemlerde ilişkileri, ideolojileri, sağduyuyu, değişimi tetikledikleri de görülmektedir. Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler'inde ve Man'nın Büyülü Dağ'ında olduğu gibi toplumun çatışmalarının, (Pospelov 2005: 98) sorunların üzerine örtmektense daha belirgin bir şekilde gün yüzüne çıkaran edebiyat değişimin gelişmenin habercisidir.

Turizmi doğrudan etkilemekle beraber, edebiyatın tarihe yön verme yeteneğinin de farkında olmak gerekir. Toplumlardaki ideolojik ve kültürel değişimin öncüleri hep edebî eserler olmuştur.

Yazar kendi görüş ve ideolojisini eserleri aracılığı okuyucuya yansıtmakta, özellikle yaşadığı dönemin siyasi toplumsal çalkantılarına Gorki'nin "Ana"sında, Griboyedov'un Akıldan Bela'sında olduğu gibi katılmaktadır (Pospelov 2005: 108).

Toplumculuğu, ahlakçılığı, didaktikliği ve idealistliği esas alan yazarlarda sanat ikinci planda olabilmektedir (Çetişli 2008: 179). Namık Kemal'de olduğu gibi eserlerde ideolojik mesajlar yoğunlukla yer alabilmektedir. Bazı yazarlara göre Edebiyat toplumun düzenlenmesinde kullanılan bir araç olarak ta görülebilir (Emre 2006: 272).

Edebî eserlerde yer alan mekân bir evden başlayıp bir köy, bir kent; Puşkin'in ünlü Kafkas şiirinde olduğu gibi geniş ve derin görünümünün anlatıldığı bir coğrafya olabilir (Pospelov 2005: 95).

Bazı eserlerde doğ a o kadar güçlü anlatılmıştır ki, kahramanlar bile yanlarında sönük kalmaktadır. Buna en güzel örnekler ise Tolstoy'un "Kazaklar"ı, Turgenyev'in "Bir Avcının Notları" ve Lermontov'un "Mtsır"ı sayılabilir (Pospelov 2005: 274). Diğer yandan bazı yazarlar doğayı betimlerken kendilerinden o kadar katar ki, ortaya Balzac ve Zola'nın eserleri çıkar (Pospelov 2005: 276).

Dünya edebiyatında şehir şiirleri adında bir türün olduğunu söylemek mümkündür. Bu türde doğal güzelliklerin, şehrin, mimari eserlerin betimlemesi yapılmaktadır (Boşkov 1980: 70).

Turistik destinasyon seçimlerinde, özellikle okuyan kitle için edebî eserler belirleyici olmaktadır (Özdemir 2009: 45). Bunun yanı sıra edebî eserlerin konusu olan yerler yeni turistik destinasyonların oluşmasına neden olabilmektedir.

Edebî etkinlikler başlı başına turizm hareketine neden olmaktadır. Yazarların imza günlerinde, farklı kentlerden okuyucular akın edebilmektedir. Cahit Sıtkı Tarancı Müze-Evi'nde olduğu gibi yazar evlerinin müzeleştirilmesi ziyaretçi akınına uğramasına neden olmaktadır. Ustalara Saygı etkinliklerinde olduğu gibi birçok ünlü yazar ölüm ya da doğum günlerinde anılmakta, anıların edebî kişiliklerinden ve eserlerinden bahsedilmektedir. Diğer yandan Nazım Hikmet Ran'ın mezarı gibi birçok değerli şair ve yazarın mezarı ziyaret edilmektedir. Buna benzer birçok edebî olay turistik harekete neden olmaktadır.

Turist rehberliği hizmeti sunanların kent, tarihi eser, efsanelerin, dil ve anlatımda edebî söylev dinleyicilerin etkilenmesinde akıllarında kalmasında önemli etkiye sahip olmaktadır. Bu nedenle rehberlik eğitimi veren okullarda edebiyat dersleri de yer almaktadır (Özdemir 2009: 39).

Edebî eserler okuyucunun duygu ve hayal dünyasını geliştirip zevk duygusunu olgunlaştırır (Çetişli 2008: 183). Buna karşın edebî eserlerin içeriği her okuyucuya göre değişebilmekte her okuyucu kendine göre kurgulamakta, bu da eserin etkisini zenginleştirmektedir. Kendi gerçekliğini oluşturan okuyucu kendi mistik kentlerini de yaratabilmektedir. Basit ve sıradan birçok mekân okuyucu ile duygusal bir bağa sahip olabilir. Böylece okuyucu ile mekân yakınlaşmış olur. Dahası görme arzusu doğurabilir. Bunun yanında çevresi ile eser hakkındaki görüşlerini aktaran okuyucu eserin kitlesel etkisini artırmakta diğerlerinin de ilgisini uyandırabilmektedir. Genel gerçeklik değil okuyucu kendi gerçekliğini görür. Yazar da kendi gerçekliğini yazar, algılar ise değişir.

Edebî eserlerin ekonomik kaygılarla üretilip üretilmediğinin dışında edebî eserlerin katkıları ile ekonomik faaliyetler sürdürülebilmektedir. Bunun birçok örneği olmasına karşın sadece pazarlama faaliyetlerinde edebî eserlerin dil ve söylem gücünden

yararlanılarak slogan, imaj, tanıtım, markalaşma çabaları geliştirilmektedir. Özellikle turizm sektöründe edebiyatın bu yönünden de yararlanma olanağı yüksektir.

Birçok edebî eser filmlere ve dizilere konu olmuştur ya da birçok film ve dizi, romanlardan uyarlanmıştır. Araştırmaların da desteklediği gibi film ve dizilerde yer alan mekânlara turistik ilginin arttığı söylenebilir. Ancak şunun da söylenmesi gerekir ki bir filmin romandan, ne kadar aslına uygun uyarlanırsa uyarlansın, film ile romanın aynı olduğunu söylemek kolay değildir (Söylemez 2011: 45).

Eserlerde bahsedilen toplum; tüm dünyaya tanınması, kültürün tanınmasını sağlamak ve turistik destinasyon seçimlerinde önemli bir unsur olan kültürel yakınlığa neden olabilmektedir (Çimen 2010: 86). Diğer yandan Orhun Kitabeleri, önemli bir tarihi anıt olmanın yanında edebî eser olarak önemli değere sahiptir (Ergin 2003: XIV). Şimdi ise araştırmacı olan olmayan birçok ziyaretçinin uğrak yeri olmaktadır. Kırgız Türklerinin milli destanı olan Manas Destanı tarihçilere konu olmakta dahası destana konu olan topraklar ilgi çekmektedir. Birçok bölgenin, kültürün ürünleri olan edebî eserler Dede Korkut gibi kuşaktan kuşa aktarılmış tarihi, kültürel değerlerinin yanında turistik önemleri de ortaya çıkmaktadır. Edebî değerleri turistik değerini artırmaktadır.

Edebiyat ile turizm arasındaki ilişkinin farklı bir türü de tatile çıkan kitlelerin önemli bir kısmı yolculuklarında ve tatil dönemlerinde edebî eserler okuyor olmalarıdır. Gündelik yaşantılarında okuyan kişilerin dışında, tatil dönemlerinde okuma oranları artan insanlardan bahsedilmektedir. Bu durumda turizmin edebî eserlerin okunmasına olanak sağladığı söylenebilir. Diğer yandan okuma; gezileri doğurabilir, gezilerde gezilen yerler ile ilgili okumaları doğurabilir. Edebî eserlerde yer alan başta mekânlar kişiler ve etkinlikler nedeni ile insanların ilgilerinin artması ile gezilere çıkmasının yanı sıra konu ile ilgili daha çok okuma yapma ve bu da daha çok seyahatleri tetikleyebilmektedir. Bu durumda turizm ile edebiyatın birbirlerini sarmal şeklinde desteklediği söylenebilir.

Edebî eserlerde yer alan kinaye, mecaz, mübalağa, irsal-i mesel gibi sanatlar eserin akılda kalmasına yardımcı olmaktadır (İsen 2006: 281-288). Bu sanatlar sayesinde, edebî eserler de yer alan mekânlar bazen o kadar abartılı ve ince işlenmiştir ki okuyucu daha önce bulunmuş olmasına rağmen yazarın metinlerinde kentin sokaklarında mest olmuş biçimde yeniden dolaşır ve görmediklerini görmeye çalışır vaziyette bulabiliriz. Edebiyat kentlerini insanlar yeniden inşa ederler. Böylece edebî eserler kent ve mekânların belleğe kazınmasında etkili olabilmektedir.

Sonuç

Turizm ile edebiyat arasındaki etkileşimi inceleyen bu çalışmada, turizmin edebiyattan etkilendiği alanlar ve edebiyatın turizmden etkilendiği alanlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Edebiyatın sanat, siyaset, kültür ve ekonomi ile birlikte turizm üzerinde de etkili olduğunu söylemek doğru olacaktır. Ancak, bu etkileşimin daha belirgin alt boyutları ile incelenmesi ilişkiyi daha belirgin hale getirmiştir. Her ikisinin birbirlerinin gelişmesinde etkili olduğu görülmüştür.

Neden-sonuç ya da öncül ardıl ilişki bakımından ayrı ayrı ele alındığında; turizm- edebiyat etkileşim alanları sıralanacak olur ise:

Yazarların turistik gezileri eserlerine ilham kaynağı olmaktadır.

Sözlü edebiyatı ve efsaneleri kültürden kültüre taşıyanlar turistlerdir.

Turizm hareketi sırasında edebî eser okuma oranı artmaktadır.

Turizm hareketi destinasyon/mekan ile ilgili okuma ilgisini artırmaktadır.

Edebî eserlerdeki kent, coğrafya ve mekânlara yönelik övgü, turistik ilgi uyandırmaktadır.

Turizm rehberliğinde edebî söylem daha etkileyici olmaktadır.

Edebî etkinlikler başlı başına turizm hareketine neden olmaktadır.

Yazarın inzivaya çekilmesi turizme katkı sağlamaktadır.

Kurgulanmış yaşamları turist olarak yaşama isteği oluşmaktadır.

Sonuç olarak edebiyat turizmden, turizm de edebiyattan beslenmektedir. Bu etkileşimin günümüzde olduğu gibi gelecekte de daha güçlenerek devam edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

BO ŞKOV Vanço: (1980). Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri, Ankara Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 12-1

ÇETİŞLİ İsmail: (2008). Edebiyat Sanat ve Bilim, Ankara, Akçağ Basımevi, 1 b.

ÇİMEN Hürriyet: (2010). İkinci Konut Satın Almada Destinasyon Kalitesinin Etkisi: Alanya örneği, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

EMRE ismet: (2006). Edebiyat ve Psikoloji, Ankara, Anı Yay., 2 b.

ERGİN Muharrem: (2003). Orhun Abideleri, İstanbul, Boğaziçi yay, 30 b.

İSEN Mustafa: (2006). Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yay., 4 b.

KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2003). Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Basımevi, 5 b.

POSPELOV Gennadiy: (2005). Edebiyat Bilimi, çev: Yılmaz Onay, Evrensel Yay., 2 b.

ÖZDEMİR Nebi: (2011). Turizm ve Edebiyat, Milli Folklor, yıl 21, sayı 82, <http://www.millifolklor.com>.

SÖYLEMEZ Orhan: (2011). Cıvılgandan Sürüngen Caman (sürünmek yıkılmaktan daha kötü) Elveda Gülsarı, İstanbul Edebiyat ve Sinema, Hat Yay.

**THE MYTHOLOGICAL BASIS OF THE
WORD "TANGARA (TENGRİ)" IN THE
CONTEXT OF ENVIRONMENTAL ETHICS
(BASED ON THE TEXTS OF OLONKHO)**

**"TANGARA (TENGRİ)" KELİME MİTOLOJİK TEMELİ EKOLJİLİ ETİK
ÇERÇEVESİNDE
(OLONKHO METİNLER ÜZERİNDE DAYALI)**

**МИФОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА СЛОВА "ТАНГАРА (ТЭНГРИ)"
В КОНТЕКСТЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ
(НА МАТЕРИАЛЕ ТЕКСТОВ ОЛОНХО)**

Doç. Dr. Ludmila EGOROVA

ABSTRACT

The article gives a certain author of periodization of the cult of the sky based on the archaeology of the Paleolithic, Mesolithic and Neolithic. The Neolithic is defined as the time of classical type dual concept of worship of heaven. Further defined based the term "environmental ethics". On epic texts are examples of essential human component, which may affect the environment positively or negatively. Provides an overview of the rituals in the traditional culture of the Turkic peoples to maintain a harmonious coexistence of humans in the environment. The next step was to identify the laws of environmental ethics on etymological study of the term "Tengri, Tangara" and an analysis of the lexical units and their values in the context of the Natural sciences knowledge.

Keywords: the cult of sky, periodization, environmental ethics, etymology, Natural science, explore epic, ermenevtika, semiotics.

ÖZET

Makalede paleoastronomi malzemelere dayalı yazarın fasıllara ayırdığı Gök Kültü hakkındaki düşünceler ortaya koyulmu ştur. Böyle olmakla beraber Neolit çağı Gök Kültü'nün düalizm kavrayışının klasik biçim verici zamanı olarak açıklanmıştır. Daha sonra "Ekolojiksel Etik" terimi açıklanmıştır. Epik metinler örneklerinden hareketle insanoğlunun tabiata yaptığı ı olumlu ve olumsuz etkilerden bahsedilmiştir. Türk Halklarının geleneksel kültürüne göre insanoğlunun çevresi ile beraber ahenkli yaşama niyetleri özetlenmiştir. Daha sonraki aşamalarda "Tengri, Tanrı" terimlerinin etimolojiksel

araştırmalara, kelime analizine ve bu kelimelerin Tabii Bilimler içerisindeki anlamına dayalı ekolojiksel kurallarının belirlenmesi dikkate alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Gök Kültü, Tengri, Tanrı, Neolit.

АННОТАЦИЯ

В статье дается авторская периодизация культа Неба, основанная на материалах палеоастрономии (астроархеологии). При этом, неолит определяется как время оформления классического типа дуальной концепции культа Неба. Далее определяется термин “экологическая этика”. На материале эпических текстов выявляются примеры сущностной составляющей человека, способных повлиять на окружающую среду как позитивно, так и негативно. Приводится обзор ритуалов в традиционной культуре тюркских народов, призванных сохранять гармоничное сосуществование человека в окружающей среде. Следующим этапом стало выявление законов экологической этики на материале этимологического исследования термина “Тэнгри, Тангара” и анализ полученных лексических единиц и их значений в контексте естествонаучных знаний.

Ключевые слова: Культ неба, периодизации, экологическая этика, этимологии, естественные науки, эпосоведение, герменевтика, семиотика.

The problem of the interrelation between the human and the nature, the balance of the nature and the human culture have interested the mankind since the immemorial times. The mankind realized the creative pattern of the creation process of culture, apprehending it as a cosmogonical category. It is the culture, harmonizing the world, transforms the primary natural chaos.

In all mythological materials of traditional ethnic cultures in one way or another the primal elements of fire, water, air and land are worshiped. In this series the primal element of air is transformed to the celestial deity or the deities of the wind. The elements of fire and water take the form of worship of various spirits - blacksmithing, holy water as well as the cults of the sun and moon.

Actuality of the research topic is conditioned by the fact that the modern society in the process of its development has achieved the point when a new point of view at the identification of the place and the role of the humanity on a global scale is required. We now understand that the universe is alive, it responds in a certain manner to the human activity, and what is important, not only to the actions in the physical world, but also to the actions of the psycho-emotional character.

Honoring the primal elements, in its turn, did not arise as a local tradition. This is indicated by a community of Paleolithic cultures around the world [8, 18]. The materials of these cultures on the one hand were syncretic and it can be described as a "Paleolithic ideological syncretism." On the other hand, they were closely connected with the worshipping of the sky as a divine substance.

Thus, the periodicity of the cult of Heaven based on mythology as well as paleo astronomy materials can be represented as follows [4, 252-254]:

1. Paleolite

(≈ 50 - 10 BC) - The origins of the Heaven cult expressed in the cult of the moon shaped up in a society of primitive hunters who migrated for the prey, domestication of the wolf;

2. Mesolite

(10 - 5th century BC) - The appearance of the farming and sheep herding rudiments. Arranging permanent settlements worshipping the sun as the harvest giver;

3. Neolite

(8 - 3 BC) - The final differentiation of household types in sedentary and nomadic communities. The parity worshipping of the moon and sun cults. The classic type of the Heaven cult shaping up.

Of course, the night sky with stars and the moon helped the ancient *Paleolithic* hunters who migrated for pray orient themselves in space and time. And so the cult of the Moon preceded the cult of the Sun. This is indicated by the lunar stone and bone calendars leading up to solar found throughout the Eurasian continent [8]. In the *Mesolite* people did not yet learn how to handle iron and, therefore, the assigning type of management (hunting, gathering) remained but the rudiments of a small cattle ranching and farming with stone tools appeared.

In the referenced period the solar cult inherent to the agricultural civilization as the giver of abundant harvests became actualized. In the *Neolite* with the societies of military democracy shaping up the worshipping of the Moon and the Sun reaches parity and become equal forming a classic type of Heaven cult similar to the interaction of two opposite elements and forces - fire and water as well air and earth (the sun and the moon, the sky and the earth).

Since IVB.C. up to A.D. the cultural and linguistic communities, and then ethnic traditions began to form. The first city-states settled with the classic type of Sky cult beginning to take special ethnic forms based on the features of the landscape, traditions of the uniting tribes and nations as well as mixing their mythological concepts.

Thus, based on periodization and some of the findings of this survey it can be argued that the concept of 'Dharma' has ancient origins and is very closely linked to the mythological beliefs and spiritual practices of Eurasia peoples, in particular, with the cult of Heaven.

Regarding the worshipping of Heaven I have made the research on the content and some of the moral and ethical standards that are defined as "environmental ethics" have been highlighted. This concept applies not only to the environment in the physical world but also in the spiritual world. The term "environmental ethics" should be understood as a complex worldview that is based on the essential understanding of the world and ourselves with all the components, their functions allowing a person to harmoniously integrate with the universe [3, 31-36]. The choice of this terminology has been dictated by the fact that the term "Law of the Universe" for a modern, europeanized man is very abstract and allows for broad interpretation. The term "environmental ethics" suggests more specific moral and ethical issues of our time creating the necessary direction for its solution in the context of the unity and the interdependence of man and nature.

The fact that the psycho-emotional state of person creates a certain kind of power and impacts on the others is reflected in the Olonkho in the scenes of the '*bogatyr*s' (epic

character, hero of folk Russian legends, defender of Russia from its enemies- translator's remark) battles:

[...Khahııtaan
 kebispittere Khara bıııt
 buolan Khalıya köttö,
 Üögüleen kebispittere
 Üör bıııt buolan
 Üördühen süürde,
 Kıılanan kebispittere
 Kııhıı bıııt buolan
 kııdanna. Sette ıy bıııha
 Ias khara a khalıyda...]

What they screamed out
 Black cloud
 Broaden, widen.
 What they shouted
 Cauliflower cloud
 As if a herd began to bustle. What they screamed shrilly
 A red cloud fled away.
 Like the seventh day of the moon
 The pitch darkness has come [10, 70].

The Olonkho heroes, advising not to take into account the battle of *bogatyrs*, say the following:

[...Kiniler dietekh djo o
 Bııha kötüttekhitine
 Bııar ıarııı buoluokhut,
 Khaya kötüttekhitine: Kharakh
 ıarııı buoluokhut...]

If you look to the clipping stroke
 These people- a disease of the liver will be affected.
 If you look to the dissecting stroke
 The disease of eyes will suffer [10, 80].

Besides the fact that the psycho-emotional state of a person can fill the ambient space with the energy of a certain quality is reflected in the following passage, which describes a hero's anger:

[...Sireyitten-kharağittan
Siere uota sirdirgii
ubayda Kögülün ahıttan
Küökh uottar külübüreen tağıstılar...]

From his eyes
Grey sparks fall down with a crash,
In his mane of hair
Blue sparks erupted [11, 130].

In these passages a human creates destructive substances which can negatively impact on people around, down to diseases. These destructive substances for people, correspondingly, are transmitted to the space and have a negative impact on the world around. And the world around us is our environment, and includes not only cities, villages, but also wildlife.

There were special security and cleaning actions-rituals in traditional societies. For example, ethnic group Sakha, before visiting their native country, a man, a few months before his arrival, sent one of his dress or linen, which were hung outdoors. Their home was believed to remind him and prepare for his arrival. There is a special field of study in the ethnography that is dedicated to the similar ritual actions, where the issues of nature and natural forces worshipping and also exploitation of natural sources such as cattle-breeding, hunting and fishing are considered. Unfortunately, these studies do not take into consideration the sacral landscape.

There is a spiritualization of the nature in the traditional culture of any nation. Such forces are called *Ichchi* in the tradition of Sakha. The essential aspect of the concept *Ichchi* is examined by the author of this article. The *Ichchi* term is relative to the Turkic terms *idi*, *echi*, *yechi*, *yeye* – 1) the owner; 2) the master (God), God... chuvash. Yira – a spirit; Mongolian. Edin > even – 1) the owner, 2) Lord

The most revered in Sakha ethnic group were *suol ichchite* “spirit- host of the road”; *aartik ichchite* “spirit-host of the mountain saddle”; *haia ichchite* “spirit-host of the mountain”; *kuyol ichchite* “spirit-host of the lake” *dalai ichchite* “spirit-host of the water depths”; *doidu ichchite* “spirit-host of the place”.

The narrative sources of information of Sakha indicate that the most significant of them were represented in the anthropomorphic images and endowed with all human qualities. There were special rituals of sacrifice to avoid the anger of these spirits and gain their favor. During the act of sacrifice the spirits were often treated with spell called *algys*. In this spell the spirits were requested to be favorable, give people luck and happiness in their life. {7, p.60}

Proceeding from the above, the human and the nature interact, there are invisible subtle energies, through which the energy - information exchange is effected. On this evidence, special measures are required to regulate these processes.

To sum up, one of the considerable acts, providing the optimum quality of the energy-information exchange between the human and the nature can be the actualization of the ecological ethics as a moral norm.

The laws of environmental ethics are reflected in the components of Tangara theonim semantic field - Heaven, God, deity. Etymological study of this theonym was published in 1999 [2, 69-72]. On the interpretation of mythological etymology in more detail can be found in my monograph, published in 2012 [4, 252-254; As a result of the analysis the words of the ancient Turkic dictionary [1, 597-598] (abbreviated as TPA, n. E.L) and modern Turkic languages [6, 1541 -1544, 2895-2899, 7, 62-63, 66-67, 9, 124-125, 242 - 243, 258-259] I have found a family of homogeneous word stems consisting of 13 groups. As it turned out Tangara theonim contains the entire for its semantic field meaning of 'egg-shaped unit turning on its axis, ringing and having a hollow, a window that connects: 1) light and darkness, and 2) past and future, and 3) male and woman, and 4) animate and inanimate. "

Here is a plot of cosmological myth reconstructed by me and based on the material of the Tangara theonym etymology. This reflects the reconstruction of the six acts of an orderly cosmos creation:

In the beginning was a chaos, confusion of the top (the Air element) and bottom (Water) which *Tangara* in the first act of creation *pierced* through. This is, in fact, *the act of fertilization of primary substance by plasma* and *the law of linear motion* appearance. In the second act of *Tangara* stroke appeared a *window* (a tunnel, axis). According to the law of physics, if one body falls onto the other the falling body transfers its energy to the second which begins to move, thus, producing a reverse motion vector. That is, in fact, the way the law of *self-preservation* (conservation of energy) is held. And the chaos began to *rotate* around the axis, the window. Here there is *a law of axial development* which initiates *the law of symmetry*. From this rotation around the axis emerged the sound - the *hum*. This essentially was *the law of the wave motion*, i.e. the law of vibration. And the speed of sound turned into and the vibration (wave motion) effected in the chaos formation (the top separated from the bottom), and there appeared *an egg* (a space - solid (earth element), i.e. the biosphere). And so the *idea* and *matter* as well as the conditions for *the law of bipolarity* appeared. In the third act the space creation arising of three constant values (window, spinning, buzzing) led to the beginning, i.e. commenced time with the *future* and the *past*. This is, in fact, the statement of bipolarity initiating *a chain reaction law*. In the fourth act time with the future and the past created *light* and *darkness*. Here is the assertion of a chain reaction. If there is light and darkness, there are heat and cold. Temperature difference increases or decreases the total amount of water (ice), etc. In the fifth act firmly established laws of bipolarity and the chain reaction in the universe gave rise to the *law of reproduction* of the biosphere. This led to the union of *male* and *female* creating a sustained life. Here came *the law of unity of opposites* postulating *the idea of the being infinity*. After the fifth act there occurred the danger of a return to chaos as the ovoid shape of the sphere is finite and the infinite producing of the biosphere would have led to an explosion. Therefore, in the sixth act of oeuvre in opposition to an endless existence *Tangara* created nothingness, that is, Death. Thus arose *the living* and *the dead*. And this, in fact, is *the idea of cycling, the spiral development* of life.

Thus, in the natural science aspect there appears the following environmental ethics law order (see Table 1).

Table 1

Environmental ethics laws

Act of Creation	Amount of Laws	Laws
I	2	1. The act of fertilization of primary substance by plasma. 2. The law of linear motion
II	6	3. The law of self-preservation. 4. The law of axial development. 5. The law of symmetry. 6. The law of the wave motion. 7. The law of idea and matter. 8. The law of bipolarity
III	1	9. The law of a chain reaction
IV	0	-
V	3	10. The law of reproduction. 11. The law of unity of opposites. 12. The idea of infinity
VI	1	13. The idea of cycling

Thus, recognizing the cult of Heaven as the source of the concept of 'Dharma', the East would create a common socio-cultural, mental, information field for the integration of all spiritual forces in the Asia-Pacific region and throughout the Eurasian continent.

References

1. Drevnetyurkskiy slovar. Nauka – Leningrad: 1969. - 767 s.
2. Etimologiya oboznacheniya Tengri, Tangara «Bog, Vsevysniiy» v tyurkkikh yazykakh// Nauka I obrazovaniye, L.I. Egorova – Yakutsk, 1999. №4. – S. 69-72.
3. Cheloveki i suchshnostnaya kartina mira traditsionnogo obchshestva (na materiale tekstov olonkho) // Gumanitarnye i estesvennonauchniye factory resheniya ekologicheskikh problem ustoychivogo razvitiya: materialy sedmoy mejdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsiyi (Novomoskovsk, 24-25 sentabrya 2010 g.), V 2-x ch., L.I. Egorova. NF URAO– Novomoskovsk: 2010. – Ch. 1. – S. 31-36.
4. Istoki kulta Neba tyurkskikh narodov b ego periodizatsiya // Etnicheskaya istoriya I kultura tyurkskikh narodov Evrazii: sbornik nauchnykh trudov, L.I. Egorova. Izdatel-poligrafist – Omsk: 2011. – S. 252-254.
5. Strukturno-funksionalny analiz panteona predkov sakha // Vestnik Buryatogo gosudarstvennogo universiteta. № 14, Vypusk 14, L.I. Egoroa. 2011. C. 194-201.
6. Slovar yakutskogo yazyka. V 3-kh t., E.K. Pekarsky. – M.: T.3.

7. Opyt slovarya tyurkskikh narechiy, V.V. Radlov. – SPb.: 1893. – Т.3. – Ch.2.
  8. Proiskhojdeniye kalendarya // calendar v culture narodov mira. Sbornik statey, B.A. Frolov. Nauka. Izdatelskaya firma «Vostochnaya literatura» – M.: 1993. – 272 S.: il.
  9. Karsilastirmali Turk lehceleri sozlugu. – Ankara, 1991.
  10. Kyun EriLi. Olonkho. Yakutskiy geroicheskiy epos / Tekst N.I. Stepanova-Nooroy – Yakutsk: 1995. – 180 s.
  11. Kyys Debeiyе. Yautskiy geroicheskiy epos. Nauka – Novosibirsk: 1993. – 330 s.
-
1. Древнетюркский словарь. Наука – Ленинград: 1969. – 676 с.
  2. Этимология обозначения Тэнгри, Тангара «Бог, Всевышний» в тюркских языках// Наука и образование, Л.И. Егорова – Якутск, 1999. №4. – С. 69-72.
  3. Человек и сущностная картина мира традиционного общества (на материале текстов олонхо) // Гуманитарные и естественнонаучные факторы решения экологических проблем устойчивого развития: материалы седьмой международной научно-практической конференции (Новомосковск, 24-25 сентября 2010 г.), В 2-х ч., Л.И. Егорова. НФ УРАО– Новомосковск: 2010. – Ч. 1. – С. 31-36.
  4. Истоки культа Неба тюркских народов и его периодизация // Этническая история и культура тюркских народов Евразии: сборник научных трудов, Л.И. Егорова. Издатель-полиграфист – Омск: 2011. – С. 252-254.
  5. Структурно-функциональный анализ пантеона предков саха // Вестник Бурятского государственного университета. № 14, Выпуск 14, Л.И. Егорова. 2011. С. 194-201.
  6. Словарь якутского языка. В 3-х т., Э.К. Пекарский. – М.: Т.3.
  7. Опыт словаря тюркских наречий, В.В. Радлов. – СПб.: 1893. – Т.3. – Ч.2.
  8. Происхождение календаря // Календарь в культуре народов мира. Сборник статей, Б.А. Фролов. Наука. Издательская фирма «Восточная литература» – М.: 1993. – 272 с.: ил.
  9. Karsilastirmali Turk lehceleri sozlugu. – Ankara, 1991.
  10. Кюн Эрили. Олонхо. Якутский героический эпос / текст Н.И. Степанова-Ноорой – Якутск: 1995. – 180 с.
  - Кыыс Дэбэлийэ. Якутский героический эпос. Наука – Новосибирск: 1993. – 330 с.

**N. VESELOVSKİY’NİN KIRGIZ ANLATMALARINDA RUSLARIN
TÜRKİSTAN ÜLKESİNDEKİ FETİHLERİ ADLI ESERİ ÜZERİNE**

**ABOUT THE N. VESELOVSKIY WORK OF KYRGYZ TALE OF THE
RUSSIAN CONQUESTS IN THE TURKESTAN LAND**

**КИРГИЗСКИЙ РАССКАЗЪ О РУССКИХЪ ЗАВОЕВАНИЯХЪ В
ТУРКЕСТАНСКОМЪ КРАЙ ПО ТРУДАМ Н. ВЕСЕЛЕВСКОГО**

Yrd. Doç. Dr. Ayhan ÇELİKBAY*

Özet

Rus Türkoloğu N. Veselovskiy tarafından derlenen *Kırgız Anlatmalarında Rusların Türkistan Ülkesindeki Fetihleri* adlı eser, bünyesinde dört elyazmasını barındırır. Bu elyazmaları şunlardır: 1. *Orus Leşkerining Türkistan’da Tārīḥ 1269-1272 Senelerde Kılğan Fütūḥātları*; 2. *Ḥudāyār Ḥanning Ölenḡi*; 3. *Orusning Kelgeni*; 4. *Canḡkoca Bāturding Tolḡavi*.

Çalışmada, eserin Türkoloji çevrelerine tanıtılması ve metinlerin temel dil özelliklerine değinilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkistan, Çağdaş Türk Lehçeleri, tarihî metinler, ses bilgisi, şekil bilgisi.

Abstract

This work, compiled by the Russian Turcologist N. Veselovskiy, *The Kyrgyz Tale of the Russian Conquests on the Turkestan Land* contains four manuscripts. These manuscripts are as follow: 1. *Orus Leşkerining Türkistan’da Tārīḥ 1269-1272 Senelerde Kılğan Fütūḥātları*; 2. *Ḥudāyār Ḥanning Ölenḡi*; 3. *Orusning Kelgeni*; 4. *Canḡkoca Bāturding Tolḡavi*.

This study aims to introduce the work to Turcology society and to touch upon the basic language features of the texts.

Key Words: Turkestan, Modern Turkic languages, historical texts, phonetics, morphology.

Краткое содержание

Сборник русского турколога Н. Веселовского "Кыргызский рассказ о русских завоеваниях в туркестанском крае" состоит из четырех исторических рукописей, название которых: 1. *Orus Leşkerining Türkistan’da Tārīḥ 1269-1272 Senelerde Kılğan*

---

* Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü.

Fütühâtları; 2. Hüdāyār HanningÖlengi; 3. OrusningKelgeni; 4. CangKoca Bâtırding Tolgavi.

Danная статья позволяет ознакомиться с рукописями и определить их основные языковые особенности, которые, в большей степени, заинтересует, а также будет весьма полезна лицам, занимающимся, непосредственно, проблемами тюркологии и исследованиям тюркских цивилизаций.

Ключевые слова: Туркестан, современные тюркские языки, исторические тексты, фонетика, морфология.

1. Giriş

Çarlık Rusyasında Türkoloji alanında birçok gramer ve sözlük çalışması, metin neşri yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Rus Türkoloğu N. Veselovskiy¹ tarafından derlenen ve 1894 yılında Doğu Dilleri Fakültesi tarafından S-Peterburg'da basılan *Kırgız Anlatmalarında Rusların Türkistan Ülkesindeki Fetihleri* adlı eserdir. Eserde dört ayrı elyazması bulunur. Bu elyazmaları şunlardır: 1. Orus LeşkeriningTürkistan'da Tārīh 1269-1272 Senelerde Kılğan Fütühâtları; 2. Hüdāyār HanningÖlengi; 3. OrusningKelgeni; 4. CangKoca BâtırdingTolgavi.

Dört elyazması, dil özellikleri bakımından birbirinden bazı farklılıklar gösterir: Hacim olarak en büyük olan birinci elyazması Çağatay, Özbek ve Kazak Türkçeleri, ikinci ve üçüncü elyazması Çağatay Türkçesi, dördüncü elyazması ise küçük istisnalarla Kazak Türkçesi özellikleri gösterir.

Toplam 125 sayfa olan eserde 108 sayfalık birinci elyazması nazım ve nesir biçiminde yazılmış olup 2298 satırdır. Nazım biçiminde yazılmış olan üç sayfalık ikinci elyazmasında üç gazelden, beş sayfalık üçüncü elyazması 89 dizeden, dokuz sayfalık dördüncü elyazması ise 175 dizeden oluşur.

Elyazmalarının orijinallerinin akıbeti hakkında herhangi bir kayıt yoktur. Biz, çalışmamızda N. F. Katanov ve P. M. Melioranskiy tarafından tashih edilen ve sonuna 3 sayfalık bir düzeltme cetveli eklenen nüshadan yararlandık. Elyazmaları gün yüzüne çıkarıldıkları takdirde daha sağlam karşılaştırma imkanı verecektir.

2. Eserin Muhtevası

1885'li yıllarda Türkistan ülkesinde bulunan ve bu süre içerisinde Rusların Orta Asya'daki işgallerinin yerli halk üzerinde nasıl bir izlenim bıraktığı, bu izlenimin yerli edebiyata herhangi bir biçimde yansıyor yansımadağı meselesini araştırmayı kendisi için tarihî görev addeden Rus Türkoloğu N. Veselovskiy, eserini hazırlama amacını şöyle belirtir: "... Bana göre, Rusların Türkistan ülkesinde yaptıkları fetihlerin yerli edebiyata şu ya da bu biçimde, herhangi bir derecede yansımaması mümkün değildi. Savaşın durumunu tam olarak kavramak için ise bu durumda mağdur olan diğer tarafı da dinlemek gerekir, aksi takdirde, biz sadece resmî raporlarla ve kendi katılımcılarımızın hikâyeleriyle tek taraflılığa düşeriz ve o dönemin yerli halkı, görüşleri ve faaliyetleri üzerine güvenilmez bir fikir oluştururuz. Yerli halkın hikâyelerinden, onları daha başarılı bir şekilde etkilememiz için, bilindiği üzere, hükümetimizin özel bir önem verdiği pratik düşünceler çıkarabiliriz. Yani, bu tür hikâyeler bizim için öğretici anlama sahip olabilirler." (Veselovskiy, 1894: I, II).

¹ N. Veselovskiy'nin (1848-1918) hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: KOLESNİKOV, A.; KAMALOV İ. (2011). Avrasya Türkologları Sözlüğü, I. Cilt, 1. Kitap. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara, 192-193. s.

Veselovskiy, bu amacını gerçekleştirmek üzere Türkistan'da yaptığı gezilerde kendisine rehber olan Taşkentli Sart² Akram Askarov'dan konuyla ilgili kayıtlar bulması için söz alır. Bir süre sonra Akram Askarov, kendisine iki elyazması getirir. Bunlardan biri küçük, Kırgız³ (Taşkent civarı) lehçesinde, tamamlanmamış olan diğeri ise Sart lehçesinde yazılmıştır. İkincisinin yazarı çalışmasını Veselovskiy'nin Petersburg yolculuğuna yetiştirememiş ve Askarov kısa bir zamanda son kısmını kendisine, Petersburg'a göndermeyi tasarlamış, ancak nedense bu niyetini yerine getirmemiştir.

Daha sonra kendisine, çevirisi ve bazı açıklamalarıyla birlikte metin olarak *Orus Leşkerining Türkistan'da Tārīh 1269-1272 Senelerde Kılğan Fütühātları* adlı birinci elyazması verilmiştir. Mambet⁴ tarafından hikaye edilen ve oğ lu Molla Halibay Mambetov tarafından 1885 yılında istinsah edilen bu eser, Veselovskiy'in öğrencileri N. F. Katanov ve P. M. Melioranskiy tarafından tashih edilmiştir.⁵ Elyazmalar ı içinde en büyük hacme bu eser sahiptir. Eser, 108 sayfa olup 2298 satırdan oluşur. Nazım ve nesir biçiminde yazılmıştır.

Elyazması, Hüdayar Han'ın Kokan Han ı olduğu u dönemde Ak Mescid şehrine Rus askerinin gelmekte olduğunu hikaye etmekle başlar. Rusların Ak Mescid, Almatı, Merki, Evliya Ata, Çimkent, Türkistan, Koçkara Ata, Taşkent gibi önemli şehirleri ele geçirmesini, Hüdayar Han, Melle Han, Şahrüh Han ibn-i Muhammed Ali Han, Sultan Seyyid Han gibi

² Bartold, Kokan hanları döneminde Fergane ve Harezm'de Sart terimi ile Özbekler ve Taciklerden farklı olarak Türkçe konuşan şehir ahalisinin adlandırıldığını, Kazaklar arasında ise Kazak teriminin 'göçebe', Sart teriminin ise 'yerleşik ahali' anlamına da geldiğini belirtir (Bartold, 1998: 189).

³ Melioranskiy, çok eski zamanlardan beri günümüz güneybatı Sibiryası ve Türkistan'ın geniş bozkırlarında yerleşmiş olan Türk boyları göçebelerinin kendilerini "Kazaklar" olarak adlandırdıklarını, ancak "Kırgızlar" olarak tanıdıklarını söyler. Ona göre, "Kazak" terimi bir etnografik ad olmaktan öte politik bir kavramdır. Daha IX, X. yüzyıllarda şimdi yerlerini Kazakların aldığı bu bölgelerde Türkler, Oğuzlar ve Kıpçaklar yaşıyorlardı. XIII. yüzyılın başlarında bu memleketlere doğudan Cengiz Han ile birlikte gelen Türkler ve Moğollar yerleştiler. Değişik boylara ait bu nüfus arasında, XV, XVI. yüzyıllarda, üyelerinin "Kazaklar" olarak adlandırılmaya başlandığı siyasi bir birlik ortaya çıktı. "Kara Kırgız" olarak bilinen halkın ise kendini "Kırgız" olarak adlandırdığını ve eski bir Türk boyu olduğunu belirtir (Melioranskiy, 1894:1). Bartold, Rus edebiyatında, Kırgızlara ve Kazaklara Kırgız dendiğini, gerçek Kırgızları Kazaklardan ayırdetmek için onlara Kara Kırgız denilmeye başladığını ifade eder (Bartold, 1998 : 189). Yine, Kırgız ve Kazak etnonimleri ile Kırgızlar ve Kazaklar arasındaki etnik birliktelik hakkındaki görüşler için bkz.: Kalkan, 2006: 14-30, 31-59.

⁴ Mambet, 1885 yılında 82 yaşındadır ve 1883 yılında hayattadır. Buna göre, Mambet 1803 tarihinde doğmuştur, ölüm tarihi ise bilinmemektedir (Veselovskiy, 1894: IV).

⁵ N. F. Katanov ile P. M. Melioranskiy, Veselovskiy'in öğrencileridir. Sonradan önemli Türkologlar arasında yerlerini alacak olan N. F. Katanov o dönemde lengüistik amaçlarla Orta Asya'ya büyük bir gezi düzenlemiştir ve Kazan Üniversitesinin Tatar Lehçesi Bölümünde çalışmaktadır. P. M. Melioranskiy ise Kırgız lehçesini yerinde öğrenmiştir ve Doğu Dilleri Fakültesinde yüksek lisans öğrencisidir (Veselovskiy, 1894: IX).

Kokan hanları ile Kasım Binbaşı, Rüstem Bek, Hıynaat Bek, Molla Alim Kul, Minğbay Batır, Molla Salih Bek Ahun gibi önemli idareci ve komutanların Kaufman ve Çernyayev gibi Rus generalleriyle yaptıkları mücadeleleri hikâye eder.⁶

Elyazması, Çağatay, Özbek ve Kazak Türkçesi tesirinin açık bir şekilde görüldüğü karışık dilli bir eserdir.⁷ Dolayısıyla, Halibay'ın karışık bir evlilik sonucu hem Özbekçe, hem de Kazakça konuşulan bir muhitte dünyaya gelerek büyümüş olması gerekir.⁸ Arap yazısıyla yazılan elyazmasında, yazı dili kurallarına riayet edilmemiş⁹, Türkçe ve Arapça, Farsça alıntı kelimeler telaffuz edildikleri gibi yazıya aktarılmıştır.¹⁰ Bu özellik, elyazmasını özellikle günümüz Kazak ve Özbek Türkçelerinin ses tarihi araştırmaları bakımından önemli kılmaktadır.

Elyazmasında, dönemin diline Rus dili söz varlığının da tesir etmeye başladığı görülür: *boluş* (< *volost*) 'nahiye'; *gübürnañr* (< *gubernator*) 'vali'; *médal* 'madalya', *piket* 'ileri gözetleme mevzii', *sallat* (< *soldat*) 'asker' vb.

Elyazması, destancılık geleneği tesirinde yazılan ve dönemin tarihî olaylarını aktaran kahramanlık destanı türünde bir eserdir.¹¹

Eserde yer alan ikinci ve üçüncü elyazması N. F. Katanov tarafından 1891 yılında Semireç [Yedisu] Bölgesi Bahtı istihkâmında Semerkand şehriden, Manğit kökenli

⁶ Dönemin tarihi olayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Ziyayev: 2007.

⁷ Veselovskiy'e göre, Halibay'ın dili temiz bir Kırgızca değildir, oldukça kurlsız bir şehir veya aile dili tesirindedir. Bazen Kırgızca, bazen de Sartça yazmaktadır ve hatta Sartça biçimlere, Kırgızca biçimlere göre daha sık rastlanmaktadır (Veselovskiy, 1894: VII).

⁸ Orta Asya'da karışık evliliklere sık rastlanır. Sart, Tatar veya Kalmık bir anneden olan Kırgız oğluna *çala kazak* derler, tersine Kırgız veya Tatar bir anneden olan Sarta *çala sart* derler; Sart, Tatar veya Kalmık bir anneden olan dağ Kırgızının oğluna *çala kırğız* derler; Kırgız, Sart veya dağ Kırgızı anneden olan Kalmık oğluna ise *çala kalmağ* derler. Bu tür evliliklerden olan çocuklar aynı şekilde hem babanın hem de annenin diliyle konuşurlar. (Veselovskiy, 1894: VII).

⁹ Melioranskiy, *Kratkaya Grammatika Kazak-Kırgızskago Yazıka* adlı eserinde, Arap alfabesi temelindeki Kazak yazı dili harflerini verdikten sonra, bazı harflerin Kazakça sesleri karşılamadığını (Melioranskiy, 1894: 11), Arap alfabesinin her ne kadar zengin ve karmaşık olursa olsun özellikle ünlü sesleri karşılamada yetersiz kaldığını Arap alfabesinde bir metin ve bu metnin transkripsiyonunu vererek kanıtlamaya çalışır (Melioranskiy, 1894: 13-14). Alim, ayrıca eserinde ünlü ve ünsüz sesleri verirken, Osmanlıca ve Çağatayca seslerden bazılarının Kazakça karşılıklarını şu şekilde verir: b > m: ب و ذ جى – *monşak* 'boncuk'; ç > ş: چ – *şık* 'çıkmaq', ن – *neşe* 'nice'; s > ş: ساج – *şaş* 'saç' vb. (Melioranskiy, 1894: 21-28).

¹⁰ Veselovskiy, yazarın betimlemelerinin Kazak halkına özgü bir saflıkla zaman zaman dikkat çektiğini, zaman zaman da nüktedanlıkla ışıldadığını, yazarın kitabı bilgelige yeterince sarılmamasının eserin değişik kısımlarına, bu arada imlaya da aksettiğini, yazarın Arapça kelimeleri gramer kurallarına göre değil, halk dilinde nasıl telaffuz ediyorlarsa öyle yazdığını belirtir (Veselovskiy, 1894: VI, VII).

¹¹ Bazı şiirlerin doğrudan Kırgız destanı Er Targın'dan aldığını belirten Veselovskiy, Melioranskiy'nin Mambet'in Taşkent ötesi Kırgızlarında popüler olarak kullanılan başka eserlerden de aktarma yaptığından şüphelendiğini, ancak bunlara ilişkin bilgilerinin olmadığını belirtir (Veselovskiy, 1894: VII).

Emirhan isimli 32 yaşındaki bir Özbekten kaydedilmiştir. İkinci elyazması *Hudāyār Ğanning¹² Ölenġi* adlı elyazma olup üç gazelden oluşmaktadır. Gazeller Hüdayarhan'ın hanlığın ı kaybetmesi dolayısıyla çektiği sıkıntıları yansıtır. Üçüncü elyazması, *Orusning Kelgeni* adlı eser olup 89 dizeden ibarettir. Destan geleneğine uygun tarzda yazılmıştır. Aynı şairin kaleminden çıkan bu iki eserden birincisinin Çağatay edebiyatı, ikincisinin ise halk edebiyatı ürünü olması dikkat çekicidir.

Eserde yer alan son elyazması *CangKoca BâtrdingTolġavı* adlı, İ. V. Anıçkov tarafından Kazak kahramanı Can Hoca¹³ hakkında Kazali şehrinde kaydedilen bir şiidir. 175 dizeden ibarettir. Eserin Rus diline tercümesi, açıklamaları ve önsözü G. Anıçkov tarafından hazırlanmıştır.

3. Eserin Dil Özellikleri

3.1. Ses Bilgisi

é ~ e paralelliği:

Ön seste elif veya elif+ye, iç seste de ya ye harfiyle yazılan ya da hiç yazılmayan bir /é / ve /e / fonemi mevcuttur¹⁴. Yan yana ve ikili kullanım bu fonemlerden herhangi biri lehine bir standartlaştırmaya gitmeyi zorlaştırmaktadır:

/ e / fonemi: *el* (I/31/6); *ne* (II/109/13, III/115/10); *nemene* (I/32/9); *ölgendik* (IV/118/15); *sep-* (IV/118/12); *süyen-* (IV/117/4); *süyret-* (I/28/23, I/29/19); *tengri* (III/115/9); *tepin-* (I/30/9); *yer* (I/30/1, I/31/5, III/115/8, IV/118/18); *yet-* (III/113/8).

/ é / fonemi: *bék* (III/112/5, III/112/14, III/113/5, III/114/20); *bél* (III/114/22); *cét-* (I/30/21); *ék-* (IV/118/11); *émin-* (I/30/10); *ér-* (II/109/11); *kéşeki* (I/117/3); *téngdik* (IV/118/18).

¹² Veselovskiy'e göre, Hüdayar Han Orta Asya hanlarının en önemsizlerinden biridir. O, ne Sartlarla ne de Kıpçaklarla geçinebilmiş, üç defa hanlıktan düşürülmüş, at tüccarı olarak Orenburg'a gitmiş, gizli bir şekilde ortadan kaybolmuş; ama başına gelen bir talihsizlik onu halkla barıştırmış, hatta Hüdayar Han'ı popüler etmiştir. Hüdayar Han hakkında türküler yakılmakta, halk onu sürekli hatırlamaktadırlar. N. P. Ostroumov, Arkeoloji Enstitüsü Topuluğu Şarkiyat Bölümü Notlarında [Zapiski Vost. Otd. I. Arheol. Obşç.] Hüdayar Han hakkında üç büyük şiire yer vermiştir (Bkz.: Cilt II, 189-194. sayfalar; cilt VII, 51-62. sayfalar; cilt VIII, 129-136. sayfalar). (Veselovskiy, 1894: IX).

¹³ G. Anıçkov ayrıca, "İzvestiya Obşç. Arheologii, İstorii i Etnografii pri İ. Kazanskom Universitete [Kazan Üniversitesi Arkeoloji, Tarih ve Etnografya Haberleri]"nde (1894 yılı, XII. Cilt, sayı 3) "*Kirgizskiy Geroy Djanhodja Nurmuhammedov* [Kırgız Kahramanı Can Hoca Nurmuhammedov]" adlı ayrıntılı bir hikâye yayımlamıştır. (Veselovskiy, 1894: IX). Yine, Can Hoca Batır ve destanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Oralova, 2004: 87-90. Aça da, Can Hoca destanını, "Cankoca" adıyla vakaları ve kahramanları gerçeğe dayalı kahramanlık destanları arasında sayar (2002: 62).

¹⁴ Metinlerimizin karışık dilli olması, ön seste elif veya elif+ye yazılışları, iç seste ise ya ye harfinin yazılması ya da ye harfinin hiç yazılmaması ve bu okuyuştaki kelimelerin çağdaş Özbek ve Kazak Türkçelerinde eşdeğerlerinin bulunması bize / é / veya / e / okuyuşu için esas olmaktadır. Tenişev'in de, *ä ~ ε ~ e* ve *e ~ i* ve yine *ä ~ ε ~ e ~ i* varyasyonlarının birçok Türk dili ve diyalektleri için tipik olduğunu belirtmesini (Tenişev, 1984: 21) vurgulamak yerinde olacaktır. *e / é / i* meselesi hakkındaki görüşler için bkz.: Kocaoğlu, 2003: 266-281.

/ é / ve / e / fonemlerinin ikili kullanımı: *cer* (I/30/1) ~ *cér* (I/28/22); *ér* (I/29/18) ~ *er* (III/115/10); *ésit-* (IV/118/4) ~ *eşit-* (I/32/7); *keçe* (II/109/9) ~ *kêşeki* (IV/117/3); *ket-* (III/113/20) ~ *két-* (I/28/19, I/28/19).

Tonlulaşma:

/ t / > / d /¹⁵: Ön seste / t / fonemi esastır. Bununla birlikte, / d / fonemine de rastlanır: *dé-* (I/28/19, 20, I/28/20, I/29/6, I/30/7, 8, II/109/1, III/112/1, 3, 7, 13, III/113/3, 17, IV/117/7, 11, IV/118/5, 9); *dék* (II/109/8); *dis* (I/29/16).

/ p / > / v / : *çav-* (I/30/16).

Süreklileşme:

/ p / > / f /¹⁶: İç ve son seste rastlanır: *taf-* (III/115/3); *tofrağ* (I/31/6); *yifek* (III/114/21). İkili, hatta / p / > / v / değişmesi şeklinde üçlü kullanımlarına da rastlanır: *çap-* (I/30/9, I/31/2) ~ *çaf-* (I/31/3) ~ *çav-* (I/30/16).

/ b / > / m /¹⁷: Ön seste rastlanır: *men* (II/31/11); *menen* (I/31/8, IV/117/5, 9, IV/118/11, 12, 14); *minav* (IV/117/7); *min-* (IV/118/3); *Mingbay* (I/30/19).

/ ç / > / ş /¹⁸: Ön, iç ve son seste rastlanır: *şap-* (IV/118/4); *kêş-* (IV/117/4); *ekinşi* (IV/118/11, 14); *kêş-* (IV/117/4); *kêşir-* (IV/117/2 vb. İkili kullanımları da vardır: *çık-* (I/29/4, 7, 15, III/112/5, III/113/6) ~ *şık-* (IV/117/6, 8).

/ ğ / > / v /¹⁹: Son seste rastlanır: *av(i)z* (IV/117/11); *tav* (I/29/14); *tuv-* (IV/117/5); *kuv-* (I/32/16).

/ ğ / > / y /²⁰: İç ve son seste rastlanır: *siyis-* (I/29/8); *ciy-* (I/29/12).

/ g / > / y / : İç ve son seste rastlanır: *tey-* (I/32/4); *üyret-* (I/28/21).

Süreksizleşme:

/ y / > / c /²¹: Ön seste rastlanır: *caman* (I/30/17, I/31/9, I/32/8); *canaşta-* (I/30/14); *cazıkşız* (IV/118/5); *cul-* (I/29/19); *cügürt-* (IV/117/10). İkili kullanımlardaki sıklık oranları yakınlığı dolayısıyla bu fonemlerden herhangi biri lehine bir standartlaştırmaya gitmek güçtür: *yer* (I/30/1, I/31/5, III/115/8, IV/118/18) ~ *cer* (I/30/1) ~ *cér* (I/28/22); *yet-* (III/113/8) ~ *cét-* (I/30/21); *yığ-* (III/113/19) ~ *ciy-* (I/29/12); *yür-* (I/31/16, III/114/20) ~ *cür-* (I/30/4).

Sürekli ünsüzler arasında yer değiştirme:

/ ş / > / s /²²: Ön, iç ve son seste rastlanır: *kalış-* (I/29/10); *tas-* (I/32/5, 11); *kus* (IV/117/10); *sas-* (I/32/8, 9); *tüs-* (I/32/13). İkili kullanımlara da rastlanır: *baş* (I/31/2) ~ *bas* (I/30/19); *başla-* (III/112/8, 12, 16, III/113/8, 16, III/114/16, III/116/6) ~ *basta-* (I/30/13/ IV/117/1); *karşı* (III/114/11) ~ *karşı* (IV/118/4); *taşla-* (III/114/18, III/115/12) ~ *tasta-* (I/30/16); *uruş-* (III/112/10) ~ *turus-* (I/29/14); ~ *uruş* (III/112/12) ~ *urıs* (I/29/6) vb.

Ünsüz göçüşmesi: *yamğur* (I/31/12).

¹⁵ / t / > / d / değişmelerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.: Tenişev, 1984: 208-211.

¹⁶ / p / > / f / değişmesi Çağatay Türkçesinde karakteristiktir (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Eckmann: 1988: 24).

¹⁷ Tenişev, / b / > / m / değişmesine bütün Türk dillerinde rastlandığını belirtir (Tenişev, 1984: 183).

¹⁸ / ç / > / ş / değişmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Tenişev, 1984:242-253.

¹⁹ Tenişev, ğ ünsüzünün w, uve bazen de y ünsüzüne değiştiğini veya kendinden önce gelen ünlüyü uzattığını belirtir (Tenişev, 1984: 200).

²⁰ Tenişev, g ünsüzünün y ünsüzüne değiştiğini belirtir (Tenişev, 1984: 204-206).

²¹ / y / > / c / değişmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Tenişev, 1984:256-274.

²² Türkçede / ş / > / s / değişmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Tenişev, 1984:234-240.

Hece yutumu: *ap* (< *al-ip*) (I/29/12, I/31/18); *tasta-day* (<*tas+ta-dı+ay*) (I/32/16); *Caké* (<*Cang+ake*) (IV/118/16).

3.2. Şekil

Bilgisi İyelik

Teklik 1. şahıs: +m, +ım, +im, +üm: *ini+m* (II/109/3); *cān+ım* (II/109/6); *el+im* (I/31/6); *öz+üm+ge* (II/109/13).

Teklik 2. şahıs: +nġ, +inġ: *ake+nġ*(I/30/7); *ġudret+inġ*(I/29/2).

Teklik 3. şahıs: +ı, +i; +sı, +si: *oġ+ı* (I/30/21); *yār+i* (I/30/8); *bala+sı+n* (IV/118/7); *ake+si* (IV/117/7).

Çokluk 1. şahıs: +mız, +miz: *Aġ Fādşā+m ız* (III/115/5); *töre+miz* (III/115/13). Çokluk 3. şahıs: +leri: *ter+leri* (III/115/2).

Çokluk

+lar, +ler, +ter: *fānşad+lar* (III/112/5); *bēk+ler* (III/112/14); *dis+ter* (I/29/16).

Ad Durumu

Yalın Durum: Eksizdir.

İlgi Durumu: +ning, +dınġ, +tınġ, +din²³: *öz+i+ning* (I/32/3); *Tölek Bātūr+dınġ* (IV/118/8); *ēr+din* (I/30/8); *Sart+tınġ*(IV/117/14).

Yükleme Durumu: +nı, +nı, +dı, +dı, +tı, +tı, +n²⁴, +i: *Şernayıb+nı* (I/28/18); *tüye+ni* (I/31/22); *suv+dı* (I/31/18); *söz+di* (I/28/20); *ġazaġ+tu* (IV/118/2); *kemdik+ti* (IV/118/16); *at+ı+n* (III/115/4); *men+i* (II/109/8).

Yönelme Durumu: +ġa, +ge, + ġa , +ke: *top+ġa* (I/30/12); *çim+ge* (I/31/22); *ġazaġ+ġa* (IV/118/15, 18); *şehr-i Çimkent+ke* (III/113/2).

Bulunma Durumu: +da, +de: *meydān+da* (I/31/16); *kün+de* (III/115/21).

Ayrılma Durumu: +dan, +den, +dın, +din²⁵: *yaġ+dan* (I/29/3, 4, I/30/22, I/31/1); *cēr+den* (I/28/22); *Sır Deryā+dın* (III/115/11); *ēne+din* (IV/117/5).

Belirli Geçmiş Zaman

Olumlu: -dı, -dı, -tı, -tı, -dü: *Teklik I. şahıs: ayrıl-dı-m* (II/109/2, 4, 6, 14); *süyret-tim* (I/28/23); *üyret-tim* (I/28/21). *Teklik II. şahıs: öltür-dü-nġ*(IV/118/5). *Teklik III. şahıs: al-dı* (III/115/16); *bar-dı* (III/115/14); *basıl-dı* (I/31/13); *basta-dı* (I/30/13); *başla-dı* (III/112/8, 16, III/113/8, 16, III/114/16, III/116/6); *bol-dı* (I/31/5, III/112/2, III/113/21, III/115/6); *buyır-dı* (I/31/17); *buz-dı* (IV/118/14); *canaşta-dı* (I/30/14); *ġılın-dı* (I/31/15); *ġır-dı* (IV/118/6); *ġoy-dı* (I/30/6, III/113/3); *ġur-dı* (III/112/6); *muşla-dı* (III/115/4); *sal-dı* (IV/117/10); *tal-dı* (III/115/18); *tasta-dı* (I/30/16); *taşla-dı* (III/114/18, III/115/12); *ur-dı* (I/30/12); *yıġla-dı* (III/115/20); *yıġal-dı* (III/115/18); *zakatta-dı* (IV/118/2); *ber-dı* (I/28/17, I/31/20, III/116/2, IV/118/18); *bilin-di* (I/31/14); *böl-di* (III/114/3); *dē-di* (I/28/20); *ēyle-di* (III/113/20, III/114/2); *kel-di* (III/113/1); *kir-di* (I/30/22, I/31/1); *köm-di* (III/112/4); *köpte-di* (I/30/18); *ökte-di* (I/30/17); *aralat-tı* (IV/118/10); *at-tı* (I/29/17, I/30/20); *boluş-tı* (III/113/12); *çap-tı* (I/30/9); *çık-tı* (I/29/4); *ġaç-tı* (I/29/21); *ġaġ-tı* (I/29/22); *ġalış-tı* (I/29/10); *şap-tı* (IV/118/4); *şık-tı* (IV/117/6); *tart-tı* (I/28/17); *tokuş-tı* (III/114/14); *turus-tı*

²³ Melioranskiy, Kazak yazı dilinde ilgi durumu ekinin son sesini daima -nġolarak göstermiştir: نڭ، نڭ، نڭ، نڭ، نڭ (Melioranskiy, 1894: 31).

²⁴ Melioranskiy'de +n eki yer almaz (Melioranskiy, 1894: 31).

²⁵ Ayrılma durumu eki, Çaġatay Türkçesinde ağırlıklı olarak düz-dar ünlülü (Eckmann, 1988: 67), Uygur Türkçesinde düz-dar ünlülü (Tömür, 1984: 52). Özbek ve Kazak Türkçelerinde ise düz-geniş ünlülüdür (Tursunov, 1975: 134; Balakayev, 1967: 61).

(I/29/14); *туруş-tı* (III/112/10); *tut-tı* (I/31/22); *tutuş-tı* (III/112/14); *uruş-tı* (III/113/10, III/114/12); *çek-ti* (III/112/1); *kêş-ti* (IV/117/4); *kömüş-ti* (III/113/14); *tüs-ti* (I/32/13); *yürüş-ti* (III/114/10).

Olumsuz: -ma-dı, -me-di, -pa-dı, -pe-di, -be-di: *Teklik II. şahıs: kör-me-di-nġ* (IV/118/16). *Teklik III. şahıs: kal-ma-dı* (I/31/3); *kal-ma-dı* (I/31/7); *kel-me-di* (III/112/13); *ayt-pa-dı* (IV/117/14); *cêt-pe-di* (I/30/21); *êt-pe-di* (IV/117/13); *kêt-be-di* (I/28/19).

Belirsiz Geçmiş Zaman

-ğan, -gen, -kan : *Teklik III. şahıs: yat-ğan* (I/29/1); *tuv-ğan* (IV/117/5); *cür-gen* (I/30/4); *ber-gen* (III/115/9); *dê-gen* (I/28/19); *kir-gen* (I/30/15); *kiy-gen* (III/114/21); *kör-gen* (I/30/5); *yür-gen* (III/114/20); *bas-kan* (I/32/12).

-miş²⁶: *Çokluk III. şahıs: dê-miş-ler* (II/109/1).

Geniş-Gelecek Zaman

-a, -e: *Teklik I. şahıs: basta-y-mın* (IV/117/1). *Teklik III. şahıs: bas-a-dı* (I/32/6); *kaç-a-dı* (I/32/10); *sas-a-dı* (I/32/8); *soy-a-dı* (I/32/1); *tas-a-dı* (I/32/5); *êk-e-di* (IV/118/11); *kêl-e-di* (I/29/7); *tey-e-di* (I/32/4); *ayt-a-dur* (III/113/5).

-y : *Teklik III. şahıs: kümbürle-y-dür* (III/114/5).

-may: *Teklik III. şahıs: aldır-may-dı* (IV/118/12); *at-may-dur* (II/109/10); *kat-may-dur* (II/109/8); *sat-may-dur* (II/109/12).

Geniş Zaman

-ar: *aķ-ar* (III/115/2). -

ur: *ķal-ur* (III/115/10).

-mas: *çıtķ-mas* III/113/6); *ķal-mas* (III/116/4).

Gelecek Zaman

-gey²⁷: *kêşir-gey* (IV/117/2).

Şart

-sa, -se: *Teklik I. şahıs: ayt-sa-m* (IV/117/2); *ķal-sa-m* (II/109/13). *Teklik II. şahıs: êr-se-nġ*(II/109/11); *dê-se-nġ*(IV/117/7). *Teklik III. şahıs: bol-sa* (I/29/2); *êsit-se* (IV/118/4). *Çokluk I. şahıs: tur-sa-ķ*(IV/117/6). *Çokluk II. şahıs: kör-se-nġiz* (I/28/18, I/29/13, 20, I/31/21).

İstek²⁸

-ayın: *Teklik I. şahıs: al-ayın* (IV/117/11). -

alık: *Çokluk I. şahıs: bar-alıķ*(I/29/6).

²⁶ Çok az rastlanan *-miş/-muş* belirsiz geçmiş zaman eki Çağatay Türkçesi için tipik olup (bkz.: Eckmann, 1988: 130) Kazak ve Özbek Türkçeleri yazı dilinde esas değildir. Melioranskiy de gramerinde eke değinmez (bkz.: Melioranskiy, 1894: 51-59).

²⁷ Melioranskiy, *-GAy* gelecek zaman ekini eski gelecek zaman eki olarak adlandırır (Melioranskiy, 1894: 53) ve gelecek zaman eki olarak adlandırdığı *-Ar* geniş zaman ekinin *-GAy* gelecek zaman ekinin yerini hemen hemen tamamen aldığını belirtir (Melioranskiy, 1894: 56).

²⁸ Melioranskiy, Kazak Türkçesinde istek kipinin teklik I. şahsını *-AyIn*, çokluk I. şahsını ise *-AyIk* biçiminde sistemleştirir. Çokluk I. şahısta ise *-AIlk* biçiminin de kullanıldığını belirtir (Melioranskiy, 1894: 52). Eckmann, Çağatay Türkçesinde *-AyIn* ekini gösterir, *-AIlk* ekini ise göstermez. (Eckmann, 1988: 119). Çağdaş Özbek Türkçesi için de bu ekler standart değildir.

Zarf-fil

-a, -e : *al-a* (III/116/6); *kaç-a* (III/112/8, III/114/16); *kar-a* (III/112/16); *şık-a* (IV/117/8); *kir-e* (III/113/16); *yet-e* (III/113/8).

-p, -ip, -up, -üp: *a-p* (I/29/12, I/31/18); *başla-p* (III/112/12); *dê-p* (I/29/6, I/30/7, 8, III/112/1, 7, 13, III/113/3, IV/117/11, IV/118/5, 9); *kara-p* (I/32/10, 17); *oyla-p* tur (IV/117/6); *tolayla-p* (I/30/18); *tolka-p* (IV/117/9); *usta-p* (IV/118/7); *uşla-p* (III/114/1); *ciy-ip* (I/29/12); *al-ip* (IV/117/12, IV/118/1, 7, 17); *at-ip* (III/113/14); *bar-ip* (III/114/14); *çav-ip* (I/30/15); *çık-ip* (I/29/7, III/112/5); *kaç-ip* (III/113/21); *kal-ip* (III/114/19); *kuv-ip* (I/32/16); *yıġıl-ip* (III/115/15); *yıġ-ip* (III/113/19); *cilik-ip* (I/30/12); *êmin-ip* (I/30/10); *eşit-ip* (I/32/7); *iç-ip* (I/31/19); *kel-ip* (III/112/10); (III/114/12); *ket-ip* (III/113/20); *mingêstir-ip* (IV/118/8); *süyen-ip* (IV/117/4); *süyret-ip* (I/29/19); *tepin-ip* (I/30/9); *bol-up* (I/28/17, III/115/19, III/116/1); *buz-up* (IV/118/18); *kaķşar-up* (IV/117/8); *kıy-up* (I/31/12); *sal-up* (IV/118/1); *tur- up* (III/113/10, III/114/10); *ur-up* (I/32/2); *cügürt-üp* (IV/117/10); *tüy-üp* (I/29/9); *yür-üp* (I/31/16).

-ban: *yıġla-ban* (II/109/9).

-may, -pay: *bol-may* (III/113/7); *çıda-may* (I/30/1, 11); *taf-may* (III/115/3); *siyis-pay* (I/29/8).

-ġalı: *kaç-ġalı* (I/32/14). -

ķanda: *kaç-ķanda* (III/115/3).

-masdın: *at-masdın* (III/114/15); *tur-masdın* (III/112/11); *uruş-masdın* (III/112/7).

Sıfat-fil

-ġan, -gen, -ķan, -ken : *al-ġan* (III/114/7); *at-ġan* (I/30/21, I/32/3); *cul-ġan* (I/29/19); *çaf-ba-ġan* (I/31/3); *çap-ġan* (I/31/2); *ķızıķ-ġan* (I/32/15); *dê-gen* (I/28/20, III/112/3, III/113/17); *çık-ķan* (I/29/15).

Ek, hareket ismi de yapar: *tas-ġan+ı* (I/32/11); *kel-gen+i* (III/112); *min-gen+i* (IV/118/3); *kel-gen+i+n* (IV/117/13, IV/118/13); *ķoruķ-ķan+ı+dın* (III/115/17); *sep-ken+i* (IV/118/12).

4. Örnek Metinler**4.1. Orus Leşkerining Türkistan'da Tārīḥ 1269-1272 Senelerde Kılğan Fütūḥātları**

		(...)
	El-	
28/17	arż	Şernayıb der-ķahr bolup şürū tarttı.
	Nażm:	Şernayıbnı körsengiz ^ˆ
		Kêt dēgen men kêtbedi
28/20		Kêt dēgen sözdi kël dēdi
		Sallatnı maşķġa üyrettim
		Altı aylıķ cêrden zengbirek ^ˆ
		Arbaġa süyrettim
29/1		ķamalda yatġan ḥatunlık
		Kël munda bolsa ķudreting ^ˆ
		Şernayıb kēldi u yaķdan
		Ālim Kıl çıķtı bu yaķdan
29/5		ķaladan çıķtı dādḥ ^ˆ āhlar

- 29/10 Baralık döp urısğa
 Êrler çıķıp keledi
 Köçelerge sıyıspay
 Dābīl tūyüp kāfirge
 Özlerin ma lūm kılıstı
 Ak tınav torı bēdav men
 Dādĥāhların cıyıp ap
 Mollā Ālim Ƙul körsengiz^ˆ
 Tav tübinde turustı
- 29/15 Çetke çıķķan kāfirdi
 Nayza dister Ƙuvıstay
 Attı kāfir mıltıķdan
 Êr urısğa ındıķtınday
 Oķ culğan sanın süyretip
- 29/20 Bir pāreni körsengiz^ˆ
 Sayğa kaçtı sıltıķday
 Kāfirler kaçtı na ra
- 30/1 Na ra dāvısı yer cer ğayretine çıdamay
 Bir kāfirdi öltürdi
 Mollā Ālim Ƙul bul pāre
- 30/5 Ālim Ƙul buytup cürgen song^ˆ
 Bul ĥadıšķörgen song^ˆ
 Bātır Mingbay āt koydı
 AkengBātır Mingbay dēp
 Êrdin yāri Ĥudāy dēp
- 30/10 Çaptı Bātır tepinip
 Yalmavızday ēminip
 Ğayretine çıdamay
 Urdı topğa cilikip
 Êr Mingbay bir is bastadı
 Köp kāfirdi canaştadı
- 30/15 Ƙahraman kirgen Êr Mingbay^ˆ
 Üç törtin çavıp tastadı
 Orıs caman ökteđi
 Tolaylap kāfir köptedi
 Yalguz Mingbay basına
- 30/20 Tört mingkāfir oķ attı
 Atğan oķı cētpedi
 Şernayıp kirdi u yaķdan
- 31/1 Ālim Ƙul kirdi bu yaķdan
 Êki baş çapğan song^ˆ
 Ƙalmadı adam çafbağan
 Êki leşker cengine^ˆ

- 31/5   Qaranggū boldı yer cehān
Elim tofraқ angūman
Farq ılmadı bir birin
Kāfir menen Musulmān
Kāfirler caman ıldı
- 31/10   Araşāt boldı bu sındı
udret men Hūdāyning
Yamgūr uyup havādan
angtōfraқ basıldı
Musulmān kāfir bilindi
- 31/15   Bir birin farq ılındı
Meydānda yūrup Ālim ul
Maħremgā suv buyırdı
Maħrem suvdı ap kēldi
Mollā Ālim ul suv içip
- 31/20   Kāfirgā tağı dāv bedri
Kōp kāfirni kōrsengiz
imge tuttu tūyeni
- 32/1   Zengbirek'kiyin soyadı
Kāfirni urup arvāh
Öziningatğan miltığı
Tūyesine teyedi
- 32/5   Musulmān suvday tasadı
Kāfirdi ara basadı
Ēr Mingbay dāvısin eşitip
Kāfirler caman sasadı
Sasğan emey nemene
- 32/10   Kiyin arap açadı
Ērler suvday taşğanı ay
Kāfirdi ara başkan ay
Şernayıb tūsti Arısğa
Evliyā Atağa açğalı ay
- 32/15   ızıqğan erler kiyninen
Arısğaça uvıp tastaday
(...)

4.2. Hūdāyār Hanning Őlengi

- 109/1   Hūdāyār Hān dēmişler
Şehr-i Fergānēmdin ayrıldım
Ciger bendim inim
Bēk sulţānımdın ayrıldım
- 109/5   Hūşūşan nūr dīdem

Cānım Ormanımdın ayrıldım
Bu fānī dünyāda hīç kim
Meni dēk başı katmaydur

109/10

Keçeler yığlaban hergiz
Kıyāmetni tangātmaydur
Musulmān kāmīl ērseng
Bu dünyāğa dīnini satmaydur

Özümge her ne kılsam
Bēk sulṭānımdın ayrıldım
(...)

4.3. Orusning Kelgeni (Tam Metin)

112/1

Orus leşker çekti dēp
Boldı āvāze
Taşkend dēgen şeherde
Kömdi dervāze

112/5

Bēk fānşadlar çıķıp
Kırdı ħavāze
Uruşmasdın zor fādşāh dēp
Kaça başladı
Gübürnaṭır sulṭānımğa

112/10

Kelip turuştı
Kelavaçup turmasdın
Başlap uruştı
Ālim Kūl kelmedi dēp
Bēkler tutuştı

112/15

Emīr-i Leşker askerın
Kıra başladı

113/1

Kelavaçup keldi
Şehr-i Çimkentke
Şallat koydı qaravul dēp
Barı piketke

113/5

Sart bēkleri aytadır
Çıķmas Meşetke
Kızıķ kün bolmay
Taşkendke yete başladı
Emīr-i Leşker Ālim Kūl

113/10

Turup uruştı
Kāl a ħalkı angā
Köpdin boluştı
Öz askeri Ālim Kūlnı
Atıp kömüştı

- 113/15 Kelavaçup Taşkengde
Kire başladı
Mollâ Şâlih dâgen
Taşkendlik mollâ
Köp âdemni yığıp
- 113/20 Eyledi ğazât
Âdemleri kaçıp ketip
Ul boldı izâ
- 114/1 Gübürnañır uşlap
Sibir eyledi
Fâdşâhlarnı böldi
Orus şâh-bâzı
- 114/5 Kümbürleydür
Zengbireknî âvâzı
Taşkend şeherini alğan
Curnayubnı ser-bâzı
Kafnun Semerķandġa
- 114/10 Turup yürüşti
Buġâr ħanı karşı
Kelip uruşti
Mayda Yulġun, Sir Deryâda
Barıp tokuşti
- 114/15 Oġ atmasdın artıġa
Kaça başladı
Ķurı Ķurġânesin
Barın taşladı
Bahâdurlıġ kılıp
- 114/20 Yürgen bekleri
Kiygen altun yifek
Bêlde zerleri
- 115/1 Kücâbe dek Ķarnı bar
AĶar terleri
Ķaçķanda Ķamçı tafmay
Atın muşladı
- 115/5 Uşbu terze AĶ Fâdşâmız
Boldı cehângîr
Semerķand kök taşını
Ķıldı ĶuruĶ yer
Tengrim ñuşret bergen song
- 115/10 Ne iş kılur er
Sir Deryâdın Āmîngâça
Yigit taşladı
Kelavaçup töremiz

- 115/15 Hıveğa bardı
Boluş, kâzî yığılıp
Médalın aldı
Buḥār ḥanı qoruqqanıdın
Yıqıldı taldı
- 115/20 Türkmen ḥanı mayus bolup
Ḥak'ğa yıgladı
Altmış künde Şüreḥannı
Kıldı musaḥḥar
- 116/1 Ürgenç ḥanı tābi bolup
Berdi altun zer
Aq Fādşāhnı askeridin
Kim kılmas ḥazer
- 116/5 Rub -ı meskūn rub ını
Ala başladı

4.4. CangḠoca BātırđingṬolǵavı

- 117/1 Evvel söz bastaymın bir Ḥudāydan
Kēşirgey Ḥudāydı aysam her günāydan
Kēşeki CangḠocanınǵamānında
Süyenip avqat kēşti Carlı Baydan
- 117/5 Ēnedin aǵa menen artıq tuvǵan
CangḠoca oylap tursaḡ şıqtı qaydan
Dēsengde mınav Maydan akese bir
Qaḡşarup şıqa keldi Kiyik Baydan
İşemes, Cān Mürzā menen suvday tolqıp
- 117/10 Cügürtüp it qus saldı torumtaydan
Avzın CangḠocanınǵalayın dep
Qara Sart alıp keldi şeker şaydan
Bul Qazaq, Sart kelgenin kék etpedi
Bir sözün aytqan Sartıngēki aytpadı
- 118/1 Qalasin ortasına salup alıp
Baba Cān bu Qazaqtı zakattadı
Mingeni CangḠocanınǵkara al attı
Ēsitse mıtıq dāvısın qarısı şaptı
- 118/5 Cazıqsız Aq Murzanı öltürdüngdep
Köp kırdı kaykı kirpik Qara Sartı
Balasin Mayqaraday ustap alıp
Artına Tölek Bātırđingmingestirip
Selāmdı Kenesarı qanıma dep
- 118/10 Alaştı altı cüre aralattı
Ekinşi egin ekedi şekmen menen
Toq menen aldırmaydı sepkeni menen
Devr-i CangḠocanınǵkelgenin song

Ekinşi ƙala buzdı ketpen menen
 118/15 Ƙazaƙƙa Sartda ƙıyalda ölgendikti
 ƘörmedinġCakênġbarda hıç kemdikti
 Ƙalasın Baba Cänninġbuzup alıp
 Ƙazaƙƙa alıp berdi yer têngdikni

(...)

5. DİZİN

adam < Ar. insan, kişi; varlık, karş.: **âdem**: I/31/3.

âdem < Ar. insan, kişi; varlık, karş.: **adam**: **â+ni** III/113/19; **â+leri** III/113/20.

aġa ağabey; karş.: **ake**: IV/117/5.

aƙ ak, beyaz: I/29/11.

Aƙ Fâdşâ < T. Far. Rus Çarı, karş.: **Aƙ Fâdşâh**: **A+mız** III/115/5.

Aƙ Fâdşâh < T. Far. Rus Çarı, karş.: **Aƙ Fâdşâ**: **A+nı** III/116/3.

Aƙ Murza < T. Far. ö.i. kişi adı: **A+nı** IV/118/5.

aƙ- akmak: **a-ar** III/115/2.

ake ağabey, karş.: **aġa**: **a+si**: IV/117/7; **a+ngı** 30/7.

al al (renk): **a**. IV/118/3.

a(l)- almak: **a-dı** III/115/16; **a-ayın** IV/117/11; **a-ġan** III/114/7; **a-ıp** IV/118/1 ; **a-a başla-** III/116/6; **a-p** I/29/12, I/31/18 ; **a-ıp ber-** IV/118/18; **a-ıp kél-** IV/117/12.

Alaş ö.i. Alaş kelimesi ile yerli Kırgızlar üç “orda”yı anlamaktadırlar: Ulu, Orta ve Küçük Cüz. Bu, anlaşılın bütün Kırgız-Kazaklar için ortak topluluk adıdır: **A+ı** IV/118/10. **aldır-** aldirmek: **a-maydı** IV/118/12.

Âlim Ƙul ö.i. bkz.: **Molla Alim Ƙul**; karş.: **Emîr-i Leşker, Mollâ Âlim Ƙul**: I/29/4, I/30/4, I/31/1, 16, III/112/13, III/113/9; **Â+nı** III/113/13.

altı altı: I/28/22, IV/118/10.

altmış altmış: III/115/21. **altun**

altın: III/114/21, III/116/2. **Âmîn** ö.i.

yer adı: **Â+ġaça** III/115/11.

aralat- dolaştirmek: **a-tı** IV/118/10. **Arašât**

< Ar. mahşer yeri: **A**. I/31/10. **arba** araba:

a+ġa I/28/23.

Arıs ö.i. yer adı: **A+ġa** I/32/13; **A+ġaça** I/32/16.

art art, arka: **a+ıġa** III/114/15; **a+ına** IV/118/8.

artıƙ artık, fazla: IV/117/5.

arvâh < Ar. **ervâh** ‘canlar’, ataların ruhu: I/32/2.

asker **a+i** III/113/13; **a+in** III/112/15; **a+idin** III/116/3.

aƙ at: **a. ƙoyup cür-** I/30/6.

at at; karş.: **aƙ**: **a+tı** IV/118/3; **a+m** III/115/4.

at- atmak: **a-tı** I/29/17, I/30/20; **a-maydur** II/109/10; **a-ġan** I/30/21, I/32/3; **a-ıp** III/113/14; **a-masdın** III/114/15.

âvâz < Far. ses, seda: **â+ı** III/114/6. **âvâze**

< Far. yüksek ses: **â. bol-** III/112/2.

av(i)z ağız: **a+m al-** ‘tarafına çekmek’ IV/117/11.

avƙat < Ar. ç. **aƙvât**. ‘besinler’ yemek, azık, besin: IV/117/4. **ay** ünlem: I/32/11, 12, 14.

aylık aylık: I/28/22.

ayrıl- ayrılmak: **a-dım** II/109/2, 4, 6, 14.

ayt- söylemek: **a-padı** IV/117/14; **a-adur** III/113/5; **a-sam** IV/117/2.

Baba Cān ö.i. kişi adı: IV/118/2; **B+ningi** IV/118/17.

bahādurlıq < Far. T. : kahramanlık, yiğitlik: **b. kılıp yür-** III/114/19.

bala çocuk: **b+sın** IV/118/7.

bar var: III/115/1; **b+da** IV/118/16.

bar- varmak, gitmek; kavuşmak: **b-dı** III/115/14; **b-alıq** I/29/6; **b-ıp** III/114/14.

barı hepsi, herkes: III/113/4; **b+n** III/114/18.

bas baş; karş.: **baş**: **b+ına** I/30/19.

bas- basmak; yürümek: **b-kan** I/32/12; **b-adı** I/32/6.

basıl- basılmak: **b-dı** I/31/13.

basta- başlamak; karş.: **başla-**: ; **b-dı** I/30/13; **b-ymin** IV/117/1. **baş** baş; karş.: **bas**: I/31/2.

b.ı kat- II/109/8.

başla- başlamak; karş.: **basta-**: **b-dı** III/112/8, 16, III/113/8, 16, III/114/16, III/116/6; **b-p** III/112/12.

Bātır ö.i. karş.: **Bātır Mingbay**, **Ēr Mingbay**, **Mingbay**: I/30/9.

Bātır Mingbay ö.i. karş.: **Bātır**, **Ēr Mingbay**, **Mingbay**: I/30/6, 7.

bēdav < Fars. **bidah**, **bīdah** oynak, hareketli (at): I/29/11.

bēk bey: III/112/5; **b+ler** III/112/14; **b+leri** III/113/5, III/114/20.

Bēk Sultān ö.i.: Hüdayarhan'ın oğlunun adı: **B+ımdın** II/109/4, 14.

bēl bel: **b+de** III/114/22.

bend < Far. bağ: **b+im** II/109/3.

ber- vermek: **b-di** I/28/17, I/31/20, III/116/2, IV/118/18; **b-gen** III/115/9.

bilin- bilinmek: **b-di** I/31/14.

bir bir: I/29/20, I/30/2, IV/117/1, 7, 14; **b. b+in** I/31/7, 15.

bo(l)- olmak: **b-dı** I/31/5, III/112/2, III/113/21, III/115/6; **b-sa** I/29/2; **b-up** I/28/17, III/115/19, III/116/1; **b-may** III/113/7.

boluş < Rus. **volost** nahiye: **b.** III/115/15.

bolu ş- yardım etmek, arka çıkmak: **b-tı** III/113/12. **böl-**

bölmek: **b-di** III/114/3.

bu bu karş.: **bul**: I/29/4, I/31/1, II/109/7, 12, IV/118/2; **munda** I/29/2.

Buḥār ö.i.: III/114/11, III/115/17.

bul bu; karş.: **bu**: I/30/3, 5, IV/117/13. **buyır-**

buyurmak, emretmek: **b-dı** I/31/17. **buytup**

böyle, bu şekilde: I/30/4.

buz- bozmak: **b-dı** IV/118/14; **b-up al-** IV/118/17. **Caké**

ö.i.: Can Hoca ; karş.: **CanḡKoca**: **C+ngi** IV/118/16.

caman kötü: I/30/17, I/32/8; **c. kıl-** I/31/9.

cān < Far. can: **c+ım** II/109/6.

CanḡKoca ö.i. Kazak kahramanının adı; karş.: **Caké**: IV/117/6; **C+ningi** IV/117/3, 11, IV/118/3; **devr-i C+ningi** IV/118/13.

Cān Mürzā ö.i.: IV/117/9. **canašta-**

yaklaşmak: **c-dı** I/30/14. **Carlı Bay**

ö.i.: **C+dan** IV/117/4.

cazıksız suçsuz: IV/118/5.

cehān < Far. **cihān** dünya, âlem: I/31/5.

ceṅg < Far. savaş, harb: **c+ine** I/31/4.

cer yer; karş.: **cér, yer**: I/30/1.

cér yer; karş.: **cer, yer**: **c+den** I/28/22.

cét- yetmek, ulaşmak; karş.: **yet-**: **c-pedi** I/30/21.

cıy- toplamak; karş.: **yıǵ-**: **c-ıp al-** I/29/12. **ciger**
çiğer: II/109/3.

cehāngîr < Far. **cihāngîr** cihanı, dünyayı zapteden: **c. bol-** III/115/6.

cilik- ? (bir yere) hızla dalmak: **c-ip** I/30/12.

cul- yolmak: **c-ğan** I/29/19.

Curnayub ö.i. M. G. Çernyaev; karş.: **Ş ernayıb**: **C+nı** III/114/8.

cügürt- koşturmak: **c-üp** IV/117/10.

cür- hareket etmek; yürümek, gitmek; herhangi bir durumda bulunmak, olmak; karş.:

yür- : **c-gen** I/30/4.

cüre ? bölüm, şube: IV/118/10.

çaf- kesmek; karş.: **çap-, çav-**: **ç-bağan** I/31/3.

çangîoz: I/31/6, 13.

çap- kesmek; karş.: **çaf-, çav-**: **ç-tı** I/30/9; **ç-ğan** I/31/2.

çav- kesmek; karş.: **çaf-, çap-**: **ç-ıp tasta-** I/30/16.

çek- çekmek : **ç-ti** III/112/1.

çét kenar: **ç+ke** I/29/15.

çıda- sabretmek: **ç-may** I/30/1, 11.

çık- çıkmak; karş.: **şik-**: **ç-tı** I/29/4; **ç-mas** III/113/6; **ç-kan** I/29/15; **ç-ıp** III/112/5; **ç-ıp kél-** I/29/7.

çim çim, çimen: **ç+ge tut-** I/31/22.

Çimkent ö.i. yer adı: **şehr-i Ç+ke** III/113/2.

dābīl davul: **d. tuy-** ‘davul çalmak’. I/29/9.

dādḥāh < Far. ‘adalet isteyen’ Kokan ve Buhara hanlıklarında albay rütbesine denk gelen yüksek bir unvan: **d+lar** I/29/5; **d+ların** I/29/12.

dāv < Far. sövme: **d. ber-** ‘tehdit etmek, korkutmak’ I/31/20.

dāvis < Far. **tāvuş** ses: **d+ı** I/30/1; **d+ın** I/32/7, IV/118/4.

de bir bağlaç: IV/117/7.

dé- demek: **d-di** I/28/20; **d-mişler** II/109/1; **d -seng** IV/117/7; **d-gen** I/28/20, III/112/3, III/113/17; **d-p** I/29/6, I/30/7, 8, III/112/1, 7, 13, III/113/3, IV/117/11, IV/118/5, 9; **d-gen men** I/28/19.

dék gibi: II/109/8.

dervāze < Far. kapı, kale kapısı; şehir kapısı. III/112/4.

der < Far. -de, içinde: **d.-kahr bol-** I/28/17.

devr < Ar. devir, zaman, çağ: **d.-i CangKocanınġ** IV/118/13.

dīde < Far. göz : **d+m** II/109/5.

dīn < Ar. din: **d+ini** II/109/12.

dis dış: **d+ter** I/29/16.

dunyā(y) < Ar. dünya: **d+ğa** II/109/12; **d+da** II/109/7.

é- imek fiili, olmak, mevcut olmak; karş.: **ér-**: **sasğan é-mey** I/32/9.

egin ekin: IV/118/11.

ék- ekmek: **é-edi** IV/118/11.

éki iki (2): I/31/2, IV/117/14.

ekinşi çiftçi, ikinci: IV/118/11, 14. **el el**,

halk: **él** : **e+im** I/31/6.

el- arz sunma, hikâye etme: I/28/17. **émin-**
soğurulmak, emilmek : **é-ip** I/30/10.

Emîr-i Leşker ö.i.: bkz.: **Molla Alim Kul**; karş.: **Âlim Kûl, Mollâ Âlim**

Kul: III/112/15, III/113/9.

éne anne: **é+din** IV/117/5.

ér er, yiğit; karş.: **er**: I/29/18; **é+din** I/30/8; **é+ler** I/29/7, I/32/11, 15.

er er, yiğit; karş.: **ér**: III/115/10.

ér- imek fiili, olmak, mevcut olmak; karş.: **é-: kâmil é-seng** I/109/11.

ÉR Mingbay ö.i. karş.: **Bâtır, Bâtır Mingbay, Mingbay**: I/30/13, 15, I/32/7.

ésit- iştirmek; karş.: **eşit-: é-se** IV/118/4.

eşit- iştirmek; karş.: **ésit- : e-ip** I/32/7.

ét- etmek : **é-pedi** IV/117/13.

Evliyâ Ata ö.i.: **E+ğa** I/32/14.

evvel < Ar. önce: IV/117/1.

éyle- eylemek: **é-di** III/113/20, III/114/2.

fâdşâh < Far. padişah: III/112/7; **f+larmı** III/114/3.

fânî < Ar. fani, ölümlü: II/109/7.

fânşad < Far. **pânşad** (<**penc sad** ‘beş yüz’) Hanlık döneminde bir unvan, beş yüz başı: **f+lar** III/112/5.

fark < Ar. ayrılık, başkalık: **f. kıl-** I/31/7, I/31/15.

Fergâné ö.i.: **şehr-i Fergâném** II/109/2.

ğayret < Ar. himmet; çalışıp çabalama: **ğ+ine** I/30/1, 11.

ğazât < Ar. **ğazavât** din uğruna savaş: **ğ. éyle-** III/113/20.

gübürnaştır < Rus **gubernator** vali: III/112/9, III/114/1.

günây < Far. **günâh** dinî suç, Allah’ın emirlerine aykırı olan her şey : **g+dan** IV/117/2.

hadis < Ar. **hâdis** hadise, yeni ortaya çıkan bir durum: I/30/5.

Hak(k) < Ar. Allah, Tanrı: **H+ğa** III/115/20.

halk < Ar. ahali, halk: **h+ı** III/113/11.

han < Far. hükümdar, hakan; karş. **kan: h+ı** III/114/11, III/115/17, 21, III/116/1.

hatunlık < Ar. T. kadınlık: I/29/1.

havâ < Ar. hava: **h+dan** I/31/12.

havâze < Far. nokta, yer, karakol: III/112/6.

hazer < Ar. sakınma, kaçınma, korunma, çekinme : **h. kıl-** III/116/4.

her < Far. hep, bütün: II/109/13, IV/117/2.

hergiz < Far. asla, hiç bir zaman: II/109/9.

hiç < Far. hiç, önemsiz, değersiz: IV/118/16; **h. kim** II/109/7.

Hîve ö.i. : **H+ğa** III/115/14.

Hudây < Far. Allah: I/30/8; **H+ning** I/31/11; **H+dı** IV/117/2; **H+dan** IV/117/1.

Hudâyâr Han ö.i.: II/109/1.

huşuşan < Ar. özel olarak, ayrıca: II/109/5.

ındık- (?) kızışmak: **ı-tınday** I/29/18.

iç- içmek: **i-ip** I/31/19.

ini küçük erkek kardeş: **i+m** II/109/3. **is** iş, durum; karş.: **iş: is basta-** I/30/13. **iş** iş, durum; karş.: **is: i. kıl-** III/115/10. **it** it, köpek: IV/117/10.

İtşemes ö.i.: IV/117/9.

İzā < Ar. **İzā** incitme, eziyet verme: **i. bol-** III/113/21.

kaç- kaçmak: **ķ-tı** I/29/21; **ķ-adı** I/32/10; **ķ-ıp ket-** III/113/21; **ķ-a başla-** III/112/8, III/114/16; **ķ-ğah** I/32/14; **ķ-ķanda** III/115/3.

kāfir < Ar. Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan; küfreden, küfredici; metinde **kāfir** sözü ile Ruslar kastedilmektedir: I/29/17, I/30/18, 20, I/31/8; **ķ+ni**, I/31/21, I/32/2; **ķ+di** I/29/15, I/30/2, 14, I/32/6, 12; **ķ+ğa** I/31/20; **ķ+ge** I/29/9; **ķ+ler** I/29/22, I/31/9, I/32/8.

Kafnun < Rus. ö.i.: Kaufman: III/114/9.

ķahraman < Far. yiğit, cesur: I/30/15. **ķaķ-** çalmak; çığırmaq: **na ra ķ-tı** I/29/22.

ķaķsar- titretmek, sarsmak: **ķ-up** IV/117/8.

ķal- kalmak : **ķ-madı** I/31/3.

ķala < Ar. **ķal a** kale, hisar; şehir; karş.: **ķal a** : IV/118/14; **ķ+dan** I/29/5; **ķ+sın** IV/118/1, 17.

ķal a < Ar. kale, hisar; şehir; karş.: **ķala** III/113/11.

ķamal kale, hisar: **ķ+da yat-** I/29/1.

ķamçı kamçı: III/115/3.

kāmil < Ar. olgun, eksiksiz, tam: **k. ér-** II/109/11.

ķan < Far. **ķan** hükümdar, hakan; karş.: **ķan** : **ķ+ıma** IV/118/9.

ķara kara, siyah: I/32/6, IV/118/3.

ķara- bakmak: **ķ-p** I/32/10, 17.

ķarangġu karanlık: I/31/5.

ķara Sart ö.i.: IV/117/12; **ķ+tı** IV/118/6.

ķaravul gözcü, nöbetçi: III/113/3. **ķar(t)n** karın: **ķ+ı** III/115/1.

ķarsı karşı; karş.: **ķarşı:** IV/118/4.

ķarşı karşı; karş.: **ķarsı** : **ķ+kel-** III/114/11.

ķat- katmak, eklemek; katılmak, kaskatı kesilmek: **ķ-maydur** II/109/8.

ķaydan nereden: IV/117/6.

ķayķı kıvrık, içe kıvrık: IV/118/6.

ķazak Kazak: IV/117/13; **ķ+tı** IV/118/2; **ķ+ķa** IV/118/15, 18.

ķāzī < Ar. şeriat hakimi: III/115/15.

ķeçe gece; akşam: **ķ+ler** II/109/9.

ķék öç: **k. ét-** IV/117/13.

ķel- gelmek; karş.: **ķé(l)-**: **ķ-di** III/113/1; **ķ-medi** III/112/13; **ķ-geni** III/112/; **ķ-genin** IV/118/13; **ķ-ip** III/114/12; **ķ-ip turuş-** III/112/10.

ķé(l)- gelmek; karş.: **ķel-** : I/28/20, I/29/2, I/29/3, I/31/18, IV/117/8, 12; **ķ-edi** I/29/7; **ķ-genin** IV/117/13.

ķelavaçup ö.i.: III/112/11, III/113/1, 15, III/115/13.

ķemdik < Far. T. eksiklik: **ķ+ti** IV/118/16. **ķenesarı** ö.i.: IV/118/9.

kêş- vazgeçmek: **keç-**: **k-ti** IV/117/4. **kêşeki**

dünkü, önceki: **keçeki**: IV/117/3.

kêşir- bağışlamak, affetmek: **kêçür**: **k-gey**

IV/117/2. **ket-** gitmek; karş.: **kêt-**: **k-ip** III/113/20.

kêt- gitmek; karş.: **ket-**: I/28/19; **k- bedi** I/28/19.

ketpen < Far. çapa: IV/118/14.

kı(l)- kılmak: **ķ-dı** I/31/9, III/115/8, 22; **ķ-madı** I/31/7; **ķ-ur** III/115/10; **ķ-mas** III/116/4; **ķ-sam** II/109/13; **ķ-ıp yür-** III/114/19.

ķılın- yapılmak, kılınmak: **ķ-dı** I/31/15.

ķılıs- (birlikte) yapmak: **ķ-tı** I/29/10.

ķır- kırmak: **ķ-dı** IV/118/6; **ķ-a başla-** III/112/16.

ķıyal hayal: **ķ+da** IV/118/15.

ķıyāmet < Ar. kıyamet, dünyanın sonu: **ķ+ni** II/109/10.

ķızıķ ilginç; kızışmış, şiddetli: III/113/7.

ķızıķ- ilgilenmek, ilgisini çekmek; kızışmak: **ķ-ġan** I/32/15.

ķim kim: III/116/4; **hıç k.** II/109/7.

ķir- girmek: **ķ-di** I/30/22, I/31/1; **ķ-gen** I/30/15; **ķ-e başla-** III/113/16.

ķirpik kirpik: IV/118/6.

ķiy- giymek: **ķ-gen** III/114/21.

ķiyik Bay ö.i. : **ķ+dan** IV/117/8.

ķiy(i)n sonra, arka: I/32/1, 10, 18; **ķ+inen** I/32/15.

ķoruķ- korkmak: **ķ-ķanıdın** III/115/17.

ķoy- koymak: **ķ-dı** I/30/6, III/113/3.

ķöçe < Far. **ķūçe** küçük sokak, dar sokak: **ķ+lerge** I/29/8.

ķök gökyüzü: III/115/7.

ķöm- gömmek : **ķ-di** III/112/4.

ķömüş- birlikte gömmek : **ķ-ti** III/113/14.

ķöp çok, fazla: I/30/14, I/31/21, III/113/19, IV/118/6; **ķ+din** III/113/12.

ķöpte- çoğalmak : **ķ-di** I/30/18.

ķör- görmek : **ķ-meding** IV/118/16; **ķ-sengiz** I/28/18, I/29/13, 20, I/31/21; **ķ-gen** I/30/5.

ķudret < Ar. güç, kuvvet: I/31/11.

ķ+ing I/29/2.

ķur bkz.: **ķurĥāne**: **ķur u ķurĥāne** ‘mal mülk’ : **ķ+u ķurĥānesin** III/114/17.

ķur- kurmak: **ķ-dı** III/112/6.

ķurĥāne bkz.: **ķur**: **ķur u ķurĥāne** ‘mal mülk’ : **ķur u ķ+sin** III/114/17.

ķuruķ kuru: III/115/8.

ķus kuş: **ķuş**: IV/117/10.

ķuv- kovmak : **ķ-ıp tasta-** I/32/16.

ķuvıs- I kovalamak, takip etmek: **ķ-tay** (<**ķuvıs-tı ay**) I/29/16.

ķuy- (sıvı) dökmek : **ķ-up** I/31/12.

ķücābe (?) çuval: **ķ+dök** III/115/1.

ķümbürle- gümbürlemek: **ķ-ydür** III/114/5.

ķün gün, gündüz; güneş: III/113/7.

ķ+de III/115/21.

leşker asker: I/31/4.

I. çek- III/112/1.

maḥrem < Ar. gizli, herkese söylenmeyen: I/31/18; **m+ġa** I/31/17.**ma lūm** < Ar. belli, bilinen: **m. kıl-** I/29/10.**maşq** < Ar. **meşq** alıştırma: **m+ġa** I/28/21.**Mayda Yulġun** ö.i.: III/114/13.**Maydan** ö.i.: IV/117/7.**Maykara** ö.i.: Babacan'ın küçük yaştaki oğlunun adı: **M+day** IV/118/7.**mayus** < Ar. **me yūs** ümitsiz: **m. bol-** III/115/19.**médal** < Rus. madalya: **m+ın** III/115/16.**men I** ben: **m+i** II/109/8.**men II** ile, beraber; birlikte; karşı: **menen:** I/28/19, I/29/11, I/31/11.**menen** ile, beraber; birlikte; karşı: **men II:** I/31/8. IV/117/5, 9, IV/118/11, 12, 14.**meskūn** < Ar. içinde insan oturan yer: **rub -ı meskūn** 'dünyanın kara bulunan dörtte bir kısmı' III/116/5.**Meşet** ö.i. : **M+ke** III/113/6.**meydān** < Ar. geniş, açık, düz alan, meydan:**m+da** I/31/16.**mıltık** tüfek: IV/118/4; **m+dan** I/29/17; **m+ı** I/32/3.**mınav** işte bu, işte: IV/117/7.**min-** binmek : **m+geni** IV/118/3.**Mingbay** ö.i. **Bātır, Bātır Mingbay, Ēr Mingbay:** I/30/19.**mingestir** bindirmek: **m+ip** IV/118/8.**mollā** < Ar. molla, büyük alim: III/113/18.**Mollā Ālim Kul** ö.i.: Kokan Hanlığında Andican valisi, Hanlıktaki iç mücadelelerden sonra hakimiyeti ele geçirmiş (1863) ve Ruslara karşı savaşmıştır; karşı: **Ālim Kul, Emīr-i Leşker:** I/29/13, I/30/3, I/31/19.**Mollā Şālih** ö.i. : III/113/17.**musahḥar** < Ar. **müsaḥḥar** elde edilmiş; boyun eğmiş: **m. kıl-** III/115/22.**Musulmān** < Ar. Müslüman: I/31/8, 14, I/32/5, II/109/11.**muşla-** < Far. T. yumruklamak: **m+dı** III/115/4.**na ra** < Ar. **na re** yüksek sesle bağırma, nara: I/30/1; **n. kaḥ-** I/29/22. **nayza** < Far. **neza** mızrak: I/29/16.**naẓm** < Ar. vezinli, kafiyeli söz:I/28/18. **ne ne:** II/109/13, III/115/10.**nemene ne:** I/32/9.**nūr** < Ar. aydınlık, ışık, parlaklık: II/109/5.**nuşret** < Ar. zafer, üstünlük, yardım, Allah'ın yardımı: **n. ber-** III/115/9. **ok** ok: I/29/19, III/114/15; **o+ı** I/30/21; **o. at-** I/30/20.**Orman** ö.i.: **O+ımdın** II/109/6.**orta** orta : **o+sına** IV/118/1.**Orus** Rus: III/112/1, III/114/4; **O+nıngı** III/112/.**oyla-** düşünmek: **o+p tur** IV/117/6.**ökte-** telaşa kapılmak : **ö-di**I/30/17. **öleṅşarkı** : **ö+i** II/109/.**ölgendik** ölmüşlük: **ö+ti** IV/118/15. **öltür-**öldürmek : **ö-düṅgı** IV/118/5, **ö-di** I/30/2.**öz** öz, kendi: III/113/13; **ö+lerin** I/29/10; **ö+ümge** II/109/13; **ö+iningı** 32/3.

pâre < Far. parça, bölüm: I/30/3; **p+ni** I/29/20. **piket** <

Rus. ileri gözetleme mevzii: **p+ke** III/113/4.

rub < Ar. dörtte bir, çeyrek: **r.-ı meskûn** ‘dünyanın kara bulunan dörtte bir kısmı’ III/116/5; **r+ımı** III/116/5.

sal- salmak: **s-dı** IV/117/10; **s-up al-** IV/118/1.

sallat < Rus. **soldat** asker; karş.: **şallat: s+nı**

I/28/21. **şallat** < Rus. **soldat** asker; karş.: **sallat:**

III/113/3. **san** sağrı : **s+ın** I/29/19.

Sart ö.i.: **Sart:** III/113/5, IV/117/13; **S+tuṅḡ** IV/117/14; **S+da** IV/118/15.

sas- acele etmek : **s-adı** I/32/8; **s-ḡan emey** I/32/9.

sat- satmak: **s-maydur** II/109/12.

say küçük dere, çay: **s+ḡa** I/29/21.

selâm < Ar. selam: **s+dı** IV/118/9.

Semerḡand ö.i.: III/115/7; **S+ḡa**

III/114/9. **sep-** serpmek: **s-keni** IV/118/12.

ser-bâz Kokan ordusunda süvari: **s+ı** III/114/8.

sıltıḡ aksama, aksak yürüme : **s+day** I/29/21. **sındı**
gibi: I/31/10.

Sır Deryâ ö.i.: **S+da** III/114/13; **S+dın** III/115/11.

sıyıs- sığışmak: **s-pay** I/29/8.

Sibir Sibiryâ: III/114/2.

sonḡsonra: I/30/4, 5, I/31/2III/115/9, IV/118/13.

soy- kesmek, derisini yüzmek: **s-adı** I/32/1; **s-sam** .

söz söz: **s+di** I/28/20; **s+in** IV/117/14; **s. basta-** IV/117/1.

şultân < Ar. **sultân** padişah, hükümdar: **ş+ımḡa** III/112/9. **suḡ**

su: I/31/17, 19; **s+dı** I/31/18; **s+day** I/32/5, 11, IV/117/9. **süyen-**

dayanmak, yaslanmak : **s-ip** IV/117/4.

süyret- sürümek : **s-tim** I/28/23; **s-ıp** I/29/19. **şâh- bâz**

< Far. yiğit, gösterişli adam : **ş+ı** III/114/4. **şap-** hızla

koşmak : **ş-tı** IV/118/4.

şay çay: **ş+dan** IV/117/12.

şeh(e)r < Far. **şehr** şehir, kent: **ş+de** III/112/3; **ş+ini** III/114/7; **ş-i** Çimkentke

III/113/2; **ş-i Fergânemdin** II/109/2.

şeker < Far. şeker: IV/117/12.

şekmen bir tür uzun erkek üst giysisi: IV/118/11.

Şernayıb ö.i. M. G. Çernyaev; karş.: **Curnayub:** I/28/17, I/29/3, I/30/22, I/32/13, ;

Ş+nı I/28/18.

şık- çıkmak; karş.: **çık-:** **ş-tı** IV/117/6; **ş-a** IV/117/8.

Şüreḡan ö.i., bir kale adı : **Ş+nı** III/115/21.

şürü < Ar. **şürü** ‘girişme, başlama’: **ş. tart-** ‘hizaya geçmek’ I/28/17.

tâbi < Ar. bağlı olan, boyun eğen: **t+bol-** III/116/1.

taf- bulmak: **t-may** III/115/3.

taḡı daha: **taḡı:** I/31/20.

tal- bayılmak : **t-dı** III/115/18.

tanḡtan: **t. at-** II/109/10.

tart- çekmek: **t-tı** I/28/17.

tas- taşmak : **t-adı** I/32/5; **t-ḡanı** I/32/11.

- tasta**-bırakmak, terketmek; kesinlik ifade eden tasvir fiili; karş.: **taşla-** **t-dı** I/30/16;
t-day (<**t-dı+ay**) I/32/16.
taş taş: **t+mı** III/115/7.
Taşkend ö.i.: III/112/3, III/114/7; **T+ge** III/113/15; **T+ke** III/113/8.
Taşkendlik Taşkentli: III/113/18.
taşla- bırakmak, terketmek; kesinlik ifade eden tasvir fiili; karş.: **tasta-** **t-dı** III/114/18, III/115/12.
tav dağ: I/29/14.
têngdik eşitlik (?) : **t+ni** IV/118/18.
tenğri tanrı : **t+m** III/115/9. **tepin-**
tepinmek : **t-ip** I/30/9.
ter ter: **têr:** **+leri** III/115/2.
terze < F. **tersā** Hristiyan: III/115/5.
tey- değmek: **t-edi** I/32/4.
tınav burun deliği: I/29/11.
tofrağ toprak: I/31/6. **toğ**
tok: IV/118/12.
tokuş- tokuşmak, çarpışmak : **t-tı** III/114/14.
tolayla- dolanmak, kuşatmak : **t-p** I/30/18. **tolğav**
epik şiir, destan: **t+ı** IV/117.
tolkı- dalgalanmak : **t-p** IV/117/9.
top top: **tof:** **t+ğa** I/30/12.
torı doru: I/29/11.
torumtay atmaca: **t-dan** IV/117/10.
Tölek Bâtır ö.i. : **T+dıngı** IV/118/8.
töre üst düzey yönetici: **t+miz** III/115/13.
tört dört (4): **t+in** I/30/16.
tört ming dört bin (4000): I/30/20.
tuman duman: I/31/6.
tur- kalkmak; durmak, kalmak; şimdiki zamana işaret eden tasvir fiili: **t-sağ** IV/117/6; **t-up** III/113/10, III/114/10; **t-masdın** III/112/11.
turus- duruşmak; karş.: **turuş-** : **t-tı** I/29/14. **turuş-**
duruşmak; karş.: **turus-** : **t-tı** III/112/10. **tut-** tutmak
: **t-tı** I/31/22.
tutu ş- tutuşmak : **-tı** III/112/14. **tuv-**
doğmak : **t-ğan** IV/117/5.
tüp dip: **t+inde** I/29/14.
Türkmen ö.i.: III/115/19.
tüs- düşmek: **t-ti** I/32/13.
tüy- dövme: **t-üp** I/29/9.
tüye deve: **t+ni** I/31/22.
t+sine I/32/4.
u I o; karş.: **ul:** I/29/3, I/30/22. **u**
II < Far. ve: III/114/17.
ul o; karş.: **u I:** III/113/21; **angā** III/113/11.
ur- vurmak : **u-dı** I/30/12; **u-up** I/32/2.
urıs çarpışma; savaş; karş.: **uruş:** **u+ğa** I/29/6.

uruş çarpışma; savaş; karş.: **urıs: u+tı** III/112/12.

uruş- çarpışmak; savaşmak: **u-t ı** III/113/10, III/114/12; **u-masdın** III/112/7. **usta-** tutmak; karş.: **uşla- : u-p al-** IV/118/7.

uşbu işte bu: III/115/5.

uşla- tutmak; karş.: **usta- : u-p**

III/114/1. **üç** üç (3): I/30/16.

Ürgenç ö.i.: III/116/1.

üyret- öğretmek: **ü-tim** I/28/21.

yağ yan, taraf, kenar: **y+dan** I/29/3, 4, I/30/22, I/31/1.

yalğuz yalnız, tek; biricik: I/30/19.

yalmavız cadı : **y+day** I/30/10.

yamğur yağmur: I/31/12. **yār** <

Far. sevgili:**y+i** I/30/8. **yat-**

yatmak: **y-ğan** I/29/1.

yer yer; karş.: **cer, cêr:** I/30/1, I/31/5, III/115/8, IV/118/18.

yet- yetmek, ulaşmak; karş.: **cêt-: y-e başla-** III/113/8. **yığ-** toplamak; karş.: **cıy-: y-ıp** III/113/19.

yığıl- toplanmak: **y- ıp** III/115/15. **yığla-**

ağlamak: **y-dı** III/115/20; **y-ban** II/109/9.

yıkıl- yıkılmak: **y-dı** III/115/18.

yifek ipek: III/114/21.

yigit yiğit; genç: III/115/12.

yür- hareket etmek; yürümek, gitmek; herhanġ bir durumda bulunmak, olmak; karş.:

cür-: y-gen III/114/20; **y-üp** I/31/16.

yürüş- sefere çıkmak : **y-ti** III/114/10. **zakatta-** <

Ar. T. vergi salmak : **z-dı** IV/118/2.

zamān < Ar. zaman, vakit, süre: **z+ında** IV/117/3. **zengbirek** <

Far. **zenbürek** top: I/28/22, I/32/1; **z+ni** III/114/6. **zer** < Far.

altın: III/116/2; **z+leri** III/114/22.

zor < Far. **zūr** büyük, heybetli; güç, kuvvet: III/112/7.

SONUÇ

Kırgız Anlatmalarında Rusların Türkistan Ülkesindeki Fetihleri adlı derlemede yer alan elyazmaları Türkistan halkının Rus işgaline karşı verdiği mücadeleyi tasvir eder. Dolayısıyla, Çarlık Rusyasının Türkistan ülkesini “işgal” değil de “ilhak” ettiği söylemlerine karşı bir kanıt niteliğindedir (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ziyayev, 2007: 8-13).

Hacim olarak en büyük olan *Orus Leşkerining Türkistan'da Tārīh 1269-1272 Senelerde Kılğan Fütūhātı* adlı birinci elyazmasında Çağatay Türkçesinin yanı sıra Karluk grubu Özbek Türkçesi ve Kıpçak grubu Kazak Türkçesi unsurlarının serbestçe ve yan yana kullanılması hem destan anlatıcısının hem de dinleyicisinin karışık dilli toplum üyeleri olduğuna işaret eder.

Metinlerde standart bir imlânın bulunmaması, telaffuzun olduğu gibi yazıya aktarılması, elyazmalarına ilgili dönem Çağatay, Özbek ve Kazak Türkçelerinin ses tarihi araştırmalarına ışık tutacak birer malzeme niteliği kazandırmaktadır.

KAYNAKLAR

AÇA, M. (2002). **Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği.** Kömen Yayınları: Konya.

BALAKAYEV, M.; KORDABAYEV, T.; HASENOVA, A; ISKAKOV, A. (1967). **Kazak Tiliniñ Grammatikası-1. Morfologiya.** Kazak SSR-niñ “GILIM” Baspası: Almatı.

BARTOLD, V.V. (1998). **Tyurki, Dvenadtsat’ Lektsiy po İstorii Turetskih Narodov Sredney Azii.** TOO ‘Jalın’: Almatı.

BUDAGOV, L. (1869). **Sravnitel’nyy Slovar’ Turetsko -Tatarskih’ Nareçiy.** Tom I-II. Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk’: S-Peterburg’.

CLAUSON, Gerard. (1972). **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish.** London: Oxford Universty Press, Ely House.

DEVELLİOĞLU, F. (1986). **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat.** Aydın Kitabevi: Ankara,

ECKMANN, J. (1988). **Çağatayca El Kitabı. (Tercüme: Günay Karaağaç).** Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3412: İstanbul.

İL’MİNSKİY, N. İ. (1860). *Materialı K’ İzüçeniyu Kirgizskago Nareçiya. Uçeniy Zapiski* (İ zdavayemiya İmperatorskim’ Kazanskim’ Universitetom’), Knijka III (107-159 s.), Knijka v Tipografii Universiteta: Kazan’.

_____. (1860). *Materialı K’ İzüçeniyu Kirgizskago Nareçiya (Prodoljenie). Uçeniy Zapiski* (İzdavayemiya İmperatorskim’ Kazanskim’ Universitetom’), Knijka IV (53-165 s.), v Tipografii Universiteta: Kazan’.

_____. (1861). *Materialı K’ İzüçeniyu Kirgizskago Nareçiya (Okonçanie). Uçeniy Zapiski* (İzdavayemiya İmperatorskim’ Kazanskim’ Universitetom’), Knijka I (130-162 s.), v Tipografii Universiteta: Kazan’.

KALKAN, M. (2006). **Kırgızlar ve Kazaklar.** Selenge Yayınları: İstanbul.

KARAMANLIOĞLU, A. F. (1994). **Kıpçak Türkçesi Grameri.** Ankara: TDK Yayınları, 579.

KOCAOĞLU, T. (2003). *“Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é / i Meselesi”.* **Türk Kültürü.** Sayı: 483-484: Ankara.

KOLESNİKOV, A.; KAMALOV İ. (2011). *Avrasya Türkologları Sözlüğü, I. Cilt, 1.* Kitap. Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.

KUDAYBERGENOV, S., TURSUNOV, A. ve SIDIKOV C. (1980). **Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, I. Bölüm, Fonetika cana Morfologiya.** İlim Basması: Frunze.

MELİORANSKİY, P. M. (1894). **Kratkaya Grammatika Kazak-Kirgizskago Yazıka. Çast I. Fonetika i Etimologiya.** Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk’: Sanktpeterburg’.

MUTÇALI S. (1995). **Arapça-Türkçe Sözlük.** Dağarcık Yayınları: İstanbul.

ORALOVA, G. (2004). “Jankoja Batır Dastanı”. **Akikat,** No: 10: Almatı.

ÖNER, M. (1998). **Bugünkü Kıpçak Türkçesi.** Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Özbek Tilining İzohli Luğati I, II. (1981). Editör: Z. M. Ma’rufov. Rus Tili Naşriyoti: Moskva.

STEINGASS, F. (1998). **A Comprehensive Persian-English Dictionary.** Typopress: Lebanon.

TEN İŞEV, E. R. (1984). **Sravnitel’no-İstoricheskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov, Fonetika.** İzdatel’stvo Nauka: Moskva.

TÖMÜR, Hemit. (1987). **Hazırqi Zaman Uyğur Tili Grammatikisi (Morfologiya).** Milletler Neşriyati: Pekin.

TURSUNOV, U.; MUHTAROV, C.; RAHMATULLAYEV Ş. (1975). **Hozirgi O'zbek Adabiy Tili.** Okituvchi Neşriyatı: Taşkent

Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti. (1990). (Hazırlayanlar: YAKUB, Abliz; ĞEYURANI, Ğenizat vd.). Şincañ Heliq Neşriyatı: Ürümçi.

VESELOVSKIY, N. (1894). **Kirgizskiy Razskaz' o Russkih' Zavoyevaniyah' v' Turkestanskom' Kraye, Tekst', Pervod' i Prilojeniya.** Fakultet Vostochnih Yazikov': S-Peterburg.

YUDAHİN, K. K.. (1985). **Kirgizsko-Russkiy Slovar I, II.** Glavnaya Redaktsiya Kirgizskoy Sovetskoy Entsiklopedii: Frunze.

ZİYAYEV, H. (2007). **Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele.** (Çeviren: Ayhan ÇELİKBAY). TDK: Ankara.

DEDE KORKUT Hİ KAYELERİNDEN DİRSE HAN OĞLU BUĞAÇ HAN ANLATISI ÜZERİNE SİMGESEL / ARKETİPSEL BİR ÇÖZÜMLEME

AN ARCHETYPAL ANALYSIS OF SON OF DİRSE KHAN, BUGAÇ KHAN, IN DEDE KORKUT NARRATİVES

АНАЛИЗ СИМВОЛОВ ПО РАССКАЗУ СЫНА ДİRСЕ ХАНА БУГАЧ ХАН ИЗ ПОВЕСТИ “ДЕДЕ КОРКУТ”

Vedi Aşkaroğlu

ÖZET

Bu makalede, Dede Korkut Hikayelerinde geçen Arketiplerin genel bir tanımı ve tespiti yapılarak, Dirse Han Oğlu Buğaç Han anlatısındaki olayların, mekanların ve kişilerin simgesel ve arketipsel bir yorumu yapılacaktır. Üzerinde durulan arketipler olarak “alperen tipi”, “yüce birey tipi”, “ideal eş (kadın) tipi”, “kurtarıcı / uyarıcı Hızır tipi” ve “gölge tipi” olarak belirlenmiş ve kişilerin yaşadığı olaylar simgesel olarak sosyal ve kültürel çağrışımları ile irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Arketip, Alperen, Yüce Birey, İdeal Kadın, “doğüstü insan”, Gölge Tip

ABSTRACT

In this article, a symbolic and archetypal analysis of both the events and persona in Dirse Han Oğlu Buğaç Han Narrative, Dede Korkut, is made. The archetypes dwelled upon in the article are : “alperen type”, “wise old man type”, “ideal wife”, “transcendental being”, and “shadows”. The experiences the characters undergo in the narrative are analyzed in their symbolic dimensions with their social and cultural connotations.

Key words: Dede Korkut, Archetype, Alperen, Wise man, Ideal Wife, Transcendental man, Shadow type

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются общие символы из повести “Деде коркут”, описывается история из рассказов сына Дирсе хана Бугач хан, комментируются символы и жилище личностей указанного рассказа. Выделяются следующие символы: тип героя, тип величественного идивида, тип идеальной супруги (женщины), тип спасителя/хызыра (мус. имя Ильи пророка), тип покровителя и все они исследуются вместе с историей и бытием героев.

Ключевые слова: Деде коркут, символ, герой, величественный, идеальная женщина, сверхестественный человек, покровитель.

1. Giriş

İster Avrupa ister Afrika ya da Asya'nın herhangi bir toplumunun eseri olan halk anlatılarının kendilerine has bazı özellikleri vardır. Anlatım tarzı, seçilen malzemeler ve temalar ve bu temaların işlenmesinde ortak evrensel bazı niteliklerin mevcut olduğu söylenebilir. Bu ortak niteliklerin arasında, olay örgüsüne can veren kişilik tasvirleri ve kavramsallaşmış bakış açıları bulunduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Bunun yanı sıra, halk anlatıları, ürünü oldukları toplumun yaşam tarzları ve değer yargılarının da yansıtıcısıdır. Bu çalışmada, hedeflenen şey edebi analiz açısından anlatıların motifleri, kahramanın kişilik tahlili, destana özgü temel yasalar ya da yapısal bir yaklaşım değil, Dede Korkut Kitabı (Ergin; 2008) "Dirse Han oğlu Buğaç Han destanı"nda (2008:4- 6) mevcut bulunan evrensel arketiplerin değer yargıları ile bağlantılı bir şekilde tespiti ve insanlığın ortak deneyimi olarak sembolik açıdan irdelenmesidir.

2. Kuramsal Çerçeve:

2.a. "madde", "algı", "tin" ve "töz"

Arketip tanımına geçmeden önce öncül kavramların analiz edilmesi gerekliliğine dayanarak, "madde", "algı", "tin" ve "töz" kavramlarının irdelenmesi kullanacağımız kavramların daha berrak bir anlam seviyesine ulaşması için açıklanacaktır. Maddenin gerçekliğinin duyuların dayanak noktasını oluşturduğunu savlayan John Stuart Mill'in (2007) desteklediği Yararcılık ve Faydacılık felsefesine göre maddesel gerçeklik hayatın özünü teşkil eder. Maddenin algılar yolu ile zihne düşmesi ve zihnin malzeme olarak bu maddeyi kullanması yolu ile yaşam açıklanabilir ve beş duyu dışında yaşamı anlama, anlamlandırma, yorumlama ve ona karşı bir tepki geliştirmenin yolu yoktur. Thomas Hobbes'e (2001) göre, her şey fizik maddenin hareketinden ileri gelir. Yaşamın akışkanlığı maddenin ne şekilde bir akışkanlığa gireceğine göre şekillenir. Bu yüzden maddenin bir başka, bilinçli, hali olan insan bilgiye ulaşmanın tek yoluna sahiptir: fiziksel deneyim. Burada duyular ön plana çıkar ve bilginin temelini oluşturur. Francis Bacon (2010) bilgiye ulaşmanın aşamalarını şu şekilde tespit eder: 1. Gözlem yapılır; 2. Olgular toplanır; 3. Bunların üzerinden sonuçlara gidilir. Yine Bacon'a göre nesnelerin biçimsel nedensellikleri fiziksel niteliklerinden ileri gelir. Tümevarımsal yöntemi benimseyen Bacon, nedensellik ilkesi adını verdiği bu yöntemle bilgiye ulaşılacağı görüşünü ileri sürer. Yine duyumcu olarak nitelenen David Hume'a (1963) göre, bilgi duyular sayesinde ve deneyimle kazanılır. İnsan zihninde doğuştan bir bilgi bulunmaz ve boş bir levha gibidir. Nedensellik ilkesinin altını çizerek her sonucun bir nedeni olduğunu ve her etkinin bir sebebinin olduğunu savunur. Akıl ve mantığı izlenimlere dayandıran Hume, izlenimler ve kavramları birbirinden ayırır. İzlenimler algıya denk düşerken, kavramlar ise izlenimlerin zihnin tasavvurlarıdır. Zihin duyu verilerini işleyerek izlenimleri bilgiye çevirir. Bu durumda ise Tanrı ideası, insanların deneyimlerindeki izlenimlerin zihin tarafından bilgiye dönüştürülmesidir. İnsan düşüncesinin özgür olması gerektiğini vurgulayan John Locke'a (2000) göre, insan bilgisi ve eylemliliği deneye dayanmalıdır. Doğuştan gelen, öncül (a priori) bilgi yoktur. Deneyler ve deneyimler bütün bilginin, düşüncenin ve kavramların esasını oluşturur. Algı, deney ve gözlem sonucu zihni doldurur.

Empirik (deneyci) ve maddeci felsefi yaklaşımları reddeden Kant'a göre (1999), yaşam ve varoluş "mutlak" diye tanımladığı kendi kendini temsil eden öznenin çevresinde döner. Tin (geist) kavramına yönelerek aşamalar kateden bireyin gelişmemiş insan ruhundan "mutlak varlık" haline dönüşüm yapacağını savlar. Üç aşamada gerçekleşen bu dönüşümün ilk evresi "öznel tin" (subjectif geist)'dir. Gelişmemiş insan ruhu doğumdan itibaren kendini tanımaya başlar ve doğadan kopuş gerçekleşir. Duyumlar yavaşça hissetmeye (algıya) dönüşür ve insan kendini de hissetme evresine girer. Anlayış olarak nitelenen bu aşama "Özgür Ruh / Zihin" aşamasıdır. İkinci gelişim merhalesi "Nesnel Tin" (objektif Geist)'tir. Özgür ruha ulaşmış olan kişi, başka benleri tanımaya ve onları kabul etmeye başlar. Öznellikten nesnellığe geçiş aşamasında herkesi kavrayan nesnel bir ruh oluşur. Bu ruh tarih bilgisini oluşturabilir, hukuk, devlet, ahlak gibi kavramları algılar, işler, tasnif eder ve sosyal bir düzen kurarak dikey bir ilerleme çizgisi oluşturur. Bu durumdaki kişi "Mutlak Ruh"a dönüşmüştür. Bundan sonra "mutlak tin" aşaması gelir. Tezi sanat, antitezi din olan bu önermede sentez felsefe olarak sunulur ve "mutlak ruh" daha üst bir kavrama aşamasına geçiş yaparak "geist'e (mutlak varlık)'a dönüşür. Bu son aşama maddi olmayan bir düşünce ve elle tutulan tüm varlıkların mükemmel birliğidir.

"Efendi-köle diyalektiği" ile iki zıt kavramın bir arada bulunma zorunluluğunu, bunların arasındaki karşılıklı etkileşimi ve zaman içinde bu etkileşimin sonucu olarak kavramların birbirlerine dönüşümünü anlatan Hegel'e (2003) göre, bilinç akla dönüşen bir kavramdır. Dünyanın tanınması ile birlikte gerçek bilgi oluşmaya başlar ve "ben" öznesi "biz"e dönüşür. Bu sayede toplumlaşan ve kendini aşan özne "toplum bilinç"e dönüşür.

2.b. Bilgi, deneyim ve algının oluşturduğu "evrensel ortak bilinç" ve arketipsel yansımalar

Birbirini kimi zaman destekleyen, kimi zaman da tersinleyen felsefi kuramlar, insanın "bilgi", "deneyim", "algı" kavramlarının nasıl oluştuğuna açıklama getirmek için ileri sürülmüş savlardır. Bu makalede asıl üstünde durulacak mesele bu kavramların nasıl oluştuğundan ziyade, insanda mevcut hale geldikten sonra bu birikimlerin nesiller arası geçişinin olup olmadığı ve geçiş varsa bunun ne şekilde gerçekleştiğidir. Farklı ulusların ürünü olan mitler, destanlar, halk anlatıları ve masallarda "evrensel" olarak nitelenebilecek ortak kavramların bulunması, teadüflerle açıklanamayacak bir durum olsa gerek.

Hegel'e göre, bu edebi ürünlerde mevcut olan insan(lar) "kendi ilkelerini bilincin ışığına, kendilerinin ne olduğunu, ne yaptıklarını bilmenin ışığına getirmiş halkların tinleridir" (Hegel, 2003:13). Bu insanlar, "bu (eserlerde) kendi halklarının, kendi kişiliklerinin ilkelerini, kendi törel ve tinsel ilişki ve doğalarının ilkelerini dile dökmektedirler." (Hegel, 2003:15). Maddeci bakış açısını reddeden ve "tinsel" bir yaklaşımı öneren Hegel tını şöyle açıklar: "Her şeyi kendinde kavrayan tin, yani öncesiz sonsuz olarak kendinde olduğu için her yerde bulunan, kendisi için geçmişin söz konusu olmadığı, değiş meyerek daima güçlü kuvvetli kalan sonsuz somut şeydir." (Hegel, 2003: 38-39). Alginin nesnenin boyunduruğundan ve duyu organlarının sınırılığından kurtulması gerektiği belirten Hegel, dünyanın algılanmasını şu şekilde açıklar: "Dünyada tanrısal bir istenç egemendir, bu istenç de büyük içeriği belirlemeyecek denli güçsüz değildir. Bu tözselliği tanımak bizim ereğimiz olmalıdır; tanımak için de usun bilinciyle işe başlamalıyız. Bedendeki gözleri değil, sonlu anlayış değil, derindeki, verilenlerin renkli çokluğunun altındakini gören kavram ve us gözünü gerektiriyoruz." (Hegel, 2003:37-38).

Carl Gustav Jung'a (2003) göre, arketipler bazen rüyalarda bazen de farklı ulusların farklı dönemlerde ürettikleri halk anlatılarında tekrar eden imgelerden oluşmaktadır. Jung,

“toplumsal bilinçdışı” kavramı ile ilişkili olarak insanlığın ortak, evrensel ve tekrara dayalı yaşamsal deneyimlerin sonucu olarak bilinçaltı ruhta var olan ve benzer mitsel öğeleri üreten arketipler ortaya çıktığını savunur. Toplumsal bilinçdışı, tek bir kişiye ait değildir, her bir kişi tarafından bilinçaltına işlenmiş ortak evrensel bir zihinsel durumdur. Tarihsel uzun bir süreçtir, kültürel ortak deneyimlerle oluşmuş ve kalıtsal olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Jung’un (2003) tanımında “arketip” ruhun kalıtımla aktarılan bir öğesidir, bilinçaltında öncül olarak mevcuttur, bu yüzden de her yerde her an kendiliğinden ortaya çıkabilir.

Mircea Eliade, arketip kavramını Jung’dan daha farklı bir şekilde tanımlar. O’na göre, asıl arketip gökseldir ve yeryüzünde gerçekleşen her şey bu göksel arketipin bir sonucudur. İnsanlar in yaptıkları uygulamalar, dinsel ya da sosyal ritüellerin temelinde ilahi bir model bulunur ve insanlar bilinçdışının etkisi ile her zaman ve her yerde evrensel bir dizge içinde bu modeli taklit ederler. “Mitoslar insanın yürüttüğü tüm sorumlu etkinlikler için geçerli paradigmaları, örnek modelleri korur ve aktarırlar. Mitsel zamanlarda insanlara vahyedilmiş bu paradigmatic modeller sayesinde Kozmos ve toplum periyodik olarak yeniden doğar,” (Eliade, 1994:12). Jung’un psikolojik olarak bir tür ruhsal kalıtım yolu ile yeni nesillere aktarılan evrensel bir özellik olarak sunduğu arketip kavramı Eliade’de göksel ve ilahi bir model olarak tanımlanır.

3. “Dede Korkut” anlatılarında evrensel kişilikler olarak

arketipler 3.a.”Dede Korkut” anlatılarında genel arketipler

İster Jung (2003) isterse Eliade’ye (1994) göre incelensin, arketip kavramı bir ilk model, kollektif bir bilinçaltına işlenmiş bir kavram olarak, daha sonraki nesillerin davranışlarında kişiliklerine sinmiş evrensel bir durum olarak ortaya çıkar. Dede Korkut anlatılarında ortaya çıkan en önemli kişilikler olarak, arketipler “alperen”, “yüce birey”, “hızır (ya da şaman)”, “ideal kadın” ve “gölge” tipleridir. Sosyolojik bir birim olarak, “kadın tipi” toplumsal örgünün şekillenmesinde çok önemli bir role sahip iken, savaşlarda, yiğitlik konusunda, düşmana korku salmak ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı bir güvence olarak savaşçı, yiğit, güçlü ve gözü pek kişilik olarak “alp tipi” ve toplumun sağduyusu, aklı, kuvvetle çözümün olamayacağı yerde zekanın gücünü kullanarak sorunları çözmek ve toplumsal yaşamı düzenlemek, toplumun kesimleri arasındaki sorunları, çatışmaları engelleyerek çözüme ulaştırmak işlevini gören “yüce tipi” çok önemli motifler olarak karşımıza çıkar. Hızır tipi ise, doğaüstü bir gücü, kimi zaman tanrıyı imleyen, kahramanın ölümcül durumlarda kurtarıcısı işlevini gören, uyarıcı, koruyucu, kader belirleyici bir motif olarak, anlatılarda çok kısa zaman dilimlerinde ortaya çıkar.

Bazen bu tipler saf olarak sadece kendilerine özgü bu özellikleri taşıırken bazen kişilerin diğer tiplerin sahip oldukları özellikleri de k ısmen kişiliklerinde barındırdıkları gözlenebilir. Bir bilge adam aynı zamanda bir alperen nitelikleri ile bir kadın tipi ise bir bilge adamın sahip olduğu niteliklerin bir kısmını kişiliğinde barındırdığı durumlarla karşılaşabilmekteyiz.

Halk anlatılarında, sadece arketipik çözümler yapmak, halk anlatılarının anlam katmanlarının toplumsal yaşayış ile ilgili sunabileceği zengin malzemenin yeterince iyi değerlendirilememesi anlamına da gelecektir. Dede Korkut anlatıları, daha sonraki dönemlerde farklı inanç sistemlerini benimsemiş, dolayısıyla da hem yönetim sistemi hem de toplumsal değerleri evrimleşmiş olan bir toplumun öz kaynaklarıdır. Türk toplumunun nereden geldiği, kökenindeki sağlam inanç sistemini, aile yapısını ve sosyo-kültürel bir mirastan nasıl farklı bir akaçta yol aldığı göstermesi açısından önemlidir. Kadının

toplumsal rolü, erkek tarafından nasıl algılandığını, topluma en az erkekler kadar hem zihinsel hem de fiziksel katkılarda bulunduğunu göstermesi açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir. Farklı bir ifade ile, Türk toplumunun evrensel bir örneklem teşkil eden sosyolojik yapısından nasıl da uzaklaştığı, okurun zihninde mevcut, ister Batı isterse Doğu kökenli olsun, durumların ve eğilimlerin aslında kendi öz nitelikleri olduğunu, fakat zaman içerisinde unutulup yerine daha az değere sahip özelliklerin benimsendiğini görme fırsatı Dede Korkut anlatılarında toplum yapısının irdelenmesi ile mümkün olacaktır.

3.b. Hızır Arketipi (Şaman ya da Doğaüstü Yardımcı):

Anlatılarda, kahramanlar bazı engelleri akılları ile çözerken bazıları maddesel kuvvetleri ile alt ederler. Kahramanların başı derde girdiğinde, sorunlarının çözümü için kuvvetleri yetmediğinde, önlerine çıkan engellerin, zorlukların hangi yöntemlerle aşılabileceğini bilmediklerinde, kısacası çözümsüzlük aşamasında bir çaresizlik ve acizlik içindelerken, mutlaka onların imdadına yetişen bir bilge adam, bir şaman, bir Hızır bulunur. Campbell'ın "doğaüstü yardımcı" diye isimlendirdiği bu figür görünür bir adam, bir kadın, hatta bir hayvan olabileceği gibi, bazen rüya yolu ile yol gösteren biri ve bazen de soyut olarak topluma mal edilmiş bazı iyiliklerin karşılığında görünmez bir güç olarak ortaya çıkar. İyi kalpli, yardımcı olmaya çalışan, koruyucu nitelikleri olan olan bu figürü Jung (2003) "ruh" olarak tanımlar ve özellikle rüyalarda yaşlı bir erkek olarak ortaya çıkıp kahramana izlemesi gereken yolu, yapması gerekenleri, düşmanın zayıf noktalarını, kısaca çözümsüzlüğün çözüme ulaşması için gerekli tüm yolları gösterir.

Şamanizm ve Anadolu Aleviliği'nde çokça adına rastlanan Hızır'ın bu inançlarda mevcut olan "doğanın ruhu" ya da insanın "kendi öz nurundan" yaratıldığı, insanın içindeki tanrı olduğu da söylenebilir.

3.c. Yüce Birey Arketipi:

Toplumsal olaylarda bir lider, uzlaştırıcı, çözümcü, yönlendirici bir özelliğe sahip olan bu tip toplumun sağduyusunun simgesidir. Dede Korkut, bu tanımlara uyan, toplumsal hayat içinde Oğuz toplumunun her sıkıntısının halledilmesinde öncü bilge adam rolünü oynayan, her işte fikrine başvurulan, zor durumlara akıl ile çözümler getiren, toplumsal hayatı düzenleyen, bir tür ermiş gibidir. Hem toplumsal olayları düzenlemesi ile bir çeşit yönetici, akıl hocası, bir üst akıldır hem de insanların psikolojik yapılarını görebilme yeteneğine sahip ve dolayısıyla gelecekte hangi kişilerin ne tür olumsuz davranışları sergileyebileceklerini öngören bir tür kahin gibidir. Bazen doğaüstü özellikleri ile tasvir edilen Dede Korkut hem yüce birey hem de Hızır / şaman tipinin ortak özelliklerini de barındırır.

3.d. Alperen Arketipi:

Dede Korkut anlatılarının özellikle gücü, yiğitliği ve mertliği ile öne çıkan savaşçı insan tipidir ve "yapılamayana yapacak, başarılamayı başaracak" kahraman özellikleri taşıyan kişiler olarak karakterize edilirler (Çobanoğlu;2003:98). Bir toplum, toplum olma yeterliliğine ulaşmadan ve bir düzen oluşturmadan önce, genellikle hem bilge hem de alp tipi özellikleri kişiliğinde barındıran bir öndere ihtiyaç duyar. İnsanlık tarihi incelendiğinde, bu tür liderler olmadan sağlam bir devlet kurabilmiş bir toplum bulmak imkansızdır. Siyasi tarafı güçlü, taktik anlayışı derin, ileriye gören, aklın üst sınırlarında bulunan bir deha gerektirir bu tür bir işi başarmak. Ancak tek başına bir dahi, bir ülkenin kurulmasına yetmez. Ona yardım edebilecek, gözüpek, yiğit, güçlü askeri niteliklerle donanmış bir orduya ihtiyaç duyar. İşte burada tanımlanan insan tipi, her türlü çatışmaya korkusuzca girebilecek, canından çok yaptığı işi ön plana çıkartan, sadık savaşçı olan alperen tipidir.

Alperen, hem bir ülkenin kuruluşunda çok önemli işlevler görür hem de o ülke kurulduktan sonra dışarıdan (bazen de içeriden) gelebilecek her türlü tehlikeye karşı bir güvence unsurudur.

Dış ve iç tehditlerin caydırılmasında bu denli önemli rol üstlenen alperen tipi genellikle zaafli bir kişiliktir. Bu zaafi, genellikle olaylara karşı takındığı tutum ve sorunları şiddet kullanarak çözüme eğiliminden kaynaklanır. Bazen akıl yerine güç kullanımı, uzun vadede, sorunun çözümü yerine daha da derinleşmesine neden olur; öyle ki sorun belirli bir noktadan sonra çözülemeyecek bir evreye gelir. Alp tipinin diğer bir zaafisi ise, yine alını kullanmayı pek tercih etmemesinden ve genellikle sosyal ilişkiler konusunda zayıf olmasından dolayı, çevresinde bulunan diğer insanların niyetini okuma konusunda pek başarılı değildir. Bu eksikliğinden dolayı, dışarıdan kendisine sunulan olayları sorgulama ve doğruyu bulup uygun davranışı sergileme yeteneğinden de yoksundur. Genellikle, başkalarına, çoğunlukla da masum ve iyi olanlara, karşı yıkıcı bir tutum izleyebilir. Çatışmayı ateşleyen işte alp tipinin bu sosyal yargı eksikliğidir. Karakter olarak iyi olmasına rağmen, neden olduğu çatışmalardan dolayı öznelde hedef aldığı kişilere, genelde ise topluma büyük yıkımlar yaşatabilir. Bazı durumlarda ise, alp tipi kendi kuvvetini ve toplumdaki durumunu öylesine önemser ki toplumsal normların ihlaline kadar varabilen bencil davranışlara da girebilir. Kısacası, alp tipinin, özellikle yüce birey tipine pek uzakta bulunan kişileri için, akıl yolu ile denetim uygulanması kaçınılmazdır. Savruk bir güçleri vardır ve bu güç olumlu olarak kullanıldığında ne denli yapıcı ve yararlı ise denetimsiz durumlarda da o denli yıkıcı ve zararlıdır.

3.e. İdeal Eş (Kadın) Arketipi:

İdeal eş tipi, özellikle aile, toplumsal ahlak, alp tipinin doğru yönlendirilmesi konularında çok etkin bir toplumsal kişiliktir. Sadece çok iyi çocuk yetiştirmek değil, yetiştirdiği çocukların geleceğini sosyal olarak kurmak, onların başına gelebilecek pek çok beladan içgüdüleri ve koruyucu kimliği ile onları korumak da ideal eş (anne) tipinin özellikleri arasındadır. “Dede Korkut Hikâyelerinin hemen hepsinde kadın kahramanlar tıpkı erkek kahramanlar gibi at biner, kılıç çalar, ok atarlar. Bu özellik onların “animus” (içteki erkek) arketiplerinin ağır basmasından kaynaklanır.” (Kanter:12). Kocasının dışarıda yapabileceği hataları da öngörüsü, sakin tavrı ve zekası ile çözebilen birisidir. Yol gösterici olması diğer bir özelliğidir. Keskin bir gözlem gücüne sahip olduğu için çevresinde değer verdiği kişilerin psikolojik yapılarını ve eğilimlerini iyi ölerek muhtemel davranışlarını sezip onların hatalarını daha oluşmadan engeller. Aynı gözlem gücü, içinde bulunduğu toplumun ahlaki öğretilerini, değerlerini, kabul görmeyen davranışlarını da ince bir süzgeçten geçirir ve topluma uygunluğu kendi çevresine aşılır. İyi ve kötü olan davranışların yanı sıra, insanları da ayırt edebilir ve bu yüzden farklı bireylerden gelebilecek tehlikelere karşı sevdikleri insanları korur.

Bu tipin tek bir zaafisi vardır: duygusallık. Sevgi dolu ve korumacı olarak, bazen sezgileri, bazen de duyguları ile hareket edebilir ve aklını kullanmayı ihmal edebilir. Bu durumlarda ise bazen tehlike olasılığı yokken bile, birçok sorunun doğmasına neden olabilir.

3.f. Gölge Arketipi:

İnsanın karanlık yanını imleyen gölge tipi, çeşitli insanlar, hayvanlar ve nesnelere biçiminde ortaya çıkabilir. Genellikle değişime, erginlenmeye tabi olan kişilerin, alt benliklerinde yatan gizil bir yön olarak kendini ortaya koyar. “Gölge bireyleşim sürecinde ilerleyen kahramanın olgunlaşmasını sağlayan karşı güçtür.” (Kanter, s.10). Bu karşı güç,

kahramanın önündeki en büyük engeldir. Belirli bir olgunluk seviyesine gelmek için, insanın hem bu karanlık yanını keşfetmesi, hem de kendi benliğine karşı savaşması, tekamül merdiveninde bu basamağı atlayabilmesi zorunludur.

Fordham gölge arketipinin “insanın olgunlaşması için kaçınılmaz bir olgu” olduğunu ve insanın gölge olmaksızın “bütünleşmeyeceğini” söyler. (Fordham;1994: 62) İnsanın korkuları, zaafı, olumsuz duyguları bazen bir nesne biçiminde simgeleşirken, bazen de bir ya da birçok insanın temsil ettiği gölge değerlerdir. Bir uyarı ile başlayan kendini aşma serüveninde, bazen ağır bedeller ödenmesi gerekebilir. Eliade'ye göre; ilkel insanın yetişkinliğe geçebilmesi için, “doğal insanlığın” aşılması, “simgesel olarak ölmesi” ve “yeniden dirilmesi” ya da “ikinci doğuş” deneyimini yaşamaması gerekir. Bu deneyim, “insanüstü” kökenlere sahiptir ve kahramanın bazı “sınamalar”dan geçmesi gerekir. (Eliade 1991:157-164). Uykü durumundaki kahramanın uyanışı ancak gölge özelliklerinin alt edilmesi ile mümkün olur ve kaosu temsil eden bu değer(sizlik)ler bu sayede sahneyi olgunlaşmış bireyin ortaya çıkışı ile birlikte kozmosa devreder.

4. “Dirse Han Oğlu Buğaç Han” Anlatısında Arketipsel

Çözümlemeler: 4.a.Renk Simgeleri

Kam Gan oğlu Han Bayındır, geleneksel olarak yılda bir kere ziyafet düzenler ve Oğuz beylerini konuk eder. Yine böyle bir ziyafet hazırlığında üç çeşit otağ kurdurur: ak otağ, kızıl otağ ve kara otağ. “Kimün ki oğlu kıızı yok kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnisından önine getirün, yir-ise yisün yimez- ise tursun gitsün dimiş- idi. Oğlı olanı ağ otağa kıızı olanı kıızı otağa kondurun, oğlı kıızı olmayanı Allah Ta'ala kargayupdur, biz dahı kargaruz bellü bilsün dimiş idi.” (Ergin; 1997:78) Burada toplumsal anlamda çocuk sahibi olma durumuna göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Bir kişinin daha önce herhangi bir yiğitlikte bulunmuş olması sadece onun “bey” olup olmaması ile ilgili iken, bu beylerin hangi otağa girip konuk edilecekleri, hangi yemeklerden yiyebilecekleri, hangi türden halıların üzerine basacakları, yani ne tür bir ilgi görecekleri tümüyle soylarının devamı ile doğrudan ilintili çocuk öğesine göre düzenlenmiştir. Erkek çocuğu olanlar en iyi otağ olan ak otağa davet edilir ve en güzel yemeklerin tadına varabilecekken, yani el üstünde tutulan misafirlere iken, kızları olan beylerse ikinci dereceden iyi olan kızıl otağa konuk ediliyor ve orada onlara ikramlarda bulunuluyor. Ancak çocuğu olmayanlar ise bu toplumsal etkinlik içinde tümüyle dışlanmasalar bile en kötü şartlarda biraz da aşağılanmaya maruz kalıyorlardı.

4.a.1. Ak Otağ:

Renk açısından da görülebileceği gibi, geleceği açık, ışığın tüm aydınlığını içinde barındıran bir renk seçimi yapılmıştır. Beyaz, saflığı, masumiyeti simgeler. Aynı zamanda, insanın geçmişte bir kul olarak herhangi bir günah işlemediğinin de göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu yüzden Tanrı geçmişinde doğru işler yapmış olan kişilere bu doğru davranışlarının ödülü olarak, soylarının devamını taltif etmiştir ve onlar bir erkek çocuğu sahibi olmuşlardır.

Erkek çocuk bir toplum açısından geleceğin aydınlık olmasıdır. Savaşacak olan erkektir. Kendi halkını koruma görevi erkeğindir. Avlanacak ve avları ile kavmine bakacak, geçimini sağlayacak olan da yine erkektir. Savaşçı bir toplum olan Oğuzlarda erkek figürünün çok önemli olması toplumun hayatta kalabilmesi, soylarının devam ettirebilmeleri, zengin, müreffeh ve tehlikelerden arı bir yaşam sürebilmeleri için gereklidir. Bunları ilk

elden sağlayacak olan erkektir. Soyu belirler, çocukları tehlikelere karşı korur, düşmana karşı koyar, toprakların işlenmesini sağlar, başkalarını zorbalığına karşı caydırıcı bir güç olarak mevcudiyetini korur.

Erkek çocuk sahibi olmamak ismin yitimidir. İsim almak için, Oğuz toplumunda, erkeğin kendini çok zor koşullar altında güç olarak ispatlaması gereklidir. Bir düşmanı yendiğinde, bir iyilik yapıp birilerini zor durumlardan kurtardığında, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde topluma bir fayda sağladığında, bir erkek Dede Korkut tarafından isim verilme hakkını elde eder. İsim bir varlık alanı olarak, bir toplumsal kabul simgesidir. İsmi olmayan kişinin, Oğuz toplumunda evlenmesi, misafir edilmesi, başkaları tarafından ona saygı gösterilmesi mümkün değildir.

Varlık alanının sürdürülebilmesi soyun sürmesi ile ilgilidir. Soyun sürmesi gelecek anlamındadır. Geleceği olmayan bir toplum varlık alanını yitirir ve içinde bulunulan an tamamen anlamsızlaşır. Bu yüzden simgesel olarak erkek çocuğu gelecek demektir. Geleceğini sağlama almış bir toplum anlamına gelir.

4.a.2. Kızıl Otağ:

Kız çocuğu olan beylerin misafir edildikleri mekandır. Kızıl renk karma bir renktir. İçinde çeşitli renkleri barındırır. Hem mavi, hem kırmızı, hem yeşil, hem de beyaz kızılın bileşen renkleridir. Karma olma durumu hem kapsayıcılık ve esneklik hem de belirsizlik ve güvenilmezlik öğelerini barındırır. Şartların değişkenliği karşısında kızıl, çeşitli renklere ayrışabilir ve ayrışma olumlu bir sonuca gidebileceği gibi olumsuz bir eğilim de ortaya çıkabilir. Bu yüzden ne tarafa meyledeceği belirsiz olan bir renk olarak kızıl aynı zamanda belirsizlik ve tehlike imidir. Karanlık olmasa da tesadüflerin etkisinde kalan bir yaşam çizgisi anlamına gelir.

Kız çocuğu sahibi olmak, doğurganlığın teminatı olsa da bir taraftan korunmasızlığın da imidir. Soyu belirleyen bir özellikte olmamak aynı zamanda soyun farklı bileşkelere tabi olabilmesi anlamına da gelebilir. Gelecekte karşılaşılabilecek tehlikeler karşısında hangi toplumsal, siyasi dinamiklerin etkili olacağına bağlı olarak toplumun geleceği şekillenmeye tabi olacaktır. Kızların farklı boyarlardan birileri ile evlenmeleri olasılığı, soyun devamının evlenilenin boyuna bağlı olacağı anlamına geleceğinden kızıl renk seçimi bu esnekliği ve tehlikeyi de içinde barındırır.

Kız evlat insanlar toplumunda doğurganlık ve bereketi simgeler. Boyun çoğalması açısından hayati öneme sahiptir. Ancak topluma nicelik olarak yapılan bu katkı niteliksel karakteristiğinin belirlenmesi imkanı tanımaz. Bir diğer eksisi, savaşçı ve geçim sağlayıcı özelliklerin kısıtlı olmasıdır ki, tüm eğitimci, toplumu eğitim ve sosyal anlamda şekillendirici, nesil yetiştirici özelliklerine rağmen, kadın imgesi dış tehlikelere karşı bir maruziyet durumudur aynı zamanda.

4.a.3. Kara Otağ:

Çocuğu olmayan beylerin misafir edildikleri mekan olarak, yokluğun, yoksunluğun göstergesidir. Çocuksuzluk geleceksizlik anlamına gelir ve bir bitimi, sonluluğu, sınırlılığı imler. Burada kara renk olarak ölümü, uç nokta olarak karşımıza çıkarır. “Kara ve karanlık mitolojik dönemden itibaren yaygın olarak bir olumsuzlama, korkutma, belirsizlik, kaos sembolü olarak kullanılmıştır.” (Üçüncü;2005:158). Ak otağ hem soyun hem de ismin devamını sağlarken, kızıl otağ neslin devamını sağlmasına rağmen ismin devamının bir garantisini sunmaz, ama kara otağ hem neslin hem de ismin sonluluğudur.

Kara bir yıkım işaretidir. Geleceğin yıkımıdır. Kazanılmış, uğruna çok fazla emek edilmiş olan tüm varlık alanının yok olmasıdır. Aynı zamanda belirsizliktir, önünü görememek, yalpalamak ve düşmektir, çünkü ışıksızlıktır. Işığın eksik olduğu yerde umut bulunmaz. Bu yüzden umudun yitimidir. Umudun olmadığı yerde ise şimdiki zaman anlamsızlaşır. İnsanının dünyada bazı değerleri, dizgeleri kurmaya çalışmasının meyvessizliği, uğruna didinip durduğu tüm sosyolojik ve ontolojik kavramların hiçliği kara ile bariz hale gelir.

K ısırlık olarak yansımaları bulan kara otağ, topluma Tanrı'dan gelen bir tür ceza olarak algılanır. Burada, daha önce yapılmış ya da ileride yapılması mümkün olan, ya kadın ya da erkek tarafından, bir toplumsal, hatta varoluşsal bir hatanın ilahi olarak cezalandırılması imlenmiştir: "... oğ lı kızı olmayanı Allah Ta'ala kargayupdur, biz dahi kargaruz.." (Ergin; 1997:78) şeklinde anlatıda ifadesini bulan bir ilahi ceza, zaten ancak bu cezayı veren evren tarafından düzeltilebilecek, giderilebilecek bir durumdur.

4.b. İlk İvme ve Farkındalığın Oluşması

Dirse Han ziyafete geldiğinde, Bayındır Han'ın talimatına göre kara otağa yerleştirilir. Buna pek anlam veremeyen Dirse Han, durumu sorguladığında, kendisine bu muamelemin çocuk sahibi olmamasından dolayı yapıldığı ve ilahi olarak ceza gördüğü, dolayısıyla da toplumsal olarak da Tanrının verdiği bu cezaya benzer bir muameleye tutulduğu açıklaması yapılır. Toplumsal olarak genel geçer bir kabul olarak, bu durumun haklılığını gören Dirse Han olayda kendini ön plana çıkarıp uğradığı "haksızlığı" sorgulamak yerine, kendi bireysel durumunun sorgusuna girer. Sıkıntının ya kendisinden ya da karsından ortaya çıktığını düşünüp, karısı ile bu durumu tartışmaya gider: "Kalkubanı yigitlerüm yirünüzden örü turun, bu karayıb bana ya bendendür ya hatundandır didi" (Ergin; 1997:79). Dirse Han'ın karısına hitap şekli, Oğuz toplumunda kadının sahip olduğu saygın konumun ve hem sorun çözücü hem de erkekle ailevi meselelerde eşit bir konumda olduğunun göstergesidir: "başum bahtı / ivüm tahtı" (Ergin; 1997:79). Kadın erkeğin başının üstünde bir yere sahiptir ve çok derin bir saygı ile evin tahtı, idarecisi, işleri yapan, eğitici, kurucu işlevleri ile anılır. Dirse Han, durumu karısına anlattıktan sonra, neden çocuk sahibi olamadıklarının sorgulamasını yapar.

4.c. Birinci Düşüm ve Çözümü: Dirse Han'ın "Katmanlar-arası Geçişmezlik İlkesi"ni İhlali

Alp tipi olmasının yansımaları olarak, hiddete gelir ve karısını bu durumdan sorumlu tutar, hatta ona tehditler savurur. Burada bir insanın Tanrının vermiş olduğu kararı sorgulaması da mevcuttur. Bu durum, yani tanrısal adaletin sorgulanması, alt katmanda bulunan bir varlığın üst katmandaki bir varlığa müdahalesidir. Katmanlar arası geçişmezlik ilkesinin ihlal edilmesinin anlatıda bedelinin mutlaka ödenmesi gerekecektir. Alt evren, insanların içinde yaşadığı evrendir, insani zaafaların bulunduğu, nesnel dünyasından oluşan ve eylemlerin belirleyici olduğu bir evrendir. Üst evren ise tanrısal olanın mekanıdır, dokunulamaz değerlerin, metafizik olguların, varlıksızlığın ve tinsel boyutun hakimiyetinin geçerli olduğu bir boyuttur.

Boyutlar arasında geçişi sağlamak ancak alt eylem dünyasından üst eylemsizlik dünyasına bir dua yolu ile olabilir. Metafizik bağlantının yine metafizik özellikleri olan bir vasıta ile gerçekleştirilmesi mümkündür. Bunun için, zekasını kullanan kadın figürü, Dirse Han'ın karısı, kendilerine verildiğine inanılan ilahi cezanın kaldırılması için bu evrenler arası yasaların kaos yaratmadan nasıl aşılabileceğini kocasına anlatır: "... yiründen örü turgil, ala çadırın yir yüzüne diktürgil, atdan aygır deveden buğra koyundan koç öldürgil, İç

Oğuzun Taş Oğuzun biglerin üstüne yıgnak itgil, aç görsen toyırgıl, yalınçak görsen tonatgıl, borçluyu borçından kurtargıl, depe gibi et yığ göl gibi kırmız sağdur, ulu toy eyle, hacet dile, ola kim bir ağzı dualının alkışı-y-ile Tanrı bize bir batman ‘ayal vire didi’ (Ergin; 1997:80-81). Gökeri’ye göre; “Yüce Ana arketipi korkunç, mahvedici, yutup engelliyen bir güç olmaktan, şefkatli, besleyip, büyüten, yaşam gücü veren bir varlığa kadar tezatlarla dolu bir kapsamı vardır. Ölümü ve yaşamı bünyesinde aynı anda tutabilir.” (1979:25). Dirse Han’ ın hatunu, hem bu olay çözücü tarafı hem de daha sonra oğlunun ölüm haberi karşısında takındığı tavır ile olumlu özellikleri ile ön plana çıkan bir Yüce Ana arketipidir. “Boğaç’ın yarasının Hızır tarafından sınanması ve derdinin derman ının dağ çiçeği ve ana sütünün karışımı olarak gösterilmesi ise annenin ve tabiatın ortak noktada buluşmasının, doğurganlığın ve şefkatın birleştiği Yüce Ana arketipiyle açıklanabilir.” (Kanter:11).

Dirse Han’ın bunları yapması , aslında kendisinin bir Alp tipi olmasından dolayı pek de yapmadığı anlaşılan eylemlerdir. Sürekli bir şekilde kılıcına sarılan, her tür olayı zekası yerine kaba kuvvetle çözmeye alışkın olan bir kişinin bu kez sorunun çözümü için askeri değil sosyal kökenli bir çözüme başvurması beklenmektedir. Açları doyurmak, çıplakları giydirmek, borçlu olanların borcunu ödemek, insanlara erkek hayvanların etlerinden yemekler sunmak, kırmız içirmek, ululuk göstermek, insanların dua etmesini istemek Dirse Han’ın niteliksel olarak değişimini sağlayacak eylemlerdir. Daha önce insani erdemlere ne kadar sahip olduğunu bilemediğimiz kılıcı ile sorun çözen bir kişilik olarak, Dirse Han, karısının bilgelikle sunduğu çözüm önerisini gerçekleştirerek kısmi olarak nitelik değiştirir. (Aslında kocasının neden ilahi ceza aldığını bilirmiş gibi, daha durum kendisine anlatılır anlatılmaz, çözümü hemen sunması, kocasının bu tür erdemli davranış tarzından uzak olduğunu bildiğini göstermektedir). Bunun sonucu olarak da Tanrı onlara bir oğul verir.

Sosyolojik açıdan, erdemden uzaklaşılan durumlarda, insanların bu uygunsuz davranışlarının cezalarını çekecekleri düşüncesi mevcuttur. Yanlış davranışların giderilmesi ve doğru davranışın sergilenmesi ise cezanın ortadan kalkmasını sağlar ve kaotik durum kozmik bir ahenge dönüşür. Aslında kader anlayışının kişinin özgür iradesine bağlı olduğunun ve insani varoluş evrenindeki yasalara uygun davranışın olumlu, yasa ihlallerininse olumsuz ve kaotik bir kadere yol açacağına göstergesidir.

Dede Korkut anlatılarındaki Oğuz toplumunda bir sosyal adalet sistemi hem görünen sosyal ya şantıda hem de insanların içsel bir algısı olarak mevcuttur. Bu adalet inancı, toplumun sosyal dinamiklerin altında yatan güçtür. Erkeğin kadına, kadının erkeğe, insanın diğer insanlara ya da çevreye karşı gösterdiği muamele o insanın kaderini belirleyen, olumlu ise mutlaka ödülünü aldığı olumsuz ise mutlaka cezasını çektiği bir inanış sistemidir bu. Dirse Han nasıl ki karısının akıl dolu öğütlerine uyararak, hayvanlar kesmiş, açları doyurmuş ve insanların duasını alıp bir oğla sahip olmuşsa, aynı şekilde tanrısal adaleti sorgulaması yüzünden de cezasını çekmek zorunda kalacaktır.

4.d. İkinci Düşüm ve Çözüm: Buğaç Han’ın Erginlenme Yolculuğu / Gölge Tarafını Yenmesi / Toplumsal Kabul ve İsim Alma

Dirse Han’ın oğlu, erginlenme yolculuğunda, ilk olarak bir boğayı alt etmek zorunda kalır: Bayındır Han’ın çok güçlü bir boğası vardı ve bir gün bu boğayı altı adam zincirlerle zar zor zapt ederek meydana getirip bırakırlar. Dirse Han’ın oğlu arkadaşlarıyla oyun oynamaya dalmıştır. Diğer oğlanlar kaçır, fakat Dirse Han’ın oğlu kaçmaz ve boğaya meydan okur. Hişimla gelen boğayı yumruğu ile durdurmayı başarır ve sonradan aklını kullanarak boğayı alt eder.

Oğlanın bu akıl ve güç kullanarak elde ettiği zafer, insanın ilkel yönü olan şiddet eğilimine karşı aklın zaferidir. Şiddete şiddetle karşılık vermek bir tür güç dengesi oluşturmuş ve ancak zihinsel bir manevra ile, oğlanın elini boğanın önünden çekmesi, güç dengesi akıllı olanın lehine sonuçlanır. Boğa mantıksız gücü, yok edici şiddeti, sırf eğlen(dir)mek için yapılan kanlı bir gösteriyi imler. İdman mahiyetinde savaş eğitiminin yapılması, olumlu sonuçlar verse de, sırf eğlence amaçlı şiddet ve güç kullanımı, sosyal düzeni bozabilecek, ölümle sonuçlanabilecek ve toplumun başına felaket getirebilecek bir eylemdir.

Oğlanın boğayı yenmesi sadece bir insanın bir doğa gücünü tahakküm altına alması anlamına gelmez. Boğa bir simge olarak, çocuğun “gölge” tarafını simgeler. İnsanın zayıf yönüne işaret eden boğanın yenilmesi, çocuğun kendi içindeki öfkeyi yenmesidir. Kendini aşan çocuk iyi yönünü ortaya çıkarmayı başarır. O artık toplum tarafından kabul edilmeye hak kazanmış ve bireyliğini olumlamış bir kişidir.

Kendini bu eylemle ispatlayan oğlan, Dede Korkut tarafından bir isme kavuşturulur ve adı Buğaç olur. Dede Korkut söyleminde Buğaç’ın sürekli olarak “hünerli” ve “erdemli” olma vasıflarını ön plana çıkartır. Bu iki niteliği ile Buğaç artık toplumca kabul edilen bir kişi, kimlik sahibi bir bireydir. Eliade’nin, erginlenme serüveninde bahsettiği, kahramanın simgesel ölümü ve yeniden dirilişi bu episod ile gerçekleşmiş olur.

4.e. Üçüncü Düşüm: Gölge Arketipi Kırk Namert ve Dirse Han’ın Gölge Yönüne Yenilmesi

Daha sonra, Boğaç babasının kırk yiğidini önemsemez, onlara yüz vermez. Bir çeşit haset içinde, bu adamlar yalan uydurarak Dirse Han’ın Buğaç’ı öldürmesi için bir tezgah hazırlarlar. Adamlarının söylediklerine kanan Dirse Han ise bir av bahanesi ile atının üzerinde geyik avlamaya çıkan oğlunu okla vurur ve kanlar içinde yere düşen oğlunun öldüğünü düşünerek adamlarıyla Buğaç’ı yerde bırakıp eve döner.

Gölge arketipi olarak karışımıza çıkan kırk adam haset etmeleri, yalan söylemeleri, çıkarlarını korumak adına oğlu babaya öldürtme girişimleri olarak, aslında Dirse Han’ın oğluna karşı hissettiği çekememezlik duygusunun simgesi durumundadırlar. Bu duygu ile körleşen Dirse Han, iyi bir erdem göstererek kurbanlarla, dualarla elde ettiği bir hediye olan oğlunu çok sorgulamaya girmeksizin vurma zaafını göstermiştir. Burada gölge, ışığa galip gelmiş ve bir “alp tipi” olan Dirse Han kendi zaafına yenilmiştir. Dahası, dua sonucu kendisine verilen bir armağana, dolayısıyla da onu verene, Tanrıya karşı bir suç işlemiştir. Bu suçun bedelini ödemek zorundadır, çünkü tanrısal adalet ilkesinin işlememesi durumunda sadece kaotik bir durum ortaya çıkar.

4.f. Hızır ve Yüce Ana Arketiplerinin Düzeni Yeniden Kurması

Eve döndüğünde, karısı içsel bir görü ile bir felaketin yaşandığını sezinler: “görür gözüm yaman seğir / süd tamarum yaman sızlar / ağça tenüm kalkup şişer / oğ ul görünmez bağrum yanar” (Ergin; 1997:86- 87). Dirse han’ın yerine, yine karanlık yanı konuşur ve Buğ aç’ın avda olduğunu söyler. Bu sözlere inanmayan Dirse Han’ın hatunu yanına kırk ince kız alarak oğlunu bulur. İki köpeği tarafından kargalardan ve kuzgunlardan korunan Buğ aç Han, yaralandığında boz atlı Hızır tarafından kutsanmış ve iyileşmesinin anasının sütü ve dağ çiçeği ile yapılacak merhemini yarasını onayacağını söylemiştir.

Bilge adam / Hızır arketipi burada kendini gösterir. İyilerin zor durumlarında ortaya çıkan bu figür, doğaüstü gücün insan katmanında düzenleyici, kozmotik güce sahip ve genellikle Tanrı ya da onun elçisi gibi koruyucu, yol gösterici nitelikleri simgeler. Kutsal

ana arketipi ile birleşiminde, ölüme karşı yaşamı, yeniden dirilmeyi sağlamıştır. Ana imgesi, tıpkı kahramanın birinci doğumu gibi, sütü ile bu ikinci doğumu yine gerçekleştirendir.

Durumun öğrenilmesi üzerine, bir baba-oğul çatışması beklentisi oluşur. Ancak yine sağaltıcı olan ana figürü, bir rehber olarak ortaya çıkar ve Buğaç'ın, babasının tersine, kin beslememesi gerektiğini ve babasını kandıran namertlerden kurtarmak gerektiği salık verir. Zor ve çatışmalı bir durum, yine bilge kadının öngörüsü ve sağduyusu sayesinde çözüme doğru yönlendirilmiştir.

4.g. Dördüncü Düşüm: Kırk Namert'in Tehdit Ettiği Sosyal Düzen ve Akıl ile Kuvvetin Bütünleşik Eylemselliği

Kırk adam Buğaç'ın ölmediğini duyduklarında, Dirse Han'ı esir edip onu kafire vermeyi tasarlar. Ancak, Buğ aç ile kırk adam arasında bir çarpışma olur ve Buğ aç galip gelip babasını onların elinden kurtarır. Dede Korkut, bu olay üzerine yine gelir ve yeniden kurulan düzeni kutsar ve anlatıyı güzel dilekler ve dualarla bitirir.

Dirse Han çok çetrefil geçen bir çatışmadan sonra, ancak kendi kanından olan oğlunun yardımı ile karanlık tarafından kurtulur. Burada, karısının üstlendiği işlev yapıcı, rehber işlevidir. Ailenin kurulmasını, bir oğla sahip olunmasını, kocanın zaafının in çözüm yöntemini, öldürülmek istenen oğlunun tekrar yaşama dönüşünü, babanın esaretten kurtulmasını ve baba oğul arasında ilişkinin yeniden kurulmasını sağlayan anadır. Ana yaratıcı doğa olarak sunulmuştur. O topraktır, berekettir, kıtlığa karşı doğanın doğurgan verimidir.

5. Sonuç

Sonuç olarak, Buğaç Han anlatısı, olayları, kişileri, olayların dramatik kurgusu ve simgesel boyutu ile evrensel düzlemde ortaya çıkan arketiplerin sahnesidir. Bunlar sırası ile “bilge adam”, “alperen”, “bilge kadın (kutsal ana)”, “alp bilge”, “Hızır” gibi tiplerdir.

Çocuksuzluk sorunu ile başlayan olgunlaşma süreci çift yönlü olarak hem babanın hem de oğlunun tekamül yolunda ilerlemesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Şiddet yerine aklın üstünlüğünü ispat eden Buğaç ve annesi sayesinde, kaotik olan durum aşılmış ve ahenk içinde yaşanan bir sosyal ortam ortaya çıkmıştır.

Bu tür arketipler, tüm toplumların değişik zamanlarda ürettikleri masallarda, halk anlatılarında, destanlarda ve mitlerde, insan doğasının anlaşılması açısından evrensel değerler olarak simge şeklinde bulunan değerleri anlatırlar. Bu yüzden, farklı zamanlarda ve farklı toplumlar tarafından üretilmiş olan bu edebi metinlerin arketipsel çözümlemesinin yapılması, sadece geçmişin değil, ortak evrensel insani değerlerin anlaşılması ve bireysel ve toplumsal dinamiklerin iç yüzünün keşfedilmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Bacon, Francis. *Denemeler*. (Çev: Akşit Göktürk) İstanbul: Yapı Kredi Yay, 2010.

Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayınları,

2000. **Çobanoğlu**, Özkul. *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yay.,

2003. **Eliade**, Mircea. *Ebedî Dönüş Mitosu*. Ankara: İmge Yayınları, 1994.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, TDK, Ankara, 1997.

Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisi*, (Türkçesi: Aslan Yalçın) İstanbul: Say Yay., 1994.

Gökeri A.İ., *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) DTCF, Ankara.

Hegel, G.W.F. *Tarihte Akıl*. (Çev. Önay Sözer). Kabcacı Yay. 2003

Hobbes, Thomas. *Leviathan Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* (Çev: Selahattin Özpababıyıklar) İstanbul: Yapı Kredi Yay. 2001.

Hume, David. *An Enquiry Concerning Human Understanding and Selections from a Treatise of Human Nature*. La Selle: Open Court, 1963.

Jung, C. Gustav. *Analitik Psikoloji*. İstanbul: Payel Yayınları,1997.

Jung, C. Gustav. *Dört Arketip*. (Çev: Zehra Aksu Yılmaz) İstanbul: Metis Yayınları,2003.

Kant, Immanuel. *Pratik Usun Eleştirisi*. (Çev: İsmet Zeki Eyüboğlu) İstanbul: Say Yay., 1999.

Kanter, M. Fatih. “*Dede Korkut Hikayelerinin Arketipsel Sembolizm Yöntemiyle Çözümlemesi*”

Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu) Kabcacı Yay. İstanbul, 2000.

Mill, John Stuart. *Utilitarianism*. London. Dover Classics. 2007.

Rousseau, Jean-Jacques. *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev: Seçme Düşünceler*. (Çev: Sabahattin Eyüboğlu) İstanbul: Cem Yay., 1998.

Üçüncü, Kemal. “*Dede Korkut Hikayelerinden Uşun / Koca Oğlu Segrek Boyu üzerine bir Yorum*”. *Türk Dünyası Araştırmaları*. Sayı:159, Aralık 2005, ss.155-164

SAFRANBOLU İLÇESİNDE MEST YAPIMI***SHOEMAKING (MEST) IN THE DISTRICT OF SAFRANBOLU*****ПРОИЗВОДСТВО МЕСТЫ В САФРАНБОЛИИНСКОМ УЕЗДЕ****Doç. Dr. Melda ÖZDEMİR*****Dilek ÇELİK******ÖZET**

Safranbolu ilçesinde tarihin derinliklerine kadar inen zengin bir el sanatı kültürü bulunmaktadır. Ancak geçen zaman dilimi ve gelişen teknolojiye bağlı olarak el sanatkarları ve el sanatları yok olmaya başlamıştır. Geçmişte daha yaygın olan el sanatı dallarından biriside mestçilikdir. Bir tür bot olan mest yapıcılığı mestçilik olarak isimlendirilmektedir. Genellikle üzerine giyilen lastik adı verilen bir ayakkabı türü ile tamamlanan bu ayakkabı üretimi günümüzde de sürdürülmektedir. Bu çalışmada Safranbolu ilçesinde günümüzde sınırlıda olsa sürdürülen mest üretimini incelemek ve belgelemek amaçlanmıştır. Mest yapı mında kullanılan araç-gereç, üretim aşamaları hakkında üreticisinden sağlanan bilgiler, fotoğraflarla desteklenerek açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Safranbolu, el sanatları, dericilik, mestçilik, mest.

ABSTRACT

There is a rich culture in Safranbolu district which goes back to early periods in history. However, depending on the passing time period and changing technology, hand craftsmanship and handicrafts are disappearing one by one. In the past, one of the most common fields of handicraft was mestmaking, which is a kind of boot making from mest. Often named after the type of shoes worn, production of these shoes completed with rubber is continuing today. In this study, the limited production of shoes with mest in the district of Safranbolu is examined. In order to support the study, information and photographs of mest used in the construction tools, manufacturing process and product manufacture have been compiled.

Key Words: Safranbolu, handicrafts, leatherworking, mestmaking, mest

---

* Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi El Sanatları Bölümü Gölbaşı Kampusu Gölbaşı Yerleşkesi /ANKARA, omelda@gazi.edu.tr

** Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü Dekoratif Sanatlar Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, Beşevler-ANKARA, dilekcelik_78@hotmail.com

PEZÜME

Сафранболииский уезд с давних времён известен и богат культурой прикладного искусства. Однако, связи с развитием технологий постепенно стали исчезать мастера прикладного искусства и само искусство. Одним из распространённых ремеслом прикладного искусства было производство мести, а производство такого рода сапог назывался местничеством. Мести изготавливаются по сей день, которые одевают вместе с галошами.

В статье изучается, не смотря на его ограниченное производство, техника изготовления мести, все инструменты по его изготовлению. Интервью с мастерами документируется фотоматериалом и объясняются все детали по процессу изготовления мести.

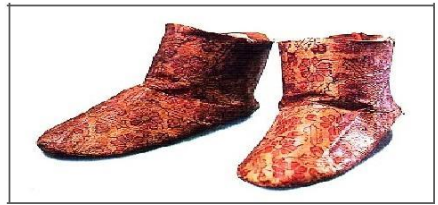
Ключевые слова: Сафранболу, прикладное искусство, кожевничество, мestyчество. мesty.

1. Giriş

Türk El sanatları içerisinde, Türk kültürünün zengin örneklerini yansıtan sanat dallarından biri dericiliktir. Derinin en önemli kullanım alanlarından birisinin de ayakkabı olduğu bilinmektedir.

Türklerde ayakkabıcılık deri işlemeciliğine bağlı gelişme göstermiştir. Türk kültür tarihinde ayakkabı biçimleri Orta Asya'dan başlayarak çeşitlenip değişik adlarla anılmıştır. Orta Asya'da başta çizme olmak üzere çarık, başmak gibi ayakkabı türleri giyilmiştir. Çizme, keçe çoraplar ile giyilmiş ve bazen çizmenin iç tabanına dikilmiştir. Orta ve İç Asya'da ve Anadolu'da görülebilen mestlerin böylece erken tarihlerden itibaren ortaya çıktığı söylenmektedir (Çoruhlu 2003:162).

Bu ayakkabılar Selçuklular ile Anadolu'ya taşınmıştır. Selçuklu döneminde dericiliğin Anadolu'da yerleşmesinde Ahilik kurumunun etkisi büyüktür. Ahilik olgularının en güçlü temsilcileri debbağlar ve deri zanaatkârları olmuştur (Sakaoğlu ve Akbayar 2002: 78).

Fotoğraf No1: Sultan IV. Murad'ın sarı sahtiyan **Fotoğraf No2:** Sarı sahtiyan üzerine elle çizilmiş ve üzerine mest pabucu(TSM13/51) (Tezcan 1997:100). Boyanmış çocuk mesti (TSM30/1008) (Tezcan 1997:100).

Anadolu'da Selçuklu dönemlerinden sonra Osmanlılarda çok zengin bir ayakkabı kültürü ile karşılaşmaktadır. Özellikle ince işçilik ve çeşitli işleme teknikleriyle süslenmiş saray için üretilen pabuç, çizme, terlik gibi ürünler bugün Topkapı Sarayı Pabuç Hazinesi'nde bulunmaktadır (Güler ve Özdemir 2004: 519).

Osmanlı Dönemi ayakkabılarına ait bilgiler genellikle arşiv belgelerine, seyyahların notlar ına, hediye, masraf ve narh belgelerindeki kayıtlara dayanmaktadır. Bu belgelerin ilginç yanı her ay padişaha on çift çizme, iki ayrı kalite on iki çift pabuç, altı çift mest ve sekiz çift terlik dikildiğini göstermektedir (Delibaş 1989:9). En yaygın giyilen ayakkabı çeşidi, mest pabuçlardır. İç edik de denilen, altı kösesiz, konçlu, yumuşak mestler içerde giyilir, dışarı çıkarken sarı meşinden yapılmış üzeri baskı, işleme gibi çeşitli yöntemlerle bezenmiş ayakkabılar giyilmiştir (Fotoğraf 1,2) (Tezcan 1998: 62). Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda pantolona dikilmiş mest örnekleri de bulunmaktadır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf No 3: Topkapı Sarayı Müzesinden giysiye dikili mest örnekleri(Sakaoğlu ve Akbayar 2002:236-37)

Ancak Osmanlılarda halk ın giydiği ayakkabılar 19.yy.a kadar yöresel ustalar eliyle şekillenirken, batıda başlayan sanayi devrimi, fabrikasyon üretimi her dalda etkinliğini artırmıştır. Ucuzlayan sanayi ürünleri arasına katılan ayakkabı, Liman şehirlerinden başlayarak Anadolu pazarlarında yer almıştır. Bu durum el yapımı ayakkabıların ortadan kalkmasına ya da üretiminin azalmasına yol açmıştır. Bugün birçoğu yalnızca isim olarak bilinen çarık, yemeni, çedik, mest, başmak vb. yerlerini iskarpin, kaloş, kundura, terlik, sandal, bot, mokason, espadril, sabo, kets vb. yeni biçim ve isimli ayakkabılara bırakmıştır (Kırtunç 1989: 69).

Geçmişte Anadolu'nun hemen her bölgesinde üretilen ve ortak yapım özellikleri gösteren el yapımı ayakkabı üretimi artık pek çok yerde makineleşmeye yenik düşmüş, ancak bir kaç ilde az sayıda sanatkâr sayesinde sürdürür durumdadır.

Ancak mest yapımının az ustayla da olsa halen devam etmesinin ana sebebi mestin Müslümanlara abdest almada sağladığı büyük kolaylıktır. Bu husus bu sanat dalının

gerilemesini durdurduğu gibi daha da yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Mestçilikten kazanç sağlandığı müddetçe de bu sanat dalı yaşamaya devam edecektir (Erol 1996).

Mest ile ilgili kaynaklarda Kuran'da yalnızca Maide Suresi'nin 5. ve 6. Ayetleri abdest almakla alakalı olduğu bildirilmektedir. Ancak Ayetlerde mest ve mesh kelimeleri geçmediği ve Peygamberimizin Hadis-i Şeriflerinden söz eden çeşitli kitaplarda Mest ve mesh ile alakalı çeşitli Hadis-i Şerifler tespit edildiği belirtilmektedir (Abidin 1982). Bu tarihlerde var olan mest, mesh vermek vesilesiyle yeniden düzenlenmiş ve mest abdest almaya uygun hale getirilmiştir (Erol 1996).

Mest, üzerine ayakkabı giyilen kısa konçlu, hafif ve yumuşak bir tür deriden yapılan ayakkabı olarak tanımlanabilir. Mest Kamusu Türk-i'de "Mesh kabul eder yumuşak ayakkabı ki üstüne kundura veya pabuç giyilir, yekpare lapçın, serhatli mest: Yandan kopçalısı. Deve mesti: Devenin ayağının derisi" (Sami 2010:785) şeklinde ifade edilmiştir. Türk giyim-kuşam ve süslenme sözlüğünde ise;

"Tabanı ve yüzü yumuşak deriden, incik kemiğinin üstüne kadar çıkan kısa konçlu düğmesiz ve başsız ayağa tıpkı çorap gibi giyilir. Ayakkabının adı; ağızının adı az genişçe olup, kulaklı ve üstünden gaytanla bağlanan bir çeşidine de lapçın denir. Hem kadın hem de erkek tarafından giyilir. İ ç ayakkabısıdır sokağa mestle çıkılmaz üstüne mutlaka ya pabuç ya da kundura giyilir. Abdest alındıktan sonra diğer abdestte ayakları yıkamaya hacet bırakmayıp üstüne Mesih kabul eder ayakkabıdır. Adını da "mesh, mesih'den" almıştır. İçinin kirlenmemesi için çorap üstüne giyilir. Günlük ev ve iş hayatında sabahleyin ayağa çekilen mest gece yatarken çıkarılır. Evde, mescit'de, dükkânda mest bulunur. Yüzyıllar boyunca her tabakadan Müslüman türkün ayakkab ısı olagelmıştır. Memleketimizde halen yapılmakta ve kullanılmaktadır. Ve zamanımızda mest giyenlerin çoğu mesti pabuç ve kundura ile değil, çamus lastiği ile giymektedir (Koçu1962:255).

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisinde,

Üzerine ayakkabı veya kara lastik giyilebilen, kısa konçlu, çoraba benzer yumuşak ayakkabıdır. Hem kad ın hem erkekler tarafından giyilmiştir. Yumuşak keçi derisinden, siyah, sarı ve kırmızı renklerde yapılmıştır. Fermuarlı olup ayağa çorap gibi giyilen ökçesiz bir iç ayakkabısıdır. İçinin kirlenmesi için çorap üzerine giyilir. Anadolu'da her tabakadan Türkün ayakkabısı olmuştur. Günlük hayatta ev, iş ve dini mekânlarda ayaktan çıkarılmadan, sokağa çıkarken üzerine mutlaka kundura veya pabuç giyilerek kullanılmıştır. Osmanlı giyiminde çakırşın parçasına dikilerek de kullanıld ığı görülür. Çakırşın giyilirken ayağa da mest geçirilmiş olurdu"(Ana Britanicca 2000:323).

şeklinde bilgi verilmektedir. Ayakkabıcılık terimleri sözlüğü ünde de "Sayası ve tabanı yumuşak keçi derisinden yapılan astarsız, kısa konçlu, ayakkabı içine giyilen ayak giysisi" (Akalın vd. 1993:240) denmektedir.

Çeşitli tanımlardan da anlaşıldığı gibi mesti diğer yöresel ayakkabılardan ayıran en önemli farkı yumuşak deriden yap ılması, hem kadınlar hem de erkekler tarafından ve genellikle yaşlılar tarafından abdest almada kolaylık sağladığı için kullanılması ve üzerine ayakkabı ya da lastik ayakkabı giyilmesidir. Yapılış biçimine göre üzerinde fermuar ve mest raptiyesi ya da lastik bulunmaktadır.

Mest adının mesh den geldiği i, abdest alırken çıkarmayı gerektirmediği ve üzerine mesh edildiği için halk arasında bu ad verildiği belirtilmektedir. Mest, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde çeltik, edik, gaksak gibi isimlerle ifade edilmektedir (Oğuz 2008:301).

Anadolu halkın in sosyal yaşantısında çarık, mest vb. ayakkabıların önemli bir yer olduğu Türk diline geçen ve günümüze kadar ses kalıpları şeklinde gelen atasözleri, maniler, deyimler başta olmak üzere en küçük benzetmesinden en uzun destanına kadar halk edebiyatında yer bulmasından anlaşılmaktadır.

Sözlü kültürde mest üzerine yazılmış bir mani şöyledir;

*Ayağında mesi var,
Odasında sesi var,
Bekâr oğlan değil mi?
Kızlarda hevesi var
(Kocaeli) Ayağında mesi
var, Kafasında fesi var
Selam söylen o yâre
Benden başka nesi var?*

Seydişehir’de gelin ağlatmak için söylenen bir türküde şöyledir;

*Baba Bursa’ya vardın mı?
Bana mest pabuç aldın
mi? Gelin olacağımı bildin
mi? Git kızım sağlıklarıyla
Sil gözün sağlıklarıyla(Oğuz 2008;301).*

Görüldüğü gibi basit bir ayakkabı çeşidi olarak düşünülen mest; şiirlerde, mani ve türkülerde yer almaktadır.

Geçmişte Anadolu’nun hemen her bölgesinde üretilen el yapımı mestler, doğ al olarak eski önemini yitirmiştir. El yapımı mest üretimi günümüzde birkaç ilde az sayıda sanatkâr ile devam etmektedir. Bu illerimizden biri de Doğu Karadeniz bölgesinde yer alan Karabük İline bağlı Safranbolu ilçesidir.

Safranbolu ilçesinin Osmanlı İmparatorluğu zamanında Kuzeybatı Anadolu’nun önemli dericilik merkezlerinden biri olduğu ve derilerin Bartın liman yolu ile Avrupa’ya gönderildiği bildirilmektedir. Tüm Anadolu’da olduğu gibi kaliteli ve sağlam yemeni üretilen bölgelerde dericilik sanatı da önde gelmektedir. Gaziantep gibi Safranbolu da yemenicilikte dikkat çeken kentlerden biridir (Sakaoğlu ve Akbayar 2002: 339).

Safranbolu’nun yemeniciliğin merkezi olduğu ve 1923 yılında Arasta Çarşısında yemenici, kunduracı ve dikici 430 kişinin bulunduğu, kunduracılığın oldukça yaygın ve ileri bir seviyede olduğu belirtilmektedir. Ancak günümüzde sayıları 5-6’yı geçmeyen kunduracılar çarşının çeşitli yerlerinde dağınık halde yer almakta ve bu dükkânların çoğunda da geleneksel üretim yerine monte üretim yapılmaktadır (Acar 2006: 62).

Safranbolu’da mestin ne zaman yapılmaya başlandığına dair herhangi bir bilgi ve belge olmamasına rağmen çok eski bir sanat dalı olarak yemenici ve kunduracılar arasında kendilerine yer buldukları düşünülmektedir. Safranbolu’da mestçilik maalesef yok olmak üzeredir. Bugün bu mesleği i ayakta tutmaya çalışan üç usta kalmıştır. Bu üç usta çırak bulamadıkları ve bu sanatı başkalarına öğretemediklerinden dolayı kendilerinden sonra mesleklerinin yok olacağını söylemektedirler (Acar 2006: 90). Safranbolu doğumlu (1933) Namı Gültekin mest ustası olmasına rağmen daha çok kunduracılık yapmaktadır. Kadir

Özsoy mesleği bırakmış olmasına rağmen eski ustalardandır ve Recep Yılmaz, bu sanatın Safranbolu'daki son temsilcilerindendir. Safranbolu merkezde kunduracılık yapan Mehmet Yüksel'in oğlu Vedat Yüksel ise mest yapımını babadan devralarak 32 senedir sürdürdüğünü belirtmektedir.

Bu çalışmada yöreye özgü bir el sanatı olan çarık yapımı Safranbolu da yapılan mestlerin üretimini incelemek ve belgelemek amaçlanmıştır. Mest yapımında kullanılan araç-gereçler, üretim aşamaları; yapılan gözlem ve incelemeler ile üreticilerden sağlanan bilgiler, fotoğraflarla desteklenerek derlenmiştir.

2. Mest Yapımında Kullanılan Araç ve Gereçler

2.1. Mest Yapımında Kullanılan Araçlar

Tezgâh: Ceviz ağacından yapılmış yuvarlak bir kütük parçasıdır(Sakaoğlu ve Akbayar 2002: 246). Yuvarlak parçaya üç kısa ayak takılmıştır. Mest üretiminin safhalarının ve mest tamirinin yapıldığı kısa ağaçtan sehpadır (Acar 2006: 102) (Fotoğraf 4a).

Ayarlı Zimba (Çarklı Zimba) : Çanta, kemer, ayakkabı vb. yapımında deriye istenilen büyüklükte delikler açmada kullanılan ve bir eksenin döndürdüğü, penseye benzer araçtır. Deri ürünlerin özellikle kenar birleştirme ve deri yüzey süslemelerinde kullanılır (Gökçesu 2002: 21) (Fotoğraf 4b).

Tanalıya: Sayayı kalıba yerleştirmede kullanılır. Uç kısımları dişli kerpetene benzer bir araçtır (Sakaoğlu, Akbayar 2002: 248) (Fotoğraf 4c).

Örs: Üzerinde maden dövülen, çelik yüzeyli madeni kütledir (Dağtaş 2007:187). (Fotoğraf 4d).

Topuklu mestlerin ökçesini çakarken, mestin boy, topuk ve bel kısımlarındaki dikiş yerlerini muşta yardımı ile döverek inceltme işinde ve mestin boy, topuk, bel kısımlarının tamirinde kullanılır(Acar 206: 100) (Fotoğraf 4e).

Çekiç: Ökçe yaparken, çivi çakarken kullanılır (Acar 2006: 175) (Fotoğraf 4e). **Makas:** Deri, telhis, çuval, ip kesmek için kullanılır (Acar 2006:175).

Muşta: Sayayı düzeltmek, yemeninin tabanını dövmek, dikiş yerlerini düzeltmek için kullanılır. Deri dövmede kullanılır dört tanedir(Acar 2006:174) (Fotoğraf 4f).

Fotoğraf No:4 Mest yapımında kullanılan araçlar (a: tezgâh, b: Çarklı zimba, c: tanalıya, d: örs, e: çekiç, f: muşta)

Bıçak: Deriyi tıraşlamak ve kesmek için kullanılır (Acar 2006:102) (Fotoğraf 5a).

Masat: Bıçakların bileme işleminden sonra, bıçakta kalan çapaklardan temizlenmesinde kullanılan araçtır (Çiçek 2010: 48) (Fotoğraf 5b).

Kerpeten: Mest kalıba konulduğunda, kalıp tutsun diye çakılan çivinin çıkarılmasında kullanılır (Acar 2006: 102). (Fotoğraf 5c).

Endazeler: Derilerin mest numaralarına göre hazırlanan saya ve taban kesim kalıplarıdır. Bu kesim kalıpları her tip için ayrı yapı ılırdı (Sakaoğlu ve Akbayar 2002: 247) Kartondan yapılmış mest kalıplarıdır (Fotoğraf 5d).

Kalp: Mestlerin ölçülerine göre 21- 45 numara arası değişik boyutlarda yapılmış, kunduracı kalıplarından çok daha basit, sert ve sağlam ahşaptan kalıplardır. Bu kalıplar meste şekil vermek amacıyla kullanılır (Fotoğraf 5e).

Dikiş makinesi: Deri dikiminde kullanılır. (Fotoğraf 5f).

Fotoğraf No:5 Mest yapımında kullanılan araçlar (a:bıçak, b:masat c:kerpeten, d:endaze, e: ayakkabı kalıbı, f: dikiş makinesi,)

2.2. Mest Yapımında Kullanılan Gereçler

Lastik: Mestin yan parçalarının arasına dikilir (Fotoğraf 6a).

Miflon: Genellikle astar olarak palto, yağmurluk gibi giysilere dikilen astar ya da çizme, bot vb. ayakkabıların içini kaplamak için kullanılan bir çeşit yünlü kumaştır. Mestin iç tarafına kullanılır (Fotoğraf 6b) (Ağakay 1974:585)

Deri: Mesti oluşturan parçaların tamamı sığır derisi kullanılmaktadır. Önceleri Safranbolu tabakhanesinden alınan deriler, tabakhanelerin kapanması üzerine Gerede'den alınmaktadır. Günümüzde mest yapımında inek derisi tercih edilmektedir (Fotoğraf 6c).

a**b****c**

Fotoğraf No: 6 Mest yapımında kullanılan gereçler (a: lastik b: miflon c: deri)

2.3. Mest yapımı:

Safranbolu ilçesinde geçmişte *parçalı mest*, *yüzü bütün mest*, *lastikli mest* olmak üzere üç çeşit yapıldığı belirtilmektedir. Bu mestlerin dışında bir de parçalı mestin ince derisinden yapılan *çorap mest* ile yüzü bütün olarak yapılan ancak fermuar yerine kopça takılan mestlere de *kopçalı mest* ismi verilmiştir (Acar 2006: 90). Ancak günümüzde ***parçalı (süm süm mest)***, ***lastikli (çorap mest)*** ve ***topuklu mestler (tıkırdaklı mest)*** üretilmektedir. Topuklu mestler dışarıda giyildiği için tabanı köseleden ya da topuk kısmına iki kat manda derisi bakır çivi ile çivilenmektedir. Bu çalışmada Safranbolu ilçesinde Vedat Yüksel ustanın yaptığı *parçalı mest*'in yapım aşaması incelenmiştir.

Parçalı mest: İnek derisinden yapılan mest, isteğe göre dana derisinden de yapılmaktadır. Mest, taban, saya ve ön üst boğaz kısmını oluşturan iki yan parça olmak üzere dört ana parçadan oluşmaktadır.

Mest yapımında ilk işlem olarak mest için hazırlanmış 4 parça endaze (kartondan ayakkabı kalıpları) siyaha boyanmış inek derisi üzerine yerleştirilir ve bıçak ile kesilir (Fotograf 7).

Fotoğraf No 7: Mest parçalarının endaze ile kesimi

Kalıpla kesilen mestin ön üst boğaz kısmını oluşturan yan parçalarının altına miflon ve mestin ayak bileğinin iç kısmında kalan parçasına fermuar, diğer parçanın arasına da 2 cm. eninde lastik yerleştirilerek makinede dikilir. Fermuar, makinede bitiş yerinin yaklaşık 2cm. altından 3cm genişliğinde bir şerit deri parçası ile beraber dikilir. Bu deri şerit parçası düğme delik yeri için hazırlanmaktadır (Fotoğraf 8).

Fotoğraf No 8: Mest yan parçalarına miflon dikimi

Mestin yan parçaları önde 2 cm. genişliğinde deri şerit parçası ile makinede dikilerek birleştirilir. Deri şeridin üstü süslemek amacıyla makinede zikzak dikiş ile tamamlanır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf No 9: Yan parçaların önden birleşimi ve birleşen parçaların üstüne deri ile makinede süs yapımı

Saya ve yan parçalar makinede dikilerek birleştirilir (Fotoğraf 10).

Fotoğraf No 10: Mestin yüz parçasının dikimi

Sırayla mestin saya ve yan parçaları makinede dikildikten sonra yine mestin arkası makinede dikilerek birleştirilmektedir (Fotoğraf 11).

Fotoğraf No 11: Mestin arkadan birleşimi

Taban kısmı hariç parçaları birleştirilen mest, içi miflonlu yüzeye çevrilir (Fotoğraf 12).

Fotoğraf No 12: Parçaları birleştirilen mestin iç yüze çevrilemesi

2cm. eninde deri şerit parçasının kenarları tıraşlanarak inceltilir. Şerit parçası mestin arka kısmına getirilerek makinede dikilerek birleştirilmektedir (Fotoğraf 13).

Fotoğraf No 13: Çevrilen mestin arka tarafına deri parçası dikimi

Yine 2cm. eninde deri şerit parçası tıraşlanarak inceltilir. Şerit parçası mestin boğaz kısmının çevresini temizlemek amacıyla biye şeklinde çevrilerek makinede dikilir (Fotoğraf 14).

Fotoğraf No 14: Mestin boğaz kısmına deri parçası dikimi

Mestin tabanı için kesilen miflon parçası tabanla birlikte üst üste yerleştirilir ve mestin dikilmiş saya ve ön yüz boğaz bölümü ile birlikte makinede dikilerek birleştirilir (Fotoğraf 15).

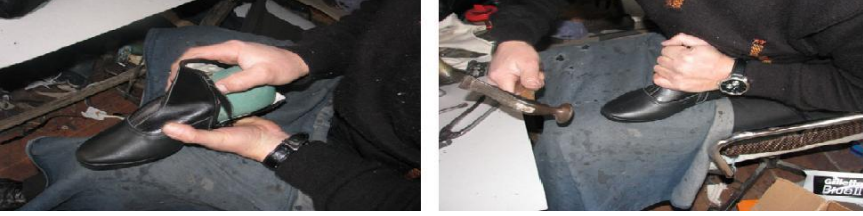
Fotoğraf No 15: Mestin taban kısmının yüz ile birleştirilmesi

Tüm parçaları makinede dikilerek birleştirilen mest dış yüzeyine çevrilir (Fotoğraf 16).

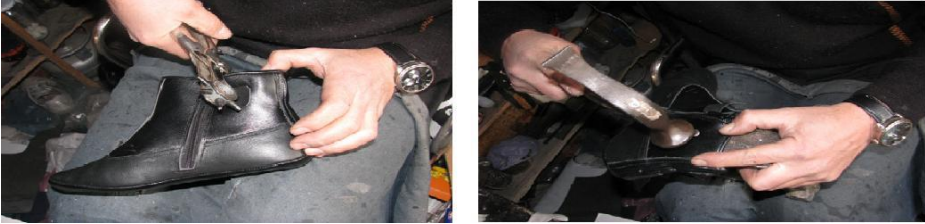
Fotoğraf No 16: Mestin dış yüze çevrilmesi

Mest numarasına göre seçilen kalıp mestin içerisine yerleştirilip çekiç ya da muştâ ile dövülerek kalıplanır (Fotoğraf 17).

Fotoğraf No 17: Dikilen mestin kalıba konulması ve çekiç ile düzeltilmesi

Kalıplama işlemi bittikten sonra fermuar yerinin 2 cm. altından dikilerek sabitlenmiş deri şerit parçasına çarklı zımba ile düğme yeri açılır ve karşı tarafına düğme takma işlemi yapılır.(Fotoğraf 18).

Fotoğraf No 18: Çarklı zımba ile düğme yeri açılması ve düğmenin takılması

Son işlem olarak mest siyah ayakkabı boyası ile boyanır ve parlatılır (Fotoğraf 19). Böylece mest kullanıma hazır hale gelmiş olur (Fotoğraf 20).

Fotoğraf No 19: Biten mestin boyanması

Fotoğraf No 20: Mestin bitmiş hali

4. Sonuç

Geçmişte Anadolu'nun hemen her yöresinde rastlanan el yapımı ayakkabılar, tüketim alışkanlıklarının değişmesi, bilim ve teknolojinin ilerlemesi ile yerini fabrika üretimi ayakkabılara bırakmıştır. Dünya'da olduğu gibi ülkemizde de ayakkabı yapımında gelişen teknolojilerden yararlanma giderek artmış ve ayakkabı sanayi oluşmuştur.

Safranbolu'da mestçilik, geleneksel bir yapısı olması yanında, sıcak tutması, sadeliği, ökçesiz ve ayağı çorap gibi saran, hareket kolaylığı sağ layan özelliğinin bulunması ve İ slam dininde genellikle yaşlı insanlar için ibadet etmede abdest almayı kolaylaştırması gibi nedenlerle halen yapımı sürdürülen bir ayakkabı çeşididir. Mest bir iç ayakkabı olduğundan

sahip olduğu düz ve deriden taban, yürüyüş rahatlığı için yerini alçak ökçeli ince kösele tabanlara bırakmıştır.

Son yıllarda ayak rahatlığı na verilen önem sonucu, ayakkabı modası içinde sıkça görülen, ayak yapısına uygun çok alçak ökçeli ayakkabılar, biçimsel ve fonksiyonel özellikleriyle mest ayakkabılar ı çağrıştırmakta ve yeni tasarımlarda kullanılan malzeme ile kalıp biçimlerinde yönlendirici olmaktadır.

Türk ayakkabı kültüründe yer alan ve günümüzde de yapımı sürdürülen mestler maddi kültür değerlerimizdendir. Bu tür maddi kültür değerlerimizin en azından tamamen yok olmadan belgelenmesi, orjinal örneklerinin öncelikle yerel müzelerde korunması yeni nesillere aktarılması açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

AĞAKAY Mehmet Ali: (1974). Türkçe Sözlük. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

ABİD İN İbn-i: (1982). Reddül-Muhtar Ale'd-Dürrül-Muhtar.İstanbul, Şamil Yayınları.

ACAR Mustafa: (2006). Geçmişten Günümüze Ekonomik ve Ticaret Hayata Bakış Safranbolu El Sanatları, Safranbolu, Yayıncı Kent Araştırmaları.

AKALIN Sami, YILGÖR Asuman, Nezihe SEYHAN: (1993) Ayakkabı Terimleri Sözlüğü. İstanbul, Boğaziçi Yayınları.

ANA BRİTANNİCA GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ: (2000) İstanbul, Ana Yayıncılık, C.6.

CORUHLU, Yasar. (2003), “Orta ve İç Asya’da Kazı ve Araştırmalarda Elde Edilen Materyale Gore

Erken Devir Türklerinde Çizme”, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Ayakkabı Kitabı, İstanbul, Kitapevi Yayınları.

ÇİÇEK, Reyhan: (2010) Ankara İli Merkezinde Üretilen Deri Çantaların İncelenmesi. Yüksek Lisans

Tezi, Gazi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, El Sanatları Ana Bilim Dalı Dekoratif Ürünler Eğitimi Bilim Dalı, Ankara.

DAĞTAŞ, Lütfü: (2007). Anadolu’da Dericilik. İstanbul, Dönence Yayınları.

DELİBAŞ, Selma: (1989), “Osmanlı Sarayında Deri”, Deri Leather Fashion Dergisi, 33, s.1-7.

EROL Erdoğan: (1996). “Mevlevilikte Çorap Mest,” 8. Milli Mevlana Kongresi, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları.

GÖKÇESU, Zeynep: (2002). Deri Teknikleri. İstanbul, Yapa Yayınları.

GÜLER Mediha, ÖZDEMİR Melda: (2004), “Osmanlı İmparatorluğunun 18-19yy.'lar Arasında

Üretilen Deri Ürünleri Üzerinde Bir Araştırma”, I. Ulusal Deri Sempozyumu Bildirileri, İzmir Ege Üniversitesi, s.581-599.

KIRTUNÇ, E. 1989. Ayakkabı Deyip Geçmeyelim. Kültür ve Sanat Dergisi, 3; 67-69.

KOÇU Ekrem Reşat: (1962): Türk Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, Sümerbank Yayınları.

OĞUZ, Öcal. Mehmet: (2008). Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

SAKAOĞLU, Necdet. AKBAYAR, Nuri: (2002). Derinin Anadolu'da Bin Yıllık Öyküsü. İstanbul Orijin Deri Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti.

SAMİ Şemssedin: (2010). Kamus-ı Türkî. Ed Paşa Yavuzarslan Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEZCAN, Hülya: (1997). "Osmanlı Saray Pabuçları", P Sanat Kültür Antika Dergisi, 5; s.92-103.

TEZCAN, Hülya: (1998-99). "16.-17. yy Osmanlı Sarayında Kadın Modası", P Sanat Kültür Antika Dergisi, 12, 56-69.

**HASTANELERDE MALİ PERFORMANSIN İNCELENMESİ:
ÜMRANİYE ARAŞTIRMA VE UYGULAMA HASTANESİ
ÜZERİNE ÖRNEK BİR UYGULAMA¹**

**EXAMINATION OF FINANCIAL PERFORMANCE IN HOSPITALS: A
MODEL IMPLEMENTATION ON ÜMRANİYE RESEARCH AND
IMPLEMENTATION HOSPITAL**

**ФИНАНСОВАЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ БОЛЬНИЦ
НА ПРИМЕРЕ ЮМРАНИЙСКОЙ БОЛЬНИЦЫ**

Murat KORKMAZ² Selami GÜNEY³

ÖZET

Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesinin mali performansının incelenmesini konu alan bu çalışmada ilk bölümde devlet hastanesi ile uygulama araştırma hastanesi arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonraki bölümde Genel Sağlık Sigortasının kapsamı hakkında bazı bilgiler verilerek bu uygulamanın hastanelere yansımaları üzerinde durulmuştur. Son bölümde mali tabloların analiz edilmesinde kullanılan yöntemler hakkında bilgiler verilerek Ümraniye Uygulama ve Araştırma Hastanesinin 2005-2008 yıllarına ait bilanço ve gelir tablosundan elde edilen bilgiler ışığında likidite, karlılık ve kaldıraç rasyoları bulunarak sonuçlar irdelenmiştir. Sonuç bölümünde ise konuyla ilgili çıkarımlar yapılarak öneriler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bilanço, Sağlık, Sigorta, Performans, Hastane, Ümraniye Devlet Hastanesi

ABSTRACT

In this study being about the examination of financial performance of Ümraniye Research and Implementation Hospital, differences between state hospital and implementation research hospital were tried to be presented in the first chapter. In the next chapter, some information regarding the scope of General Health Insurance were given and the reflection of the implementation on hospitals were emphasized. In the last chapter, after giving information about methods used in analysis of financial statements; liquidity, profitability and leverageratios were found and results were examined in the light of information obtained from balance sheet and income statement of Ümraniye

---

¹ Bu Çalışma 13-15 Eylül 2012 Tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi 6 ncı Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresinde Bildiri Olarak Kabul Edilmiştir.

² Güven Grup A.Ş. Finans Yönetmeni

³ Erzinçan Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Muhasebe Finansman A.B.D.

Implementation and Research Hospital belonging to years of 2005-2008. In conclusion chapter, deductions about the subject were made and suggestions were put forth.

KeyWords: Balancesheet, Health, Insurance, Performance, Hospital, Ümraniye StateHospital

РЕЗЮМЕ

В первой части статьи рассматривается разница финансовой производительности между государственной и исследовательско -практической больницей. В следующих частях статьи имеются данные о всеобщей страхований здоровья и его влияния на исследовательско -практические больницы. В последней части статьи рассматриваются методы анализа финансовых таблиц и на основе этого изучены наличные, подаходные рационы и финансовый баланс 2005-2008 годов Юмраниисской исследовательско-практической больницы. В статье высказаны рекомендации по изученному материалу.

Ключевые слова: баланс, здоровье, страхование, производительность, больница, Юмраниисская государственная больница.

Giriş

2000'li yılların başında sağlık alanında yaşanan gelişmeler Türkiye için oldukça önemlidir. 2004 yılında kabul edilen Genel Sağlık Sigortası yasası ile ülkede yaşayan tüm vatandaşlar Genel Sağlık sigortası kapsamına alınmıştır. Genel sağlık sigortasının başlaması ile birlikte sağlık hizmetlerine ulaşım daha kolay hale gelmiştir. Hastanelere kolay ulaşımın yanında başvuru yapan vatandaşların sağlık sorunlarının tespit ve tedavisinin daha iyi koşullarda yapılması için birçok hastane Araştırma ve Uygulama Hastanesi konseptine geçirilerek vatandaşın daha iyi sağlık hizmeti almasına çalışılmıştır. Uygulama ve Araştırma konseptine geçen hastanelerden biri olan Ümraniye Araştırma Hastanesinin 2005 yılında baş layan bu sürecinin hastanenin mali tablolarına nasıl yansıdığını incelemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Hastane olsa bile sonuçta bir işletme olan bu kurumun varlığını sürdürmesi için gerekli koşullara ne kadar sahip olduğu sorusu bu çalışmanın ana amacını teşkil etmektedir. 2005-2010 döneminde yani devlet hastanesi konseptinden uygulama ve araştırma hastanesine geçişin Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesinin mali tablolarına nasıl yansıdığı rasyo analizi yardımıyla incelenmiştir. Bu amaçla 2005-2010 dönemine ait karlılık rasyoları, likidite rasyoları, kaldıraç rasyoları bulunarak hastanenin söz konusu dönemdeki mali performansı ortaya konulmuştur.

Sağlık Kavramı

Sağlık, hastalar ve sağlık çalışanları açısından farklı şekillerde bir kavram açıklanan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple sağlık kavramı hakkında, farklı zamanlarda değişik koşullara göre dar ve geniş tanımlamaların yapıldığı söylenebilir.

Hastalar için sağlık; hastalık halinin olmaması olarak tanımlanırken, sağlık çalışanları bu kavramı insanın normal yaşamında meydana gelen her türlü sapmalar olarak tanımlamaktadırlar(Özkara 2006). Dar anlamıyla sağlık, bireyin herhangi bir zihinsel, ruhsal ya da fiziki rahatsızlığı olmaksızın hayatını idame ettirebilmesi iken, geniş anlamda

ise bireyin hastalık ya da sakatlık durumunun olmaması yanında, ruhen, bedenen ve sosyal yönden tam bir huzur içerisinde bulunması olarak tarif edilmektedir (Çelikay 2009).

Sağlık insanlar kadar onarlı idare eden hükümetlerinde göz ardı edemediği ve bu amaçla çeşitli sağlık programları hazırlayarak seçmenleri ikna etmeye çalıştıkları önemli bir konu olarak varlığını hissettiren bir olgudur.

Sağlık Hizmetlerinin Tanımı Ve Sınıflandırılması

Türkiye’de 1961 yılında yürürlüğe giren 224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun’da sağlık hizmetleri, “*İnsan sağlığına zarar veren faktörlerin yok edilmesi ve toplumun bu faktörlerin tesirinden korunması, hastaların tedavi edilmesi, bedeni ve ruhi kabiliyet ve melekeleri azalmış olanların işe alıştırılması için yapılan tıbbi faaliyetler*” olarak tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle, bireylerin ve toplumların sağlıklarını korumak, hastalandıklarında tedavilerini yapmak, tam olarak iyileşmeyip sakat kalanların başkalarına bağımlı olmadan yaşayabilmelerini sağlamak ve toplumun genel sağlık düzeyini yükseltmek amacıyla yapılan çalışmaların tümüne “*sağlık hizmetleri*” adı verilmektedir. Sağlık hizmetlerinin genel tanımından hareketle hizmet üretiminin temel amacı için, başta kişilerin hasta olmamalarını sağlamak, onları hastalıklardan korumaktır demek hiç de yanlış olmaz. Sağlık hizmetlerinin farklı düzeylerde karşılıklı ilişki içinde bulunduğu bileşenlerden ekonomi ve temelindeki politikalar ele alındığında değişimlerden bu kavramı ortaya koymak mümkün olmaktadır (Özdemir 2010).

Sağlık Hizmetlerinin Özellikleri

Kamusalılık: Sağlık hizmetleri genel olarak yarı kamusal mallar olarak sınıflandırılmaktadır, bu tür hizmetler tüketimleri sonucu topluma dışsal fayda sağlarken, hizmeti tüketen kişiye de özel fayda sağlar.

Dışsallık: Sağlık hizmetleri üretim ve/veya tüketim faaliyetleri sonucunda, başka birimlerin fayda ve/veya maliyet fonksiyonlarını olumlu veya olumsuz etkileyebilir.

Yararlı Mallar: Sağlık hizmetlerinin tüketimi sonucu dışsal fayda sağlanır.

Devlet Müdahaleleri: Sağlık hizmetlerinde bu müdahaleler planlama, yatırım, kontrol ve destek şeklindedir.

Belirsizlik Altında Seçim: Hizmet alan kişiler alacağı hizmetin maliyet ve kalitesi hakkında bilgi sahibi değildir veya çok az bilgisi vardır. *Asimetrik Bilgilenme:* Hizmet alan taraf (hasta) ve hizmet veren taraf (hekim) arasında bilgi açısından diğer sektörlerle karşılaştırıldığında bilgi açısından büyük fark vardır.

Hastalık Riskinin ve Tüketiminin Önceden Belirlenememesi: Sağlık hizmetine nerede, ne zaman, kimlerce ve ne kadar ihtiyaç duyulacağı ve bunun ne kadar süreceği çoğu zaman belli değildir.

Sağlık Malının Yetersiz Tüketiminin Toplumunu da etkilemesi: Sağlık hizmetinin taşıdığı kamusalılık ve dışsallık özellikleri nedeniyle, yeterince sunulmadığı ya da tüketilmediği takdirde toplumun tümü zarar görmektedir (Çıraklı ve Sayım 2009).

Sağlıkta Dönüşüm Projesi

Sağlıkta dönüşüm projesinin en çok etkili kurumların başında Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesi gelmektedir. 2003 yılında başlayan bu proje kapsamında devlet hastanesi olarak görev veren Ümraniye Devlet Hastanesi, Araştırma ve Uygulama Hastanesine dönüşmüştür.

Sağlıkta dönüşüm projesi(SDP) kapsamında vatandaşların sağlık hizmetlerine ulaşımı daha kolay hale getirilmiş, bu amaçla artan hasta ve tedavi ihtiyaçlarına cevap verebilmek için birçok hastane araştırma ve uygulama hastanesine dönüştürülmüştür. SDP, Türk sağlık sektörünün uzun zamandan beri var olan sorunlarını ele almak için tasarlanmıştır, bu sorunlar:

- a) Diğer OECD ve orta gelirli ülkelere kıyasla geri kalmış olan sağlık sonuçları
- b) Sağlık hizmetlerine erişimdeki hakkaniyetsizlikler
- c) Sağlık hizmetleri finansmanı ve sunumunda verimsizliğe yol açan ve mali sürdürülebilirliği zayıflatan parçalı yapı düşük hizmet kalitesi ile hastalara sınırlı cevap verebilirliktir.

SDP'nin amacı, yönetim, verimlilik, kullanıcı ve hizmet sunucu memnuniyeti ile uzun vadeli mali sürdürülebilirliği iyileştirerek sağlık sistemini daha etkili hale getirmektir. SDP kapsamında öngörülen kilit özellikteki kurumsal ve organizasyon değişiklikleri şunlardır:

- SB'nin kılavuzluk işlevinin güçlendirilmesi amacıyla SB'nin yeniden yapılandırılması (OECD 2008).(Bunun için SB'nin hizmet sunucu işlevinden kurtulması ve bunun yerine hastalık sürveyansı/hastalık kontrolü, sağlık düzenlemesi, planlama ve yönetim kapasitesi, izleme ve değerlendirme, sağlığın teşviki, sağlık alanında sosyal katılım, hakkaniyetli erişimin artırılması, kalite güvencesi, insan kaynakları eğitimi, halk sağlığı, kontrol ve afet önleme araştırmaları gibi işlevlerini güçlendirerek genişletmesi gerekmektedir).

- SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı ve Yeşil Kart programlarını tek bir şemsiye (SGK) altında birleştirecek tek bir satın alıcı bünyesinde Genel Sağlık Sigortası(GSS)'nin kurulması. (GSS'ye kaydolmak zorunlu olacaktır. Prim oranları, ödeme gücü ile orantılı olacak ve tüm lehtarlar aynı teminat paketine hak kazanacaktır. Primini ödeyemeyeceği düşünülenlerin primleri, para ve mal varlığı soruşturması sonucuna göre kamu fonlarından ödenecektir. SGK, sağlık sektöründeki tek satın alıcı olarak, teminat paketinin sunumu için özel hizmet sunucular ve kamu hizmet sunucuları ile sözleşmeler yapacaktır.)

- Kamu hastanelerine özerklik tanımak, aile hekimliği modeline dayalı güçlü bir koruyucu sağlık ve birinci basamak sağlık hizmetleri sistemi oluşturmak, etkili bir sevk sistemi kurmak ve sağlık kuruluşlarındaki hizmet kalitesini iyileştirmek vasıtasıyla sağlık hizmetleri sunumu sistemlerinin reforme edilmesi.

- SDP'nin sağlık reformu hedeflerinin gerçekleştirilmesi için birbiriyle ilintili konuların ele alınması (OECD 2008).(Bu hedefler şöyledir: Yeterli bilgi ve becerilere sahip motive sağlık personelinin olması, sağlık sistemini destekleyecek eğitim ve bilim enstitülerinin güçlendirilmesi ve sağlık sektörü karar alma süreçlerinde etkili bilgiye erişimin iyileştirilmesi).

Sağlık Ekonomisi Kavramı

Sağlık ekonomisi, ekonomi bilimi kurallarının sağlık hizmetleri alanına, yani sağlık sektörüne uygulanmasıyla ortaya çıkmış olan ve sağlık sektörüne ayrılan kaynakların hızla artışına paralel olarak gelişmiş bir bilim dalıdır. Bu genel yaklaşım ışığında, sağlık ekonomisi, "sağlık sektörüne ayrılmış olan tüm kaynakların (sağlık işgücü, sermaye, bina, tıbbi ekipman vs.) maksimum düzeyde sağlık hizmeti üretmek amacıyla, en etkili ve verimli şekilde nasıl kullanılacağını ve üretilen bu hizmetin topluma en iyi şekilde nasıl

bölüştürülebileceğini bulmayı amaçlayan bilim dalı” olarak tanımlanabilir (Acar ve Yeğenoğlu 2006).

Günümüzde gelişmiş ya da belirli bir refah seviyesine ulaşmış olan ülkeler, insan gücüne yapılan yatırım olması nedeni ile sağlık hizmetlerinin kalitesinin iyileştirilmesi için her yıl daha fazla kaynak tahsis etmektedirler. Ekonomik kalkınmanın da temel unsuru olan insanın sağlığının korunup geliştirilmesi ve hastalıkların tedavi edilmesi için, gelişmiş ülkeler Gayri Safi Yurtiçi Hasıllarından (GSYH) her geçen yıl daha fazla pay ayırmaktadır. Bir anlamda sağlığa yapılan yatırımlar “üretken yatırım” olarak kabul edilmektedir. Toplumun sağlık düzeyi ile ekonomik gelişmişlik arasında yakın ve karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Ekonomik gelişmesini belli bir seviyeye ulaştırabilmiş toplumlarda sağlık için ayrılan kaynaklar arttığı gibi, bireylerin sağlık konusunda farkındalıkları da artmaktadır. Bununla birlikte sağlık düzeyinin gelişimi de ekonomik gelişimi hızlandırmaktadır. Yapılan çalışmalarda, ekonomik göstergelerde meydana gelen iyileşmelerin sağlık göstergelerini pozitif yönde etkilediği gözlenmiştir. Ülkeler sanayileştikçe ve gelir seviyesi yükseldikçe sağlık hizmetlerine daha çok kaynak ayırmaktadır. Son on yıl içerisinde OECD ülkelerine baktığımızda sağlık harcamaları ortalama % 4,4 artış göstermiştir. Ülkelerin zaman içerisinde gelirlerindeki artış da dikkate alındığında sağlık harcamaları için ayrılan ödeneklerin rakamsal olarak da daha yüksek miktarlarda olduğu açıkça söylenebilir(Ersöz 2008).

Devletin Sağlık Sigortasını Üstlenme Sebepleri

Sağlık hizmetlerinin kapsama alanından ziyade bu hizmetlerin sunumunda ortaya çıkan iktisadi davranışların ortaya konmasına çalışılmaktadır. Bu çerçevede sağlık hizmetlerinin arz ve talebi ile ilgili bir takım ortak noktalar belirlenebilmektedir. Ayrıca sağlık sigortacılığının çoğu ülkede kamu tarafından üstlenilmesine ve sağlıkta kamu yatırımlarının ağırlığına dair sebeplerin de incelenmesi gerekmektedir. Ülkelerin çoğunda sağlık hizmetlerinin ve genel sağlık sigortalarının kamu tarafından finanse edilmesi sonucu, sağlık harcamalarının finansmanında en büyük rolü kamu sektörü üstlenmektedir. Toplam sağlık harcamaları finansmanında sosyal güvenlik kurumları tarafından yapılan harcamalar ve genel devlet harcamaları birleştirildiğinde WHO istatistiklerine göre dünya genelinde kamunun payı 2005 için %59’a, 2007 yılı için ise %60’a (WHO, 2010) ulaşmaktadır. Devletin sağlık sektöründe olmasının gerekliliğine dair sebepler dört başlık altında sıralanabilmektedir(Sayım 2011).

-Yetersiz Bilgi

-Olumsuz Seçim ve Ahlaki

Tehlike -Dışsalıklar

-Paternalizm

Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı

Sağlık hizmetlerinin finansman yöntemleri temelde iki başlık altında toplanmaktadır.

1 - Doğrudan finansman yöntemi

2 - Dolaylı finansman yöntemi

Doğrudan finansman yöntemi, hizmetten faydalananın, hizmetin bedelini doğrudan kendisinin ödemesi anlamına gelmektedir. Hizmeti talep eden kişi, hizmeti arz eden kamu veya özel müessese veya kişiye ücreti doğrudan ödemektedir. Dolaylı finansman yönteminde ise; hizmeti arz eden ile talep eden arasında üçüncü bir unsur olan ödeme

müessesesi. "Üçüncü Taraf Ödeyici" (Third Party Payer) yer almaktadır. Arz müessesesi ile talep sahipleri arasında para alış-verişi tamamen veya kısmen ortadan kalkmaktadır. Finansal araçlar da denilen üçüncü taraf ödeyicilerin yer aldığı sistemlerde tüketicilerin risk paylaşımı söz konusudur (Tutar ve Kılınç 2007).

Hastalık riskinin yol açabileceği harcamalar sadece kullanıcı tarafından yüklenilmemekte, ancak aracı mali müessese (ortak fon) katkıda bulunan herkes tarafından paylaşılmaktadır. Ancak belirlenecek asgari hizmet düzeyinin üzerinde bir talebi karşılamak üzere, ortak fona ilave katkı sağlanması istenebilir. Mali aracı, temel finans kaynağı vergi olan devlet olabileceği gibi, sigorta primleriyle finanse edilen sigorta kuruluşu veya üyelerin aidatıyla finanse edilen yardım sandığı da olabilmektedir. Doğrudan finansman yönteminde, bir tarafta tüketiciler diğer tarafta ise kamu veya özel kesim hizmet sunucuları yer almakta olup, sistem oldukça basit bir yapı göstermektedir. Buna karşılık, dolaylı finansman yönteminde sistem daha karmaşık olup, tüketici, üretici, aracı ve kamu kesimi (devlet) arasında çoklu bir ilişkiler ağı söz konusudur (Yıldırım 1994).

Sağlık Finansmanının Tarihsel Gelişimi

Sağlık hizmetleri, Ortaçağ Avrupa'sının zanaatçıları arasında özel sigortacılık ile başlayan hastalık riskine karşı finansal koruma sağlayan sistemlerin kurulmasına kadar olan dönemde cepten ödemeler ile finanse edilmiş veya hayır kurumlarınca ücretsiz olarak sağlanmıştır. Sağlık finansmanı, 19. yüzyılın sonlarına doğru sosyal dayanışma ilkesine dayanan ve işçi işveren primleri ile finanse edilen sosyal sigortacılık yöntemi ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise kamu yararı gözetilerek tüm nüfusu kapsayan ve vergilerle finanse edilen ulusal sağlık hizmetleri sistemleri ile tanışmıştır. Son yıllarda yeterli ve sürdürülebilir kaynak oluşturmak ve kaynakların verimli kullanılmasını sağlamak amacıyla, tıbbi tasarruf hesapları ve kullanıcı katkıları gibi sosyal dayanışma boyutu bulunmayan finansman yöntemleri de gündeme gelmiştir. Türkiye'de sağlık hizmetlerinin finansmanı sağlayan kuruluşlar;

— Temelde vergi gelirleriyle finanse edilen Sağlık Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Üniversite Hastaneleri, diğer kamu kurumları ve aktif çalışan devlet memurlarının sağlık harcamaları için kullanılan genel bütçe;

— SGK, ve Emekli Sandığı üyelerinin aylık gelirlerinden kesilen sosyal güvenlik katkıları;

— Özel sağlık kurumlarına ve Özel muayenehanelerinde hizmet veren hekimlere doğrudan yapılan cepten ödemeler, özel sağlık sigortası primleri ile sağlanmaktadır.

a) Devlet Bütçesi: Genel bütçe vergi gelirleri tarafından finanse edilen, kamunun vatandaşlarına sağladığı sağlık hizmetlerinin temel finansman kaynağıdır. Türkiye'deki sağlık politikalarını belirleyen en büyük sağlık hizmetleri sunucusu olan Sağlık Bakanlığının gerçekleştirdiği harcamaların çok büyük kısmı genel devlet bütçesinden finanse edilmektedir. Genel bütçe, Sağlık Bakanlığı hastaneleri bütçelerinin sadece %35'ini karşılamakta ve aradaki fark döner sermaye yoluyla finanse edilmektedir (Akın 2007).

b) Sosyal Güvenlik Katkıları: Devlet, sosyal güvenlik şemsiyesi altında yaşayan bu vatandaşlarının ücretlerinden yapmış olduğu sosyal güvenlik kesintileri ile sağlık hizmetlerinin finansmanı için kaynak yaratmaktadır. Bu kesintiler sadece çalışan sigortalıdan ve işverenden yapılmakta olup bakmakla yükümlü olduğu kişilerden herhangi bir kesinti yapılmamaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik kapsamında olan insanların çoğu yüksek miktarda katkı anlamına gelmemektedir (Kaya ve Neval 2008).

c) Emekli Sandığı: Emekli Sandığı, emeklilik fonu, sağlık sigortasını bir arada sunan bir sosyal güvenlik kuruluşudur. Kurum, Maliye Bakanlığı'nın yönetimine denetimine tabi olarak hizmet vermektedir. Emekli Sandığı, aktif çalışanların maaşlarından kesilen %16'lık çalışan katkısı ve işveren durumundaki devletin %20'lik katkısı ile finanse edilmektedir. Kurumun kaynaklarına zaman zaman devlet tarafından yapılan ilave sübvansiyonlar verilen hizmetlerin kalitesinin artırılması hedeflenmektedir

c) Özel Sigorta: Türkiye'de özel sağlık sigortası uygulamasına 1990'lı yıllardan itibaren izin verilmiştir. Türkiye özel sağlık sigorta şirketleri için cazip bir pazar olmakla beraber istenilen seviyelere ulaşamamıştır.

d) Cepten Ödemeler ve Katkı Payı: İnsanların kendi gelirlerinden gerçekleştirdiği sağlık harcamaları cepten ödemeler olarak adlandırılmaktadır. Kişiler satın aldıkları sağlık hizmetlerinin tamamını ya da bir kısmını kendileri karşılamak durumunda kalabilmektedir. Cepten yapılan ödemeler, kurumlara yapılan doğrudan ödemeler özel hekim ve gönüllü sağlık sigortalarına ödenen primler, ilaç ve hizmetlere yapılan katkı payları şeklinde olabilir (Yaşar 2007). Ayrıca bu bağlamda diğer bir ödeme aracı olarak 5510 Sayılı yasayla yürürlüğe giren Genel Sağlık Sigortasından da bahsetmek gerekmektedir.

e) Genel Sağlık Sigortası(GSS): Genel Sağlık Sigortasında (GSS), bireylerin sağlık hizmetlerinin finansmanına gelirleri ile orantılı olarak katılımını sağlayan bir finansman yöntemi uygulanmaktadır. Alınan primler, devletin diğer gelirlerinden ayrı bir fonda toplanmakta ve yapılacak yardımlar bu fondan ödenmektedir. Bazen sigorta finansmanına devlet de katılmaktadır. Bu katkısı, ödeme gücü olmayanların primlerinin ödenmesi şeklinde olabileceği gibi primler gideri karşılamazsa aradaki açığı kapatma şeklinde de olabilmektedir. Kurumsal olarak tanım yapmak gerekiyorsa GSS, toplumdaki tüm bireylerin tamamını kapsayan sağlık hizmetinin finanse edilmesi amacıyla oluşturulmuş ve hizmeti alacak bireylerden prim toplama esasına dayalı, sosyal bir sigorta olarak tanımlanabilir (Sıvacı 2007).

5510 sayılı Kanun vatani görevini yapan er ve erbaşlar ile yabancı ülkenin sigortalısı olanlar dışında tüm nüfusu kapsam altına almaktadır. Sigortalılıktan kaçınılamayacağı ve devredilemeyeceği belirtilerek zorunluluk esasına öngörülmektedir. Kişilere iş kazası ve meslek hastalığı hariç, tıbbi gereklilik dışında estetik amaçlı yapılan tıbbi müdahaleler, Sağlık Bakanlığınca izin veya ruhsat verilmeyen sağlık hizmetleri ile Sağlık Bakanlığınca tıbben sağlık hizmeti kabul edilmeyen sağlık hizmetlerine ilişkin giderleri haricinde kapsamlı bir sağlık hizmeti öngörülmektedir. Bununla birlikte, karşılanan sağlık hizmetlerinin bedelleri esas alınarak % 10 ile % 20 oranı arasında katılım payı alınması planlanmaktadır. Sigortalı ve bakımla yükümlü olduğu kişilerin, sağlık yardımlarından yararlanabilmek için sevk zinciri kurallarına uygun hareket etmek zorunda oldukları ve sevk zinciri kapsamında ilk başvurulacak yerin aile hekimi olacağı belirtilmektedir (Serin 2004).

Sigortalıların ve bakımla yükümlü olduğu kişilerin iş kazası ile meslek hastalığı, acil durumlar, bildirim zorunlu hastalıklar ve kişisel koruyucu sağlık hizmetleri hariç sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için sigortalılığın statüsüne göre 30 gün prim ödenmiş olması veya primini kendisi ödeyenler için prim borcu olmama koşulu aranmaktadır. Karşılanacak sağlık yardımlarının bedellerinin tespitini ise GSS sistemini yürütecek Kurumun; prim gelirleri, sağlık hizmetlerinin maliyeti, sağlık hizmetinin sunulduğu il, Devletin ilgili hizmetlere doğrudan ya da dolaylı olarak sağlamış olduğu sübvansiyonlar, kanıt dayalı tip uygulamaları ile teşhis ve tedavi maliyetini esas alan maliyet etkililik

kriterleri, dikkate almak suretiyle, her bir hizmet için ya da yapılacak tıbbi işlemlerin türüne göre ayrı ayrı belirlemeye yetkili olduğu ve bu yetkisini oluşturulacak “Sağlık Hizmetleri Fiyatlandırma Komisyonu” eliyle kullanacağı belirtilmektedir (Giray 2010).

5510 sayılı Kanunda, sigortalı sayılanlardan alınacak prim oranının, belirlenen prime esas kazancın % 12,5'i olarak tespit edilmiştir. Genel Sağlık Sigortasında sigorta kapsamındaki herkes prim ödemekle yükümlü olacaktır. Bu primin miktarı prime esas kazancın %12,5 i oranında olacaktır. Bu oranın %7,5'i işveren katkısı %5'i de çalışan katkısı olarak hesaplanıp kuruma yatırılacaktır. Ayr ıca Devlet, sigortalının prime esas kazancı esas alınarak genel sağlık sigortası için ise %3 katkı yapacağı belirtilmektedir (Resmi gazete, 2006).

Finansal Bilgi Sistemi

Sağlık hizmetlerinin finansmanın ne ölçüde yapıldığının denetlenebilmesi veya neler noksan yapıldığının tespit edilmesi için çok iyi bir yönetim sisteminin oluşturulması gerekir. Ekonomik gelişmeler işletmelerde alınan kararlarında daha karmaşık hale gelmesine ve karar alma süreçlerinin uzmanlık bilgisine sahip olanlar tarafından oluşturulmasına yol açmıştır. Bu amaçla gelişene yönetim bilgi sistemlerinin iyi bir finansal bilgi sistemine sahip olmaları gerekir.

Bilgi sistemi işletme içinde oluşan tüm faaliyetlerin sistemsel akışını simgelemektedir. Bilgi sisteminin karmaşıklığı yönetim gereksinimleri ile doğrudan orantılıdır. Yönetimin bilgi gereksinmesi de işletme büyüklüğü, coğrafi dağılım ve faaliyetin niteliği ile doğrusal ilişki içindedir. İşletmenin amaçlarına ulaşmasına yardımcı bilgileri oluşturacak, gerekli araçları ve yönetimleri geliştirecek Finansal bilgi sistemi şu şekilde tanımlanabilir (Sevgener ve Hacirüstemoğlu 2000).

Finansal bilgi sistemi; işletme yöneticilerinin finansal kontrol işlevini sürdürebilmeleri doğrultusunda, varlık kontrolü ve geleceğin planlanması için gerekli bilgileri oluşturan, sistem elemanlarının bütünüdür (Sevgener ve Hacirüstemoğlu 2000). Finansal Bilgi Sisteminin en önemli bilgi sağlayıcısı mali tablolardır. Tek düzen hesap planı çerçevesinde düzenlenecek mali tablolar;

- a) Bilanço
- b) Gelir Tablosu
- c) Satışların Maliyeti tablosu
- d) Fon Akım Tablosu
- e) Nakit Akım Tablosu
- f) Kar Dağıtım Tablosu
- g) Öz kaynaklar Değişim Tablosu

Bu tablolardan, bilanço ve gelir tablosu dipnotları ve ekleri ile birlikte temel mali tabloları, diğerleri ise ek mali tabloları oluşturur (Gücenme 1996).

Mali Tablolar Analizinin Önemi

21.yüzyıl iş yaşamında mali tablolar geniş ölçüde kullanılmakta ve bunların analizi, yorumu büyük önem kazanmaktadır. Özellikle aşağıdaki etkenler, mali tabloların geniş ölçüde kullanılmasına yol açmış ve mali analizin önemini artırmıştır.

- a) İşletmelerin sürekli büyüme eğilimi göstermesi

- b) Vergi yasaları
- c) Sermaye Piyasasının gelişmesi
- d) Bankacılığın gelişmesi ve bankaların, firmaların kredi değerliliğini saptarken mali tablolardan yararlanmaları
- e) Kamu iktisadi teşebbüslerinin kurulması ve gelişmesi (Akgüç 2011).

Mali Tabloların Genel Nitelikleri

İşletmenin varlıkları, kaynakları, faaliyetlerinin sonuçları, gelir elde etme yeteneği ve nakit akımı hakkındaki bilgilerin işletme ilgililerine sunulmasında bir araç olan mali tablolar, istenilen amaçların gerçekleştirilmesi için bu tablolarda yer alan bilgilerin bazı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Mali tablolara ilişkin temel nitelikler, finansal bilgilerde bulunan bilgileri daha yararlı hale getirerek, mali tabloların tam ve doğru olarak işletme ilgililerine açıklanmasını sağlamakta önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Bu açıdan mali tablolara ilişkin genel nitelikleri şöyle sıralayabiliriz:

- a) Yarar- Maliyet İlişkisi
- b) Önemlilik
- c) Muhasebe Bilgilerinin Niteliksel Özellikleri
- d) Anlaşılabilir Olma
- e) İhtiyaca Uygun Olma
- f) Güvenilir Olma
- g) Karşılaştırılabilir Olma (Apak ve Demirel 2010).

Mali Tanaliz Teknikleri

İşletmede kurulan finansal bilgi sisteminin ihtiyaç duyduğu bilgilerin sağlanmasında mali tablolar analizi işlevsel olarak öne çıkmaktadır. Mali Tablolar çeşitli yöntemler vasıtasıyla analize tabi tutularak, işletme için ihtiyaç duyulan bilgiler sağlanmaktadır.

Analize uygun hale getirilmiş temel mali tablolardaki bilgiler analiz yapacak kişinin cevap aradığı sorular için her şeye rağmen fazlasıyla rakam kalabalığından ibarettir. Bu tablolardaki bilgilere mali analiz tekniklerinin uygulanmasıyla mali tablolardaki bilgiler başka şekle bürünür ve kullanılabilir, daha rahat anlaşılabilir ve yorumlanabilir bilgiler haline gelir. Mali analiz teknikleri yardımıyla kalemler arası ilişkiler ve dönemler itibarıyla değişimler tespit edildikten sonra analizin en önemli safhası olan yoruma sıra gelir. Bu safhada ilişkilerin ne anlama geldiği ve değişimlerde hangi faktörlerin rol oynadığı tespit edilir (Gücenme 1996). Mali analizde kullanılan teknikler şunlardır:

- a) Karşılaştırmalı tablolar analizi
- b) Eğilim(Trend) yüzdeleri yöntemi ile analiz
- c) Dikey yüzde yöntemi ile analiz
- d) Fonların akışı yoluyla analiz
- e) Oranlar analizi

Karşılaştırmalı Tablolar Analizi: Bu yöntem iki döneme ait mali tablolardaki tutarların karşılaştırılması esasına dayanır. Bu yöntem genellikle iki biçimde uygulanır. İlk olarak birkaç dönemin tutarları yan yana sıralanır. Bu sıralama o kalemdeki gelişme seyrini kabaca belirtir. Son olarak, iki dönemin tutarı karşılaştırılır ve aradaki fark, artış veya azalış olarak tespit edilir. Bu farklarla bir sonuca ulaşılmaya çalışılır (Durmuş ve Arat 2000).

Eğilim (Trend) Yüzdeleri Yöntemi ile Analiz: Bilançoda yer alan kalemlerin zaman içerisinde göstermiş oldukları eğilimlerin saptanması ve incelenmesi ile bilançolar analiz edilebilir. Eğilim yüzdeleri, belirli tarihler veya dönemler arasında bilanço kalemlerindeki artış veya azalışları ve bu değişikliklerin görece önemini açıkça ortaya koyarak dinamik bir analiz yapılmasına olanak sağlar. Mali Analist, bilanço kalemlerinin göstermiş olduğu eğilimleri saptayarak ve aralarında organik bağ bulunan belirli kalemlerin göstermiş olduğu eğilimleri karşılaştırarak inceleme dönemindeki olumlu veya olumsuz gelişmeler hakkında sonuçlara varılmasını sağlar (Akgüç 2011).

Dikey Yüzde Yöntemi İle Analiz: Gelecekteki gelir ve giderleri tahmin etmenin bir yolu da geleceğin geçmişe benzer olacağını varsaymaktır. Dikey yüzde yöntemi ile analiz edilecek tablolardaki tutarlardan biri %100 olarak kabul edilir. Diğer kalemlerin bu kaleme oranı bulunur. Bulunan bu oranlara göre işletmenin analiz edilen mali tablosu hakkında öngörülerde bulunulur (Apak ve Demirel 2010).

Fonların Akışı Yoluyla Analiz: Bir işletmeyi tam olarak analiz edip de değerlendirme yapabilmek için, o işletmenin fon kaynaklarının neler olduğu, bunların nerelerden sağlandığı, işletmenin kendi kendini finanse etme imkânlarının neler olduğunun ve kaynakların verimli kullanılıp kullanılmadığı soruları bilanço ve gelir tablosu analizi ile cevaplandırılmaz. O halde işletmenin fon sağlama ve bunları kullanma, yatırımlara yönlendirme ile ilgili dönem boyunca ortaya çıkmış bütün mali değişikliklerini kapsayan tabloların hazırlanması gerekir. Bu amaçla hazırlanan tablolara fon akım tabloları denir. Bir dönem boyunca işletmenin sağ lamış olduğu tüm mali kaynakları ve bunların kullanım yerlerini göstererek, bilanço ve gelir tablosunda görülmeyen fon akımını ortaya koymak amacıyla hazırlanan tablodur. Fon akım tablosu bilanço ve gelir tablosu ile birlikte ilgililere sunulur, böylece işletmenin mali gücü ve bu malın gücün nasıl kullanıldığı, gelecekteki fon gereksiniminin ne olduğu gibi konularda bilgiler verir (Güçenme 1996).

Oranlar analizi: Bir firmanın mali durumu, faaliyet sonuçları kavranırken ve değerlendirilirken, firmanın mali tablolarında görülen rakamlardan çok, bilanço ve gelir tablosunda yer alan kalemler arasındaki ilişkiler daha anlamlı olmakta, bu nedenle finansal analizde, oranlardan geniş ölçüde yararlanılmaktadır. Oran(rasyo), mali tablolarda yer alan herhangi iki kalem arasındaki ilişkinin basit matematik ifadesi olarak tanımlanabilir. Mali tablolarda yer alan kalemlerin sayısına göre geometrik olarak artan sayıda oran hesaplamak tüm kalemleri birbirleriyle karşılaştırarak geniş oranlar kümesi oluşturmak mümkündür. Ancak gerek firma yöneticileri gerekse mali analistler için önemli olan firmanın likidite durumu, borç ödeme gücü, finansman şekli, faaliyet sonuçları, karlılığı, iktisadi varlıklarını etkin biçimde kullanıp kullanmadığı konularındaki sorulara yanıt verecek, ışık tutacak oranların hesaplanmasıdır. Oranlar sadece firmanın cari ve mali durumunu değerlendirmek açısından değil, planlama ve denetim işlevini yerine getirmede ve üçüncü kişilerin özellikle firma ortaklarının, pay senetlerine yatırım yapmak isteyen birikim sahiplerinin ve finansman kurumlarının, firmanın mali durumunu ve gücünü nasıl gördüklerini, değerlendirdiklerini kestirme yönünden de işlev görmektedir. Rasyolar;

a) Likidite rasyoları

Dönen Varlıklar

1- Cari Rasyo= -----

Kısa Vadeli Borçlar

Dönen Varlıklar – Stoklar

2- Asit Test Rasyosu= -----

Kısa Vadeli Borçlar

3- Net İşletme Sermayesi= Dönen Varlıklar- Kısa vadeli Borçlar

b) Karlılık Rasyoları

1- Brüt Kar Marjı= $\frac{\text{Net Satışlar- SMM}}{\text{Net Satışlar}}$ Net Kar
2- Net Kar Marjı= $\frac{\text{Net Kar}}{\text{Net Satışlar}}$

Net Kar Net Kar

3- Öz kaynak Karlılığı = $\frac{\text{Özkaynaklar}}{\text{Toplam Aktifler}}$ 4- Toplam Aktif Karlılığı= $\frac{\text{Net Kar}}{\text{Toplam Aktifler}}$

c) Faaliyet Rasyoları

Net Satışlar

1- Stok Devir Hızı = $\frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Ortalama Stoklar}}$

Ortalama Stoklar

Kredili Satışlar 2-

Alacakların Devir Hızı = $\frac{\text{Alacakların Devir Hızı}}{\text{Alacakların Devir Hızı}}$

Ticari Alacaklar(Senetli+ Senetsiz

) Net Satışlar

3- Öz sermaye Devir Hızı Oranı= $\frac{\text{Öz sermaye}}{\text{Net Satış Tutarı}}$

Öz sermaye

Net Satış Tutarı

4- Maddi sabit Değerlerin Devir Hızı = $\frac{\text{Maddi Sabit Değerler}}{\text{Maddi Sabit Değerler}}$

Maddi Sabit Değerler(net

d) Kaldıraç Rasyoları olmak üzere dört başlık altında toplanır. (Akgüç Öztin, 2010,20)

Toplam Borçlar Toplam Borçlar

1- $\frac{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}{\text{Toplam Aktifler}}$ 2- $\frac{\text{Uzun Vadeli Borçlar}}{\text{Toplam Aktifler}}$

Öz sermaye Toplam Aktifler

Kısa Vadeli Borçlar

Uzun Vadeli Borçlar

3- $\frac{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}{\text{Toplam Aktifler}}$ 4- $\frac{\text{Uzun Vadeli Borçlar}}{\text{Toplam Aktifler}}$

Toplam Borçlar Toplam Aktifler

Öz kaynaklar (FVÖK)

4- $\frac{\text{Öz kaynaklar}}{\text{Toplam Aktifler}}$ 6- Faiz Karşılama Rasyosu= $\frac{\text{Faiz Giderleri}}{\text{Toplam Aktifler}}$

Toplam Aktifler Faiz Giderleri

Ümraniye Araştırma Ve Uygulama Hastanesi

Uygulaması Ümraniye Hastanesi Hakkında Genel bilgiler

Hastane, 18.10.2002 tarihinde devlet hastanesi olarak açılmış ve 66.000 m² alan üzerine kurulmuştur. 2005 tarihinde uygulama ve araştırma hastanesi yapılmıştır. Şu an da hastanenin 75 adedi banyolu olmak üzere 167 adet hasta odası mevcuttur. Hastanede günlük 4000-4500 civarında hasta muayene edilmektedir. 174 uzman doktor, 163 asistan

doktor, 166 hemşire, 55 ebe ve diğer personel olmak üzere toplam 820 kadrolu personel ve ayrıca hizmet alım yöntemi ile de toplam 480 personel çalışmaktadır.

Amaç: Günümüz sağlık işletmelerinin ileri seviyede mali programlar yapabilmesi için mali analiz teknikleri ve verilerini kullanma zorunluluğu bilinen bir gerçektir. Genelde en yaygın olarak kullanılan analiz tekniklerine bakıldığında yüzde analizi, eğilim yüzdeleri analizi ve oranlar analizi yöntemlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu çalışmada Ümraniye eğitim ve araştırma hastanesinin 2005 ve 2008 yıllarına ait bütçe gelir tabloları kullanılarak “Likidite, Karlılık ve Kaldıraç Rasyonları” incelenmiş olup hastanenin mali durumu incelenerek, karlılık ile yıllar arasındaki gelir gider farklılıkları elde edilmesi amaçlanmıştır.

Verilerin Toplanması Ve Analiz Edilmesi: Çalışmada 2005, 2006, 2007, 2008 yıllarına ait gelir gider tabloları, mali tablolar, bütçe giderleri, bilançolar ve hastanenin diğer mali bilgileri kullanılarak sonuca gidilmiştir. Kullanılan veriler hastanenin kurumsallaşma sürecinin başladığı 2006 yılı itibarıyla farklılıklar göstermiş ve her yıl bu mali oranlarda artış elde edildiği tespit edilmiştir.

Uygulama

YILLAR RASYOLAR	2005	2006	2007	2008
Likidite Rasyoları				
Cari Rasyo	1.57	1.71	1.58	1.65
Asit Test Rasyosu	1.57	1.71	1.29	1.09
Net İşletme Sermayesi	2.033.584.98 TL	3.630.413.61 TL	3.988.475.29 TL	4.998.349.71 TL
Karlılık Rasyoları				
Brüt Kar Marjı	0.70	0.64	0.59	0.56
Net Kar Marjı	0.10	0.04	0.03	0.08
Özkaynak Karlılığı	0.88	0.35	0.30	0.47
Toplam Aktif Karlılığı	0.09	0.04	0.03	0.07
Kaldıraç Rasyoları				
Borçlar/Özsermaye	23.21	11.64	15.41	22.49
Borçlar/Aktifler	0.88	0.87	0.87	0.84
Kısa Vad. Borç/ Top. Borçlar	0.15	0.13	0.14	0.10
Uzun Vad. Borç/ Top. Borçlar	0.84	0.86	0.85	0.89
Özkaynak/Toplam Aktifler	7.83	7.16	6.89	5.28

Likidite açısından Ümraniye hastanesi incelendiğinde 2005 yılında 1.57 olan cari rasyo dalgalı bir seyir göstererek 2008 yılında 1.65' ulaşmıştır. Ümraniye hastanesi uygulama hastanesi olmanın bir sonucu olarak birçok donanım yatırımı yapmıştır. Yapılan bu

yatırımlar uzun vadeli kaynaklarla yapıldığından dolayı cari rasyoda önemli bir değ işiklik gözlemlenmemiştir. Asit test rasyosu Ümraniye hastanesinde önemli oranda azalışa sebep olmuştur. Bu araştırma ve uygulama hastanesi olarak tedavi ve teşhis aşaması sırasında gerekli olan ve daha önce stoklanma ihtiyacı duyulmayan önemli hayati ilaç ve medikal unsurların in stoklarda bulundurulmasının mecburiyeti bu sonuca yol açmıştır. Net işletme sermayesi bakımından Ümraniye Araştırma ve uygulama hastanesi oldukça iyi durumdadır. 2005 yılında 2 milyon TL olan net işletme sermayesi yaklaşık olarak % 150'lik bir artışla 5 milyon TL'ye ulaşmıştır.

Karlılık açısından Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesi nicelendiğinde Genel Sağlık Sigortası kapsamında yapılan düzenlemeler etkisini en çok karlılık üzerinde göstermiştir. Sonuçta bir kamu kuruluşu olması ve finansmanının büyük ölçüde devlet tarafından sağlanması ve mevcut sağlık politikası gereği bu durum ortaya çıkmıştır. Net kar marjı 2005 yılını yakalayamasa bile 2006 ve 2007 yıllarına nazaran %100 artarak % 8'e ulaşmıştır. Öz kaynak Karlılığı 2005 yılında %88 iken bu oran 2006 yılında %35'e, 2007 yılında ise %30'a düşmüştür. Kar marjının düşmesine bağlı olarak öz kaynak karlılığının da düşmesi doğal karşılanması gerekir. Ancak Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesinin adaptasyon dönemini aştığı ve öz kaynak karlılığının 2008 yılında artarak %47'ye ulaşmıştır. Toplam aktif karlılığı açısından incelendiğinde Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesinin yaptığı ı duran varlık yatırımlarından dolayı düşme gösteren toplam aktif karlılığının 2008 yılında artmaya başladığını ve bu da hastanenin duran varlıklara yaptığı yatırımlarının karşılığın almaya başladığının ve gelecekte bu oranın daha da artacağını bir göstergesi olarak görülebilir.

Kaldıraç rasyoları açısından incelendiğinde Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesinin borçlarının sermayeye oranının 2005 yılına göre düşüş gösterdiği görülmektedir. Araştırma ve Uygulama Hastanesi olmanın gereği yapılan birçok duran varlık yatırımına ve stok yatırı mına rağmen borçların sermayeye oran ının düşmesi bir başarı olarak kabul edilmelidir. Ancak 2006 ve 2007 yıllarında büyük oranlarda düşüş gösteren bu oranın artmasında en önemli etken olarak hastanenin yatırımlarını daha çok borçla yapmaya yöneldiği kanısın ı ortaya koymaktadır. 2008 yılında borç oranında artış olmasına rağmen borç/ öz kaynak açısından Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesi çok iyi durumdadır. Borçlar/ Aktifler açısından Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesi 2005 yılına göre iyi durumdadır. Hem de yapılan birçok duran varlık ve stok yatırımına rağmen hastane borçlarını azaltmayı başarmıştır. Kısa Vadeli Borçlar/ Toplam Borçlar bakımından Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesi oldukça iyi durumdadır. Bu oran gelecekte hastanenin ödeme gücülüğü açısından herhangi bir sorun yaşamayacağıının da bir göstergesidir. Hastane kısa vadeli borçlarını 2005'den 2008 yılına kadar %50 azaltmıştır. Uzun Vadeli Borçlar/ toplam Borçlar rasyosu incelendiğinde Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesinin borçlanmada uzun vadeli borç seçeneğini tercih ettiği görülmektedir. Yapılan birçok yatırım rağmen uzun vadeli borç oranının sadece %4'lük bir artış göstermesi mali yapısı ve artan karlılığı açısından hastane için sorun oluşturmayacak derecededir. Öz kaynak/Toplam Aktifler rasyosu incelendiğ inde 2005 yılında 7.83 olan bu oran 2008 yılında 5.28'e düştüğü görülmektedir. Bu durum Ümraniye Araştırma ve Uygulama Hastanesinin aktif yatırımlarını öz kaynaklar yerine uzun vadeli borçla yaptığının diğer bir göstergesidir.

Sonuç

Ümraniye eğitim ve araştırma hastanesine ait verilerin analizi ve bu konudaki mali rotasyon ile performansının değerlendirilmesi konusundaki ilk yapılan çalışma yine aynı

hastanede görev yapan Baş Hekim Yrd. Uzm.Dr.MehmetERTENÜ'nün 2010 yılında yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada “Yüzde Analiz Yöntemi Tekniği, Eğilim Yüzdeleri Analiz Tekniği, Oranlar Analiz Tekniği” kullanılarak mali tablo analizi yöntemi uygulanmıştır. Bu uygulama Sağlık Bakanlığı bünyesinde bulunan “Eğitim ve Araştırma” hastanelerinde yapılan ilk çalışmadır. Ertenü tarafından gerçekleştirilen çalışmada, hastanenin bütçe gelir tabloları analiz edilerek yukarıda bahsetmiş olduğumuz analiz teknikleri kullanılarak yıllar itibariyle hastanenin mali akreditasyonları değerlendirilmiş ve hastanenin verimlilik ile performansı analiz edilmiştir. Yapılan analiz ve uygulama sonucunda hastanenin yıllar itibariyle karlılık oranlarını arttırdığı sonucu elde edilmiştir.

Kurumsallaşmamış ya da kurumsallaşma sürecinde bulunan hastanelerin birleştirilmesi ve buna bağlı olarak sunulan sağlık hizmetlerine ulaşımın kolaylaştırılması; 2003 yılında uygulamaya konulan genel sağlık projesi kapsamında hastanelerde oluşan yoğunluk azaltılmaya çalışılmıştır. Genel sağlık projesi ile birlikte oluşan hasta yoğunluğunun daha sistemli hale getirilmesi ve hasta memnuniyetinin sağlanması koşulu ile bazı hastaneler eğitim ve araştırma hastanesi çatısı altında toplanmıştır. 2005 yılında kurumsallaşma sürecine giren Ümraniye eğitim ve araştırma hastanesinin de kurumsallaşmaya başladığı yıl itibariyle karlılık oranlarını yükselttiği görülmüştür.

Ümraniye eğitim ve araştırma hastanesinin 2006 yılı itibariyle uzman hekim sayısını arttırdığı, eğitim ve hasta tedavi kalitesini yükselttiği, araç, gereç, donanım ve mali uygulamalarında her yıl itibariyle iyileştirme gözlendiği tespit edilmiştir. Bu kurumsallaşmanın sonucu olarak birçok yeni donanım ve biriminin hastane bünyesine katıldığı görülmektedir.

Üzerinde uygulama gerçekleştirilen eğitim ve araştırma hastanesinin yıllar itibariyle gelir seviyesinin artış gösterdiği, karlılık oranlarının yükseldiği, stok hacminin genişlediği, finansal açıdan herhangi bir çıkmaz içinde olmadığı, mali ve yönetim sistemleri açısından belirlenen ve hedeflenen programa adaptasyon sağladığı görülmektedir.

2005 ile 2008 yılları arasındaki bilançolardaki oranların analiz sonuçlarına göre Ümraniye hastanesinin 2005 yılı için dönen varlıkları “5,620,184.98” 2006 yılı için “8,701,068.37” 2007 yılı için “10,838,912.04” 2008 yılı için “12,637,308.59” dir. Bu oranlara göre ortalama %20 ile %70 arasında artış gerçekleştiği gözlenmiştir. Yine kısa vadeli yabancı kaynaklar verilerine bakıldığında 2005 yılı için “3,586,600.00” 2006 yılı için “5,070,654.76” 2007 yılı için “6,850,436.75” 2008 yılı için “7,638,958.88” TL oranlar bulunmuştur. Bu oranlara göre yıllar itibariyle hastanenin %20 ile %110 arasında bir artış gösterdiği görülmektedir. Cari oranlara bakıldığında 2005 için 1.57, 2006 için 1.72, 2007 için 1.58, 2008 için 1.65 cari oran elde ettiği görülür. Hastanenin ticari alacaklar tablo değerlerine bakıldığında ise; 2005 için 5,558,681.41, 2006 için 8,603,697.06, 2007 için 7,640,045.88, 2008 için 8,091,472.45 TL değerleri bulunmuştur. Hastanenin son iki yıl için stoklarını irdelediğimizde ise, 2007 yılı için 1,934,385.49, 2008 yılı için 4,249,610.01 TL değerleri bulunmuştur. Yıllar itibariyle stok devir hızına bakıldığında 2007 yılı için 3.95, 2008 yılı için 1.92 olduğu görülür. Hastanenin yıllar itibariyle alacak devir hızında da artış gözlenmektedir. 2005 yılı için 0.16, 2007 yılı için 0.31, 2007 yılı için 0.63 ve 2008 yılı için 0.59 oranları bulunmuştur. Hastanenin sermaye yapısına baktığımızda ise, 2005 yılında 1.001.000.00. TL olan tutar 2006 ve 2008 yılları arasında 3.145.000.00. TL'ye yükseldiği ve bu tutarın son üç yıl içerisinde sabit kaldığı görülür. Hastanenin aktif varlıklar toplamında da yıllar itibariyle artış olduğu görülür. Varlıklar 2005'de 26,204,281.12, 2006'da 39,773,556.44, 2007'de 55,519,170.48 ve 2008'de 84,141,370.80 TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam borçluluk oranlarına bakıldığında ise, 2005 'de“0.96”, 2006'da

“0.92”, 2007’de “0.94” ve 2008’de “0.96” olarak gerçekleşmiştir. 590 nolu hesapla izlenen hastanenin varlıkların kazanma gücü ve net karlılık oranlarına bakıldığında 2005 için 2,614,438.97, 2006 için 1,728,264.07, 2007 için 2,156,621.52, 2008 için 6,367,027.95 TL değerleri bulunmuştur. Yine 590 bilanço kodu ile aktif varlıkların toplam değerlerine baktığımızda 2005 için 26,204,281.12, 2006 için 39,773,556.44, 2007 için 55,519,170.48, 2008 için 84,141,370.80 değerlerine ulaşmaktayız. Varlıkların kazanma gücüne bakıldığında ise 2005 için 0.10, 2006 için 0.04, 2007 için 0.04 ve 2008 için 0.08 oranlarında varlık kazanma gücünde artış gerçekleşmiştir. 2007 ile 2008 yılları arasındaki oran artışının en önemli nedeni hastanenin daha önce dışarıya yaptırmış olduğu işlerin kendi bünyesinde yapmaya başlaması şeklinde yorumlanabilir. 500 bilanço kodu ile sermaye hesabına yıllar itibariyle baktığımızda 2005 için 1,001,000.00, 2006 için 3,145,000.00, 2007 için 3,145,000.00 ve 2008 için 3,145,000.00 TL, 590 muhasebe kodu ve dönem net karı hesabına baktığımızda ise 2005 için 2,614,438.97, 2006 için 1,728,264.07, 2007 için 2,156,621.52 ve 2008 için 6,367,027.95 TL değerleri bulunmuştur. Öz sermaye kazanma gücü oranlarına baktığımızda % olarak 2005 için 2.61, 2006 için 0.55, 2007 için 0.69 ve 2008 için 2.02 oranlarını gerçekleştirmiştir.

Yukarıda gördüğümüz gibi hastanenin 2005 itibariyle kurumsallaşma sürecine girmesi ve 2006 yılı itibariyle de bu kurumsallaşma sürecinin aktif olarak hayata geçirilmesinden dolayı karlılık oranlarını giderek yükselttiği gözlenmektedir. Ayrıca oranlar analiz tekniği, yüzde oranlar analiz tekniği ve eş ilim yüzdeleri analiz tekniği kullanılarak gerçekleştirilen mali tabloların analiz sonuçlarına göre hastanenin ve işletmenin kalem kalem karlılık ve gelir gider tablolarının daha net analiz edildiği, elde edilen analiz sonuçları ile hastane yönetiminin ilerleyen süreçte alacağı kararlar üzerinde etkili olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kurumsallaşma süreci içerisinde 2007 ile 2008 yılları arasındaki gelir gider ve karlılık oranlarına baktığımızda hastanenin dışarıdan sağladığı hizmet alımlarının 2008 yılı itibariyle kendi bünyesine dahil etmesinden sonra karlılık oranlarında %100 ve daha üzeri artış olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında kurumsallaşma ve hizmet sağlanan teknoloji yatırımlarının gerçekleştirilmesi, daha uzman kadro ve profesyonel personel istihdamının sağlanması olarak gösterilebilir.

Kaynaklar

ACAR Aylin; YEĞENOĞLU Selen.:(2006). “Sağlık Ekonomisi Perspektifinden Farma ekonomisi”, Hacettepe Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi Dergisi Cilt 26 / Sayı 1 / Ocak 2006 / ss. 39-55

AKGÜÇ Öztin.:(2011). “ Mali Tablolar Analizi” Avcıol Basım Yayın, 14. Baskı, İstanbul

AKGÜÇ Öztin .:(2011). “ Finansal Yönetim” Avcıol Basım Yayın, 8. Baskı, İstanbul

AKIN C. Serhat.:(2007). “ Sağlık ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye’de Sağlık Sektörü” Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Adana

ALTUĞ Osman.:(1999). “Maliyet Muhasebesi”, Türkmen Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul

APAK Sudi; DEMİREL Engin.:(2010). “ Finansal Yönetim Cilt.2” Papatya Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul

BÜYÜKMİRZA H. Kamil.:(2010) “Maliyet ve Yönetim Muhasebesi”, Gazi Kitabevi,15. Baskı, Ankara

ÇALIŞKAN Zafer.:(2008). “Sağlık Ekonomisi: Kavramsal Bir Yaklaşım” Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 26, Sayı 2, 2008, ss. 29-50

ÇELİKAY Ferdi.:(2009).“Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı Açısından Genel Sağlık Sigortası Sisteminin Etkinliği ve Geleceği” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir

ÇIRAKLI L. Zeynep; SAYIM Ferhat.:(2009).“Hastanelerdeki Sağlık Hizmetlerinde Kalite Yönetim Sistemlerinin Maliyet Fayda, Maliyet Etkilik Analizi Göstergelerinin İncelenmesi” Uluslararası Sağlıkta Kalite ve Performans Kongresi, 19-21 Mart 2009, Antalya, 21.03.2009

DURMUŞ A. Hayri; ARAT M. Emin.:(2000). “İşletmelerde Mali Tablolar Tahlili”, Marmara Üniversitesi Nihad Sayar eğitim Vakfı Yayını, 1. Baskı, İstanbul

ERSÖZ Filiz.:(2008). “Türkiye ile OECD Ülkelerinin Sağlık Düzeyleri ve Sağlık Harcamalarının Analizi” İstatistikçiler Dergisi, Sayı, 2 ss 95-104

GİRAY Burçak.:(2010). “ Sosyal Güvenlik Sistemine Destek Amaçlı Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Modeli” Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Sigortacılık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul

GÜCENME Ümit.:(1996). “ Mali Tablolar Analizi” Marmara Kitabevi, 1. Baskı, Bursa

KAYA Neval .:(2008).“Sağlık Yöneticilerini Sağlık Hizmetleri Finansmanına ve Sunumuna Yönelik Görüşlerini Değerlendirilmesi” Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara

OECD.:(2008). “OECD Sağlık Sistemi İncelemeleri– Türkiye”– ISBN 978-975-590-282-1 – © OECD ve IBRD/Dünya Bankası

ÖZDEMİR Özlem .:(2010).“Türkiye’de Sağlık Sektörünün Değişim Dinamikleri ve Değişen Çalışma İlişkileri”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez, İstanbul

ÖZKARA Yasemin.:(2006).“Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyetinin Sağlık Ekonomisindeki Yeri ve Önemi: Bir Uygulama”, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Antalya

RESMİGAZETE.:(2006). “ 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu”, Sayı: 26200, Tarih: 16.6.2006, <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=1.5.5510&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, Erişim Tarihi: 20.04.2012

SAYIM Ferhat.:(2011).“Sağlık Hizmetlerinin Finansmanına İlişkin Ulusal Hesaplar ve Sağlık Alanında Belediyelere Verilen Görev İle Yetkiler” Bütçe Dünyası Dergisi, Sayı 35, ss.151-165

SERİN İlhan .:(2004). “ Genel Sağlık Sigortası ve Türkiye’de Uygulanabilirliği” Kazancı Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul

SEVGENER A. Sait; HACİRÜSTEMOĞLU Rüstem.:(2000). “ Yönetim Muhasebesi” Alfa Yayınları, 7. Baskı, İstanbul

SIVACI Celalettin .:(2007). “ Genel Sağlık Sigortası ve Türkiye’de Uygulana birliği” Bütçe Dünyası Dergisi, Sayı 24, ss.32-40

TUTAR Filiz; KILINÇ Nurcan .:(2007).“Türkiye’nin Sağlık Sektöründeki Ekonomik Gelişmişlik Potansiyeli ve Farklı Ülke Örnekleriyle Mukayesesi” Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt IX, Sayı 1, ss.31-54

YAŞAR Gülbiye Y.:(2007). “Sağ lığın Finansmanı ve Türkiye İçin Sağlık Finansman Model Önerisi” Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

YILDIRIM Savaş.:(1994).“Sağlık Hizmetlerinde Harcama Ve Maliyet Analizi” Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Yayın No:2350, Uzmanlık Tezi, Ankara

FİLİBE TÜRKLERİNİN SESİ HAMİYET GAZETESİ**(R. 1312–1313/M. 1896–1897)****THE VOICE OF FILIBE TURKS HAMİYET****NEWSPAPER (R.1312–1313/M. 1896–1897)****ГОЛОС ФИЛИБИЙСКИХ ТУРКОВ – ГАЗЕТА “ХАМИЕТ”****(МУС.КАЛ. 1312-1313; ХР.КАЛ. 1896-1897)****Sezgin TOPAL*****ÖZET**

Filibe’de, 25 Kasım 1896 tarihinde Stara Planina Basımevi’nde basılarak yayın hayatına başlayan Hamiyet Gazetesi’nin, 11 Ekim 1897 tarihine kadar 95 sayı yayınlanmış olduğu görülmektedir. Her bir nüshası 4 sayfadan oluşan gazete, düzenli bir yayın gerçekleştirilmemekle beraber 17. sayıya kadar haftada iki kez, 17. sayıdan itibaren ise haftada üç kez yayınlandığı anlaşılmaktadır. Gazete, Osmanlı Devleti’ne karşı Avrupa Devletlerinin izlemiş olduğu politikayı ve Balkanlardaki siyasî çözümler ile Osmanlı Devleti’nin Balkan Devletleri ile olan ilişkilerini içermektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin eğitim faaliyetleri hakkında da bilgiler vermektedir.

Bu çalışmada Balkan Türklüğünün kültürel hayatında büyük katkısı bulunan Hamiyet Gazetesi tanıtılarak, içeriği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filibe, Hamiyet gazetesi, Balkanlar.

ABSTRACT

It is seen that 95 editions of Hamiyet Newspaper which started its publication life in Stara Planina Printing House in Plovdiv on 25th of November, 1896 were published until 11th of October, 1897. Each copy of the newspaper was 4 pages. However it wasn’t published regularly, it was published two times until 17th edition and from 17th edition it was published three times in a week. The newspaper included the policy which European Countries monitored against Ottoman Empire and the relations between Balkan Countries with dissolutions in Balkans. Besides it gives information about the education activities of Ottoman Empire. In this study, the content of Hamiyet Newspaper which played an important role in cultural life of Balkan Turks is dealt.

Key Words: Plovdiv, Hamiyet newspaper, Balkans.

---

* Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, sezgi_topal@hotmail.com

РЕЗЮМЕ

В Филибии с 25 ноября 1896 года по 11 октября 1897 выходила в свет газета “Хамиет”. Была напечатана всего 95 экземпляров. Каждый номер состоит из четырёх страниц. Газета до 17-го номера выходила два раза в неделю, а после 17-го номера три раза в неделю.

В нём рассматривается политика европейских государств в отношении Османского государства и османско-балканские отношения. Кроме этого, газета содержит информацию о системе образования Османского государства.

В статье рассматривается содержание данной газеты и вопросы его культурного воздействия среди балканских турков.

Ключевые слова: Филибе, газета “Хамиет”, балканы.

GİRİŞ

XVI. yüzyılda duraklama dönemine giren, XVII. yüzyıldan itibaren toprak kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda dağılma sürecine girmiştir. Balkan milletleri Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımının etkisi ile bağımsızlık hareketlerine başlamıştır. Sırbistan'ın başlattığı ilk kıpırdanma, Yunan bağımsızlığı ile nihayete ermiştir. Yunan bağımsızlığı, diğer Balkan milletlerine örnek teşkil etmiştir. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'ni Balkan milletleri ve özellikle Rusya ile siyasî ve kültürel açıdan yıkıma sebep olacak mücadelelere sürüklemiştir. Yapılan mücadeleler, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki nüfusunu alt üst etmiştir. Siyasî ve kültürel açıdan haksızlıklara maruz kalan halk ise göçe zorlanmıştır.

1877- 78 (93 Harbi) Osmanlı Rus savaşı, siyasî hayatta olduğu kadar eğitim hayatında da olumsuz etkisini göstermiştir. Türk okulların, camilerin ve medreselerin gelir kaynağı olan vakıfların gasp edilmiş olması nedeniyle bu tarihten sonra eğitim hayatında büyük bir düşüş görülmüştür. Ayrıca savaş esnasında Türklerin mektep ve medrese binalarının büyük bir kısmı yıkılmış ve yakılıp yok edilmiştir¹. Aynı zamanda savaşın ardından bilgili kişiler göç etmiş geriye kendini savunamayanlar kalmıştır. Burada zor şartlarda yaşamak zorunda kalan kişiler kendi seslerini duyurmak amacıyla eğitim ve basına yönelmişlerdir. Bunun sonucunda eğitim ve basın alanında çalışmalar başlamıştır.

Bulgaristan, Prenslik döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunmaktaydı. Bu dönemde çok sayıda gazete çıktığı görülmektedir². Balkanlarda kültürel hayatın gelişmesinde, millî kuvvetin ve benliğin güçlenmesinde pek çok hizmette bulunan gazetelerden birisi de Filibe Türklerinin yayın organı olan Hamiyet Gazetesi'dir.

I. Hamiyet Gazetesi

25 Kasım 1896 (13 Teşrin-i Sâni 1312) tarihinde Filibe'de, Stara Planina Basımevi'nde “İfade-i Meram” (bkz. Ek: 1) başlığı ile yayın hayatına başlayan *Hamiyet* Gazetesi, 11 Ekim 1897 (29 Eylül 1313) tarihine kadar 95 sayı³ yayınlanmıştır. Yönetici ve yazarı Ebu Mukbil Kemal Bey, sorumlu müdürü N. Yanolov, imtiyaz sahibi ise İsmail Kemal Bey'dir⁴. Gazetenin, 50–61. sayılar arasında Eyüb Sabri'nin, 61. sayıdan itibaren de Ebuzziyâ Sami'nin sorumluluğunda çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Gazete haftanın her günü çıkmasına rağmen düzenli bir yayın gerçekleştirememiştir (Bkz. Tablo1).

Yayınlandığı ilk günden kapandığı güne kadar gazetenin idarehanesinin değişmediği görülmektedir. Nitekim gazetenin sol üst köşesinde “*idarehanemiz Filibe’de piyasa mevkiinde daire-i mahsusadır*” ibaresi yer almaktadır⁵. Gazetenin dağıtım yerinin ise değiştiği görülmektedir. Buna göre gazetenin dağıtım yeri ilk olarak -4. sayıya kadar- Der-saâdette Sirkeci’de İzmir Hoteli Müdürü Ahmet Efendi Şubesi, daha sonra ise, Bâb-ı Âli Caddesi’nde Musavver Malumat Kütüphanesi (9.Sayı), Der-saâdette Bâb-ı Âli Caddesi’nde 52 numaralı Musavver Malûmat Kütüphanesi (12.), Der-saâdette Bâb-ı Âli Caddesi’nde 50 numaralı Musavver Malûmat Kütüphanesi (17.-50.), Der-saâdette Bâb-ı Âli Caddesi’nde 32 numaralı Rauf Bey Kütüphanesi (55. -85.) ve Der-saâdette Bâb-ı Âli Caddesi’nde 40 numaralı “Şems” Kütüphanesi (88.-95.) dir (Bkz. Tablo 2).

Gazete, biçimsel olarak incelendiğinde, “*Hamiyet*” logosunun sağ üst köşesinde senelik ve altı aylık abone ücreti yer almaktadır. Nüsha ücreti olarak da, İstanbul’da nüshası 30 para, Bulgaristan’da ise 10 santim⁶ olduğu belirtilmektedir⁷. Ancak 12. sayısından itibaren gazete ücretinde artışa gidilerek İstanbul’da nüshası 40 para, Bulgaristan’da ise 20 santim olarak tespit edilmiştir⁸.

Sol üst köşede ise gazetenin idarehanesinin yeri ve “mesleğe uygun eserlerin gazetede yayınlanabileceği” ifade edilmektedir. Gazetenin her bir nüshası 4 sayfadan oluşmakta ve gazetede yer alan yazılar birbirinden ayrı dört sütun halinde verilmektedir. 9. sayısından itibaren gazete sütunların ın yukarıdan aşağıya kalın çizgilerle ayrılmış olduğu gözlenmektedir. Birbirinden farklı konular sembollerle ayrılmaktadır. Gazetede 61. sayıdan itibaren yer almaya başlayan edebî eserlerin ise 2. ve 3. sayfanın alt kısımlarında yatay bir şekilde kalın çizgiyle ayrıldığı ve dört kısa sütun halinde verildiği görülmektedir. Gazetede, yayımlandığı 1896–1897 yılları arasında, resim ve fotoğraf gibi hiçbir görsele yer verilmediği ise dikkati çekmektedir.

Gazetede yer alan konu başlıklarına baktığımızda Dâhili haberlere daha geniş yer verilmiştir. İkinci sırayı Şüûnât yani hadiseler başlığı almış , gazetede yine önemli sayıda Siyasî haberler kaplamıştır. Daha sonra gelen haberler harici haberlerdir. Gazete ilanlara da yer vermiştir (Bkz. Tablo 3).

Gazetenin yazar kadrosuna bakıldığında, gazetenin başyazarı Ebu Mukbil Kemal Bey ve imtiyaz sahibi İsmail Kemal Beyin isimlerinin geçtiği görülmektedir. 50–61. sayıya kadar müdür ve yazarı Eyüb Sabri, 61. sayıdan itibaren ise Ebuzziyâ Sami’nin yazıları yer almaktadır. Gazetede yer alan diğer yazıların Rusya’da Moskova, Bulgaristan’da Varna, Yenişehir, Vidin, Sırbistan’da Kosova ve Osmanlı topraklarında Girit, İstanbul vs. şehirlerde bulunan isimleri verilmeyen muhabirler vasıtasıyla ulaştığı görülmektedir. Söz konusu muhabirlerden gelen haberler, örneğin “*İstanbul’dan Aldığımız Mektupta*”⁹ şeklinde belirtilmektedir. Fakat Nazif Serverî imzalı “*Hayret Ender Hayret*” başlıklı yazı ile Abdullah adlı bir kişinin “*Aına Gazetelerinin İ fâdâtı*” başlıklı yazıları görülmektedir. Okuyuculardan gelen mektuplarda da okuyucu isimlerinin geçmediği, bunun yerine “*İstanbullu Bir İhtiyar*”¹⁰ ibaresi kullanılmaktadır. Yine bir okuyucudan gelen mektuptan bahsedilmektedir ki, bu kişinin ismi de “*Siyah Bir Derviş*” olarak geçmektedir¹¹. Gazetede yer alan başka bir isim ise, “*Sakıb*” adlı romanı kaleme alan Vecihi Bey’dir¹².

II. Hamiyet Gazetesi'nin İçeriği

II. I. Gazetenin Siyasî Olaylara Bakışı

II. I.1. İngilizlerin Ermeni Politikasının Hamiyet Gazetesine Yansımaları

İngiltere, 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk ederek, Osmanlı Devleti'ni parçalamayı düşünmüştür. Bununla Osmanlı toprakları üzerinde millî devletler kurup, bunları İngiliz nüfuzu altına alıp, Rusların yayılmasını da durdurabilecekti. Bu düşüncesini de Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Ermeniler aracılığı ile gerçekleştirecekti. Nitekim Berlin Antlaşmasının 61. maddesi Ermeniler için ıslahat yapılmasını içeriyordu. İşte bu madde İngiltere'nin Ermeni meselesine karışmak için önemli hukukî dayanağı olmuştur¹³. Böylece Ermenilerin koruyuculuğuna soyunan İngiltere, bu davranışıyla Ermenilerin güvenini kazanmıştır. Bu güveni sarsmamak için Osmanlı Hükümeti tarafından 17 Temmuz 1879'da yapılması gereken ıslahatın yapılmadığı hususunda Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmiştir¹⁴.

Hamiyet gazetesinde Ermenilerin İngiliz hükümetinden cesaret alarak ıslahat yapılması konusunda Osmanlı Hükümeti'ne karşı huzursuzluklar çıkardıkları görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak *Hamiyet* gazetesinin 17 Mart tarihli *Tan* gazetesinde yer alan habere yer vermesi önemlidir: “*Ermeni İhtilal Komiteleri'nin, Bâb-ı Âli'nin söz verdiği ıslahatın henüz icraata geçmediği için tekrar fenalık çıkaracaklarının Ermeni Patrikhanesi'ne bildirdiği*” yer almıştır¹⁵ (Bkz. Ek: 2).

İstanbul'dan *Tan* gazetesine yazılan bir mektubun *Hamiyet* gazetesine bildirildiği üzere, Zeytun'da¹⁶ bulunan Hamidiye süvarileri ile Ermeniler arasında olayların yaşandığı, hatta benzer olayların Ayıntab'da¹⁷ da meydana geldiği ve bu olaylar sırasında pek çok zararın görüldüğü hususunda bilgi verilmiştir¹⁸. *Hamiyet* gazetesinde söz konusu olayların abartılı olduğunu belirtmiştir. Zeytun'da meydana gelen olayların bir iki İslâm ile Ermeni arasında yaşanan küçük olaylar olduğunu ifade etmiştir¹⁹. Bu olaylar hakkında *Hamiyet*, *Saint James Gazet* adlı bir İngiliz gazetesinin yazılarına da yer vermiştir. Buna göre, olayların dört kişi arasında gerçekleştiğini yazan gazetenin Türkler aleyhinde bu tür yazılar yazan gazeteleri de eleştirdiği anlaşılmaktadır²⁰.

Ermeni İhtilal Komiteleri'nin, bu tür faaliyetleri üzerine *Hamiyet*, Osmanlı Devleti için şu sözleri sarf etmektedir:

“*Bâb-ı Âli ıslahât- ı mev'üdeyi tamamen mevki-i icrâya koyabilmek için müsâid zaman bulamadığını eğer ki o komiteler düşünemeyecek ahvâl-i hâzırâyı takdir edemeyecek kadar beyinsizlerden ise kendi günahları yine kendi boyunlarına kaldı ki Devlet-i Osmaniye'nin ne kadar sözüne sâhib ve teb'asına sa'âdet hâlini istikmâl ve temin azminde ne derece mükibb olduğunu bilenler bu gibi neşriyâtın nereden tevellüd etmiş, niçün i'tibâr edilmiş olduğunu pek kolay tefferüs ve tafattun eylerler. Ve'l-hâsıl o musibet dellâllerinin da'vetlerine Ermenilerden hiçbir ferdin icâbet etmeyeceğine bizim itimadımız ber-kemâldir*”²¹ (Bkz. Ek: 3).

Ermeni sorunu, İngiliz diplomatlarının konuşmalarında eksik etmedikleri bir konu haline gelmiştir. *Hamiyet*, “*Yeni Bir Diplomat*” başlığı ile bir İngiliz'in, Yunanistan'da yapmış olduğu konuşmasını değerlendirmiştir. Bu konuşmada, “*pek çok Ermeni'nin öldürüldüğü ve İngilizlerin buna nas il sabır ve tahammül gösterdikleri*” şeklinde sözler sarf edilmiştir. *Hamiyet*, bu kişiye karşı tepkisini, “*İşte yeni bir Gladstone*²² *yahut bir ikinci Gladstone daha!*” şeklindeki sözleriyle dile getirmiştir²³.

II. I. II. Girit Meselesinin Hamiyet Gazetesinde Uyandırdığı Yankılar

Coğrafi konumu nedeniyle öteden beri istilacı devletlerin uğrak yeri olan Girit Adası, Yunanistan'ın da bağımsızlığını elde ettiği süreçte ardı arkası kesilmeyen ayaklanmalara sahne olmuştur.

Hamiyet, Girit meselesi ile ilgili verdiği haberlerde meselenin sorumluları olarak öncelikle Girit Hıristiyanlarını daha sonra da Girit'in ilhakı sırasında Osmanlı Devleti'ni desteklemeyen büyük devletleri göstermiştir.

Hamiyet gazetesi, yayınlanmaya başladığı yıllarda, Girit ayaklanmalarına bir çözüm bulunamamış olması ve meselenin gittikçe büyümeye başlaması nedeniyle Girit meselesine çokça yer ayırmıştır²⁴.

Girit ile ilgili haberlerinde Yunanistan'ın neden olduğu eşkıya olaylarından, Büyük devletlerin olaya müdahalesinden, Osmanlı Devleti'nin tutumundan ve nihayet Girit meselesinin neden olduğu Osmanlı-Yunan savaşından bahsetmiştir.

Hamiyet gazetesi, Girit adası üzerinde Yunanistan'ın faaliyetlerini dikkatli ve üzücü bir şekilde takip etmiştir. Yunanistan'ın Girit adasında bulunan Hıristiyanlar ı Müslümanlar aleyhine kışkırtması olayına kayıtsız kalmamıştır. Hıristiyan eş kıyalar ın sebep olduğu olaylar ı sütunlarında yer vererek, kadınların ve çocukların nasıl bir zulme uğradıkları ı, nasıl çaresiz kaldıkları uzun uzadıya dile getirilmiştir. Olayları anlatan yazıları ile bütün insanlara seslenmiştir. Bununla, kamuoyunun dikkatini bu olaylar üzerine çekmeyi hedeflemiştir²⁵.

Gazete, Yunanistan'ın Hıristiyan eşkıyaları kışkırtmasında en büyük yardımcısı olarak Etnik-i Eteryay Cemiyeti'ni²⁶ görmüştür. Söz konusu cemiyetin faaliyetlerini eleştirmekten geri kalmayan gazete, Cemiyet'in Girit'e Yunanistan'a iltica eden muhacirler kıyafetinden eşkıya sokmaya çalıştığından da bahsetmiştir²⁷.

Yunanistan'ın, Girit adasına sürekli asker sevkinde bulunması ve ada üzerindeki faaliyetleri Osmanlı Devleti'ni huzursuz etmiştir. Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın Girit sularından uzaklaştırılması ve adadaki eşkıyalık olayların durdurulması hakkında Almanya İmparatoru Wilhelm'e bir nota vermiştir²⁸. Nitekim büyük devletler olaya müdahale etmeye başlamıştır. İngiltere, Yunanistan'a karşı Rusya ve Fransa ile birlikte hareket ettiklerini açıklamıştır²⁹. Gazete, Osmanlı lehine alınan bu kararı onaylamıştır. Fakat Girit adası üzerinde yaşanan gelişmeler gazetede büyük yankı uyandırdığı için büyük devletlerin aldığı kararı, geç alınmış bir karar olarak değerlendirmiştir³⁰. Ancak alınan karara rağmen devletlerin bir gelişme gösteremediği gazetenin yazılarına yansımıştır.

Hamiyet gazetesi, Yunanistan'ın büyük devletlerin verdiği ultimatomlara uymayacağını, Girit'ten gemilerini çekmeye niyeti olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca Yunanistan'ın davranış larının devletlerin çıkarı olup, Osmanlı Devleti'nin gözünde Yunanistan'ı tehdit eder vaziyette görünmekte olduklarına dikkati çekmiştir.

Hamiyet gazetesinde geniş yankı uyandıran Girit meselesi nihayetinde Osmanlı-Yunan muharebesine dönüşmüştür³¹ (Bkz. Ek: 3). Osmanlı-Yunan muharebesi gazetede büyük heyecan yaratmıştır. Muharebenin başlaması, gelişmesi ve sonucu bütün ayrı ntıları ile gazeteye yansımıştır. Yenişehir, Tırhala, Tırnova, Teselya, Golos, Çatalca, Velestin, Dömeke, Furka gibi muharebenin geçtiği yerlerdeki gelişmeler ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Muharebe ile ilgili yazılarda sadece muharebenin gelişmesi değil, muharebe sırasında Osmanlı Devleti'nin, Yunanistan'ın ve Büyük devletlerin tutumları da objektif olarak değerlendirilmiştir.

Gazete, muharebenin sonucunu Osmanlı Devleti ve Yunanistan açısından ayrı ayrı ele almıştır. Gazeteye göre Osmanlı Devleti, savaştan maddî olarak kazançlı çıkmamış buna karşın gücünü Avrupa'ya tanıtmıştır. Balkan Hükümetleri üzerinde de nüfuz sahibi olmuştur. Yunanistan ise bu savaştan pek kazançlı çıkmamış, Teselya'nın büyük bir bölümünü Osmanlı Devleti'ne kaptırmıştır³².

II. I. III. Makedonya Meselesinin Hamiyet Gazetesinde Uyandırdığı Yankılar

Osmanlı Devleti'nin 1878 Berlin Antlaşmasından sonra Girit ve Ermeni sorunları yanında uğraşmak zorunda kaldığı bir diğer sorun Makedonya³³ olmuştur. Bulgaristan, Berlin Antlaşması ile Makedonya'yı kaybetmiştir. Fakat Makedonya, Bulgaristan için geri alınabilecek bir bölge olarak değerlendirilmiştir³⁴. Bu nedenle Bulgaristan gözünü Makedonya topraklarından bir an olsun ayırmamış ve Makedonya'yı tekrar geri almak için elinden geleni yapmıştır.

Hamiyet gazetesinin yayınlanmış olduğu dönem Makedonya'nın iyice karışmış olduğu bir dönemdir. Gazetenin Makedonya ile ilgili yazılarında Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın arasında yapılması muhtemel olan ittifaktan, Yunanistan'ın politikasından, Romanya Hükümeti'nin meseleye karışmasından ve zaman zaman meydana gelen Bulgar çete faaliyetlerinden bahsetmiştir.

Hamiyet gazetesi, Makedonya meselesine önemli bir sorun olarak bakmıştır. Bu sorunun Girit ve Ermeni sorunlarına benzemediğini belirtmiştir. Girit'in Yunanistan tarafından ilhakı söz konusu olduğu takdirde, Bulgaristan ve Sırbistan arasında yapılan ittifakın bozulacağını, Romanya'nın da meseleye dâhil olması halinde etrafın iyice karışacağını vurgulamıştır. Yunanistan'ın sürekli Slav kavimlerine rahatsızlık vermesi sonucu Slavların müdafaadan kaçınmayacaklarını ancak bir hücum gerçekleşmeden de müdafaanın imkânsız olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Sırbistan ve Bulgaristan'da bulunan Makedonya Komiteleri³⁵, Girit meselesinin sonucunu beklemeden hiçbir faaliyette bulunamayacaktır. Ayrıca *Hamiyet*, Bulgar gazetelerinin Makedonya komitelerinin ellerine silah alarak hudut üzerine yürüdükleri ş eklindeki asılsız yazılarını eleştirerek bu gazetelerin amacının Bulgaristan'ın Bâb-ı Âli ile olan münasebetlerini bozmak olduğunu da ifade etmiştir³⁶.

II. II. Hamiyet Gazetesinin Kültüre Bakış Açısı

II. II. I. Gazetenin Filibe'deki Eğitime Bakışı

Hamiyet gazetesi, eğitime önem veren bir gazetedir. Eğitimin sıkıntılarını doğrudan değinirse de içinde bulunduğu dönem Filibe'de³⁷ eğ itimin maddî olarak sıkıntılı olduğu bir dönemiydi. Bu nedenle gazete, eğitim için gerekli maddî desteğin sağlanmasını teşvik etmiş ve eğ itimin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Hamiyet gazetesi, Filibe'de rüştiye (ortaokul) öğrencilerinden olan öğrencilerin başarılarını değinmiştir. Buna göre, Kız Rüştiyesi'nden Bedriye adlı bir öğrencinin yaşına göre herkesi ş aşırıacak kadar büyük maharetler gösterdiğini dile getirmiş ve başarısını tebrik etmiştir. Yine Erkek Rüştiyesi'nden Osman ve 37 numaralı Ahmet ile 107 numaralı Refet adlı öğrencilerin başarılarını da değinerek, Bulgar halkının bu öğrencilere karşı duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir³⁸ (Bkz. Ek:4).

Hamiyet, Filibe Sancağı, Karlova kasabası ahalisinden ticaretle uğraşan bir kişinin vefat ettiğini ve bu kişinin eğitime 2000 frank kadar bir miktarı bağışladığını ifade etmiştir.

Bu haberiyle İslâm âleminin de milletin geleceği için önemli olan eğitim konusunda duyarlı olmaları gerektiğini dile getirmiştir³⁹.

II. II. II. Gazetede Yer Alan Edebî Eserler

1877–78 Osmanlı-Rus savaşıdan sonra Bulgaristan’da yaşamaya devam eden Türklerin edebiyatı kendi gelenekleri ve görenekleri çerçevesinde devam etmiştir. 1878–1944 yılları arasında Filibe, Eskizağra, Sofya, Şumnu, Varna, Plevne, Razgrad, Rusçuk ve Rhova gibi yerlerde matbaalar açılmış, okul kitapları yanında şiir, roman, hikâye vs. basımına da gidilmiştir. Gazete ve dergiler de sütunlarını edebî eserlere açmışlar ve yerli Türk edebiyatının gelişmesini, yaygınlaşmasını sağlamışlardır⁴⁰.

Hamiyet, *New York Herald* gazetesinde yer alan “*Beyaz Kadın*” adlı bir hikâyeyi ve Vecihi Bey, Ebuzziyâ Sami adlı kişiler tarafından kaleme alınan romanlara sayfalarında yer vererek bu eserleri okuyucularıyla paylaşmıştır.

Vecihi Bey adlı kişinin yazmış olduğu “*Sakıb*” adlı roman *Hamiyet*’in 61. nüshasından itibaren yer almaya başlamıştır. “*Sakıb*” adlı milli romanda, fakir ve dul bir kadının çocuğu olan ve iyi bir terbiye alamayan bir gencin hayat hikâyesi anlatılmıştır. Sakıb, annesi ile sadece 8 yaşına kadar birlikte olabilmıştır. Daha annesi hayatta iken başlayan sıkıntılı günleri annesi ölünce daha da çekilmez bir hâl almıştır. Bu yaşlarda sadece yalnız kalmakla değil aynı zamanda kendine uygun bir iş bulmada da yalnız kalan Sakıb, k isa sürede pek çok iş değiştirmiştir. Bu romanda iş hayatında Sakıb’ın başından geçenler ele alınmıştır.

“*İntikam*” adlı bir başka roman Ebuzziyâ Sami tarafından kaleme alınmış ve *Hamiyet*’in 81. nüshasından itibaren verilmeye başlanmıştır. Opera tiyatrosunda oynanan bir piyesin adı olan “*İntikam*” adlı romanda, Clara isimli bir genç bayanın bu piyeste rol alan aktöre karşı ilgisi anlatılmıştır. Clara’nın “*İntikam*” adlı piyese gitme süreci ele alınmıştır. Clara’nın önce babası daha sonra yardımcısı olan Antonet adlı bir kadın ile yol boyunca aralarında geçen diyaloglar yer almıştır. *Hamiyet*, söz konusu eserin kitap şeklinde 32 sayfadan oluştuğunu belirtmiştir⁴¹.

Gazetede yer alan bir başka eser, Osman Şinasi Bey tarafından kaleme alınan “*Tarih-i Harb*” adlı eserdir. Adı geçen eserde, Yunan muharebesi öncesi de dâhil, yaşanmış siyasî olaylar işlenmiştir⁴².

Adı geçen bu romanlar gazetenin 2. ve 3. sayfalarında yer almıştır. Romanlar küçük pasajlar şeklinde verilerek, hem halka tanıtılmış, hem halkın keyifli bir zaman geçirmeleri amaçlanmıştır (Bkz. Ek:4)

Hamiyet’in 66. 67. ve 69. sayılarında “*İhtar-ı Mahsus*” başlığı altında *Hamiyet* abonelerinin söz konusu eseri kitap şeklinde istemeleri durumunda fiyatı 60 paradan Bâb-ı Âli Caddesi’nde Rauf Bey Kütüphanesi’nde Edirne’de Hüsnü Adil Efendinin kütüphanesinde Filibe’de (*Hamiyet*) idarehanesinden elde edebilecekleri belirtilmiştir⁴³.

SONUÇ

Tarih araştırmalarında yerel basın oldukça önemlidir. 25 Kasım 1896 yılında yayın hayatına başlayan *Hamiyet* gazetesi de bölge haberlerine geniş yer ayırmıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti’nin siyasetini etkileyen ve uluslar arası boyutlara ulaşan meseleleri de kapsamına aldığından dünya kamuoyunu da ilgilendiren bir gazetedir.

Osmanlı Devleti, Yunan bağımsızlığının ardından Yunanistan'ın Osmanlı aleyhine toprak genişletme politikası ile karşı karşıya kalmıştır. Gündemden düşmeyen ve Osmanlıyı yeni bir savaşa sürükleyen Girit meselesi ile uğraşmıştır. "93 harbi" dediğimiz Osmanlı-Rus savaşının sonucunda imzalanan Berlin antlaşması da Osmanlı için dönüm noktası olmuştur. Buna bağlı olarak Balkanlarda meydana gelen siyasî bunalım Osmanlıyı hem iç hem dış politikasında zor duruma sokmuştur. *Hamiyet* gazetesi tarafından bu sıkıntılı durum takip edilerek dile getirilmiş ve Osmanlı'nın içine düştüğü durum üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

Hamiyet gazetesi Balkan uluslarının Osmanlı Devleti'nden koparıldığı dönemdeki siyasî olayları, çözümleri her açıdan ifade etmeye çalışmıştır.

Bununla birlikte eğitim hayatının da hasar gördüğü her açıdan anlaşılmuştur. Gazete bölge halkının eğitim açısından sıkıntısını yansıtmış, eğitimin gelişmesine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Ayrıca kaleme alınmış romanları küçük pasajlar şeklinde sayfalarında yer vererek halka bu romanlardan haberdar ederek, bu romanların halk tarafından okumasını sağlayarak, dönemin kültürel hayatında önemli rol oynamıştır.

EKLER

Ek 1: 25 Kasım 1896 (13 Teşrin-i Sâni 1312) tarihli *Hamiyet* gazetesinin kırış amacının verildiği ilk nüshasının birinci sayfası.

وایکی اورونک منضم اوله چی وسایف الذکر مباحه اولان زرهیلرله قروازورک درسامده لک اوزره منعی حرکت بولدقوی معلومات سارمن ممتاندنیر .

بر مدتی بری کلبه برین نوق مایصور صاحب قدرت طن ایدوک بردلو فایرینه سیفه مانقده اولان یونان یا یقاربارلی همثالیردن ویلرینک اولجینس اقمسین راحت ایدمه مده جکری هر کون بر صورت متضاهده کوسرتیمه اولدقوی نایشلرین ، طاشقنلردن الاشلیور . یونان حسابنده اولوق مذمت بر ضرری منج اولجینی اویل دانجده ناقابل انکار یونان همثالی یونان عیاره سنک یقینه ظهوره کله چکنی چکن کون اینه دن شهر مزه کان دقینه یین رودستونک اورده ایکن استحصال ایلدیکلی معلومات جه سندلیر .

کریستله سنک فاندو کلکسین تومیس ایچون دول سنه یینده حصوه کان ایشاق و اتحادی جسی اولوق اوزره نالی ایدن بعضی اروپا غنیمتلی عیاره وقعه کله یینک ناینه چالشمده ایدسه ایکی یین آغیرتیری مظالم و اعتسافان مالزیه ارتکاب ایدکلری دالمت وحشت بر یوامش اولان یونان کی عاجز بر حکومت هر یایدیقن اوروپا ک اینه اولکده پایش ودول منفه اینه بو حدناشاس مفاصلرله بالکز برابری دقه کورونشدن یشفه حال

رضی دیه ماش ایکن مجرد اروپا صلح و مسالمتک خلدانار اولماسی مقصد آتین کورده ایدسه حقوق منتر وده مده تجاوز ایدسه سدی به قدر صبر و سکوت ایددن همتایه یونین یوله یونان ازغیرلی طرفندن وقعه کتیرله چکیده اصلا ایشاق اولیان تمسلیات و ترضاه نظر یقیندی ایله یاقه میده چی و چونکه او حال عجزه حل اوله چی چفته هیچ بر وقت منالهدن کورو طوریه چی یونان بحاربه لک قوعن صدوقوعندن ده ا توی کورمکدر .

حق حدود یونانیه عوم قوماندانی مشر ادهم یاشا حضرت نرینه وریلان

غلبات فطیحه ده یونانیه جنگ وجدالی مستوجب اوله چی حالکن عساکر مقابله طرفندن اباع ایلمه مست دقن و اعتنا ایله بار یونانیر طرفندن تجاوز و قوعنده بلا توقف شان و شرف عسکرینک محافظه

مسارعت اولونکن توحید قلمسی دخی دولت همثالیتک ارتق صبر ایشاقه قرار ویدکنی آیینن آجیه کوسرتیمه ککی آزیه الش اولان یونانیرک تجاوز و تعطیلدن کورو طوردمی منصور اولدقنه کوره هر حالده کرب مته سنک امید اولدقینی وجهه باعلا به حل و فصل مشکل کوریلور . یونان ماندا بکشرده یونان رنسی (فطالین) ک طور و حرکیه ایدار کاک حربه به مسارعت دخی بحاربه ک وقوعنده یشفه جه دلائل ایدن ایدر ایدر . واقعا سنه هیئت وکلانکی کرب مته سنه لغضا ایلدکلری مفراتی صافلامده و اویله کیمسه به معلومات ویرمانکه ایدر ده (تیوق هراد) غنیمتک

غایت متمدد بر منبع رحیمیدن استحصالی ایلدیکلی جبر قرال (یورکی) جنابری مطلقا اعلان حرب ایتک طرفدار یونان یقین شمر اولسی یونان ایدر سیله هیئت وکلانکده آباوقه بلیسندن قورونک چکمه چارمسی بحاربه ک اعلانی اعتقادده یونتمسی نایل ایدیلرسه آتندن کان دوستونک بیاناتی قبول ایتک ضروریدر .

استانبولدن ۱۷ مارت کازیشله (کان) غنیمتانه وقوع ولان ایشاقده : درمنی اختلال قومینه لب بائیک وعد ایلدیکلی اصلاحات هنوز اجرا اولمادیقندن بحاربه تکر ارفاق چکلر . جعفری ارمنی بطریشاهه ییلدر . مشردور ، دیشیلور .

یینه درسامدن (نان) غنیمتانه یازلان دیگر مکتوبه : دقنونه یونان جیده سواری ایلدیکلی ارفادی ایه ارمیلر یینده بر مضاره و قوع ووش وعتیابه دخی عین حال ظهوره کلشدر . سوذلی یونیلور . بز یوروالدن ایلدیکلی قوعی عظیم اولجال حالکن عد ایدنمزه ایه کده

هر حالده مباله دن عاری اولدقینی تأیین ایلدیکلی . چونکه یورونک کرب مته سانسرمسی طولایسیله طیارلر دخی خون افراض و مقدسی غلبانه کیش اولان بر غیر کاذب قروشک محصور عامسی اولدقنده شهید من یوقدر .

زتیوه ظهوره کان مضاربه بر ایکی اسلام ایله بر قاج ارمنی یینده وقعه قاش عادی وخصی بر مانا زعه دن یشفه برشی اولدقینی همثالیت واقعه منزه آکاشلش ایکن جنرالزام مباله ایلدیکلی ایشاق اینه جیده سواری ایلدیکلی ارفادی قاشدریش اولسیله ییندر بر حاربه دخی دمعلنی یونان کی ایتیمین بر حاربه دخی عیارندن . ارمنی اختلال قومینرک بطر .

یقینه به ایشاقده یونانیر یینده کلیمه مندیجی یونانیر یونانیر یونانیر اولری ایلیم اولدیکلی . قضا همثالیرک دفع شورش ارمیده منیب ایلدیکلی مسلتکی بحاربه واقعه ایلدیکلی کوزل او کرمش اولری لازم کان او ارمنی اختلال قومینرک یونانیر یوله دوچار فلاکت و تکلیت اولرینه سببیت ویرجک حالده جرأت ایدیکلی قویاً ماملور . یونان یشفه بلک حال اصلاحات موعوده تماماً موقع اجرا به قوریه یلمک ایچون مساعد زمان ولهدیقن اکر چه او قومینرک دوشومیه چک احوال حاضر قی تشدیر ایدیکلی ک قدر یینمزلرمن اینه کتینی کتاهلی یینه کتینی یونلرینه . قالدیکه دولت

عقابه ک به قدر سوزینه صاحب وینه سنک معاندت حالن اسکندل و تأمین عترتنده . درجه مک اولدقینی ییلر برکی تشریک زندهن توف ایتمش . نیچون ایشاق ایلدیکلی اولدقینی ک قدر لای قورس و تقاض ایلر . و الحاصل اومسیت دالالیرک دعوتیرنه ارمیلردن هیچ بر فرق ایجاب ایتیه چکه برماعتارمزیر کالدر .

پارسه نشر اوتان (غولوا) غنیمتلی یونانیر کتیکه کونه مخصوص (استناقیر) نام وایوریک نفر یونان عسکرینک حلالا ایدر . دن (خلوص) م مواسک ایلدیکلی

و کربله آباوقه ایتنه ایدنک اعلانین برکون اول دول معظمه ایلرلرک جزیره مذکورده صورندن مرقومید ایلدیکلی یونان دولت استک (خلوص) سکورفته ایشاق ایلدیکلی آتندن ایلدیکلی معلومات موعوده عطقا بیان ایتدیر .

یونان قوی صبر بهتک حول حتی (آرنا) و مرکزی (کیشیم) اولوق اوزره شورا یینرک و سونی لیش بلاتی اکر کوره تویب اولنق اولدقینی (فرمدیلان) یازیلور .

آتندن (قورسورتمس دولست) غنیمتانه چکلر بر تنقراقده یونانیر دقنور : سکریده صلابه یونان عسکری زنده ایدنکلی من میده ایدر ایلدیکلی کله یونانیر مهمات موجوددر . قسوماکان (واصر) عمو اولدقینه کتیر کیدن چکلیمک خوشوین طوهریه قرالان امر ایلدیر . (واصر) موقع حال اوزره تطبیق حرکت ایلدیکلی . یونان افکار عومیس همثالیرله حرب طرفداردر .

استناقیر ایله قلدن یونان اردوسته اتفاق ایتک اوزره صورت حرکت کتیری یونان اول یونانیر یونانیر افراد زنده و استجابتک (پریه) ایه واصل اولدقینی چکه مستحیران خصوصیمزدر .

لوتدوه عوام غارمسنه لیرال قورمسی دخی یونان موسی (مار) قور (انکفوزسکوتک کرب یونان مستحسی حقدن تمیت ایلدیکلی خط حرکتدن کتیبسته معلومات ویرلنی . قورمسی مانه اولدق . طلب ایلم ایدسه حکومت وایله برشی سولیه میده چی حوائج ایلدیر . بالکز نورد (بالفور) مندر جاتیدن معلومات اصفا ایلدیه چی برمر . براتی انکفزه حکومتک دول متفق به کوندرمن اولدقینی و مذکور کور برات انکفوزک مسلتکی ییلدیکلی سولیشدر .

کوتزده اولدقنده (طرافالار) یونانیرده وایلر اینه بر منیع

Ek 2: 27 Mart 1897 (15 Mart 1313) tarihli Hamiyet gazetesinin İngilizlerin Ermeni Politikası ile ilgili haberlerinin yer aldığı sayfası.

ورده ایچون ایلک اول المانیای طرفدن
تنبهته ایتداری اولمشدر. واقعا دول
سارنده بویله دائره ایستادن
خروج ایچاشلر ایسه تکملات
مدنییه و حقوقی بویله آلمانیا
دیپلوماتلری دائره تحلیکی عاقله
ایلمشدردر. بوشنده ایسه تنبته
صلح جویانه تنقلاً، متحداً انجاساز
قلمت اولدیغی تنق آتی ایچون هر درلو
ایسره قبول ایچیلدی دیکدر .

شعراکات

باب عالی ایلک اولوغی تصرفلی
دائرة و وائی غنایه خیرمالداخت
ایلمکلی سرده دردت ایدین
اوج اریق آتاریش ایل خذله
مرفومنک مسوب اولدی قری قومیند
نک ریاستنده بولدی ایچون تحت
توقیه آلتان (سرکس) نام شخص
شریک استنطاق واستجواری
حتام بولش و حاکمه علیله دخی
جایت حکمکنده دردت رؤیت
بولمشدر.

شدهیه قدر وقوع بولان
استجواری ملاعن مرفومنک
اعدامه حکوم اولدی قری اراة
ایسوروش.
درسدات عمار مخصوصدن
آدیقنر مکاتب متدیده نظراً بعض

(حبت) ک ترقیسی (۴)

انجمن

محرری: ابوالنیر سامی

الحسوس قهرا ککی قلب رقیق
ساحی - برقر او خیالی، اولدت
ملکانهی ترک ایدره فصل اوپور؟
اوپوسیه رؤیاستده ده خیالیه
انتقال ایدر، بنون اعصابی تحریک
ایدن نوای جسمانیسی آتی پروادی
تنهاییده رافاز، کندینک همدی،
باع دفع کلای اولان کوچولک
یاورولریک خیالندن آیرمماز!

بد خواهاک القات و نسویلاته
رغماً یا بخت سلمت سبه ایله اولایات
شاهایده امن و رفا عمومی برکال
اولدی آکلتمشدر .

لورد سالیسوری دول مظلمه
تیلج ایلمک بر طوطده یوانشایک
دولت علیه تاوبسته مجبور اولدی
تضییات حربیک و ساطط مؤتمنه
ایله سورت تسویه حلی لزومی
بیان و اگر ایجاب ایدر ایسه مراقبه
اجنبیه یوانه قبول ایتدیرملن ایچون
انجاساز ایلمک تدابیره انگلزمکنده
اشتراک آنامه بولدیغی ایان ایلمشدر.
لورد سالیسوریک حقایق ایزاماً
درمان ایلمکلی شو سوزلر بونان
ایلغار بولریک خوشنه کیتدیکندن
مشار ایله عهبنده کوزلری بوموب
آغز لری اجسار ایسه هیچ کیمه
بولریک فریاد حقوق شکنا لرینه
بالطع قولاق اصافمده، لوردک
اقادات واقعتی هر کس تقدیر
ایلمکده در!

تضییات حربیه اولوق بوناندا
ندن اخدی طبیی بولشان مالک
انگلزمه طرفندن صورت تادیسی
تأمین ایلمک ایستدیکنده آیریمه
استجبار قلمشدر .

بعض دولت طرفندن دائیبارقه
قرائیک خاطر ایچون مسئله
پوانیاده بونان قرانله ملمات کارانه
مسک اراة ایستلیدیک شایع

واقعا اولیله اولدی. بر ایکی
ساعت اوپودی، اوپودی اما بومدت
ظرفنده کین دقیقه لره هر بری بر
معصومک، بر طفل بیولیک لذت
مصاحفسی ایل، ملاقاتی ایل کیدی.
قهرا رؤیاستده دار ایتمندن
چیقماور ایدی!

نهایت اولدی. ساعت آتی یجینی
اوربوردی. تواتتی یاقق ایچون
اوپله خدمتسی چاقیردی. خدمتی
تیزک اتامسی ایل تواتتی یایدقندن،
آقسام تیاروب کیده کچی مزین
مشتمع البسهی کیه لره، بنون
الماسلری، بنون زینلری طاققدن
سکره خدمتی، بدرله ملاقات

اولش ایسه ده - عهود و قواعد
دولیه نظرآ - بوشایه ی صحیح کیم
ناق ایلمک تمکن اوله ماز .

فرانسه نیک (تروید) قرون کرید
سوزلندن مفارقت ایچمشدر .

غریب بر رویا

بروکسلده نشر ایلدی بولون
فرانسوزلرک خادم مشافعی اولان
(آدم با داس بلز) غزنیسی کین
کیجه او زون غریب بر رویا کورمش،
تعییری ده او بدره مبرق دهشتل بر
کایوس آتنده قالمشدر.
طوغریسی یا آحیدق، باری شونک
رؤیا اولیوب عادی بر خیالندن، بر
وهمن عبارت بولدیغی آکلانده
اولدیجه خدمتی بولان مسلکداشمزی
آتنده قالدی کایوس اضطرار بدن
قورنارمش اوله لم دیدک. زوالی
آرقداشمز رؤیاسی ده آجیقجه
پشگاه اظهار قارینه وضع ایلمده ماشده
سویله کچی سوزلری چکته چکته
پندیرمق ایچون اوقوتقله پشمز
قوجیه بریند مخصوص یازمغه مجبور
اولش!

خلاصه الخلاصه اولتی اوزره نقل
ایده کچک. با کیتزه (آدم با داس) ک
رؤیاسی نه ایچش :
«ایکی اوج ایدن بری هندستان
قطعه سنده سرزده ظهور اولان

ایده کچی، اگر وقلری مساعد
ایسه کلوب کندیلری تصدیق
ایلمکلی سولدی.
بش دقیقه سکره کن بدرینک
اوپله اوشاشی موسیول قونک
مادموزل جابلری تکلمکده اولدیغی
مراسم مخصوصه ضحک افراسیه
قهراپه تیلج ایلدی.

قهرا شوخه، لوندانه بر طورله
دائرة سندن چیقاری بدرینک دائره
سنة کیدی. قوت توبیه بیوک بر
سالونده او طور بیور، آقسام حیقان
غزینلردن بری اوقوپور ایدی.
کریمه سنک رودنی کوریمجه
غزنی یی یاندمک، ماسه ک اوزرینه

اغتشاشات مؤلمک مشوقی، مسی
دولت علیه تنبته ایچش! ا کردولت
تنبته هندستان اعالی اسلامینه
بر نظر دیکره بایسه ایچش، قطعه
مذکورده اغتشاشدن کوچک بر
اثریله کورلسی عیدم الاختال ایچش!
شونلر طولوسی بند مخصوصه
ایما ایدین رؤیایک، دها طوغریسی
خیال خامک خلاصه سی ایسته شو
برقاج سوزدن عبارتدر .

(آدم با داس بلز) رفیقنر
بیانات واقعه سیله اوله بر کرداب حقیق
خیالاته طالش اولدیغی آکلانویوک
بو حالنی آتک جدیدت مسکله هیچ ده
متناسب بولمدهق .

(آدم با داس) اولا شوراسنی
ییلدی ایلمک هندستان اغتشاشاتی
خارج بر دولتک اغراسی، تشویق
ایله حصول بولش بری اولیوب
بلکه سزلردن بری هندستان اعالی
مختلفه سنک حکومت علیه قاری
بسیلکلی حش خصوصتک نتیجه
طیبعیه سیدر .

تایاً تأس ایستدی بدی بوز
سندن بری اک یقین بر قومشوسی
بولان حکومتک اومورنه واهالیسک
میشته بیله بر نظر تحس عطف
ایچک تنزلده بولشاش اولدی
تاریخاً مثبت اولان دولت غنایه
ممالکندن یک کیره کجه کیلومتر اوقادنی

فریاد بولتی سندالیه سنک اوستده
طوغریلدی. مشاققه بر وضع ایل:
— وای قرم! سنیمیک؟ بوله
سوسل ها! ترمه کیدیورز باقم؟
نه وار؟ بر سوارومی، بر باومی، بوقسه
بر دو کومی وار؟
دیدي. قهرا بو سؤالره هیچ
اهمت ورمیور کیم کورینسکر
طوغریجه بدرینک اوکنه کیدوب
اختراک کارانه بر طور ایلای اوپدی.
سکره راست کله بر قونق سندالیه
سنه او طور درق بدرینک سؤالرینه
جواب اولتی اوزره دیدیک:

— پدرم ای یلیبوردی سکر؟
سزده سخر ورمیدیلری؟ بن خدمتی یه

TABLOLAR

Günler	Sayılar
Pazartesi	2, 24, 26, 31, 47
Salı	29, 34, 45
Çarşamba	19, 20, 32, 43, 48
Perşembe	1, 4, 22, 30
Cuma	12, 17, 21, 23, 50
Cumartesi	25, 38, 41, 46, 49
Pazar	9, 18, 28, 44, 55

Tablo 1: Gazetenin mevcut olan sayılarının çıkmış olduğu günler

Gazetenin Dağıtım Yeri	Sayılar
Der-saâdette Sirkeci'de İzmir Hoteli Müdürü Ahmet Efendi Şubesi	1.-4.
Bâb-1 Âli Caddesi'nde Musavver Malumat Kütüphanesi	9.
Der-saâdette Bâb-1 Âli Caddesi'nde 50 Numaralı Musavver Malumat Kütüphanesi	12.
Der-saâdette Bâb-1 Âli Caddesi'nde 52 Numaralı Musavver Malumat Kütüphanesi	17.-50.
Der-saâdette Bâb-1 Âli Caddesi'nde 32 Numaralı Rauf Bey Kütüphanesi	55.-58.
Der-saâdette Bâb-1 Âli Caddesi'nde 40 numaralı "Şems" Kütüphanesi	88.-95.

Tablo 2: Gazetenin dağıtım yeri ve burada dağıtılan sayılar

Haber Başlıkları	Haber Sayısı
Siyasî	39
Dâhilî Haberler	46
Haricî Haberler	5
Şûnât	40
İlanat	12

Tablo 3: Gazetede yer alan haber başlıkları ve toplam haber sayısı

NOTLAR

¹ Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995, s. 97.

²Tarla (1880), Bulgaristan Resmi Gazetesi Tercümesi (1880-1882), Hilâl (1884-1889), Dikkat (1884-1888), Çaylak (1884-1885), Balkan (1885-1886), Varna Postası (1887), Serbest Bulgaristan (1887), Bulgaristan (1888), Başlangıç (1888-1889), İttifak (1894-1908), Sebat (1894-1895), Gayret (1895-1897), Bedreka-i Selamet (1896), Muvazene (1896-1905), Emniyet (1896-1908), Şems (1896-1907), Sada-i Millet (1897), Sada (1897), Resimli Emniyet (1897-1898), Hamiyet (1897-1898), Doğru Yol (1898), Mecra-i Efkâr (1898-1907), Nadas (1898), Balkan (1898), Malumat (1898-1908), Islah (1899-1902), Kamer (1899-1908), Müsademe-i Efkâr (1899-1901), Müdafaa-i Hukuk (1901-1905), Rağbet (1902-1904), Le Courrier des Balcans (1903-1908), Uhuvvet (1904-1908), Temaşa-i Esrar (1904-1906), Efkâr- ı Umumiye (1904-1905), Rumeli Telgrafları (1905-1906), Şark (1905), Ahali (1905-1908), Tuna (1905-1910), Feryad (1905-1907), Temaşa-i Efkâr (1906), Balkan (1906-1912), Rumeli (1906), Şark Muhbiri (1907), Bkz. Bilal, N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986, s. 307.

³İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda bulunan ve 1-95 arası sayı olarak yayınlanan gazetenin 3-5-6-7-8-10-11-13-14-15-16-27-33-35-36-37-39- 40-42-51-52-53-54-60-65-68-70-71-72-74-75-76-77-78-79-80-83-84-86-87-89-90-91-92. sayıları eksiktir.

⁴Mehmet Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği (1865-1985)*, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul 1990, s. 22.

⁵*Hamiyet*, 13 Teşrin-i Sâni 1312 (25 Kasım 1896), nr. 1, s.1.

⁶Bazı ülkelerde (Fransa, Belçika, İsviçre, Lüksemburg, Lienchstein, Monaka Prenslığı, Haiti) kullanılan ve başlıca para biriminin 1/100'üne eşit olan küçük para birimi. Bkz. Meydan Larousse, *Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, C. 17, (Basım Yeri Yok) 1992, s. 306.

⁷*Hamiyet*, 13 Teşrin-i Sâni 1312 (25 Kasım 1896), nr. 1, s. 1.

⁸*Hamiyet*, 17 Kanun-ı Sâni 1312 (29 Ocak 1897), nr. 12, s. 1.

⁹*Hamiyet*, 14 Mayıs 1313 (26 Mayıs 1897), nr. 48, s. 4.

¹⁰*Hamiyet*, 17 Mayıs 1313 (27 Mayıs 1897), nr. 49, s. 4.

¹¹*Hamiyet*, 31 Mart 1312 (12 Nisan 1897), nr. 31, s. 4.

¹² Vecihi Bey, *Hamiyet* gazetesinin 61. nüshasından itibaren “*Sakıb*” adlı romanı kaleme alan kişidir. Romanda fakir ve dul bir kadının çocuğu olan ve iyi bir terbiye alamayan gencin hayat hikâyesi anlatılmaktadır. Bkz. *Hamiyet*, 3 Temmuz 1313 (15 Temmuz 1897), nr. 61, s. 3.

¹³Bilal N. Şimşir, *Osmanlı Ermenileri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986, s. 24.

¹⁴İdris Bal-Mustafa Çufalı, *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003, s. 236.

¹⁵*Hamiyet*, 15 Mart 1313 (27 Mart 1897), nr. 25, s. 3.

¹⁶*Zeytun*'da meydana gelen Ermeni isyanları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Latif Dinçaslan, *Zeytun ve Çevresindeki Ermenilerin İsyanları (1895-1922)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2006.

¹⁷ Ayıntab'da meydana gelen Ermeni isyanları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Ediz, *1895–1896 Ermeni İsyancıları ve Bu İsyancıların Bastırılmasında Redif Taburlarının Rolü*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2009.

¹⁸ *Hamiyet*, 15 Mart 1313 (27 Mart 1897), nr. 25, s. 3.

¹⁹ *Hamiyet*, 15 Mart 1313 (27 Mart 1897), nr. 25, s. 3.

²⁰ *Hamiyet*, 15 Mart 1313 (27 Mart 1897), nr. 25, s. 4.

²¹ *Hamiyet*, 15 Mart 1313 (27 Mart 1897), nr. 25, s.3.

²² William Edward Gladstone, İngiliz devlet adamıdır. 1832'de Muhafazakâr Partiden mebus çıkmış, Peel kabinesinde ticaret dairesi başkanlığında (1843–1845), sömürgeler bakanlığı müsteşarlığında (1845–1846) bulunmuştur. Kırım Harbini onaylamaması üzerine görevinden çekilmiştir. Liberaller tarafına geçerek 1859'da yeniden Maliye Bakanlığı'na getirilmiştir. 1865'te Avam Kamarası başkanı olmuştur. 1866'da seçimler konusundaki reformlarının yapılmaması üzerine görevinden ayrılmıştır. 1868'de Liberallerin seçimleri kazanması ile başbakanlığa getirilmiştir. Bu sırada Anglikan kilisesinin İrlanda'da Anayasa hukukuna dayanan imtiyazlı durumuna son verilmesini, bir İrlanda anayasasının hazırlanmasını, eğitim mecburiyetinin kabulü, orduda bazı reformların uygulanmasını sağlamıştır. Dış ilişkilerde yumuşak ve barışçı politika gütmesi eleştirilere neden olmuş ve başbakanlıktan istifa etmiştir. Ancak 1880–1885 sırasında Liberallerin zaferi ile ikinci, 1886'da ise üçüncü kez başbakanlığa getirilmiştir. 1892'de dördüncü ve son defa başbakanlığa getirilen Gladstone 82 yaşını aşmıştır. Bkz. *Türk Ansiklopedisi*, “Gladstone”, C. XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, s. 396.

²³ *Hamiyet*, 25 Eylül 1313 (7 Ekim 1897), nr. 93, s. 2–3.

²⁴ Girit'te meydana gelen isyanların önü alınmaz bir hâl almıştır. Bu isyanlara İngiltere ve Rusya gibi Avrupa devletleri müdahale etmeye başlamıştır. Bu durumu iç işlerine müdahale olarak değerlendiren Bâb-ı Âli sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa'yı Ada'ya göndermiştir. Ada'da durum değerlendirmesi yapan Ali Paşa Ada'ya özerklik verilmesi taraftarı olmuş ve bu konuda bir proje hazırlamıştır. Böylece “*Girit Vilayet Nizamnamesi*” hazırlanmış ve bununla Ada'da Hıristiyanlara geniş haklar tanınmıştır. Ancak bu nizamname isyanları durduramamış, Ada üzerinde sükûnet sağlamamıştır. Bunun üzerine Bâb-ı Âli bu defa Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı Ada'ya göndermiştir. Böylece Halepa'da Rumların temsilcileri ile 25 Ekim 1878 tarihinde “*Halepa Sözleşmesi*” imzalanmıştır. Nevar ki bu sözleşme de Ada'da sükûneti sağlayamamıştır. Bkz. Ayşe Nühket Adıyeko, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896–1908)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 23–28

²⁵ *Hamiyet*, 14 Şubat 1312 (26 Şubat 1897), nr. 17, s. 2.

²⁶ Asıl adı Filiki Eterya olan cemiyet, 1894 yılından itibaren Etniki Eterya Cemiyeti olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Filiki Eterya Cemiyeti, Nikolas Skouphas, Emmanuel Ksanthos ve Anastasyon Çakalof adlı ikisi Rum, biri Bulgar üç tüccar tarafından 1814 yılında Odesa'da kurulmuştur. Amacı Rumları Osmanlı yönetimine karşı ayaklandırmaktır. Bkz. Zekeriyâ Türkmen, “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyancını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821–1869)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 222; Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul 1984, s. 50.

²⁷ *Hamiyet*, 5 Temmuz 1313 (17 Temmuz 1897), nr. 62, s. 4.

²⁸ *Hamiyet*, 19 Şubat 1312 (3 Mart 1897), nr. 19, s. 3.

²⁹ *Hamiyet*, 16 Şubat 1312 (28 Şubat 1897), nr 18, s. 4.

³⁰ *Hamiyet*, 19 Şubat 1312 (3 Mart 1897), nr. 19, s. 3.

³¹ Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a savaş açmasının sebebi görünürde Yunanistan'ın sınırlarda yapmış olduğu tecavüz hareketleri olsa da savaşın gerçek ve tek nedeni “*Girit*” tir. Bkz. Adıyeye, *a.g.e.* s. 185.; Metin Hülagü *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897Osmanlı-Yunan Savaşı*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 31, Kayseri 2001, s. 86-87.

³² *Hamiyet*, 21 Temmuz 1313 (2 Ağustos 1897), nr. 69, s. 2.

³³ Makedonya terimi, Berlin Kongresi'nden sonra Balkanlılar tarafından kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise “Rumeli” olarak adlandırılan bu topraklar Selânik, Manastır ve Kosova vilayetlerini kapsamaktadır. Makedonya sorunu ise 1878 Berlin Antlaşması başlamıştır. Berlin Antlaşması ile Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu'na bırakılmıştır. Söz konusu Antlaşma ile “*Büyük Bulgaristan*” fikri bir hayal haline gelmiştir. Antlaşmanın 23. maddesi ile de Makedonya vilayetlerinde Avrupa Devletleri'nin denetiminde reform yapılması düşünülmüştür. Bulgaristan ise Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra yayılcı bir politika takip etmiştir. Bulgaristan'ın yayılcı politikası ve Makedonya'nın stratejik ve ekonomik açıdan özellikleri, Sırbistan, Yunanistan ve Romanya Hükümetlerini de karşı karşıya getirmiştir. Bkz. Bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 580–581.

³⁴ Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903–1908)*, AFA Yayınları, İstanbul 1996, s. 31.

³⁵ İlk Makedonya Komitesi 1890'da Sofya'da kurulmuştur. Makedonya Komitesi, Makedonya'dan Bulgaristan'a göç eden Bulgarlara yardım yapmak amacıyla kurulmuştur. Fakat kısa sürede teşkilâtını genişleterek siyasi bir karakter kazanmıştır. Böylece ilk olarak Makedonya'nın muhtariyetini ikinci olarak da Bulgaristan'a ilhakını başlıca faaliyet konusu olarak kabul etmiştir. Gizli çalışan komite, resmi makamlar tarafından da teşvik görmüştür. Kabul ettiği başlıca usul, Makedonya'nın asayiş ve huzurunu kaçırmaktır. Bu düşüncesi ile eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuştur. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 151–152.

³⁶ *Hamiyet*, 26 Şubat 1312 (10 Mart 1897), nr. 20, s. 2–3.

³⁷ Beş kaza zaman zaman sayısı değişen on kadar olan nahiye ve birçok köyden oluşan Filibe şehrine Türkler “*Filibe*”, Bulgarlar “*Plovdiv*” olarak adlandırmışlardır. Bu büyük yerleşim merkezine, Batılılar imar edicisinin adına izafetle “*Philippolis*” adını vermişlerdir. Türkler bu şehri fethedince önceleri şehrin adını “*Filipo*”, “*Filbu*” şeklinde daha sonra da “*Filbe*” ve “*Hülbe*” diye telaffuz etmişlerdir. 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşından önce Filibe tam bir Türk şehri olarak yaşayan ve dış görünüşü, iç bünyesi halkının kılık kıyafeti ile bir Anadolu şeklinden farksızdır. Şehrin ortalama nüfusu 40–50 bin civarında olduğu için büyük şehir sayılmakta ve nüfus yoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır. Bkz. Ramazan Aydın, *Hilâl Gazetesine Göre Şarkî Rumeli Türkleri (1883–1885)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009, s. 18.

³⁸ *Hamiyet*, 3 Temmuz 1313 (15 Temmuz 1897), nr. 61, s. 2.

³⁹ *Hamiyet*, 17 Temmuz 1313 (29 Temmuz 1897), nr. 67, s. 2.

⁴⁰ Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 171. ; Hayriye S. Yenisoy, “Bulgaristan Türk Edebiyatına Bir Bakış”, *Türkler*, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 417.

⁴¹ *Hamiyet*, 11 Eylül 1313 (23 Eylül 1897), nr. 88, s. 4.

⁴² *Hamiyet*, 14 Temmuz 1313 (26 Temmuz 1897), nr. 66, s. 4.

⁴³ *Hamiyet*, 14 Temmuz 1313 (26 Temmuz 1897), nr. 66, s. 1.; *Hamiyet*, 17 Temmuz 1313 (29 Temmuz 1897), nr. 67, s.1.; *Hamiyet*, 21 Temmuz 1313 (2 Ağustos 1897), nr. 69, s. 1.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayın

HAMİYET (1896–1897)

I. Kitaplar

ACAROĞLU, Mehmet Türker: (1990) *Bulgaristan'da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği (1865–1985)*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti.

ADIYEKE, Ayşe Nükhet: (2000), *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896–1908)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

ARMAOĞLU, Fahir: (2003), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Ankara, Alkım Yayınevi.

AYDIN, Ramazan: (2009), *Hilâl Gazetesine Göre Şarkî Rumeli Türkleri (1883–1885)*, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

BAL, İdris, Çufalı, Mustafa: (2003), *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

HÜLAGÜ, Metin: (2001), *Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, No:31.

KARAL, Enver Ziya: (1995), *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

KOCABAŞ, Süleyman: (1984), *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, İstanbul, Bayrak Yayıncılık.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin: (1995), *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ŞİMŞİR, Bilal N.: (1986), *Bulgaristan Türkleri*, İstanbul, Bilgi Yayınevi.

_____; (1986), *Osmanlı Ermenileri*, İstanbul, Bilgi Yayınevi.

TOKAY, Gül: (1996), *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903–1908)*, İstanbul, AFA Yayınları.

II. Makaleler

Meydan Larousse, (1992), “*Santim*”, Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C. 17, (b.s.y. yok), s. 306.

Türk Ansiklopedisi, (1969), “*Gladstone*”, C. XVII, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, s. 396.

TÜRKMEN, Zekeriya: (2002), “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821–1869)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s. 219–244.

YENİSOY, Hayriye S., (2002), “Bulgaristan Türk Edebiyatına Bir Bakış”, *Türkler*, C. 20, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s. 417-423.

KÜLTÜR VE DİN İNCELEMELERİ ARASINDAKİ KÖPRÜ: PIERRE BOURDIEU’NUN SEMBOLİK GÜCÜN POLİTİK EKONOMİSİ¹

David SWARTZ

Çev. İlkay ŞAHİN^{**}

Bu makale, Pierre Bourdieu’nun kültür sosyolojisinin temel özelliklerini din sosyolojisine muhtemel katkıları temelinde ele almaktadır. Bourdieu’a göre din, sanat, felsefe, bilim veya moda gibi diğer kültürel alanlarla bezer özelliklere sahip sembolik gücün bir sistemi olarak analiz edilebilir. Bourdieu’nun kültür yaklaşımı bir sembolik çıkarlar teorisi, kültürel sermaye teorisi ve sembolik güç teorisini kapsayan sembolik pratiklerin politik ekonomisini geliştirmektedir. Bourdieu, çeşitli entelektüel etkilerden faydalanmışsa da Karl Marx’ın materyalizmi ve Max Weber’in din sosyolojisi bilhassa belirleyicidir. Bu makale, Bourdieu’nun bir kültür ve din incelemesi için orijinal analitik bir sistem geliştirmek üzere Marx ve Weber’i nasıl detaylandığı üzerinde de yoğunlaşacaktır. Bourdieu’nun kültürel ve dinî incelemelerinin her ikisine dair kavramlarıyla en ilgili ve halen din sosyolojisinde en az bilinen kavram olduğu için, Bourdieu’nun “alan” kavramına özel bir ilgi gösterilecektir.

Bu makale, Pierre Bourdieu’nun kültür sosyolojisinin temel özelliklerini din sosyolojisine olan muhtemel katkılarını göz önünde bulundurarak incelemektedir.¹ Bourdieu’nun kendisi din incelemesine neredeyse hiç ilgi göstermemiştir.² Bununla birlikte, kültür incelemeleri yaklaşımının önemli özellikleri Karl Marx ve özellikle de Max Weber’in din sosyolojisinden mülhemdir.

Bourdieu’nun Sembolik Gücün Politik Ekonomisi

Bourdieu kültür, tabakalaşma ve güç arasındaki ilişkiler konusuna işaret ettiği bir sembolik güç sosyolojisini önermektedir. O, toplumsal onay için mücadele etmenin sosyal hayatın temel boyutlarından biri olduğunu iddia etmektedir. Bu mücadelede, kültürel kaynaklar, süreçler ve kurumlar bireyleri ve grupları hakimiyetin rekabetçi ve kendini ebedileştiren hiyerarşisi içinde tutar. O, sanatsal zevkler, giyim tarzı, yeme alışkanlıklarından din, bilim, felsefeye – aslında dilin kendisine- kadar *tüm* kültürel sembol ve pratiklerin çıkarları kapsadığı ve toplumsal ayrılıkları geliştirecek biçimde işlediklerine

¹ Çevirisi yapılan çalışmanın orijinali şöyledir: David Swartz, “Bridging the Study of Culture and Religion: Pierre Bourdieu's Political Economy of Symbolic Power”, *Sociology of Religion*, 1996, 57(1):71-85.

^{**} Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, isahin@erciyes.edu.tr

dair cesur bir iddiada bulunmaktadır. Bourdieu, bu sosyal mücadelenin sembolik sınıflandırmalar yoluyla nasıl kırıldığını, kültürel pratiklerin nasıl bireyleri ve grupları mücadeleciler sınıf ve statü hiyerarşileri içine yerleştirdiği, nispeten özerk çatışma alanlarının birey ve grupları nasıl kıymetli kaynaklar üzerindeki mücadelede birbirine kenetlediği, böylesi alanlarda çıkarlarına ulaşmak için aktörlerin nasıl mücadele ettiği ve ne tür stratejileri izlediği, ve böyle yaparken aktörlerin farkında olmadan nasıl sosyal tabakalaşma düzenini ürettikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. O halde, kültür, politik içerikten yoksun değil, fakat daha ziyade politik bir içeriğin ifadesidir.

Kültür yaklaşımında, Bourdieu, bir sembolik çıkarlar teorisi, bir kültürel sermaye teorisi ve sembolik güç teorisini kapsayan sembolik pratiklerin politik bir ekonomisini geliştirir. Bu teoriler derli toplu, iyice sınırlanmış kuramsal tartışmalar değildir, aksine üst üste ve iç içe geçmiş yönelimli temalardır. Marksizm, yapısalcılık ve fenomenolojiyi kapsayan geniş entelektüel etkilerden sağlanmışlardır. Bununla birlikte, Brubaker'in (1985) de işaret ettiği üzere, Max Weber, klasik sosyolojik gelenekten kaynaklanan Bourdieu üzerindeki etkilerin en önemlisidir. Bu teorilerin tüm detaylarını derinlemesine incelemek veya Bourdieu'nun kavramsal yeniliklerinin tamamını bu kısa makale içinde ayrıntılı bir biçimde aktarmak imkânsızdır.³ Bununla birlikte, Bourdieu'nun kültürel pratiklerin sosyolojisini geliştirmek üzere Marx ve Weber'in din sosyolojisinden nasıl yararlandığını göstermemiz mümkündür.

Aşkın Bir İdealizm ve Materyalizm

Otuz yılı aşkın bir süredir Bourdieu'nun entelektüel tasarısının merkezinde Marx'dan bu yana Batılı sosyal düşüncenin merkezi bir sorunu durmaktadır: kültürel idealizm ile tarihi materyalizm arasındaki tartışma. Bourdieu sosyolojisi kültürel hayatın materyalist fakat aynı zamanda indirgemesiz bir açıklamasını önermek suretiyle klasik idealizm/materyalizm iki kutupluluğu aşan bir orta yol bulma yönünde cesur bir girişimi temsil etmektedir. Onun düşüncesi Marx ile başlasa da anlamlı bir biçimde Weber'den beslenmektedir.⁴

Marx

Marx gibi Bourdieu da modern toplumlarda çatışmanın önceliğini ve sınıf merkezli sosyal eşitsizliği vurgulamaktadır. Bununla birlikte, kültürel ve dinî hayatın sınıf indirgemeci açıklamalarını da kesin bir dille eleştirmektedir. Bourdieu, beşeri bilinci pratik sosyal hayattan çıkartışı itibarıyla materyalisttir. O aynı zamanda sahte bilinç durumu, kendi deyimi ile güç ilişkilerinin "sahte onayı" ile de ilgilenmektedir. Sembolik sistemlerin, hakimiyetin sosyal fonksiyonlarını ve sınıf eşitsizliğinin üretimini gerçekleştirdiği noktasında Marxist düşüncüyü onaylamaktadır. Bununla birlikte, nasıl sosyal pratiklerin uygulanmasında gerekli bileşenler olduklarını göstermeksizin büyük ölçüde sembolik mal ve pratiklerin sosyal fonksiyonlarına odaklanan ideolojinin yaklaşımını da eleştirmektedir.

Bourdieu, dinin bir ideoloji olduğuna dair Marxist iddiayı kabul etmekle birlikte, sosyal hayatın sembolik boyutunu, sosyal hayatın ayrı ve daha köklü maddi bileşenlerinin bir türevi olarak ayırıştırılmaya karşı çıkmaktadır. Kısacası, o, Marxist altyapı ve üstyapı kavramsal ayrımını, aşılmasının gerekliliğine inandığı klasik idealizm/materyalizm dikotomisi içinde neşvünema bulduğu için, reddetmektedir. Bu noktada, Bourdieu, 1960 ve 1970'lerde kendisinin en önemli entelektüel referanslarından biri olan Louis Althusser'in

(1970) yapısalcı Marxism’inden ayrılmaktadır. Bourdieu, Althusser’in temel materyalist görüş açısını ve din ve kültürün politika ve ekonomiden görece özerkliği vurgusunu paylaşmaktadır. Bununla birlikte Bourdieu’nun görüşü gene de özünde Althusserci değildir. Marx’ın tüm sosyal hayatın birliğinin altında yatanın uygulamalı eylem olduğunu vurguladığı Feuerbach hakkındaki ilk iddiasından ilham alarak Bourdieu (1984a:467) sosyal varlığın parçalara ayrılabilmesi ve sosyal, kültürel ve ekonomik gibi farklı alanlarda hiyerarşik olarak organize olabileceği fikrini reddetmektedir. Althusserian eğilimin yaptığı gibi alt yapı ve üst yapı ifadelerinin çeşitli formlarını keşfetmekten daha ziyade Bourdieu ilk etapta iki alanın ayrılamayacağını iddia etmektedir. Bourdieu, maddi ve sembolik boyutları kapsayan bir pratikler genel bilimini yazmaya ve böylece de sosyal hayatın temel *birliğini* vurgulamaya çabalamaktadır. Bununla birlikte Bourdieu’nun esas ilgi alanını toplumsal hayatın sembolik ve maddi yönleri arasındaki ilişkiler ile bu özel Marxist gelenekle ilk karşılaşmasından kaynaklanan yapı ve temsilci arasındaki ilişkiler problemi oluşturmaktadır.

Weber

Bourdieu, sınıf indirgemeciliği ve idealizmin her ikisini birden aşabilecek olan bir sembolik mallar ve pratikler teorisini derinlemesine değerlendirebilecek kavramsal araçlar için yüzünü Marx’dan Max Weber’e çevirmektedir. Bourdieu, “genellikle zannedildiği gibi, bir spritualist tarih teorisi ile Marx’ın muhalifi olmaktan oldukça uzak olan, aslında Marxist materyalizmin etkin bir biçimde spritualizme terk ettiği alanlara materyalist düşünce biçimini taşıyan kişinin bizatihi kendisinin Max Weber olduğunu” ifade etmektedir (1990b:17). Bourdieu, Weber’i “fenomenin sembolik özelliğini tam anlamıyla ortadan kaldırmaksızın dinin materyalist analizinin tüm olasılığını meydana çıkaran” “bir din ekonomi politiği” öneren kişi olarak değerlendirmektedir (1990a:36). Bourdieu sosyolojisinin merkezi amaçlarından biri Weber’in dinin ekonomi politiği modelini kültürel ve sosyal hayatın *tümüne* detaylandırmaktır. Aslında, Bourdieu, kendi kültür sosyolojisini “materyalist eleştiriyi din alanına genişletmek için ekonomik modeli” kullanan Weber’inki ile benzer özellikte görmektedir (1990a:107). Bununla birlikte, Bourdieu’nun kültür sosyolojisi, Marx’ı nitelediğine inandığı sınıf indirgemeciliğinden sakınılan “genellenmiş” ya da “radikal materyalizmdir” (1990b:17; 1993:12). Bourdieu, bu genellenmiş materyalizmde sosyal bilimlerdeki klasik idealizm/materyalizm dikotomisini aşmak için bir yol bulduğuna inanmaktadır.

Sembolik Çıkarlar

Bourdieu’nun çalışması Max Weber’in ideal mallar ve çıkarlar fikrinin önemli bir değerlendirmesini sunmaktadır (Gerth ve Mills 1970:280). “Dini çıkarlar” fikri Weber’in dinî inanç tarafından güdülenen davranışın “dünyevi” karakterine yaptığı vurgudan ileri gelmektedir. Weber “dinî ya da büyüsel etkenler tarafından güdülenen davranışın en temel biçimi bu dünyaya yöneliktir” şeklinde yazmaktadır. (1978:399). O “bilhassa dinî ya da büyüsel eylemlerin maksadı genelde ekonomik olduğu için dinî ya da büyüsel davranış ya da düşüncenin, gündelik maksatlı davranış dizisinden ayrılmaz” olduğunu vurgulamaya devam etmektedir (Weber 1978:400). Bourdieu, Weber’in dinî etkenlerce güdülenen davranışların “dünyevi” karakteri üzerinde ısrar ederek “mitsel söylemin içerik (ve sentaklarını) onu üretenlerin, yayan ve alanların dinî çıkarlarına bağlamanın bir yolu

bulduğunu” iddia etmektedir (1990b:4). Böylece Weber dinî inanç ve pratikleri, onları üreten ve yönetenlerin çıkarlarıyla ilişkilendirmenin bir yolunu sunmaktadır.

Bununla birlikte, Bourdieu (1987c:122), çıkar alanını “temsilcilerin varoluş durumlarınca belirlenecek şekilde” sınırlandırdığı için, Weber’in “dinî çıkar” fikrinin “zayıf bir biçimde detaylandırıldığı” düşünmektedir. Aksine, Bourdieu, dinî çıkarların –ve daha genel olarak sembolik çıkarların- “kendi ifade durumları ve biçimleri içinde dinin arzı ve dinî uzmanların eylemi tarafından denetlendiğini” vurgulamaktadır. Bununla birlikte Weber’in düşüncesi dinî inanç ve pratiklerin... kurtuluş emtiyası ve bunların sunumuyla ilgilenen farklı sınıfların yönetimi üzerinde tekel kurmak için mücadele eden farklı uzmanlar kategorisinin stratejilerinin yüceltilmiş bir ifadesi olarak (Bourdieu 1991a:4).

İnşa edilmesine izin vermektedir. Bourdieu, *tüm* pratiklerin, ister maddi isterse de sembolik şeylere yöneltilsin, temelde “çıkarıcı” olduğunu iddia ederek çıkar fikrini maddi olmayan emtiayı içine alacak biçimde genişletmektedir. Ekonomik hesabın mantığını “kendilerini nadir ve özel bir sosyal düzenleme uğruna çabalanmaya değer olarak takdim eden maddi ve sembolik tüm emtiaya ayırım yapmaksızın” uyarlamaktadır (1977: 178). Bourdieu, “tüm pratikleri” maddi ya da sembolik karı artırmayı amaçlayan” şeklinde analiz edeceği “genel bir pratikler ekonomisi teorisi” kurmayı arzulamaktadır (1990b:209). Önerdiği araştırma programı, geleneksel olarak eylem ve nesnelere ekonomik (çıkarlı ve maddi) ve ekonomik olmayan (çıkarlı ve sembolik) formları şeklinde düşünülen hususları bir araya getirebilecekti. Böylece, sembolik çıkar ve maddi çıkar, çıkarın birbirine denk iki nesnel biçimi olarak görülmektedir. Failer, sembolik ve maddi çıkarlarını takip etmekte ve belirli koşullar altında bunları birbirleriyle takas etmektedir.

Çıkarlar fikrini maddi olandan ideal emtiaya kadar genişletmesine rağmen, Weber gene de farklı davranış tipleri analitik ayrımını devam ettirmiştir. Weber (1978:24-25,339), analitik bir biçimde eylemin şu tiplerini ayırmaktadır: “araçsal rasyonel”, “değer-rasyonel”, “etkileyen” ve “geleneksel”. Weber, her araçsal eylemin ekonomik olduğunu düşünmez. Ekonomik olmak için, eylemin *kıt* kaynaklara ve *sınırlı* sayıdaki eyleme bağlı olan bir ihtiyacı karşılaması zorunludur. Böylesi bir ayırım Bourdieu’nun çalışmasında tümüyle ortadan kaybolmuştur. Hatta eylemin çıkar yönelimli olduğu fikri, Bourdieu için test edilebilecek bir hipotez değil temel bir varsayımdır. Dahası, o bazı eylemlerin diğerlerinden daha fazla kişisel çıkar yönelimli olup olmadığını dikkate almaz.

Ekonomik dile karşın, Bourdieu, maddi yararcılığı çıkar takibinin oldukça genelleşmiş bir formu olarak değerlendirme eğiliminde olduğu için, kendi genelleşmiş materyalizminin ekonomizmden oldukça farklı olduğunu düşünmektedir. Böylece, o, “ekonomik pratikler biliminin daha genel bir programın sadece bir durumu olan” “pratikler ekonomisinin genel bir bilimini” yazma iddiasındadır (Bourdieu 1977:183). Kendi pratikler ekonomisini rasyonel fail teorisinden kesin bir biçimde ayırmaktadır. Bourdieu’ya göre çıkar eğilimli pratikler yarar-maliyet resmi ya da bilinçli hesabını işaret etmez. Bundan daha ziyade, genellikle, pratikler, sosyal sınıf arka planı ile ilgili çeşitli avantaj ve dezavantajların erken sosyalizasyonu vasıtasıyla gerçekleşen geçmiş birikimi yansıtan şifahi, fitraten, düşünce öncesi aşamada meydana gelir. O, fitrata dayandırdığı kendi görüşünü, eylemi ya rasyonel hesaplama ya da yapısal belirlenimden akan olarak resmeden birbirine kökten karşıt iki görüşten kesin bir biçimde ayırmaktadır.⁵

Kültürel Sermaye

Weber'in dinî çıkarlar fikrinin genişletilmesi, Bourdieu'nun gücün indirgenemez biçimleri fakat ekonomik sermaye ile değiştirilebilir olarak "dinî sermaye" ve "kültürel sermaye" gibi kavramları geliştirmesini sağlamıştır. Bourdieu, kaynakları, değerli kaynaklar olarak mücadelenin hedefleri haline gelmek suretiyle bir "güç sosyal ilişkisi" şeklinde işlediklerinde (1989:375) sermaye olarak kavramlaştırmaktadır. Bourdieu'nun "dinî sermaye" kavramı (1991a:9) Weber'in dinî "vasıf" fikrine yakındır. Dinî sermaye kavramı, "birikmiş sembolik emeği" temsil eder ve bir dinî uzmanlar grubunun dinî emtia ve hizmetlerin yönetimini tekelleştirebildikleri "dinî alanın kuruluşu" ile bağlantılıdır. İstemelerine rağmen, özünde uzmanlar tarafından denetlenen değerli kaynaklardan yoksun olan bir "din adamları sınıfı dışındakileri" oluşturmak suretiyle "nesnel bir yoksunlaşma" biçimini ima ettiği için dinî sermaye bir güç kaynağıdır. Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramı sözlü yetenek, genel kültürel farkındalık, estetik tercih, bilimsel bilgi ve eğitsel başarı gibi geniş bir kaynaklar dizisini kapsamaktadır. Onun amacı kültürün (kavramın en geniş anlamıyla) bir güç kaynağı haline gelebileceğini iddia etmektedir.

Böylece, Bourdieu, kişisel çıkarların mantığını sermayenin biçimleri olarak itibar, şeref, bilgi ve eğitsel başarı ile özdeşleştirdiği maddi olmayan alana yaymak suretiyle gücün formları olarak kültürel temsillerin indirgenemez karakteri için bir çerçeve inşa etmiştir. Bourdieu'a göre failler ekonomik emtiada yaptığı gibi kültürel emtiada da yatırım stratejilerini takip eder. Bireyler, aileler ve gruplar kültürel ve ekonomik maddeleri biriktirebilir. Hatta imtiyaz ve itibar kültürel sermaye biçimleri aracılığıyla kuşaklar arasında aktarılabilir. Çocuklarının yüksek öğrenimine yatırım yapan aileler, evlatlarının maddi durumlarını sürdürmek ve geliştirmek için yatırımın kültürel bir formunu takip etmektedir. Böylece, Bourdieu, değerli manevi kaynakları, kar için biriktirilebildikleri, değiş tokuş edilebildikleri ve yatırım yapılabildikleri ölçüde, sermayenin biçimleri olarak görmenin yararlı olduğu kanaatinde. Bourdieu tarafından ifade edilen sosyolojinin önemli tasarısı, kültürel ve ekonomik sermayenin çeşitli biçimlerinin üretim, dolaşım ve tüketimini keşfetmektir. Hangi koşullar altında ve oranda bu sermayenin ayrı biçimleri tümüyle gücün dönüşmüş biçimleri haline gelmektedir?

Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramının Gary Becker'in (1976) "insan sermayesi" kavramından ayrıştırılması gerekmektedir. İnsan sermayesi teorisyenlerinin aksine, Bourdieu, sermayenin değişik tiplerinin anlam ve kullanımlarının her ikisinde de sınıf temelli değişim üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun ötesinde, *habitus* kavramı ile önerildiği üzere, Bourdieu'nun insan eylemi teorisi rasyonel fail bakış açısının antropolojik varsayımlarını paylaşmaz. Bourdieu'nun failleri istenen hedeflere ulaşmak için stratejileri takip ederler, fakat sınırlı araçların bilinçli artırıcısı olarak takip etmezler. "Seçimleri" birikmiş sermayelerini karşılığında da geçmiş sosyalizasyonlarından kaynaklanan mizaçlarını ve mevcut fırsatlar ile hareket ettikleri alanlardaki kısıtlılıkların karşı karşıya gelişini yansıtacak biçimde şifahi, pratik ve fitridir.

Bourdieu'nun sembolik çıkar ve sermaye kavramlarını Ann Swidler'in (1968) kültürel pratiklerin "alet çantası" görüşünden de ayırmak gerekmektedir. Norm ve değerlerden daha ziyade kültürün temsilcilerini ve pratik özelliklerini vurgulamak noktasında benzerlik göstermekle birlikte Bourdieu Swidler'den daha az istençlidir; o bireysel eylemin grup yerleşikliği vurgular. Ayrıca, Bourdieu, kültürel kaynakların güç boyutunu, toplumsal hiyerarşi oluşturma kapasitelerini Swidler'den daha fazla vurgular.

Sembolik Güç

Bourdieu, Max Weber'den karizma ve meşruiyet fikirlerini bir sembolik güç teorisi geliştirmek üzere almıştır.⁶ Bu teori, doğru kabul edilen faraziyelerin güç ilişkilerinin oluşum ve devamlılığında oynadığı etkin rolü vurgular. Weber gibi, Bourdieu, güç uygulamasının bir meşrulaştırmayı gerektirdiğini ileri sürmektedir. Bourdieu, tüm pratiklerin özellikle de kültürel alandakilerin altında yatan kişisel çıkarların mantığının “çıkarsızlığın” mantığı olarak “sahte farkındalık” haline geldiğini iddia etmektedir. Bourdieu için “sahte farkındalık” önemli bir kavramdır; Marxist gelenekteki “sahte bilinçlilik” gibi “sahte farkındalık” da bir pratikler dizisi içinde bulunan ekonomik ve politik çıkarların “inkârını” göstermektedir. Böylece Bourdieu iddia etmektedir ki sembolik pratikler, pratiklerin çıkara dayanan karakterine yönelik ilginin yönünü değiştirmekte ve böylece onların çıkarsız uğraşlar olarak yerine getirilmesine katkı sağlamaktadır. Altta yatan maddi çıkarlardan ayrıştıkları ölçüde eylem ve kaynakların sembolik güç ya da meşruiyeti artmakta ve böylece eylem ve kaynakların çıkarsız biçimlerini temsil ederek sahte farkındalığa dönüşmektedir. Kişisel çıkarın çıkarsızlığa dönüşümünden yararlanabilen bireyler ve gruplar Bourdieu'nun “sembolik sermaye” olarak adlandırdığı şeyi ele geçirmektedirler (bkz. 1972:227-243, 1977:171-83, 1990b:1 12-21, 1991b:163-170). Sembolik sermaye “yadsınan sermayedir”⁷; altta yatan kendilerine meşruiyet veren ilgili “çıkarıcı” ilişkileri saklar. Sembolik sermaye, güç değil, gücün onay, riayet, itaat ya da diğerlerine hizmet etme meşru istekleri şeklinde algılanan bir biçimdir.

Sembolik Emek

Bourdieu'ya göre Weber dinî üreticiler üzerine odaklaşarak çıkar ilişkilerinin sembolik bir sermaye oluşumunu nasıl çıkarsız ilişkilere dönüştüğünü anlamak için bir anahtar sağlamıştır. Bu anahtar, güç ilişkilerini çıkarsız şerefliğe dönüştüren uzmanlarla ilişkili “sembolik emektir” (Bourdieu 1977:171). Bourdieu (1987c:122-124, 1991a:5-13), uzmanların dinî emeğinin ürünü kadar Weber'in (1978:1177-1181) özellikle yükselen şehirli bürokrasinin dinî ihtiyaçlarının “ahlakileştirilmesi” ve “sistematizasyonu”na dair zekice analizine dikkat çekmektedir. Uzmanların dinî emeği, belirli grupların varoluşlarının özel sosyal koşullarının dinî anlayışını üretmektedir. Sembolik emek, çıkar ilişkilerini çıkarsız anlamlara dönüştürmek suretiyle sembolik gücü üretmektedir.

Böylece, Bourdieu, (sanatçılar, yazarlar, öğretmenler, gazeteciler ve rahipler gibi) sembolik üreticilere sembolik emek vasıtasıyla sembolik sermayeyi üretmek suretiyle sosyal düzenin meşrulaştırılmasında önemli bir rol tahsis etmiştir. Elbette ki bu, Marx'ın ideolojiye tahsis ettiği roldür, bununla birlikte sembolik emeği vurgulamak suretiyle Bourdieu, ideolojinin muayyen olmadığını aksine etkin bir inşayı gerektirdiğini vurgulamak istemektedir. Ayrıca, Bourdieu, gündelik davranışların pek çoğunun maddi çıkarlarının yanlış farkındalığı olmaksızın mümkün olamayacağını ileri sürmektedir. Örneğin, maddi çıkarlarının yanlış farkındalığının bazı aşamaları olmasa, hediye değış toku şu ekonomik bir işleme dönüşebilirdi. Böylece sembolik güç pratiklerin ayrılmaz bir boyutu olarak görünmektedir. Bourdieu, bir ekonomi dili kullansa da, pratiklerde sembolik gücün gerekliliğine yaptığı vurgu onun yaklaşımını faydacı bakış açısından tümüyle ayırmaktadır.

Kültürel Üretim Alanları

Kültürel, sembolik ve ekonomik sermaye ayrı, fakat gücün tümüyle dönüştürülebilir biçimleri ise, farklı biriktirme ve işleme biçimlerini de takip ederler. Kültürel üretim biçimleri geliştikçe, yönetimleri üzerinde bir tekel oluşturmak üzere uzmanlarla ilişkili mücadele arenalarını üretmektedirler. Modern farklılaşmış toplumlardaki sembolik gücün bu politik ekonomi boyutunu açıklamak için Bourdieu “alan” kavramını geliştirmektedir. Alanlar, sermayenin belirli bir biçiminin üretildiği, yatırımının yapıldığı, değiş tokuş edildiği ve biriktirildiği arenalar tayin eder.

Alan kavramı, Bourdieu’nun sanat sosyolojisi alanındaki araştırması ile Weber’in din sosyolojisine dair okumaları arasında 1960’ların sonunda açığa çıkmıştır (Bourdieu 1987a:33).⁸ Bu kavram, Weber’in rahip, peygamber ve büyücü arasındaki ilişkilere dair tartışmasından esinlenilmiştir (Bourdieu 1990a:49).⁹ Weber, başlıca dinî liderlik tiplerinin belirli ve birbirine karşıt çıkarlarını ve “birbirlerine karşı direnen mücadelenin” yapılarını tespit etmektedir (Bourdieu 1990a:107). Bourdieu (1987c; 1992:260) dinî liderlik tipleri arasındaki etkileşimlerin, kendi karşıt çıkarları tarafından nasıl yapılandırıldığı ve müteakiben bu çıkarların daha geniş güç yapıları ile nasıl ilişkilendirildiğini vurgulamak suretiyle Weber’in analizinin yeni bir yapısal yorumunu önermiştir. Bourdieu (1987c: 121) Weber’in değerlendirmesinin kişiler arası veya failler arasındaki öznel ilişkiler üzerine yoğunlaşan bir “etkileşimci” eğilimle kısıtlandığını düşünmektedir. Bununla birlikte, alan yaklaşımı, failler farkında olmasa bile onların etkileşimlerini şekillendiren yapısal koşulların daha geniş bir açısını sunmaktadır. Bourdieu (1971b, 1971a, 1985, 1992:260) kavramı söz konusu kültürel dünyaların ı yöneten belirli çıkarlara dikkate çekmek için bir araç olacak biçimde ilkin Fransız sanatçı ve entelektüellerine uygulamaktadır.

Alan, Bourdieu’nun kültür sosyolojisinde temel uzamsal bir metafor haline gelmektedir. Bourdieu alanı şöyle tanımlamaktadır:

toplumsal mevkiler arasındaki nesnel ilişkilerin bir ağı ya da düzeni. Bu toplumsal mevkiler... mülkiyetleri alanda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan belirli kazançlara giriş üzerinde hakimiyet kurmayı sağlayan güç (ya da sermayenin) dağıtıldığı yapılardaki.... kendi mevcut ve potansiyel durumları tarafından.... nesnel olarak tanımlanır (1992:97).

Alanlar sermayenin belirli tipleri etrafında organize edilen yapılanmış yerler olarak düşünülebilir.¹⁰ Malların, hizmetlerin, malumatın ya da statülerin üretimi, dolaşım ve mülkiyetinin arenalarını ve faillerin farklı sermaye türlerini biriktirme ve tekelleştirme mücadelelerindeki rekabetçi konumlarını göstermektedir. Örneğin, Bourdieu, sanatçı ve yazarların kendi sanatsal ve edebi çalışmalarının meşru tanınışının sembolik sermayesi uğruna bünyesinde mücadele ettikleri kurum, organizasyon ve pazarların dayanağını işaret etmek için “entelektüel alandan” bahsetmektedir. Alan, pazardan daha kapsayıcı bir kavramdır; uzamsal bir metafor olarak alan, mevki ve hiyerarşiyi aynı zamanda da alıcı ve satıcılar arasındaki değiş tokuş ilişkilerini akla getirmektedir. Esasında, Bourdieu’nun alan kavramı neo-klasik pazar fikrine indirgenmemelidir. Bundan daha ziyade, bu kavram, sermaye dağıtımının, mücadele halindeki birey, grup ve organizasyonlar arasındaki güç ilişkilerinin hiyerarşik bir dizisini yansıttığı bir güç alanını akla getirmektedir. Alanlar içindeki failler arasındaki etkileşimler, faillerin, mevki hiyerarşileri içindeki görece yerleri tarafından şekillendirilmektedir. Bourdieu, bu kavramı toplumsal sınıf yaşam tarzı, yüksek öğrenim kurumları, bilim, kültür, yasa ve din çalışmalarında uygulamıştır.

Bourdieu (1985) alan analizini kültürel pazarların ve modern aydınlar sınıfının doğuşunun kültürel-yapısal yorumunu önermek için kullanmaktadır. Alan analizi eşzamanlı bir süreci varsaymaktadır: kültürel üreticiler sınıfı ortaya çıktıkça, sembolik emtianın üretim, dolaşım ve tüketiminin uzmanlaşmış, kurumsallaşmış kültürel arenaları da siyaset ve ekonomiden artan özerklik ile ortaya çıkar. Bourdieu'nun alan analizindeki temel araştırma hipotezi şöyledir: kültürel alanlar harici etkenlerden özerklik kazandığı sürece temsilcilerce üstlenilen entelektüel tutumlar artan bir biçimde temsilciler tarafından bu alanlar içinde işgal edilen *konumların* fonksiyonu haline gelir. Böylece, Marxist sınıf analizinin aksine, Bourdieu, alanları toplumsal yapılar ve kültürel yaşam arasındaki aracı ilişkiler olarak görmektedir.

Alanların Yapısal Mülkleri

Bourdieu (1993:72) tüm alanların yapısal mülklerinin özellikleri olan “değişmez yasaları” ya da “evrensel mekanizmalarından” bahsetmektedir. İlkın, alanlar değerli kaynaklar ya da sermaye biçimleri üzerindeki denetim için *mücadele arenalarıdır*. Alan mücadelesi, ekonomik sermaye, kültürel sermaye, bilimsel sermaye ya da dinî sermaye gibi sermayenin özel biçimleri etrafında odaklanır. Örneğın ekonomik sermaye iş dünyasının önemli bir mülküyken kültürel sermaye entelektüel alanın temel mülküdür. Sermayelerin sayısınca alanlar bulunmaktadır. Failler alanlardaki en değ erli kaynaklar olarak düşünölen şeylerin tam tan ımları üzerinde de mücadele etmektedirler. Bu durum, üslup ve malumatın hızla değ iştiğı kültürel alanlarda özellikle geçerlidir. Başka bir deyişle, alanlar meşrulaştırmanın: Bourdieu'nun diliyle söylemek gerekirse, “sembolik zorlama” uygulamasını tekelleştirme hakkının mücadelesidir.

İkinci olarak, alanlar sermayenin tip ve miktarına dayanan *birincil ve ikincil mevkilerin yapılanm iş yerleridir*. Alan mücadelesi ikincil mevkidekileri birincil mevkidekilerin karşısına yerleştirir. Alanlardaki mevki mücadelesi, sermayenin tanımı ve dağıtımını üzerinde tekel gücünün bazı aşamalarını uygulayabilenlerle bu avantajları ele geçirmeye girişenleri karşı karşıya getirir. Genel olarak Bourdieu, bu karşıtlığın alanların belirlenmiş temsilcileri ile yeni gelenleri arasında gerçekleştiğini düşünmektedir. Weber'in rahip ve peygamberler arasındaki kar şıtlık açıklamasından hareketle, Bourdieu, bu çatışmayı *heresi*yi destekleyenlere karşı ortodoksiyi savunanlar hususuyla ilgili olarak betimler. Bourdieu' a göre (1992:289), çatışmanın bu temel yapısı sadece dinî alanda değ il tüm kültürel alanlarda bir kalıptır. Ortodoks/heterodoks zıtlığı ı kültürel meşruiyetin tekelleşmesi ve Tanrı tarafından gerektirilen kişisel otorite ve din adamı tarafından uygun bulunan kurumsal otorite gibi temelde birine zıt ilkeler adına bu takdisi tahsis ve ihsan etme hakkı için bir mücadeledir (1971b:178).

Bourdieu, entelektüel alanlarda özellikle de akademide, “kültürün vasileri” ile “kültürün yaratıcıları” arasında, malumatın meşru bir miktarını üreten ve iletenler ile yeni malumat biçimlerini icat edenler arasında da benzer bir zıtlığın olduğunu düşünmektedir. Parisli akademisyenlere dair incelemesinde Bourdieu (1988) öğretmenler ve araştırmacılar, profesörler ve bağımsız entelektüeller arasında bu temel zıtlığı fark etmiştir. Din alanında, benzer bir zıtlık bir yandan mezhep önderleri ile papazlar, diğ er taraftan da din sosyologları ile ilahiyatçılar arasında görölebilir.

Bourdieu için alan analizinde can alıcı olan husus iki birbirine zıt stratejinin diyalektik bir biçimde birbiriyle ilişkili olması: birinin diğ erini yaratmasıdır. Ortodoksiler, kültürel alanlarda işleyen üstünlüğün mantığı vasıtasıyla kendilerinin heterodoks zıtlarını

yaratırlar.¹¹ Meydan okuyan kimse aşırı tutucu kanadı imtiyazlarını müdafaasını artırmaya zorlar; daha sonra bu müdafaa çöküş için bir zemin haline gelir.

Üçüncü olarak alanlar faillere *mücadelesinin belirli biçimlerini* benimsetir. Bir alana giriş, diğerleri hariç tutulurken mücadelenin belirli biçimlerinin meşrulaştırılması anlamına gelen oyunun kurallarının şifahi bir kabulünü gerektirmektedir. Hâkim kurum ve selef meydan okuyucular ilkin mücadele alanının peşinden gidilmeye değer olduğuna dair şifahi bir onayı paylaşırlar. Bourdieu, alanların bu derin yapısını *Doxa* olarak adlandırmakta, zira, o, heterodoksiyi destekleyenler ile ortodoksiyi muhafaza edenler arasındaki mücadelenin parsası üzerindeki şifahi temel sözleşmeyi göstermektedir.¹² Meydan okuyucular ve makam sahipleri, alanın nasıl kontrol edilmesi gerektiği konusunda keskin bir biçimde bölünseler de alanın kendisinin korunmasında ortak bir çıkarı paylaşmaktadırlar.¹³ Din sosyolojisinde, örneğin, çağdaş tartışmalar dinî yaşamın eğilim ve önemi üzerinde gerçekleşmekte; sekülerizasyonu önerenlerinki de dahil olmak üzere tüm tartışmalar dinin ilkin konuşulmaya değer olduğunu varsaymaktadır.

Dördüncü olarak, alanlar önemli ölçüde *gelişimin kendi dahili mekanizmaları* tarafından biçimlendirilirler ve böylece harici çevreden belli ölçüde özerklik kazanırlar. Örneğin, kurumsallaşmış dinlerden itibaren eğitim sisteminin “görece özerkliği” onun üye toplama, toplumsallaşma ve faillerin kariyerlerini denetleme ve kendi özel ideolojisini kabul ettirme yeteneklerine işaret etmektedir. Daha genel olarak, Bourdieu, kültürel alanların ekonomik ve politik alanlardan görece özerkliğini işaret etmektedir. Örneğin, din sosyolojisi gibi bilimsel bir disiplin belli ölçüde de olsa daha geniş entelektüel eğilimleri yansıtacaktır. Bununla birlikte, yeni gelenlerin alanın üyeleri olarak onaylanmak için kendilerine mal etmesi gereken kendi özel tarihi ve yapısı vardır.

Böylece, alan çözümlemesi araç tırcıların ilgisini karşıt bakış açıları arasındaki rekabetin bütünleştirici mantığını açığa çıkartabilen analiz düzeyine yöneltir. Araştırmacıları, belirli bir sahadaki çatışma kaynaklarını araştırıp bulmaya, bu çatışmayı sınıf ve gücün daha geniş alanlarına bağlamaya ve birbirine karşı kısımlar tarafından paylaşılan altta yatan faraziyeleri tespit etmeye teşvik eder. Alan çözümlemesi, ilgiyi karşıtlığın başlıca kutuplarını belirleme işine ve özel bir sahadaki altta yatan ortak faraziyelerine yöneltir.

Nihayetinde, temel metodolojik ilke alanların varsayılan görece özerkliğinden kaynaklanmaktadır; başka bir deyişle, *alanların dahili çözümlemesine* öncelik verilir. Bourdieu, harici etkilerin daima alanların dahili mantığına “yeniden tercüme edildiğini” iddia etmektedir. Harici etki kaynakları daima alanların yapı ve dinamikleri vasıtasıyla uzlaştırılır. Örneğin, sanatçının sınıf arka planı sanat eserlerini doğrudan etkilemez. Daha ziyade, sınıf etkileri, sanatçının bulunduğu alan hiyerarşisi ve çatışma modelleri ile kesişir (Bourdieu 1984b:6).

Yapısal Türdeşler

Bourdieu görece özerk alanlar arasındaki ilişkileri “farklılıktaki benzerlik” şeklinde tanımladığı “yapısal işlevsel türdeşlere” göre kavramlaştırır (Bourdieu ve Wacquant 1992:105-106). Alanlar, hakimiyet ve itaat durumları, dışlama ve el koyma stratejileri ve yeniden üretim ve değişim mekanizmaları gibi eşbiçimli nitelikleri geliştirebildikleri ölçüde türdeş haline gelirler. Fransız eğitimi üzerine olan ilk çalışmasında, Bourdieu (Bourdieu ve Passeron 1977:63-64,194-200) Fransız eğitimi ile ortaçağ Katolik kilisesi arasındaki “yapısal ve işlevsel” türdeşliği vurgulamaktadır: kilise gibi okullar da sadece bilgi ve kabiliyetleri iletmekle kalmaz aynı zamanda da kendi liderliğinin seçimi ve eğitimini

tekelleştirmek suretiyle kendi kendilerini üretirler. Ayrıca, Kilise gibi, okullar da kültürel sermayenin dengesiz dağıtımını meşrulaştırmak suretiyle toplumsal sınıf ilişkilerini üretirler.

Bourdieu'ya göre alan çözümlemesi kültüre yönelik *pazar yaklaşımından* ayrılmaktadır. Bourdieu görünüşte, ekonomik betimlemeyi kendi analitik dillerinde kullanan artan sayıdaki sosyal bilimciye benzese de (Warner 1993:1051), o rasyonel seçim yaklaşımını kullanmaz. Alan analizi, kültürün iktisadi faaliyetlerini talebin arz ya da arzın talep üzerindeki doğrudan etkileri açısından değerlendirmez. Bourdieu'ya göre kültürel zevkler kültürel üreticiler tarafından basit bir şekilde bihaber tüketicilere empoze edilmez; kültürel zevkler tüketici talebi modellerine doğrudan cevap verme eğiliminde olan kültürel üreticilerden de kaynaklanmaz. Alan yaklaşımı, arz ve talep arasında, kültürel üreticiler ile muhatapları arasında ve daha genel bir biçimde, kültürel üretim alanı ile sosyal sınıf alanı arasındaki ilişkinin alan yapıları ve mücadeleleri tarafından *uzlaştırıldığı* varsayar. Böylece, kültürel üretimdeki model ve değişimlerin yeni gelenlerin kültürel formların meşrulaştırıcılarını tanımlama hakkını elde etmek için geleneksel gruplara meydan okuduğu kültürel üreticiler arasındaki rekabetçi mücadele açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Üreticiler, kültürel üretim alanı içinde mücadele eder ve onların kültürel ürünleri, tüketicilerin taleplerini gerçekleştirmekten daha ziyade bizatihi hâkimiyet ya da itaatın konumlarını yansıtır.

Tüketiciler, sosyal sınıflar arasındaki üstünlük mücadelesindeki kendi hâkimiyet ve itaatın konumlarına göre bu ürünlerden seçerler. İkincil konumlardaki tüketiciler kültürel üretim alanında ikincil konumlarda bulunan üreticiler tarafından üretilen ürünleri seçme eğilimindedir. Böylece, çeşitli kültürel üretici kategorileri ile çeşitli tüketici kategorileri arasında ayrı mücadele alanlarındaki şahsi mevkilerine göre bilinçli bir uyarlanmadan daha ziyade “yapısal türdeşlik” ilişkisi kurulmaktadır. Bourdieu şöyle ifade etmektedir:

Kültürel üretim alanının merkezindeki maddi mücadelenin mantığı, herhangi bir bilinçli uyarlanma arayışı olmaksızın, üreticilerin her bir kategorisinin güç alanı içinde türdeş mevkileri işgal eden tüketicilerin tercihlerine uygun ürünleri sunmalarına neden olmaktadır (1984b. 14).

Değerlendirme

Bourdieu, din araştırmalarına bir çatışma kuramını getirmektedir. Dinî hayat ve organizasyonun güç boyutunu vurgulamaktadır. Kültürel ve sosyal çatışmanın diğer arenalarından daha az değil, din bazı birey, grup ve organizasyonların mücadele etmeye değer bulduğu bir güç kaynağıdır. Dinin meşru bir tanımını empoze etmek hakkını elde etmek için yapılan mücadele nihai analizinde politik bir fonksiyondur. Bourdieu der ki “dinî güç” ya da “dinî sermaye” hak sahiplerinin, dinî çıkarlarını tatmin eden emtia ve hizmetleri onlara sunarak harekete geçirebildiği grupların ve sınıfların maddî ve sembolik gücüne dayanmaktadır (1991a:22).¹⁴

Ayrıca, din alanındaki meşruiyet mücadelesi geleneksel düzen içindeki hâkimiyet ilişkilerini üretme eğilimindedir (1991a:31-32).

Bourdieu'nun yaklaşımı Kuzey Amerika'da dinî alanı incelemek için nasıl uygulanabilir? Alanlar, en başta, sermayenin özel biçimlerinin tanım ve dağıtım üzerindeki mücadelenin arenalar ı olarak tarif edildiği için ilk iş çatışmayla ilgili hususların belirlenmesi olacaktır. Dinî çıkar ve sermaye biçimleri teolojik doktrin, kurumsal haklar,

vergi muafiyeti, kürtaj, okul duası, ve üniversitelerde eğitim ve araştırma gibi çağdaş sorunların geniş bir alanı ile ilgilidir. Bazılarına göre, din bu konularda önemlidir diğerlerine göre ise dinin bu konularla alakası bulunmamaktadır. Bu çatışmalara kim iştirak etmektedir ve ne çeşit sembolik aynı zamanda da maddi çıkarlar onlara rehberlik etmektedir? Bu sorular farklı tip mücadeleleri, farklı analiz düzeylerini ve farklı alanları akla getirmektedir. Bu sorular aynı zamanda organizasyonların, grupların, bireylerin ve kurumların geniş bir alanını göz önünde bulundurmaya neden olmaktadır. Kuruluşlar, üniversiteler, TV ve radyo istasyonları, politik eylem komiteleri ve cemaatler ile mezhepler dikkate alınabilmektedir. Alan yaklaşımı, doktrin, organizasyonel yapı, yasal statü, ya da entelektüel itibar meselelerinin farklı sembolik ve maddi çıkarları takip eden birey, grup ve organizasyonların geniş bir dizisini ihtiva eden meşruiyet mücadelesinin sorunları olduğunu iddia etmektedir.

Alan analizinin uygulanabileceği verimli sahalardan biri dinî medya olacaktır. Şayet alan analizinin temel noktalarından biri dinî mallar ve hizmetlerin üretim modellerinin, tüketici taleplerinin doğrudan etkilerinden ziyade, üreticiler arasındaki ürün farklılığı stratejilerini daha fazla yansıttığını iddia etmekse, bu hipotezi test etmenin bir yolu, yayım ilkelerinin hangi ölçüde okuyucu istekleriyle uygunluk arz ettiğini ya da rekabetçi başvuruyu ve diğ er yayınlarla ayrışmayı yansıttığını görmek için çeşitli dinî yayınlar üzerinde çalışmak olabilir.

Son olarak, Bourdieu'nun alan çerçevesinin teşvik etmeyeceği yaygın bir çalışma biçimi cemaat, mezhep, ya da dinî liderlerin incelenmesi olabilir. Alan analitik yaklaşım, ister mezhep isterse de cemaat olsun, dinin anlamına dair mücadelenin geniş bir çerçevesi içindeki özel varlıklar ı, belirlemeyi gerektirir. Bourdieu'nun iddia ettiği, yerel özellikler bu daha geniş bakış açısı içine yerleştirilmeden sosyolojik olarak tam anlamıyla anlaşılabilir.

Diğ er taraftan Bourdieu'nun alan kavramı güçlü, bir rahip sınıfı/rahip olmayanlar sınıfı zıtlığını gerektirmekte ve muhtemelen de böylesi bir zıtlığın sözü edilen resmi özelliği barındırmadığı yerde daha az kullanışlıdır. Dinî alan kavramı, spor ve politika gibi tarihi kurumsallaşmış dinî geleneklerle çok az ilişkisi olan diğ er alanlardaki sosyal fenomenlerin “dinî boyutunu” kapsamaz (Hervieu-Leger 1993).

Sonuç olarak, kültür sosyolojisi ve din sosyolojisini ilişkilendirmeye dair artan ilgi Pierre Bourdieu tarafından ortaya konan modelden ilham bulacaktır. Weber'in din sosyolojisinden alarak, Bourdieu kültür incelemelerine yönelik, dine de uygulanabilecek, orijinal bir yaklaşımı önermektedir. Bu yaklaşım, sosyal sınıfın geniş etkilerine aracılık eden özel çıkarların yapısal çatısı içindeki güçlü bir temsilci anlayışını sunmaktadır. Kültür öğrencilerinin kültür ve güç arasındaki karmaşık ilişkiyi incelemek için artan bir biçimde Bourdieu'ya yüzünü çevirişinde olduğu gibi din öğrencileri de benzer ilhamları bulabileceklerdir.

¹ Bu çalışmanın ilk versiyonu Din Sosyolojisi Derneğinin Yıllık Toplantısında Miami'de 1993'de, yeni versiyonu ise İngiltere Dinî Tartışma Topluluğu'nun Yıllık Toplantısı, Hartford, CT, Nisan 1995'de sunulmuştur. Rhys Williams'a bu çalışmanın tüm taslakları ile ilgili faydalı önerileri ve isimsiz bir eleştirmene de ilk taslaktaki yorumları için şükranlarımı sunarım. Yazışma adresi: David Swartz, 10 Magnolia Ave., Newton, MA 02158 E-mail- swartz@harvarda harvard.edu.

² Bourdieu (ve Martin 1982) ampirik bir din araştırması, Fransız Katolik Piskoposları çalışmasını yayımladı ve din sosyolojisi alanında da iki teorik makale yazdı (Bourdieu

1987c, 1991a). Ayrıca, Bourdieu (1987b, 1987d) din sosyolojisine tahsis ettiği iki umumi dersini de yayımladı. Kasım 1982 sayılı dergisini, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, Fransız Katolikliği için çeşitli boyutlarına tahsis etti. Bourdieu Fransa’da kültür sosyolojisine hâkim olsa da, II. Dünya Savaşı sonrası Fransız din sosyologları üzerinde çok sınırlı bir etki bırakmıştır (Dobbelaere 1987). Gene de, Fransız din sosyolojisi biliminin altmışlar sonrası kuşağı üzerindeki etkilerinin giderek artan işaretleri görülebilmektedir (Hervieu-Leger 1993). Bourdieu’nun din sosyolojisindeki etkisi Fransa’nın dışında daha fazla göze çarpmaktadır (bkz. Maduro 1982).

³ Bourdieu’nun çalışmasına tam kapsamlı bir giriş için Bkz. Bourdieu ve Wacquant (1992).

⁴ Bu çalışmada incelenmesi de Durkheimci etkilerde söz konusudur.

⁵ Bu, Bourdieu’nun “habitus” kavramının önerdiği eylem fikridir.

⁶ Bu iddia Bourdieu’da (1971b, 1980, 1991a, 1991b, 163-170; ve Passeron 1977: 171-183) tasarlanmıştır.

⁷ Bourdieu şöyle yazmaktadır: “aynı zamanda, nihai analizde, etkilerinin de kaynağı olan sermayenin “maddi” biçimleri içinde meydana geldiği gerçeğini sakladığı sürece... dönüşüme uğramış ve böylece maddi ekonomik sermayeyi gizlemiş olan sembolik sermaye uygun etkilerini meydana getirir.” (1977:183)

⁸ Kavramı geliştirirken Bourdieu (1987c) en çok *Ekonomi ve Toplum*’un altı ve on beşinci bölümlerinden faydalanmıştır.

⁹ Bu, Gerth ve Mills’in (1964) “kurumsal düzenlerini” kavramlaştırmalarında ilham kaynakları olan Weber’in “yaşam düzenleri” fikriyle de paraleldir.

¹⁰ Alan, “belirli tip bir sermayenin dağıtıldığı belirli bir yapı” anlamına gelmektedir.

¹¹ Ortodoks ve heterodoks bakış arasındaki bu sembiyotik ilişki Mannheim’in (1955) statükoya kökten karşıt tutumlarına rağmen nasıl olup da sosyal dünyanın ideolojik ve ütopyik imgelerinin her birinin fark edilebilir ölçüde birbirini belirlediği eleştirilerin karmaşık bir değiş tokuşu modeli içinde kenetlendiklerine dair değerlendirmesini akla getirmektedir. Williams ve Demerath (1991), din ve politika incelemelerinde benzer dinamiği saptamışlardır. Onlar, sivil dinin birbirine mantıken zıt iddialarının ve kilise ve devletin ayrılışının nasıl olup da bir arada var olmaya devam ettiğini ve gerçekten de birbirlerine nasıl politik uygulama imkânı tanıdıklarını göstermektedirler.

¹² *Doxa* fikri Durkheim’in “kollektif bilinç” kavramını hatırlatmaktadır. Temel farklılık *Doxa*’nın, tüm toplumun şifahi anlayışlar sistemini temsil etmekten daha ziyade alan belirlenimli oluşudur.

¹³ Bir kart oyunundaki karşıt oyuncular gibi, kazanmak için rakiplerine karşı mücadele etseler de her ikisi de oyundaki müşterek bir çıkarı paylaşır. Bourdieu (ve Wacquant 1992:98-99) alanların bu niteliklerini göstermek için zaman zaman kart oyunu analojisini kullanmaktadırlar. Zaman zaman da kurallardan malumatın bizzat kendisinin yarışmacılar arasında dengesiz bir biçimde paylaşılan kültürel sermayenin bir biçimini gösterdiğini vurgulamaktadır.

¹⁴ Bourdieu’nun yaklaşımına göre çalışmasalar da, Demerath (1991) ve Williams ve Demerath (1991) yakın zamanda “kültürel güç”, “kültürel kaynaklar” ve “dinî sermaye” kavramlarını Bourdieu’ya benzer bir biçimde kullanmışlardır. Dinin Fransa’da

olduğundan daha fazla ulusal bir kültür içindeki bir otorite biçimi olarak yankılandığı Amerika bağlamında konuşarak, Williams ve Demerath (1991), dinin politik hareketliliği sağlama etkileriyle Bourdieu'dan daha fazla ilgilenmişlerdir. Onlar, zaman zaman umumi ekonomik sorunları etik ve ahlaki kaygılar bünyesinde yeniden tanımlamak için dinî liderler tarafından dinî ve ahlaki tartışmaların nasıl başarılı bir biçimde çıkarıldığını göstermektedirler.

Kaynakça

Althusser, L. 1970. *For Marx*. New York. Vintage Books.

Becker, G. 1976 *The economic approach to human behavior* Chicago: The University of Chicago Press.

Bourdieu, P. 1971a. Champ du pouvoir, champ intellectuel et habitus de classe *Scolies* 1. 7-26.

_____ 1971b. Intellectual field and creative project. In *Knowledge and control New directions for the sociology of education*, edited by M.F D. Young, 161-188. London: Colher-Macmillan

_____ 1972. Esquisse d'une théorie de la pratique *Précédée de trois études d'ethnologic kabyle*. Geneva Droz.

_____ 1977 *Outline of a theory of practice* Cambridge: Cambridge University Press.

_____ 1980. The production of belief. Contribution to an economy of symbolic goods. *Media, Culture, and Society* 2: 261-293.

_____ 1984a. *Distinction A social critique of the judgement of taste*. Cambridge: Harvard University Pres.

_____ 1984b. Le champ littéraire: Préalables critiques et principes de méthode. *Lendemams* 36. 5-20.

_____ 1985. The market of symbolic goods. *Poetics* 14(April) 13-44-

_____ 1987a. *Chases dites*. Paris: Les Edition de Minuit.

_____ 1987b. La dissolution du religieux. *Choses dites*. Paris: Les Editions de Minuit.

_____ 1987c Legitimation and structured interests in Weber's sociology of religion In *Max Weber, rationality and irrationality*, edited by S. Lash and S. Whimster, 119-136. Boston. Allen& Unwin

_____ 1987d Sociologues de la croyance et croyances de sociologues. *Choses dites*. Pans: Les Editions de Minuit.

_____ 1988. *Homo academicus*. Stanford, CA Stanford University Press.

_____ 1989. La noblesse d'etat *Grandes ecoles et esprit de corps* Paris: Les Edition de Minuit.

_____ 1990a *In other words Essays toward a reflexive sociology* Stanford, CA: Stanford University Pres.

_____ 1990b *The logic of practice* Stanford, CA-Stanford University Press.

- _____1991a. Genesis and structure of the religious field. *Comparative Social Research* 13 1-43.
- _____1991b. *Language and symbolic power*. Cambridge: Harvard University Press.
- _____1992. *Les règles de l'art Génése et structure du champ Littéraire*. Paris. Editions du Seuil.
- _____1993 *Sociology in question*. London Sage Publications
- Bourdieu, P., and M. de S. Martin 1982. La sainte famille. L'épiscopat français dans le champ du pouvoir. *Actes de la recherche en sciences sociales* 44/45: 2-53.
- Bourdieu, P., and J.-C. Passeron 1977. *Reproduction in education, society, and culture*. London: Sage.
- Bourdieu, P., and L. J. D. Wacquant 1992. *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Brubaker, R. 1985. Rethinking classical sociology: The sociological vision of Pierre Bourdieu. *Theory and Society* 14: 745-775.
- Demerath, N. J. III. 1991. Religious capital and capital religions: Cross-cultural and non-legal factors in the separation of church and state. *Daedalus* 120: 21-40.
- Dobbelaere, K. 1987. Some trends in European sociology of religion: The secularization debate. *Sociological Analysis* 48:107-137.
- Gerth, H. H., and C. W. Mills. 1964- *Character and social structure*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- _____1970. *From Max Weber. Essays in sociology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hervieu-Léger, D. 1993. *La religion pour mémoire*. Paris: Les Editions du Cerf.
- Maduro, O. 1982. *Religion and social conflicts*. Maryknoll, NY: Orbis Books.
- Mannheim, K. 1955. *Ideology and Utopia. An introduction to the sociology of knowledge*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Swidler, A. 1986. Culture in action: Symbols and strategies. *American Sociological Review* 51: 273-286.
- Warner, R. S. 1993. Work in progress toward a new paradigm for the sociological study of religion in the United States. *American Journal of Sociology* 98: 1044-1093.
- Weber, M. 1978. *Economy and society*. Berkeley: University of California Press.
- Williams, R. H., and N. J. Demerath III. 1991. Religion and political process in an American city. *American Sociological Review* 56: 417-431.

GELENEKSEL YAKLAŞIMDAN YAPILANDIRMACI YAKLAŞIMA GEÇİŞTE ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞ VE DEĞERLENDİRMELERİ; BİR SÖYLEM ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Tahir GÜR*

Yrd. Doç. Dr. Tuncay DİLCİ**

Yrd. Doç. Dr. Ayla ARSEVEN***

Özet

Bu nitel çalışmada Türkçe Eğitimi ve Sınıf Öğretmenliği Programlarında eğitim alan öğretmen adayı öğrencilerin yapılandırımcı yaklaşımla ilgili olarak aldıkları eğitim ve yeterliklerine ilişkin görüş ve değerlendirmelerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubunu Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi son sınıfta okuyan ve rastgele seçilen 10 Türkçe Öğretmenliği 14 Sınıf Öğretmenliği Programı öğrencisi oluşturmaktadır.

Çalışma grubundaki öğrencilerin yazdıkları, yapılandırımcılık yaklaşımı, eğitimleri ve bilgilerinin değerlendirmelerini içeren yazılar, öğrencilerin doldurduğu - bağlamın belirlendiği- bilgi formları eşliğinde söylem çözümlemesi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmen adayları kendilerini kuramsal bilgi açısından yeterli ama uygulama yönünden yetersiz bulmuşlardır. Öğrenciler bu yetersizliklerini yeterince yapılandırımcı yaklaşıma uygun uygulama ile eğitim almamalarından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Daha fazla uygulama dersi, derslerin yapılandırımcılığa uygun olarak verilmesi, daha fazla yazılı, görsel ve uygulama içeren kaynakların kullanımı öneriler arasında yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Öğretmen adayları, inançlar, söylem çözümlemesi, yapılandırımcılık, geleneksel yaklaşım

THE OPINIONS OF PRESERVICE TEACHERS IN TRANSITION FROM TRADITIONAL APPROACH TO CONSTRUCTIVISM: A DISCOURSE ANALYSIS

Abstract

In this qualitative study, it is aimed to describe preservice teachers' ideas and assessments about their knowledge and education related to constructivism. The study group of the study was formed 24 students taking education in Cumhuriyet University Educational Faculty. These senior students were getting their education in the program of Turkish Teaching (10 students) and Elementary Education (14students).

Reflections written by the students in the study group, related to constructivism, their education and assessment of themselves and information forms to determine the context were analyzed by the method of discourse analysis. According to the results of the study pre-service teachers found themselves are adequate in terms of theoretical knowledge but are lacking in practical knowledge. Students believe that deficiency originates from lack of education including enough training with constructivist application.

More practical course, giving courses in line with constructivism, the more written, visual, and more usage of resources involving the approach are proposed.

Keywords: Preservice teachers, beliefs, discourse analysis, constructivism, traditional approach

*Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi

** Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi

*** Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Giriş

Yapılandırmacılık (ing. constructivism) özellikle geçen yüzyılın ikinci yarısından beri küresel alan yazında eğitim ve öğretimle ilgili en çok değinilen konulardan biridir. İnsanın bilgiyi kendine has bir şekilde yapılandırmasını inceleyen bu yaklaşım bu yönüyle bir bilgi ya da epistemolojik yaklaşımdan çok bilginin kişisel yapılandırılmasını işler. Bundan dolayı ağırlıklı olarak öğrenmenin kişisel özelliklerini temel almıştır. Eğitim ve öğrenim alanında kendine yer edinen geleneksel davranışçı ve deneysel yaklaşımlar, geçen yüzyılın yarısından itibaren sorgulanmaya başlanmış, sonucunda ise alternatif yaklaşımlardan olan yapılandırmacılık yaklaşımı ve uygulamaları yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Bu doğrultuda Türk milli eğitim bakanlığı 2005-2006 yılında ilk ve orta dereceli okullarda uygulanacak programlardaki eğitim öğretim eylemlerinin yapılandırma yaklaşımına uygun olarak yapılmasına karar verdi. Bu doğrultuda hazırlanan programlar alıştırmaya ve deneme yılından sonra tüm ülkedeki ilk ve orta dereceli okullarda uygulanmaya başlanmıştır. Milli eğitim bakanlığı ve üniversiteler çalışan öğretmenleri ve öğretmen adaylarını bu yaklaşıma uygun olarak geliştirmek için gerekli değişiklikleri yapıp bu konuda eğitim vermeye başladılar.

Kısaca bireyin anlamları almak yerine anlam vererek her şeyi kendine göre oluşturduğunu savunan (Duckworth, 1987:112) yapılandırma yaklaşımı hakkındaki hem taraftarlarının hem karşı çıkanların oluşturduğu alan yazına bakıldığında son 60 yıldır gittikçe artan bir popülerliği olduğu görülmektedir. Kökeni daha öncelere dayandırılan bu yaklaşım öğrenme teorisinden çok kendisinden öğrenme teorileri çıkarılan bir kaynak yaklaşım olarak da görülmektedir (Hamat ve Embi, 2010). Ancak Herod'un (2003) deyişiyle bir paradigma kayması ya da değişmesi olarak nitelendirilebilecek, geleneksel (davranışçı ve deneysel) yaklaşımlardan yapılandırma yaklaşımına geçiş süreci son 50 yılda hızlanmıştır. Bu sürece uyan Türk Milli Eğitim Bakanlığı da ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında uygulanacak programları yapılandırma yaklaşımına göre hazırlayarak yürürlüğe koymuştur.

Yapılandırma bir epistemoloji ya da bilgi teorisinden çok bilginin kişisel yapılandırılması üzerinde duran bir yaklaşımdır. Bilginin birey tarafından kendine özgü düzeneklerle algılanıp, anlaşılıp tekrar yapılandırıldığı ana ilke olarak savunmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında birey öğrenme eyleminde aktif ve bilinçli olarak kendi bilgi dağarcığını geliştirir ve değiştirir.

Yapılandırma yaklaşımı öğrenmeyi bilgiyi aktif olarak oluşturma süreci görünürken, öğretmeyi ise öğretmenden öğrenciye bilgi aktarımından çok, öğrenme sürecinin yol göstericisi, kolaylaştırıcısı, destekçisi ve sürecin yönlendiricisi olarak görmektedir (Duffy & Cunningham, 1996; Von Glaserfeld, 1984; Vygotsky, 1978; Wells, 1995; Wittrock, 1990). Bu yönüyle bakıldığında öğrenci ve öğretmenin işlevleri de geleneksel yaklaşımdan farklı olarak tanımlanmıştır.

Bu yaklaşıma göre öğrenci öğrenme konusunda sorumluluğu alan kişidir. Kendi öğrenme şekline, sürecine ilişkin kararları alma yetkisine sahiptir. Bilgiyle karşılaşma, algılama, anlama ve yeniden yapılandırma sürecini aktif olarak gerçekleştirir. Öğrenci öğrenme sürecinde daha önceki bilgi ve tecrübelerini yeni bilgileri yapılandırırken kullanır (Crotty 1998, 42; Fosnot 1996; Hendry, Frommer, ve Walker 1999). Bu yüzden bu yaklaşımda öğrencilerin önbilgilere sahip olması ve bunların kullanılması oldukça önemlidir.

Yapılandırma yaklaşım öğretmene değişik işlevler yüklemiştir. Öğretmen öğretme-öğrenme sürecinde bilgi aktarıcı ya da "etki-tepki ikilemesinin etki uyandırıcısından" ziyade, öğrencinin bilgileri yapılandırması sırasında yol gösterici, etkinlikleri düzenleyici, kolaylaştırıcı ve destekleyici olarak sınıfta bulunur.

Söylem çözümlemesi

Bilim dünyasında özellikle son elli yıldır yeni ve değişik yöntemlerin kullanılmasına yönelik alan yazın hızla büyümektedir. Artık nicel çalışmaların birbirini – zaman zaman- tekrar etmeye başlamasından ve daha nicel çalışmalarla birlikte kullanılarak daha bütüncül bakış açıları geliştirme gereksiniminden (Phillips ve Hardy, 2002). dolayı nitel çalışmalar yaygınlaşmaya başlamıştır. İşte bu nitel yaklaşım içinde sayılan söylem çözümlemesi yöntemi 1950lerden sonra alan yazına girmeye başlamıştır.

Söylem çözümlemesi bilimsel dünyada *dilin* önem kazanması ve insanla ilgili çalışmaların boyutlarından birinin dil olmasıyla birlikte söylem çözümlemesi sıkça kullanılmaya başlanılan nitel yöntemlerden biri olmaya başlamıştır. Hatta Rotry (1967) son elli yılı dilbilimsel çağ (ing. Linguistic turn) olarak adlandırmıştır. Dilin araştırmalarda gittikçe artan önemi, şüphesiz ki dilin tanımı ve işlevleri ile yakından ilgilidir. Börekçi (2009, 2-6) dili tanımlarken, *dilin sadece iletişim için kullanılmayıp aynı zamanda düşüncenin üretiminde etkili olduğunu, toplumsal ve bireysel yanı olduğunu, toplumdan topluma değişen yanlarının olduğunu, insana bağlı olarak oluşum ve yaşamını devam ettirdiğini* belirterek dilin birey, toplum, algı ve anlama için çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Söylem çözümlemesi Harris'in (1952) kullanımıyla alan yazında ve bilim dünyasında kullanılmaya başlanmıştır. İnsan önce zihninde ürettiği, sonra dil ile ifade bulan ürünlere kendi inançlarını, yargılarını, değerlendirmelerini, görüşlerini ve bakış açılarını katarak iletişim kurmaktadır. Bu yüzden üretilen söylem üreticisine, üretildiği kültüre, topluma ait ipuçları verir. Söylem çözümlemesi bu ipuçlarını değerlendirerek söylemin içinde, derin yapısında, etkisinde, diğer söylemlerle ilişkisinde ne gibi anlamların olduğunu araştırır. Özetlemek gerekirse kısaca “bir şeyi söyleme şekli” olan söylemi (van Dijk, 1997) çözümleyen söylem çözümlemesi, söylemi içinde olduğu tarihsel, psikolojik ve sosyal bağlamla inceleyerek söylem üreticisinin söylem ile ne anlamlar kurduğunu, neleri yaptığını (Gee, 2005) anlamaya çalışır.

İçinde yaşanan postmodern çağda tek ve mutlak doğrular yerine daha karmaşık, daha düzensiz ve çoklu nedenleri olan yapılar vardır (Sözen, 1996). Bu karmaşık ve çoklu yapı içinde, dünyada ve toplumların kendi içindeki gruplar arasında nedenleri ve sonuçları çeşitli olan etkileşimler ortaya çıkmıştır (Wodak ve Meyer, 2001). Bundan dolayı postmodern dünyanın günümüzdeki karmaşıklığını, düzensizliğini, çoklu yapısını inceleyip bundan dolayı açıklayabilecek, çoklu nedensellikleri çözümleyecek yöntemlere gereksinim ortaya çıkmıştır. Gür (2011) söylem çözümlemesini, kısaca “ mevcut sosyal durumu; olduğu bağlam, sebep ve söyleyenlerle ilişkilerini ortaya koyarak betimleyen söylem çözümlemesi bu ihtiyacı karşılayabilecek bir yöntemdir” şeklinde tanımlamıştır.

Bu yöntemin çeşitli araştırmacılar tarafından geliştirilen çeşitli uygulamalarının olduğu görülmektedir. Bazıları dilbilimsel ayrıntılara çok fazla önem verirken bazıları anlamlara ve verilen mesajlara daha fazla önem vermişlerdir. Yöntem içindeki uygulamaların seçimleri ile ilgili yapılan tartışmalar bulunmakla birlikte, araştırmacı elindeki verilerin niteliğine, amacına göre kullanacağı uygulamayı seçer (Gee, 2005;Gür 2011). Bu çalışmada dilbilimsel ayrıntılardan çok, anlamlar üzerinde durularak çözümleme yapılmıştır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı Türkçe ve sınıf öğretmenliği programlarında eğitim alan öğretmen adaylarının yapılandırmacılık yaklaşımı ile ilgili aldıkları eğitim hakkındaki görüşlerini, eleştirilerini neler olduğunu ortaya koymaktır. Bu çerçevede alt problemler de şu şekildedir:

- 1) Öğrencilerin yapılandırmacılık hakkındaki bilgileri ve bu bilgilerini değerlendirmeleri nasıldır?
- 2) Öğrencilerin yapılandırmacı yaklaşımı uygulama konusundaki görüşleri nelerdir?
- 3) Öğrencilerin aldıkları eğitimin yapılandırmacılık ile ilgili bilgiler bakımından onlara katkıları ve bu konuda daha iyi olmak için neler yapılması gerektiği hakkındaki görüşleri nelerdir?

Önem

Günümüz dünyası üretim fonksiyonlarının sistemlere yansması ile ilgili birçok gelişmelere maruz kalmıştır. İşte bu sistemlerden en önemlisi ve açık bir sistem olan eğitimin çağcıl süreç içerisinde maruz kalmış olduğu değişim, dönüşüm ve gelişim bağlamında yeni oluşumlarla karşı karşıya kalması, bilginin üretilmesine dönük yeni bir pencereyle karşımıza çıkmıştır. Öğrenme anlayışına yeni bir yaklaşım biçimi olarak yansıyan yapılandırmacılık, bilişselcilerin davranışçılara karşı geliştirmiş olduğu öğrenme biçiminin adıdır. Bu durum ülkemizde 2005 yılından itibaren uygulanmaya konmuştur. Ancak süreç içerisinde öğretmenlerin bu yaklaşıma uygun bir öğretimsel ortam sunmaları beklenmesine karşın, yapılan bir çok araştırma öğretmenlerin ders işleme teknikleri ve öğrenme yaklaşımı açısından yeterli bilinç yetkinliğine sahip olmadıklarını ortaya koymuştur. İşte bu çalışmayla günümüze değin yapılan nitel ve nicel çalışmaların ortaya koymuş olduğu verileri desteklemek, var olan eksikliklere farklı bakış açısıyla ele almak için yeni bir araştırma yöntemi olan söylem çözümlemesi tekniği ile mevcut durum irdelenmiştir. Bu yönüyle bu çalışma alana yeni bir boyut kazandırarak öğretmenlerin yapılandırmacı öğrenme anlayışına ilişkin söz varlığı içerisinde gizledikleri duygu ve düşünceleri analiz ederek betimselleşmesi açısından literatüre katkı sağlayacaktır.

Yöntem

Çalışma grubu

Bu çalışma için Türkçe ve Sınıf Öğretmenliği programlarında okuyan 24 öğrenciden rastgele ve gönüllülük esasına göre çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu öğrencilerin 10 tanesi Türkçe öğretmenliği programı son sınıfında, 14 tanesi sınıf öğretmenliği programı son sınıfında -çalışmanın yapıldığı zamanda- eğitim almakta idiler. Sınıf öğretmenliği programındaki öğrencilerin 8 tanesi, Türkçe öğretmenliği programı öğrencilerinin 4 tanesi bayandır.

Söylem çözümlemesi çalışmalarında nicel yöntemde olduğu gibi örneklem- evren düzeneği kullanılmaz. Bunun yerine yeterli, kontrol edilebilir, yönetilebilir ve

değerlendirilebilir bilginin elde edilebileceği çalışma grubu oluşturulur. Bu yönüyle bakıldığında, elde edilen veriler bu ölçütleri karşıladığından bu çalışma grubu yeterlidir.

Veri toplama

Bu çalışmada öğrencilere yapılandırmacılık ile ilgili fikirlerini belirten yazılar yazmaları istenmiştir. Bu yazıların konuları, a) yapılandırmacılık hakkındaki bilgileri ve bu bilgilerini değerlendirmeleri, b) yapılandırmacı yaklaşımı uygulama konusundaki görüşleri, c) üniversite eğitimlerinin yapılandırmacılık ile ilgili bilgiler bakımından onlara katkıları ve bu konuda daha iyi olmak için neler yapılması gerektiği” şeklinde idi. Öğrencilerin bu yazıları yazarken, -düşüncelerini en iyi ifade edecek- tür kendi seçimlerine bırakılmıştır. Yazıların uzunluğu da yine kendi seçimlerine bırakılmış ancak düşüncelerini temellendirmeleri ve anlatmaları istenmiştir.

Söylem çözümlemesinde -yapılacak yorum ve sonuçları etkilemesinden dolayı- bağlamın çözümleyici tarafından bilinmesi önemlidir. Bu çalışmada öğrenci görüşleri ve çözümlemeyi etkileyebilecek bağlamsal unsurlar olan cinsiyet, bölüm, alınan eğitim dersleri, yapılandırmacı yaklaşım uygulanan eğitim kademesi tamamlama, nerelerde eğitim aldıkları, bu alanda özel çalışma yapmış olma ile ilgili bilgileri almak için öğrencilere bilgi formları verilmiştir.

Veri Analizi

Bu çalışmada yapılan söylem çözümlemesi üç basamakta gerçekleştirilmiştir. Bu basamaklar şöyledir;

- 1) Verilerin çözümlemeye hazırlanması: Öğrencilerden toplanan yazılar çözümlemeye hazırlanırken her öğrenciye bir harf verilerek isimleri gizlenmiştir. Daha sonra öğrencilerin yazılarına kontrol ve denetimin kolayca yapılabilmesi için satır numaraları verilmiştir. Bu satır numaraları ve öğrencilere karşılık gelen harflerle verilerin konumlandırılması yapılmıştır.
- 2) Verilerin bireysel çözümlemesi: Öğrencilerin yazıları birinci basamakta çözümlemeye hazır hale getirildikten sonra her yazı kendi içinde ve bilgi formları ışığında çözümlenmiştir. Bu çözümleme öğrencilerin bakış açılarını bulmaya yönelik olup, tüm yazı kullanılarak yapılmıştır. Öğrencinin bilgiden çok yargılama, değerlendirme ve yorum yaptığı; kendi inanç, tutum ve değerlerini yansıtan ve kendi düşüncelerini yansıtan kısımlar özellikle çözümlemeye kullanılmıştır.
- 3) Verilerin karşılaştırılması ve birleştirilmesi: Öğrencilerin yazılarının bireysel çözümlenmelerinden sonra bu sonuçlar birleştirilmiştir. Birleştirmede aynı ya da birbirine yakın maddeler birleştirilerek sonuçlar yazılmıştır. Sonuçlar yazılırken çıkarım yapılan öğrenci yazılarının o kısımlarından alıntılar yapılarak, her sonuç için birkaç örnek verilmiştir.

Bulgular

Bağlam

Öğrencilerin doldurduğu bilgi formlarına göre tüm öğrenciler lise son sınıflarında eğitim alırlarken şu anda uygulanan program uygulamaya konulmuş. Öğrenciler bu değişiklikten sonra yapılandırmacılıkla ilgili özel bir eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Üniversite yıllarında ise yaklaşık olarak aynı eğitim derslerini aldıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerden 6 tanesi köylerde ilköğretimini tamamladığını belirtirken, diğer öğrenciler eğitimlerini şehirlerde tamamladıklarını belirtmişlerdir. Yapılan çözümleme sonucunda ulaşılan bulgular başlıklarına göre şu şekilde ortaya çıkmıştır;

Öğrencilerin yapılandırmacılık hakkındaki bilgileri ve bu bilgilerini değerlendirmeleri

Yapılan çözümlemede öğrencilerin yapılandırmacılıkla ilgili temel bilgilere sahip olduklarını düşündükleri görülmüştür. En azından bir tanım yapabilecek kadar konuya aşinalıklarının bulunduğu yaptıkları tanımlardan da görülmüştür. Ama tanımların yapılandırmacılığın özelliklerini eksik olarak yansıttıkları görülmüştür. Bir başka önemli nokta ise öğrencilerin hepsi bilgilerinin sadece teorik boyutta olduğunu, işlerine daha çok yarayacak olan uygulama alanında eksik olduklarını belirtmişlerdir. Aşağıda ilk iki örnekte öğrencilerin tanımları kısmen yaptıkları görülmektedir. Diğer örneklerde ise yapılandırmacılıkla ilgili bilgilerini değerlendirmeleri verilmiştir. (Not: örneklerin başındaki harf ve sayılar yazının hangi öğrenciye ait olduğunu ve hangi satır olduğunu göstermektedir.)

A.1. Yapılandırmacılık öğrenmeyi öğretmektir. Öğretmenin anlatacağı nesneyi, kavramı öğrenciye sezdirmesi ve yönlendirmeleriyle öğrencinin nesne ya da kavramı kendi deneyimleriyle bulmasını sağlamaktır.

B.1. Yapılandırmacılık öğrenci merkezli öğretim yaklaşımıdır. Bu yaklaşımla geleneksel düz anlatım tekniği yok sayılır. Konuyu öğrenci araştırır, öğretmen kılavuz niteliğindedir. Öğrenciye yol gösterir.

F.6. Kendi eğitim hayatım yapılandırmacılık sisteminden uzaktı. Bu yüzden konuya tamamen hakim olduğumu düşünmüyorum. Bilgi olarak üniversitede derslerden öğrendiğimle kaldım. Bu yaklaşımı uygulama düzeyinde yeterli olduğumu düşünmüyorum.

K.5. Kendimi kısmen yeterli buluyorum. Teorik olarak öğrensem bile pratik konusunda eksikliğimin olduğunu düşünüyorum. Teorik kısmın ezberlenmesi yerine, pratikle öğrenilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bir de, bizim bile kısmen uygulanmasını gördüğümüz bir sisteme adapte olmamızın zaman alacağını düşünüyorum.

Öğrencilerin yapılandırmacı yaklaşımı uygulama konusundaki görüşleri

Öğrencilerin bu konudaki görüşlerine bakıldığında genelde üç görüşün hakim olduğu görülmektedir. Öğrencilerin bir kısmı ileriki meslek hayatlarında bu yaklaşımı derslerin tümünde uygulanabilir bulmakta ve tüm derslerde kullanacaklarını belirtmektedirler. Bu öğrenciler yapılandırmacılık hakkında kendilerini yetkin gören öğrencilerden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin görüşlerinden bazıları şöyledir;

N.9. Yöntem aslında kolayca uygulanabilir. Okullar eğitim-öğretimi sağlamak için vardır ve bu yöntem de doğru bir yöntemdir. Tekdüzelikten uzak olması bile doğru bir yöntem olduğunun göstergesidir. Hem öğrenci hem öğretmen dersten kopmaz. Kullanmayı düşünürüm. Gerekli olduğu takdirde her dersimde. öğrencinin derse katılımını sağlarım.

N.28. Matematik, Fen Ve Teknoloji Bilgisi derslerinde çok açık bir şekilde yapılandırmacı yaklaşım kullanılabilir, uygundur. Türkçe ve Hayat Bilgisi derslerinde kullanılamaz gibi görünse de çok rahat o derslerde de kullanılabilir. Diğer dersler uygulama dersleridir zaten.

Öğrencilerin bir kısmı ise bu yöntemi uygulamak için bazı şartların oluşmasını bekleyeceklerini belirtmişlerdir. Bu öğrenciler mevcut durumda bu yaklaşımı uygulama konusunda kendilerini ve eğitim-öğretim ortamını yeterli görmeyerek iyileştirme ve geliştirmelerin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Kendilerine daha fazla uygulamada içeren bilgi ve hizmet içi eğitim çalışmaları verilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Okullarda yapılandırmacıya uygun ortamların oluşturulması, sınıf mevcutlarının düşürülmesi, öğretimi yapılacak konuların azaltılması eğitim-öğretim ortamında iyileştirilmesi beklenen unsurlar olarak öne çıkmıştır. Bu değişiklikler yapıldığında bu öğrenciler derslerin çoğunluğunda bu yaklaşımı uygulanabilir olarak görmüşlerdir. Bu öğrencilerin görüşleri şu şekilde örneklenebilir:

M.8. Aslında bu yöntemi kolayca uygulanabilir bulmuyorum Türkiye şartlarında. Çünkü Türkiye'nin genç nüfusu çok fazla. Bu da her bireyle ilgilenme oranını düşürüyor. İnsanların bireysel farklılıkları vardır. Bu yaklaşımda her bireyle özel olarak ilgilenilmesi gereklidir. Her sınıfta gereğinden fazla öğrenci olduğu için bunu uygulamak çok zor olacaktır... Yapılandırmacı yaklaşımı ileriki yaşamımda kullanmayı düşünüyorum. Her birey benim için de çok özeldir. Eğitim ortamında uygun koşullar bulunduğu durumda sık sık kullanmayı düşünüyorum.

R.8. Bu yöntemin kolay uygulanabileceğini düşünüyorum fakat eski eğitim yaklaşımlarından tamamen sıyrılmadan kolay uygulanması zor ve de yapılandırmacı yaklaşımın sonuçlarını görmemiz lazım. Bunun için de zamana ihtiyacımız var... şartlar elverdiği ölçülerde sık kullanmayı planlıyorum.

Bazı öğrenciler ise bu yöntemi meslek hayatlarında çok nadir uygulanabilecek bir yaklaşım olarak görmektedir. Çünkü gerek kendileri, gerek öğrenciler gerekse de eğitim-öğretim ortam ve durumları ile ilgili sorunlardan dolayı bu yöntem çok az uygulanabilir bir yöntem olarak görülmektedir. Bu öğrencilerin değerlendirmelerine bakıldığında yapılandırmacılığı geleneksel yaklaşımla değerlendirdikleri görülmektedir. Özellikle sınıf yönetimi, öğrenmedeki sorumluluk gibi noktalarda bu özellikler görülmektedir. Aşağıda öğrencilerin bu sonuçlarla ilgili düşüncelerinden bazıları örnek olarak verilmiştir.

L.9. Yapılandırmacılık kolay kolay kullanılamaz. Bence kullanacak olan hocanın çok çok iyi bir sınıf yönetimine sahip olması gerekir. Maliyeti de çok yüksek

olabilir, bu nedenle devlet ile okul işbirliği içinde olmalıdır. Ama bu işbirliği olsa bile zaman konusunda da sorunlar çıkar. Çok nadiren uygulanabilir... Kullanmayı düşünürüm ama çoğu zaman değil. Bana göre zaten hiçbir yaklaşım mükemmel değildir. Bazı dersler için uygun olmayabilir ve öğrencinin dikkatini dağıtabilir.

P.10. bu yöntem kolay uygulanamaz. Geleneksel anlayış yerleşmiş eğitim sistemimize. Etki-tepki üzerine çoğu değerlendirmelerimiz, sınavlarımız bilgi, ezber üzerinden oluyor veriliyor. Yapılandırmacı anlayış bunu reddeder. Meslek yaşamında kullanmayı düşünmüyorum. Evet bence de öğrenci aktif olmalı, katılımı sağlanmalı ancak öğretmen bazı şeyleri rehber olmaktan öte kendisi vermeli.

Öğrencilerin üniversite eğitimlerini yapılandırmacılık açısından değerlendirmeleri

Öğrencilerin üniversitede aldıkları eğitimin onlara yapılandırmacılığı anlama, içselleştirme, öğretme ve öğrenmede ne gibi katkılarının olduğu söylemlerinde genel olarak “katkısı var ama yetersiz” şeklinde olmuştur. Gerek daha önceki eğitim kademelerinde gerekse üniversitedeki öğrenim hayatlarında uygulamalı olarak eğitim almamalarından, derslerde yeterince açık olarak anlatılmadan ham teorik bilgilerle geçirilmesinden dolayı öğrenciler bilgilerini bu yaklaşım konusunda eksik bulmaktadırlar. Öğrencilerin bu konudaki düşüncelerine aşağıdaki örnekler verilebilir;

B.15 .... üniversite eğitimini yeterli bulmuyorum. Yaklaşım amacına uygun bir şekilde öğretilmiyor. Sadece kitabi bilgilerle öğrenciye sunuluyor. Öğrenciye konu özümsetilmiyor.

A.15. ... Üniversitede yeterince bilgi verilse bile bunun uygulanması tam olarak gösterilmediği için yeterli olmamakta.

K.17. ...üniversitede yeterli eğitim olduğunu düşünmüyorum. Bu yöntem yerine düz anlatımla öğrenim görüp bu yöntemi uygulamanın zor olacağı kanaatindeyim.

Öğrencilerin bir başka değindikleri eğitim aldıkları öğretmenlerinin geleneksel yaklaşımla yapılandırmacı yaklaşımı anlatmaları olarak öne çıkmıştır. Bu şekilde öğretmen adayları bu öğrenciler öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşım konusunda yeterlik, benimseme, içselleştirme ve tutum ile ilgili bazı olumsuzluklara sahip olduklarını düşünmektedirler.

K.18. ... Bu yöntem yerine düz anlatımla öğrenim görüp bu yöntemi uygulamanın zor olacağı kanaatindeyim.

R.16. ... uygulama yetersizliği var. Bize yapılandırmacılığı anlatan hocalarımızın kendileri bile uygulayamazken, bizim uygulayarak öğrenmemiz imkansız hal alıyor. Bu yüzden de tam öğrenme gerçekleşmiyor.

N:24. ...Bilinçli bir şekilde anlatılmalı. Kişi inanmadığı bir şeyi nasıl anlatabilir? Yapılandırmacı yaklaşımı anlatırken onu yaşamalılar, sadece gel anlat çık olmamalıdır....

Öğrenciler diğer problemlerde olduğu bu problemle ilgili öneriler dile getirmişlerdir. Öneriler; daha fazla ve uygulamalı ders, üniversitedeki öğretmenler için hizmet içi eğitim ve konferanslar, üniversitelerde uygun ortam ve kaynaklar ve öğrencilerin başarılı yapılandırmacı uygulamaları gözlem olanağının bulunması şeklinde olmuştur. Bu konuyla ilgili öğrenci görüşlerine aşağıdaki örnekler verilebilir;

P.24. ... üniversitede yapılandırmacı yaklaşım hakkında sık sık konferanslar düzenlenmeli, akademisyenler kendilerini daha çok geliştirmeli. Bu konuda yalnızca slayttaki bilgiler aktarılmamalı, öğretmen adayları okul deneyimi için okullara daha fazla gönderilmeli, ve oradaki eğitim anlayışını kendileri görmeli, karşılaştırmalar yapmalı...

L.25. ...bu konu ile ilgili üniversitede seminerler düzenlenebilir, alanında uzman kadrolar, kişiler davet edilmeli ve öğrencilerle söyleşi düzenlenmeli...

Öğrencilerin yapılandırmacılık ile ilgili planları

Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adayı bu öğrencilerin hepsi yukarıda da belirtildiği gibi yapılandırmacılık yaklaşımı konusunda - özellikle uygulamalı bilgiler açısından- eksikleri olduğunu belirtmişlerdir. Bu eksiklikleri giderme konusunda yine en büyük eksiklikleri olarak gördükleri “uygulamalı bilgi”den yola çıkarak öncelikle gözlem yapma sonra da diğer eksikliklerini gidermek için yapılandırmacılık ile ilgili yazılı ve görsel kaynaklardan faydalanacaklarını bildirmişlerdir. Bazıları ise bu konularda üniversitelerin ya da milli eğitim bakanlığının yapılandırmacılıkla ilgili eğitim vermesini ve sürekli kendilerini ve bilgileri güncellemelerini istemişlerdir. Şu örnekler öğrencilerin konu ile ilgili planları için verilebilir;

O.22. ... bu konuda elimden geleni yaparım. Uygulama çalışmaları, etkinlikler yaparak kendimi geliştirmeye çalışırım.

S.21. ... bu konu her alanda karşıma çıktığı için önemini kavrayıp, araştırmalar ve gözlemler yaparak kendimi geliştirmeye çalışıyorum.

N.21. ... sınıf ortamında daha etkili yöntemler deneyerek, araştırma yaparak eksiklikleri elimden geldiğince kapatmaya çalışırım....

Sonuçlar

Öğretmen adayları olan çalışma grubundaki öğrencilerin yapılandırmacı yaklaşımla ilgili söylemleri incelendiğinde, ileriki meslek yaşamlarında eğitim-öğretimde kullanacakları bu yöntem ile ilgili genel görüşleri şu şekilde ortaya çıkmıştır;

- a) Dünyanın birçok ülkesinde uygulanan ve Türkiye’de de uygulamada olan bu yaklaşım hakkında teorik bilgilerinin ya yeterli ya da az bir çalışma ile yeterli düzeye ulaştırılabilir olarak düşünmektedirler. Ama bu yaklaşımın başarılı uygulama bilgileri, şekilleri ve örnekleri konusunda öğrenciler kendilerini çok yetersiz bulmaktadırlar.
- b) Öğrencilerin geneli yapılandırmacı yaklaşıma karşı olumlu yaklaşıırken öğrencilerin çoğunluğu şartların geliştirilip iyileştirilmesi ile bu yaklaşımı derslerinde kolay ve uygun şekilde uygulayacaklarını belirtmişlerdir. Bu öğrenciler meslek yaşamlarında derslerin geneline bu yaklaşımın uygulanabilir olduğu konusunda hemfikirlerdir.
- c) Öğrenciler yapılandırmacı yaklaşımın eğitiminde, geleneksel yaklaşımın kullanılmasından şikâyetçi olmaktadır. Üniversitedeki öğretmenlerin öğretim yöntem ve tekniklerini –en azından- yapılandırmacı yaklaşımın öğretimi esnasında bu yaklaşıma göre ayarlamamaları problem olarak algılanmaktadır.
- d) Öğrenciler üniversitedeki dersler ve eğitimin yapılandırmacı yaklaşım konusunda, öğrencileri yeterli hale getirme; benimseme; olumlu tutum geliştirme bakımından yeterli olmadığını ve geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler.
- e) Çalışma grubundaki öğrenciler yapılandırmacı yaklaşımla ilgili problemleri ortaya koyarlarken, öncelikle kendi eksikliklerini gidereceklerini belirtmişlerdir. Eksiklik konusundaki farkındalıkları ve çözüm yöntemleri düşünceleri onların bu konuda daha iyi olmak ve ilerlemek istediklerini göstermektedir.
- f) Bu problemlerle ilgi çözüm önerilerine bakıldığında, öğrencilerin daha fazla – uygulamalı- ders ve bilgi; üniversitelerdeki öğretmenlik uygulanan programların, eğitim ortamlarının ve öğretim yöntem ve tekniklerinin bu yaklaşıma göre geliştirilmesi; üniversite çalışan öğretim elemanlarına ve diğer okullarda çalışan öğretmenlere bu yaklaşıma göre eğitimler verilmesi; öğrencilere kişisel gelişim için daha fazla yazılı ve görsel kaynak sağlanması şeklinde öneriler sundukları görülmüştür.

Tartışma

Bu çalışmada öğretmen adaylarının yapılandırmacılık yaklaşımı ile ilgili olarak kendileri ve aldıkları eğitim hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Ulaşılan sonuçlar bu öğrenciler kendilerini ve aldıkları eğitimi yapılandırmacı yaklaşımı benimseme ve uygulama noktasında eksik bulduklarını göstermiştir. Bu görüşlerine sebep olarak aldıkları eğitimin çok az uygulama içerdiği, çok fazla geleneksel yönetime ait özellikler içerdiğini belirtmişlerdir.

Bu alanda yapılan birçok çalışmada uygulamanın önemi ve öğretmen adaylarının inançlarını olumlu yönde geliştirmedeki rolü vurgulanmıştır (Briscoe & Stout, 1996, Connor & Scharmann, 1996). Bu çalışmada yer alan öğrenciler gerek okullarda yapılan uygulamaların, gerekse derslerdeki yapılandırmacı yaklaşımla yapılan uygulamaların önemini vurgulamışlardır.

Taşkın-Can (2011) öğretmen adaylarının eğitimleri boyunca yapılandırmacılık ile ilgili algılarını inceleyen çalışmalarında öğretmen adaylarının öğretmen merkezli algılarının devam ettiğini belirtmiştir. Bunu sebepleri arasında geleneksel yaklaşımla eğitim

almaları yer almaktadır. Bu çalışmada ise öğrencilerin yapılandırmacılığa yaklaşımları olumlu ancak uygulama eksiklikleri, yapılandırmacı yaklaşımın başarılı uygulamaları, derslerin yapılandırmacı yaklaşıma uyumunun sağlanması önerileri dile getirilmiştir. Yine aynı konuda Ogan-Bekiroglu ve Akkoç (2009) çalışmalarında öğrencilerin inançlarının yapılandırmacı yaklaşıma karşı olumlu olduğunu belirtmişlerdir.

Eren (2010) yaptığı çalışmada öğretmen adaylarının geleneksel ve yapılandırmacı yaklaşımlara uygulama ve yaklaşım olarak nasıl baktıklarını araştırmıştır. Adı geçen çalışmada öğrencilerin yapılandırmacı yaklaşıma daha olumlu değer verdikleri halde, geleneksel yaklaşımı daha fazla uyguladıkları görülmüştür. Bu sonuçlar, bu çalışmada erişilen sonuçlarla uyumludur. Öğrencilerin öğretim üyeleri hakkındaki fikirleri de bu şekildedir. Ayrıca bu çalışmanın çalışma grubundaki öğrencilerin de hepsi yapılandırmacılık hakkında olumlu fikirleri olduğunu ama uygulama noktasında sorunları bulunduğunu belirtmişlerdir.

Öneriler

Bu çalışmada 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığınca ilk ve orta dereceli okullarda uygulanmaya başlanan yapılandırmacı yaklaşım hakkında gelecek yıl öğretmen olarak çalışmaya başlayacak öğretmen adaylarının görüşleri betimlenmiştir. Türk eğitim sistemi okullar, öğrenciler, öğretmenler, çalışanlar, karar alıcılar, programlar ve üniversite gibi başat öğelerden oluşmaktadır. Bu yaklaşımın uygulanarak hedeflere tam olarak ulaşabilmesi bu sistemin tüm üyelerinin aynı hedef doğrultusunda beklenen katkıları yeterince yapması ve gerektiği kadar adanmışlık gereklidir. İşte bu noktada sistemin tüm üyelerinin yaklaşımın uygulanması noktasındaki görüş, eleştiri, değerlendirme ve önerilerinin karar alıcılar ve araştırmacılar tarafından bilinmesi ve değerlendirilmesi önemlidir. Bu çerçevede yapılan bu çalışma alandaki diğer çalışmalarla birlikte değerlendirilip, daha bütüncül bakış açılarına ulaşmada kullanılmalıdır.

Bu çalışmada üniversitelerde verilen öğretmen eğitimin yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak verilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Öğretmen adaylarının meslek yaşamlarında kullanacakları bu yaklaşımın uygulamalı olarak verilmesi noktasında gerekli değişiklik ve iyileştirmelerin, gerek öğretmenlik programlarını geliştiren kişi ve kurumların gerekse öğretim elemanlarının değerlendirmesi gerekmektedir. Yapılandırmacı yaklaşımın geleneksel yöntemle öğretilmesinin önüne geçilerek, üniversitelerin öğretim programları daha fazla uygulamalı ders ve etkinliği içermelidir.

Eğitim alanında durum, olay ve problemlere farklı yöntem ve teknikler kullanılarak yapılan çalışmalar, farklı bakış açıları, farklı değerlendirmeler ve diğer bazı yöntemlerle elde edilmesi zor sonuçları ortaya koymasından dolayı önemlidir. Eğitimsel durum, olay ve problemlere bu sayede daha bütüncül bakış açıları gelişecek ve çalışmaların birbirini tekrar eder duruma düşmesinin de önüne geçilecektir. Bundan dolayı değişik yöntem ve tekniklerin daha iyi hale getirilmesi ve Türkiye bağlamına uyum için gerekli uyarılama ve değişikliklerin –gerekliyorsa- yapılması teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

BRISCOE, Carol., STOUT, David. (1996). Integrating math and science through problem centered learning in methods courses: Effects on prospective teachers' understanding problem solving. *Journal of Elementary Science Education*, 8, 66–87.

CONNOR, J.R., SCHARMANN, Lawrence .C. (1996). Influence of cooperative early field experience on preservice elementary teachers' science self-efficacy. *Science Education*, 80, 419-436.

CROTTY, Michael. 1998. *The Foundations of Social Research: Meaning and Perspective in the Research Process*. Thousands Oaks, Calif.: Sage Publications.

DUFFY, Thomas. M. & CUNNINGHAM, Daniel. J. (1996). Constructivism: Implications for the design and delivery of instruction. In Jonassen, D. H. (Ed.) *Handbook of Research for Educational Communications and Technology*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

EREN, Altay. (2010) Consonance and dissonance between Turkish prospective teachers' values

and practices: Conceptions about teaching, learning, and assessment *Australian Journal of Teacher Education* Vol 35, 3, May 2010

FOSNOT, Catherine. T. 1996. "Constructivism: A Psychological Theory of Learning." In *Constructivism: Theory, Perspectives and Practice*, ed. C. T. Fosnot, 8–33. New York: Teachers College Press

GEE, James. P. (2005). *An introduction to discourse analysis: Theory and method*(2nded.). New York: Routledge

GÜR, Tahir.(2011). Türkçe öğretmen adaylarının dil tutumları ve kullanımlarının söylem çözümlemesi yöntemi ile betimlenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Atatürk Üniversitesi

HAMAT, Afendi. ve EMBİ, Mohammad. A. (2010) Constructivism in The Design Of Online Learning Tools. *European Journal of Educational Studies* 2(3)

HARRIS, Zellig.S. (1952) *Discourse Analysis*. *Language* 28: 1-30

HENDRY, D. Graham. Frommer, M., ve Walker, R. A.. 1999. "Constructivism and Problem-based Learning." *Journal of Further and Higher Education* 23 (3): 359–371

- HEROD, Le-K. 2003. Promoting Reflective Discourse In Canadian Adult Literacy Community: Asynchronous Discussion Forums. *New Horizons In Adult Education* 17(1).
- MACLELLAN, Effie., ve SODEN. Rebecca. 2004. "The Importance of Epistemic Cognition in Student-centered Learning." *Instructional Science* 32: 253–268
- OGAN-BEKİROĞLU, Feral. ve AKKOÇ, Hatice. Preservice Teachers ' Instructional Beliefs
And Examination Of Consistency Between Beliefs And Practices. *International Journal of Science and Mathematics Education* 7: 1173 Y 1199
- PHİLLİPS, Nelson ve HARDY, Cynthia.(2002).*Discourse Analysis* Londra: Sage Publications
- Rorty, R. (1967) *The Linguistic Turn* Chicago: University of Chicago Press
- VAN DİJK, Teun. (1997) *Discourse as Structure and Process* Londra Sage
- VON GLASERFELD, Ernst. 1984. "An Introduction to Radical Constructivism" In P. Watzlawick (Ed.) *The Invented Reality*. pp. 17-40. New York: Norton.
- VYGOTSKY, Lev. S. 1978. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- WELLS, Gordon. 1995. Language and the Inquiry-oriented Curriculum. *Curriculum Inquiry* 25(3): 233-248.
- WİTTROCK, Merlin.C. 1990. Generative processes of comprehension. *Educational Psychologist* 24 (4): 345-376.
- WODAK, Ruth. and MEYER, Michael. (eds.) (2001) *Methods of Critical Discourse Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications

KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ
Uluslar Arası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yayın İlkeleri

- 1) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslar arası hakemli bir dergidir.
- 2) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi'nde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olacaktır.
- 3) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi'nde yayımlanacak yazılar metin olarak en fazla 20 sayfa; resim, belge, kroki, harita ve benzeri malzemeler mevcut ise bu eklerle birlikte en fazla 23 sayfa olacaktır.
- 4) Türkiye Türkçesi ve Türk Dilinin diğer şiveleri ile yazılan yazılara Türkçe Özet (ortalama 70 kelime), İngilizce veya Rusça Özet, Anahtar Kelimeler (ortalama 5 kelime) ve bunların İngilizce veya Rusça karşılıkları eklenecektir.
- 5) Yabancı dillerde yazılmış yazılara, yazının Türkçe başlığı ve Türkçe özeti eklenecektir.
- 6) Dergimize Türkçe, İngilizce ve Rusça olmak üzere üç dilde yazı gönderilebilir.
- 7) Yazılar, disket/CD kaydı ile birlikte dört nüsha halinde ve üç nüshasında yazar adı belirtilmeden yazışma adresine gönderilecektir.
- 8) Yazılar, Times New Roman (11 punto) yazı karakteriyle, tek satır aralığıyla yazılacaktır.
- 9) Metin içinde yapılacak göndermeler ad, yayın yılı ve sayfa numarası biçiminde parantez içinde belirtilecektir. (Köprülü 1989: 9). "Dip notlar" yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve "Son not" olarak metnin sonunda Times New Roman yazı karakterinde 10 punto ile yazılacaktır.
- 10) Yazılarda yararlanılan kaynaklar yazının sonundaki Kaynaklar bölümünde alfabetik olarak verilecektir.
- 11) Çalışmanın "Kaynaklar" bölümünde yararlanılan eserler (kitaplar için) KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., 11 b. (makale ve bildiriler için) ASAN Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik", *Cem*, V (49), s. 44-45. örneğindeki sisteme uygun biçimde belirtilecektir.
- 12) Yayın kuruluna gönderilen yazılar, hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla gönderilecektir.
- 13) Dergiye gönderilecek yazılarla birlikte www.karadenizdergi.com adresinde yer alan "Makale Sunum Formu" doldurularak gönderilecektir
- 14) Yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazı sahiplerine ait olacaktır.

KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ
An International Journal of Social Sciences

Publication Principles

1) Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) is a quarterly journal of social science subject to international peer review.

2) All articles submitted to the Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) should be original contributions, meaning that they should not be published previously or should not be under consideration for any other publication at the same time.

3) All articles submitted to the Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) should have a maximum text length of 20 pages, to be extended to 23 pages in the case of articles containing photos, documents, drawings, maps or similar materials.

4) With regards to articles written in Turkish (as it is spoken in Turkey) or other Turkish dialects, a Turkish, English or Russian abstract (average 70 words) and Key Words (average 5 words) in all three languages should be provided.

5) With regards to articles written in foreign languages, titles and abstracts of the articles should be submitted in Turkish.

6) Articles written only in Turkish, English and Russian are accepted to our journal.

7) All articles should be submitted in a CD/floppy disk with four written samples, three of which should be sent to the given correspondence address without stating the writer's name.

8) All articles should be written in Times New Roman, size 11pt with one lined space.

9) References in the text should be signified in brackets as name, publication year and page number. (Köprülü 1989: 9). "Foot notes" should be used only for statements and should be written in Times New Roman font and 10 font size at the end of the text as a "Last Note".

10) References used in articles should be given under the title References at the end of the article in an alphabetical order.

11) Literatures in the "Bibliography" section of the study should be indicated as in the example of the system "KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., 11 b." (for the books) and "ASAN Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik", *Cem*, V (49), s. 44-45." (for the essays and papers).

12) All articles submitted to the publisher's board will be, firstly, sent to two different experts concerned with the subject in the referee committee. Then, they will be published according to the reports taken from these two referees or sent back to the owners of the articles for editing/reviewing if needed.

13) When sending the articles to the journal, also, "Article Presentation Form" which can be found in the website www.karadenizdergi.com should be filled and sent.

14) The owners of the articles are fully responsible for their published writings.

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Ежеквартальный международный журнал общественных наук

Основные положения журнала и требования к статьям

1) Журнал Karadeniz (Black Sea – Черное море) – является ежеквартальным международным изданием, со своей редколлегией.

2) Журнал Karadeniz (Black Sea – Черное море) – издание, в котором будут печататься нигде до этого времени неопубликованные статьи. Если же статья уже выходила в свет, в нашем журнале она может быть опубликована на другом языке.

3) Объем статей для журнала Karadeniz (Black Sea – Черное море), должен составлять не более 20 страниц. Если в статье имеются дополнения в виде рисунков, документов, схем, карт и др. подобных материалов, объем статьи может увеличиваться до 23 страниц.

4) Если статья написана на турецком или других тюркских языках, к ней требуются резюме на турецком, а также на русском или английском языках (примерно 70 слов) и список ключевых слов (примерно 5 слов) с переводом на английский или русский.

5) Статьи, которые будут написаны не на турецком языке, будут дополняться переведенной на турецкий язык аннотацией и названием статьи.

6) Наш журнал принимает статьи, написанные на турецком, английском и русском языках.

7) Статьи на дискетах или CD в четырех экземплярах, в трех из которых не должно быть указано имя автора, отправляются на адрес издательства.

8) Статьи должны быть набраны в программе Times New Roman, кегль -11, межстрочный интервал - 1.

9) Ссылки на библиографию в тексте выполняются следующим способом: в круглых скобках указывается автор издания, год (разделяется запятой) и страница. Указание страницы разделяется двоеточием. Например: (Köprülü, 1989: 9). Для сносок следует использовать 10 размер шрифта Times New Roman.

10) Использованная для написания статьи библиография, должна приводиться после текста статьи в алфавитном порядке.

11) Список литературы в разделе «Библиография» представлен по образцу системы “KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., 11 b.” (для книг) и “ASAN Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V (49), s. 44-45.” (для эссе и прочих документов).

12) Присланные в издательство статьи, отправляются двум специалистам (по теме статьи) из редколлегии и, согласно их отчету, принимается решение о публикации. Если, по мнению редколлегии, статья требует исправлений, ее высылают обратно автору для доработки.

13) При отсылке статьи в журнал также должна быть заполнена и отослана «Форма Презентации Статьи», которую можно найти по ссылке www.karadenizdergi.com

14) Всю ответственность за статьи, опубликованные в журнале, несут авторы.

Abone Şartları

Abone olacaklar Erdoğan ALTINKAYNAK adına 5732013 numaralı posta çeki hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla iletceklerdir.

Payments

Subscribers should deposit the subscription fee to Erdoğan ALTINKAYNAK's postal cheque account number: 5732013 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

Абонентное Условие

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 5732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

Fiyatı / Стоимость / Price

15 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)
20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / для граждан других стран / Abroad)

Abone Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price

50 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)
70 \$ / 60 Euro (Yurt dışı / для граждан других стран / Abroad)